

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KADINLARIN FEMİNİST OLMA HİKÂYELERİ VE FEMİNİZMİN
KİŞİSEL YAŞAMLARINA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu AKIN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ebru AYKUT TÜRKER

Haziran 2022

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KADINLARIN FEMİNİST OLMA HİKÂYELERİ VE FEMİNİZMİN
KİŞİSEL YAŞAMLARINA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu AKIN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ebru AYKUT TÜRKER

Haziran 2022

Hayatımdaki bütün güzelliklerin kaynağı olan annem Zeynep'e...

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

KADINLARIN FEMİNİST OLMA HİKÂYELERİ VE FEMİNİZMİN KİŞİSEL YAŞAMLARINA ETKİSİ

Özet

Feminist teori, kendisini gündelik hayattaki kadın deneyimleri üzerinden kurar ve kadınların gündelik hayat içinde yaşadıkları münferit gözüken deneyimlerin kadınların bir cins olarak ataerkil sistem tarafından baskı altına alınmasıyla ilgili olduğunu söyleyerek mücadele yolları geliştirir. Bu tez çalışması da odağına kendisini feminist olarak tanımlayan kadınların deneyimlerini almıştır. Çalışmanın ana soruları, kadınların nasıl feminist olduğu ve feminizmin kadınların kişisel yaşamlarına nasıl etki ettiği'dir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden beslenen bir saha çalışması olma niteliği taşımaktadır. Bu minvalde çalışmanın yapılabilmesi için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış, görüşülecek kişilere kartopu örnekleme metoduyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmecilerin herhangi bir kadın örgütüne üye olması beklenmemiş, bilhassa “sıradan” öznelerle erişmek hedeflenmiştir. Toplamda on dokuz kadınla görüşülmüş ve onlara aile, beden, ilişkiler temaları etrafında sorular yöneltilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma, COVID-19 pandemisi koşullarında gerçekleştirildiği için çevrimiçi bir platform üzerinden görüntülü konuşma yapılarak görüşmeler tamamlanmış ve yapılan görüşmeler kaydedilerek deşifre edilmiştir.

Çalışma, feminist kadınların deneyimlerini, yalnızca onları baskı altında olan kurbanlar olarak değerlendirmek yerine erkek egemen toplum yapısı içinde feminist olarak hayatta kalmaya çalışan ve bu doğrultuda direniş pratikleri üreten, stratejiler geliştiren bir perspektifle okumaya ve anlamaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Feminist Hareket, Kişisel Yaşam, Deneyim, Aile, Beden, İlişkiler, Direniş Pratikleri, Strateji, Oyunbozan

ABSTRACT

Feminist theory, establishes itself on women's experiences in daily life and improves the ways of struggle by emphasizing that women's seemingly individually experiences in daily life are related to the oppression of women concept as a gender by the patriarchal system. This thesis focuses on the women's experiences who define themselves as feminists. The main questions of the study are how do women become feminists and how feminism affects women's personal lives. This study is a field study based on qualitative research methods. During the study, in-depth interview technique was used, and the people who interviewed with were reached by snowball sampling method. The interviewees were not expected to be members of any women's organization, in particular, it was aimed to reach "ordinary" subjects. A total of nineteen women were interviewed by asking questions around the themes of family, body and relationships. Since the study was carried out under the conditions of the COVID-19 pandemic, the interviews were realized via video call over an online platform, recorded and deciphered.

This study tried to peruse and understand the experiences of feminist women with a perspective that tries to survive as a feminist in the male dominant society, produces resistance practices and develops strategies in this direction, instead of considering them as victims under oppression.

Keywords: Feminism, Feminist Movement, Personal Life, Experience, Family, Body, Relationships, Practices of Resistance, Strategy, Feminist Killjoy

Önsöz

Bu tez çalışmasını yaparken bana destek olan herkese karşı duyduğum minnetin, bu sayfaya sığamayacak kadar büyük olduğunu söyleyerek başlamak isterim.

Lisans eğitimimden bu yana her soru işaretimde yanımda olan, vermiş olduğu ufuk açıcı derslerle akademiye ilgi duymamı sağlayan, tez yazım süreci boyunca bilgisini, desteğini, sabrını, şefkatini ve dostluğunu esirgemeyen değerli tez danışmanım, ilham kaynağım Dr. Öğr. Üyesi Ebru AYKUT'a yazdığım her bir harfe vermiş olduğu kıymet ve gösterdiği özen için sonsuz teşekkür ederim. Jürimde yer almayı kabul ederek beni çok mutlu eden değerli hocalarım, Dr. Öğr. Üyesi Aylin DİKMEN ÖZARSLAN'a ve Prof. Dr. Feryal SAYGILIGİL'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın ana hattını kurmamda ve görüşme sorularımı düzenlememde yardım eden, doktora tez sürecinin yoğunluğuna rağmen bana zaman ayıran ve maillerimi özenle okuyan Ülfet Taylı'ya ve teknik yardımlarını esirgemeyen Gamze Düzler'e çok teşekkür ederim.

Bir telefon uzaklığındaki sırdaşım, istişare yapmaya bayıldığım hem beraber saçmalama hem de ciddiyetle dertleşme imkanını bana açan en yakın dostum Vildan'a ve yüksek lisans yolunu beraber yürüdüğüm, yardımlarını ve viral videoları benden hiçbir zaman esirgemeyen, beni her zaman güldüren Gökçe'ye neşeli dostluğu için çok teşekkür ederim, sevgilerimi sunarım.

Bu yolu benden önce giderek yoldaki tecrübelerinden beni mahrum etmeyen ve bana duyduğu inancı her zaman hissettiren Merve'ye, "Tezfriends" adı altında Rize'den kalbime uzanan, bazen kendisinde olmayan motivasyonu bana verme inceliği gösteren ve bir tez arkadaşından çok daha fazlası olduğunu hissettiren Emine'ye, dertlerimizin kolektifliği hakkında sürekli konuştuğumuz, tezimi okumayı heyecanla bekleyen ve attığım parça parça tezcikleri okuyup yorumlarını eksik etmeyen Sena'ya sabrı için çok teşekkür ederim.

Yalnızca fiziksel olarak gittiğine inandığım, varlığını her zaman hissettiğim ikiz kardeşim, dostum Melih İnce'ye kahve eşliğinde yaptığımız bütün dertleşmeler, tüm mesafelere rağmen hiç kopmayan bağımız ve bana duyduğu inanç için minnettirim.

Onun dostluğuna, zekasına, şiirlerine, hikâyelerine, senaryolarına, ince ruhuna tanık olmak benim için hiçbir zaman tekrarı olmayacak bir şanstı.

Her şeyin çok anlamsız geldiği anlarda elimden tutup inancımı tazeleyen, hayallerimizi hatırlatıp nefes almamı sağlayan, gözyaşlarını paylaşıp yükümü hafifleten, kahkahalarımı sahiplenip çoğaltan yol arkadaşım ve fahri danışmanım Sait'e her şeyden önce şefkat dolu sevgisi ve desteği için ve tezin her bir bölümünü okuyarak yorumlarını eksik etmediği için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen babama, “Sen yaparsın” diyerek beni hem güldüren hem sinirlendiren ablam Birgül'e, tezimi ilgiyle takip eden ve inancımı hissettiren abim, eniştem Velican'a, neşesine hayran olduğum, doğumuyla beraber zamanın farklı bir yüzüyle tanıştığım, ailemizin küçük kâşifi yeğenim Rüzgar Çınar'a özel olarak teşekkür ederim. Msgsü'den beni haberdar kılan, bilgisi ve yol göstericiliğiyle her zaman önümdeki taşları kaldıran ablam Gamze'ye bana inanmaktan vazgeçmediği ve maddi manevi olarak bana hep destek olduğu için sonsuz teşekkür eder, sevgilerimi sunarım.

Gücü, emeği, mücadele etmeyi bana varlığıyla öğreten, koşulsuz şartsız yanımda olan, bütün kahrımı çeken, sevgisini her daim üzerimde hissettiren canım anneme sonsuz teşekkür ederim. Arka planda onun emekleri olmasaydı bu tezi yazmam mümkün olmayacaktı.

Son olarak, benimle görüşme yapmayı kabul eden, kıymetli zamanlarını bana ayıran ve feminist olma hikâyelerini samimiyetle paylaşarak dayanışma duygusunu yeşerten, mücadelelerine hayran olduğum feminist kadınlara sonsuz teşekkür ederim.

İçindekiler

ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
İÇİNDEKİLER.....	xv
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: Bütün Feministçe Bilmeyişlerle Yürüdüğüm Yol: Sahanın Hikâyesi.....	7
1.1. Sahadan Önce: Bildiğimi Sandığım Feminist Olma Hikâyem.....	9
1.2. Görüşmelere Başlamadan Önce: “Nerede Bu Feminist Kadınlar?”	14
1.3. Görüşmeler Sırasında	19
1.3.1. Ekran Yüzünden ve Ekran Sayesinde: Pandeminin Gölgesinde Bir Saha Çalışması Yürütmek.....	20
1.3.2.Kızmak ve Sevinmek Arasında: Saha Çalışmasının Zikzaklı Halleri.....	25
1.4.Sahadan Sonra Sahayı Fark Etmek.....	30
1.4.1.Araştırmacının Yeri: Balkonda Olmak.....	32
1.4.2.Sahanın Gücü: Hikâye Anlatmak, Hikâye Dinlemek.....	34
1.4.3.Sahada Keşfettiğim Hikâyem: Çocukluk Günlüklerine Dönmek ve Yazının Sesi.....	37
2. BÖLÜM: Aile.....	39
2.1.Türkiye’de Feminist Hareketin Aileye Bakışı.....	40
2.2. Bir Oyunbozan Yetiştiriyor: “Güllerin İçinde Kaktüs Olmak”	46
2.3.Oyunbozan İşe Koyuluyor: Aileye Feminist Müdahaleler.....	53
2.4. Oyunbozanlığın Getirdikleri: Anneyi Anlamak, Anneyle Barışmak	79
2.5. Oyunbozan Olunamayan Haller: Ailenin Eylemliliğe Etkisi	82
3. BÖLÜM: Beden.....	85

3.1. “Bedenimiz Bizimdir!”	87
3.2. “Sen Artık Genç Kız Oldun”: Feminist Kadınların İlk Regl Olma Deneyimleri.....	94
3.3. Kim İstemiyor Bu Tüyle?	114
3.4. Eril Kantarın Ölçüsü: “Zayıf” Olmak da Suç “Şişman” Olmak da.....	118
3.5.Sınır Çizmek ve Sınırları Aşmak Arasında: Cinsellik.....	123
4. BÖLÜM: İlişkiler	131
4.1. Eğitimin Suyu Berraklaştırması: “Feministim!” Demek, Adını Koymak.....	131
4.2. Feminizmin İkili İlişkilere Tesiri: Erkekleri Sevmek.....	136
4.3. Feminist Olma Yolculuğunda Eşlikçilerden Biri: Kitaplar	146
Sonuç	148
KAYNAKÇA	153
GÖRÜŞMECİ BİLGİLERİ	160
ÖZGEÇMİŞ.....	161

Giriş

Feminist doğulmaz, feminist olunur.

bell hooks (2019: 19)

Feminist kadınlar, bir sabah uyandıklarında kendilerini Kafkavari bir şekilde feministe dönüşmüş olarak mı bulmuşlardı? O sabahtan sonra mı kendilerini feminist olarak nitelendirmeye başlamışlardı? Kendi deneyimlerimden yola çıkarak bu soruya cevap vermem gerekirse, feminist olmam bir sabahtan daha fazlasına işaret eden günler, geceler ve nice düşünceler barındırıyordu. Kendimi feminist olarak tanımlamadan evvel arka planda bir hikâye biriktirdiğimi ve feminizmin o hikâyenin hem güzergâhı hem de varış noktası olduğunu görebiliyordum. Peki diğer feministlerin de ellerinde benim gibi yazdıkları ve yaşadıkları bir feminist olma hikâyesi var mıydı? İşte bu soruya olan ilgim ve merakım beni bu çalışmayı yapmak için harekete geçirdi.

Feminizm, her şeyden evvel bir sabahtan daha fazla zamanı içinde saklayan, arkasında koca bir tarihin yüklü olduğu bir perspektif ve yaşam biçimidir. Dahası kadınların bir sabah veya geceyle bitmeyecek şekilde maruz kaldıkları cinsiyetçilik ve ayrımcılıkları ilân etmeyi amaç edinir. İlân etmek kâfi değildir; kadınları ikincilleştiren patriyarkanın adını koyarak ve onunla mücadele etmek için yollar geliştirerek yapının kendisini değiştirmeyi hedefler. Feminizmin tesir gücü de değiştirmeye dair büyüttüğü bu umuttan gelir. Çünkü yapının tarihsel-toplumsal olarak inşa edildiğinin ve ezelden ebede sürmeyeceğinin bilgisiyle kendi zeminini kurar. Başka bir dünya tahayyülünü verir ellerimize ve biliriz ki bu dünya ancak mücadele ederek kurabileceğimiz feminist bir dünyadır.

Bu çalışmanın peşine düştüğü ve hikâyelerini odağa aldığı kadınlar da feminist bir dünya tahayyülüne inanan kadınlardır. Peki bu çalışmanın çıkış sorusuna cevap veren ya da benzer sorularla yola çıkan başka akademik çalışmalar yok mu? Böyle çalışmaların izini sürerken bir podcast serisinden haberdar oldum. Aramızda Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Derneği'nin hazırladığı "Nasıl Feminist Oldum?" başlıklı bu seride, farklı özyaşam öyküleri içinde feminist olma hikâyeleri aranıyor,

farklı feminizmler keşfedilmeye çalışılıyordu.¹ Bu hikâyelerin her birini dinleyip notlar almak, sorduğum sorunun önemine dair inancımı daha da güçlendirdi. Elbette feminist kadınların deneyimlerinin kılavuzluğuyla yapılmış başka çalışmalar da vardı ama bu çalışmalarda ön planda olan, örgütlü kadınların deneyimleriydi. Örneğin kadınların 1980’lerde feminist hareket içindeki mücadele deneyimlerini aktaran, Kasım 2002-Haziran 2003 tarihleri arasında Amargi’nin düzenlediği “Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri” toplantılarının kitaplaştırılmış hali *Özgürlüğü Ararken* (2005), Emel Akal’ın İlerici Kadınlar Derneği deneyimini derneğe mensup kadınlarla sözlü tarih yaparak anlattığı ve farklı kuşakları bu deneyimden haberdar etmek amacıyla kaleme aldığı *Kızıl Feministler* (2011), Gülfer Akkaya tarafından Demokratik Kadın Derneği deneyimi hakkında yazılmış *Unutulmasın Diye...Demokratik Kadın Derneği* (2008) gibi kaynaklara ulaştım. Bu kitaplar, feminizm içindeki farklı mücadele seslerini duymamıza olanak sağladıkları için son derece önem taşımakla birlikte doğrudan bu tez çalışmasının sorularına yanıt vermemekteydi.

Bu çalışmanın sorularına benzer sorular soran en yakın kaynağın, Bilgen Cennet Morsünbül’ün (2019) kadınların feminist olma hikâyeleri üzerinden Türkiye’de feminist hareketin dönüşümünü incelediği doktora tezi olduğunu keşfettim. Ancak Morsünbül’ün sözlü tarih yöntemiyle görüştüğü feminist kadınların büyük çoğunluğu hareketin içinde halihazırda aktif ya da daha önce aktif olmuş örgütlü ve örgütsüz kadınlardı. Bu kadınların anlatılarını kuşak kavramı üzerinden ele alan çalışmada kişisel yaşam deneyimlerine de yer verilmişti. Fakat çalışmanın temel derdi; örgütlenme, politika yapma ve kişisel deneyim aktarımları üzerinden feminist hareketin dönüşümünü incelemektir.

Benim çalışmamın alametifarikası ise, merkeze aldığı feminist kadınların örgütlü ya da hareketin içinde aktif olan kadınlar olmaması. Görüşmecilerim arasında az sayıda örgütlü kadın da bulunuyor ancak çalışmamın ana eksenine “sıradan” feminist kadınların deneyimleri oturmaktadır. Bu sebeple görüşmeci arayışındayken örgütlülük şartı koşmadım. Çünkü hedefim, feminist kadınların örgüt içi deneyimleri veya örgütlülük pratiklerinden ziyade feminist olma hikâyelerinden yola çıkarak doğrudan onların kişisel yaşamlarına odaklanmaktır.

---

¹ <https://aramizda.org.tr/category/podcast/nasil-feminist-oldum/> (Erişim Tarihi: 14.07.2022).

Türkiye’de doğrudan bu amaçla yapılmış derli toplu herhangi bir akademik çalışmaya rastlamamış olmakla birlikte, bir takım perakende yazılara ulaştım. Bu yazılardan biri, Onur Bütün’ün *Birikim Dergisi*’ndeki “Feminist Odalar (IV): Sizin Feminist Olma Hikâyeniz Nedir?” başlıklı yazısıdır.² “Nasıl Feminist Oldum?” başlığıyla kaleme alınmış bir başka yazı Sevna Somuncuoğlu’na aittir.³ Diğer bir kaynak ise sosyalist feminist kadınların çıkardığı *Feminist Politika* dergisinde seri halinde yayımlanan ve her sayıda farklı bir kadının feminist olma hikâyesini anlattığı kısa dergi yazılarıdır.⁴

Bu yazıların dışında çalışmamda esinlendiğim pek çok kaynak oldu. Örneğin Catherine Redfern ve Kristin Aune’nun Britanya’da yaşları 15-81 arasında değişen toplam 1300 kadınla görüşerek nasıl feminist olduklarını, feminizme karşı tutumlarını analiz ettikleri kitapları *Baş Harfi F* (2012) çalışmamda yol gösterici oldu. Amerika’da 1992 yılında yayımlanan ve Türkçe’ye Meral Camcı tarafından çevrilen *Aslan Kadının Mirası* (2019) adlı kitabı da burada zikretmek gerekir. Kitap, Amerikalı bir Ermeni olan Arlene Voski Avakian’ın feminist olma yolculuğunu konu edinir. Anı türünde yazılmış kitapta Avakian’ın Ermeni, feminist, lezbiyen kimliklerini keşfetme süreci ve bütün bu keşif sürecinin onu anneannesinin mirasına nasıl götürdüğü anlatının merkezindedir. Kendini kurban pozisyonunda tarif etmeyen ve şartlar ne olursa olsun hep özne olma gayreti içinde olan Avakian’ın yaşam öyküsü, saha çalışmam sonucunda edindiğim feminist olma hikâyelerini başka bir perspektiften düşünmemi sağladı. Bu çalışmanın esas ilham kaynağı ise Sara Ahmed’in *Feminist Bir Yaşam Sürmek* (2020) adlı kitabı. Ahmed’in en kişisel gözükten deneyimlerden yola çıkarak feminist teoriyi açıklığa kavuşturma gayreti ve işe kendi feminist olma hikâyesiyle başlaması çalışmamın düzlemini kurdu. Burada kısaca söz ettiğim tüm bu kaynaklar bana feminist kadınların feminist olma hikâyeleriyle yola çıkmaya verdiği önemiyetin beyhude olmadığını gösterdi.

---

²<https://birikimdergisi.com/guncel/9936/feminist-odalar-iv-sizin-feminist-olma-hikayeniz-nedir> (Erişim Tarihi: 18.08.2022)

³ <https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-sanat/2017/03/08/nasil-feminist-oldum> (Erişim Tarihi: 14.07.2022)

⁴ Derginin sayılarına erişmek için bkz. <http://www.sosyalistfeministkollektif.org/feminist-politika/oncelki-sayilar/feminist-politika/> (Erişim Tarihi: 14.07.2022)

Feminist olma hikâyemiz bir süreçtir. Süreç üzerine konuşmak ve düşünmek, bizi feminizmle buluşturan nedenleri gün yüzüne çıkarır. Bu nedenler feminizme içkindir, çünkü kendimizi feminist olarak tanımladıktan sonra o nedenlerle mücadele etmeye başlarız. Özetle, yolumuzu feminizmle kesiştiren sebepleri feminizm sayesinde aşmaya çalışırız. Feminist olma hikâyeleri, neyi aşmak istediğimizin, neyle mücadele etmek istediğimizin ve bunu nasıl yapacağımızın çerçevesini kurar. Ayrıca farklı kadınların ortak patikalardan geçip geçmedikleri hakkında bilgi vererek deneyimler arası köprü kurmayı sağlar. Bu çalışmanın amacı salt ortak deneyimlere odaklanmak değil elbette, zira feminist bakış deneyimlerin biricikliği ve çoğulluğuna imtiyaz tanır. Feminist olma hikâyeleri, her kadının feminizm anlayışının bir izdüşümüdür. Bu yüzden feminizmin sınıf, etnisite, cinsel yönelim ve kuşak itibarıyla birbirinden farklı kadınlar tarafından nasıl algılandığı da kendi başına kıymetli bir sorudur. Çünkü bu soru, farklı feminizmlerin konuşulmasına, tartışılmasına ve böylece feminizmin anlamının çoğalmasına kapı açar.

Bu çalışmanın amacı kadınların feminist olma süreçlerinde temel uğrak noktalarını, dönemeçleri tespit etmek, ayrıca hareketin çok önünde olmayan sıradan kadınların kişisel yaşamlarını feminizmin nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktır. Feminist teori ve pratiğin bu öznelere nasıl algılandığı ve feminizmi kişisel yaşamlarına nasıl yansıttıkları da feminizme dair bilgi üretmenin bir yoludur. Fakat feminizmin yankılarının bu kulaklarda nasıl duyulduğunu, birbirinden çok farklı kadınlar tarafından nasıl yorumlandığını ve zihinlere, kalplere nasıl ulaştığını, ancak duymak için bir adım attığımızda anlayabiliriz. Bu yankıların nasıl karşılık bulduğu ve feminist kadınların seslerine nasıl karıştığı feminizmin etki alanına dair fikir verecektir. Feminizm, yalnızca kitaplarda, eylemlerde, hashtaglerde göstermez kendini. İçinde yaşadığımız dünyanın bizi beş harfli olduğumuz için baskıladığı her an, feminizmin yankısı duyulabilir. Bu yankıyı büyütmenin bir yolu, onun farklı öznelere nasıl işitildiğine, onlara nasıl sirayet ettiğine kulak kesilmekten geçer. Bu çalışmanın hedeflediği de budur.

Bu çalışmanın bir diğer amacı Sara Ahmed'den aldığım ilham ve onun açtığı ufukla feminist bir yaşam sürmenin mümkün olup olmadığını anlamaya çalışmaktır. Feminizm, kişisel yaşamları değiştirme gücüne dair söz üretmeyi hedefler, hatta kadınlara bu gücü vaat eder. Feminist bir yaşam sürmeye karar vermek ise, önceden sürdürdüğümüz yaşamı geride bırakmayı, vadin rüzgârına kapılarak Sara Ahmed'in

tabiriyle “oyunbozan”lığa açık olmayı gerektirir.. Bu bakımdan kendini feminist olarak tanımlamanın ötesinde, feminist bir yaşam sürme gayretinin kadınların kişisel yaşamlarında neleri değiştirdiği, bu süreçte neler yaşadıkları, hem içinde buldukları dünyayla hem kendi çevrelerindeki insanlarla nasıl baş ettikleri, hangi direniş pratikleri ve stratejilerle güçlendiklerini anlamak, dolayısıyla feminist kadınların hikâyelerinin onların yalnızca çeşitli şekillerde yaşadıkları mağduriyetlerin toplamından ibaret olmadığını göstermek, bu çalışma için bilhassa kıymetlidir.

Bu çerçevede çalışmamda, kadınları baskılayan patriyarkal ilişkilerle, bunlara karşı mücadeleyi birlikte ele alarak kadının özne pozisyonunu teslim etmeye özen gösterdim. Genel olarak iki temel soruyla yola çıktım: Kadınlar nasıl feminist oluyorlar? Feminizm kadınların kişisel yaşamlarına nasıl sirayet ediyor? Bu soruların cevaplarını bulabilmek için kartopu örnekleme yöntemiyle ulaştığım on dokuz feminist kadınla derinlemesine görüşmeler yaptım. Görüşmecilerime aile, beden ve ilişkiler temaları etrafında sorular yönelttim.

Bu minvalde çalışmamın “Bütün Feministçe Bilmeyişlerle Yürüdüğüm Yol: Sahanın Hikâyesi” başlıklı bölümünde araştırmacı olarak beni bu çalışmaya götüren yolun kendisini, saha serüvenimin arka planını ve sahanın dönüştürücü gücünü kendi öznelliğimi işin içine katarak tartışmaya açıyorum. Bunu takip eden “Aile” bölümünde kadınların feminist olma sürecinde aile içi ilişkilerin ne kadar etkili olduğunu ve feminist olduktan sonra bu ilişkilerinin ne ölçüde dönüştüğünü irdelemeye çalışıyorum. “Beden” bölümünde ise kadınların feminist olduktan sonra bedenleriyle kurdukları ilişkinin değişip değişmediğini belirlediğim belirli temalar (regl, tüy, diyet, cinsellik) etrafında analiz ediyorum.

Son olarak şu hususu vurgulamam gerekir: Kadınların feminist olma hikâyeleri ve feminizmin kişisel yaşamlarına yaptığı etkileri sorgularken belirlediğim temaları ayrı ayrı bölümlerde ele almaya çalışsam da bu temaların hepsi birbirleriyle ilişkilidir. Bu temaları çalışma içinde yalnızca analiz kolaylığı sağlayabilmek adına kategorize ettim. Ayrıca, yapboz metaforu üzerinden tarif edersek, her bölümü yapbozun bir parçasını tamamlama hedefiyle ama aynı zamanda hiçbir zaman tamamlayamayacağım bilgisiyle yazdım. Şüphesiz araştırmam tüm kadınların, hatta

görüşmecilerimin feminist olma deneyimlerini tüm veçheleriyle temsil etme iddiasında değildir.

1. BÖLÜM: Bütün Feministçe Bilmeyişlerle Yürüdüğüm Yol: Sahanın Hikâyesi⁵

“Elimizden geldiğince öğrenmeye çalışmalıyız ama bilimizin çemberi tamamlamadığını, tüm boşluğu çevrelemediğini aklımızda tutmalı; bilmediklerimizin sınırsız, dipsiz olduğunu, bildiklerimizin ise, kimi zaman o bilginin tam tersiyle birlikte var olmak zorunda kalabileceğini hiç unutmamalıyız. Tek gözle görülenin derinliği olmaz” (Ursula K. Le Guin, 2019: 43).

Geçmiş her zaman tartışmalıdır. Geçmişe gönderme yapma yetkisini bellek ve tarih aralarında paylaşamazlar. Çünkü tarih anılara her zaman güvenemez, bellekse hatırlama haklarını (yaşam, adalet, öznellik hakları) merkeze almayan bir yeniden inşadan kuşku duyar. (Beatriz Sarlo,2007: 9).

Bu bölümde yapmış olduğum saha çalışmasını, beni bu sahaya götüren, bildiğimi sandığım feminist olma hikâyemden yola çıkarak anlatmaya başlıyorum. Ardından sahadan önce, saha sırasında ve saha sonrasındaki serüvenimi, araştırmacı olarak kendi öznelliğimi yitirmeden aktarmaya çalışıyorum. Bütün bu aktarımlar sonunda yolun sonu, sahada keşfettiğim feminist olma hikâyeme çıkıyor ve aslında saha öncesi, saha sırası ve sonrası iç içe geçiyor ve ayrılması zor bir hale geliyor.

Saha çalışmasının hangi yöntemle yapıldığı, kaç kişiyle görüşüldüğü, bu görüşmelerin kaç dakika sürdüğü vb. şeklinde çoğaltabileceğimiz teknik bilgilere, yapılan bütün saha çalışmalarında yer verilir. Ancak bu süreçte araştırmacının

---

⁵ Sara Ahmed, her feministin bir hayatta kalma kiti olması gerektiğini söyler ve bu kitin içinde bize güç verecek kitapların da olması gerektiğini belirtir (2020: 325). Benim hayatta kalma kitimdeki kitaplar arasında Sevgi Soysal'ın Tante Rosa'sı baş köşede duruyor. “Bütün kadınca bilmeyişlerin tek adı olan” Tante Rosa'ya feminist olma yolculuğumda bana eşlik ettiği için teşekkür ederim. Tezimin bu bölümü de benim feministçe bilmeyişler olarak adlandırdığım saha serüvenimden oluşuyor. “Acaba doğru yapıyor muyum?”, “Ben görüşmecilerimle yeterince kendi deneyimleri paylaşmadım. Acaba feminist bir araştırma oldu mu?” kaygılarını sık sık yaşarken bu soruların kendisinin bir öğrenme süreci olduğunu anladım. Bütün feministçe bilmeyişlerimi kabul ettim ve bu kaygılarla bu bölümü yazabildim. Bu cesareti Tante Rosa'dan aldığım ilham veriyor.

takıldığı engeller, karşılaştığı zorluklar, yaşadığı kolaylıklar ve hisler çalışmalar içerisinde kendine pek yer bulmaz. Oysaki saha sürecinde yaşananlar, bütün sahayı farklı bir gözle analiz etmemizi gerektirecek kadar önemli hale gelebiliyor ve bu yüzden üzerinde durulmayı gerektiriyor. Rabia Harmanşah ve Nilüfer Nahya'nın belirttiği gibi, "Araştırmalar vasıtasıyla ürettiğimiz bilgi, aynı zamanda alanlarla hayatlarımızın iç içe geçişini yansıtıyor. Yazım tarzımız ve üslubumuzla, anlattıklarımız ve dahi anlat(a)madıklarımızla kendimizi ele veriyoruz." (2018: 34).

Son yıllarda saha süreçlerini sorgulayan ve bunu yazıya dökmeye değer gören çalışmalar yaygınlık kazandı. Etnografik yöntemle çalışan antropologların yanı sıra sosyologlar ve feminist araştırmacılar da kendilerinin saha içindeki konumlarını sorunsallaştırıyor. Bu bölümü yazarken, bu dikkatle yazılmış saha hikâyelerinden ilham aldım, kendi saha çalışmamı farklı bir gözle bakmayı da bu metinler sayesinde öğrendim. Dahası araştırmacı olarak yaşadığım çoğu olayın yalnızca benim başıma gelmediğinin farkına vararak bu metinlerle duygudaşlık kurdum (Harmanşah ve Nahya, 2018; Erdoğan ve Gündoğdu, 2020; Bektaş Ata, 2021; Oğuz, 2012; Demircan, 2020; Ünlü, 2019; Deniz, 2017; Bozok, 2014; Tuncer, 2015). Bu metinlerde araştırmacılar çoğunlukla saha çalışmalarını katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme ve etnografi yöntemiyle gerçekleştiriyorlardı. Fiziksel olarak sahada bulunuyorlar, saha notları tutuyorlar ve saha çalışmalarını sorunsallaştırıyorlardı. Leyla Bektaş Ata bu süreci şöyle tarif ediyor: "Etnografik araştırma yürütmek, araştırmacının da sahaya dönüşmesini beraberinde getirir. Araştırmacı, takındığı pozisyonu, yaşadığı karşılaşmaları, duygularını, planlarını da araştırmaya dahil eder ve oto-etnografik yöntemin yardımıyla saha, öncesi ve sonrasında veri üretiminin bir parçası haline gelir." (2021: 47). Ben çalışmamı etnografi yöntemiyle gerçekleştirmedim. Çalışmam, feminist yöntemden beslenen ve bu yöntem içindeki özdeşünümsellik tartışmalarından ilham alan bir noktada duruyor. Yapmış olduğum saha çalışmasını, sözünü ettiğim saha çalışmalarından farklılaştıran bir unsur daha var. O da bu saha çalışmasını pandemi döneminde gerçekleştirmiş olmak. Çevrimiçi araçlarla saha araştırması yürütmek, çalışmamı fiziksel olarak sahada olan araştırmacıların çalışmalarından farklı bir noktaya taşıyor. Bu durumun hem olumsuz hem de olumlu yanları olmakla birlikte, araştırmacı için birtakım özgünlükler barındırdığına ve bu özgünlüklerin yazılmasının daha sonra yapılacak saha çalışmaları için yol gösterici olacağına inanıyorum. Bu nedenle bu

bölümde pandemi döneminde araştırmamı yapmış olmamın ne gibi durumlara yol açtığına dair bir tartışma da yer alıyor.

Yapmış olduğum bu saha çalışması içinde hikâyelerini anlatan feminist kadınların her birini bir ağaca benzetiyorum. Her birinin farklı gereksinimleri, farklı zamanlarda açan çiçekleri, dalları ve renkleri var. Bu tezin içinde ise bu ağaçlar birleşiyorlar, bir ormanı paylaşır gibi. Her birinin yaşı, ilgi alanları, ailesi, eğitimi, merakları, mücadelesi farklı ve onların bu farklılıklarını gözden kaçırmadan bir ormanda buluşturarak -eğer feminizm bir orman olabilirse- hikâyelerini aktarmaya çalışacağım. Bunu yapmadan evvel, o ormanın bir parçası olan kendi hikâyemin bu çalışmayla birleşen noktalarını paylaşmam gerekiyor çünkü bu çalışma sayesinde kendimle başka türlü bir ilişkilenebileceğimi öğrendim, fark edemediğim köklerime ulaşabildim. Bu yüzden hikâyeyi kendimden başlatıyorum.

Bu bölüm boyunca ve aslında tezin diğer bölümlerinde de akademik dilin edilgenliğini sarsmaya mümkün olduğunca gayret ediyorum. Bu noktada Leyla Bektaş Ata'nın ifade ettiği gibi,

Bu araştırmayı farklı kılan boyutlardan biri de akademik metnin keskinliğini aşındırmaya, betimlemelerden yararlanmaya alan açan ve edebi dokunuşlara izin veren serbestlikte bir yapıya sahip olmasıydı. Ancak bu, akademik bir metnin sahip olması gereken kavramsal çerçeveden uzak ve gelişigüzel bir yolda ilerlediği anlamına gelmiyordu (2020: 258).

Bilhassa bu bölümde bir hikâye anlatıcısı gibi yazmaya ve okuyucuyu aktaracağım feminist olma hikâyelerine ısındırmaya çalıştım. Edebi dil ve akademik dilin buluşabileceğine ve bu buluşmanın tezimi “daha az bilimsel” yapmayacağına inandığım gibi bu inançta yalnız olmadığımı da biliyorum.

1.1. Sahadan Önce: Bildiğimi Sandığım Feminist Olma Hikâyem

Bir hikâyeye nasıl başlanır, nasıl bitirilir? Eğer başladığımız kendi hikâyemizse onu nasıl yazarız? Hikâyemizi yazarken yaşadıklarımızın tamamının o hikâyenin içinde yer almadığını ne zaman fark ederiz? Tezimin zihnimde oluşturduğu en mühim sorular bunlardı. Bir feminist olma hikâyem vardı ve hikâyemin başka kadınların hikâyeleriyle kesiştiği veya ayrıştığı noktaları merak ediyordum. Kendi hikâyemi sorgulayabilmem için başka kadınların hikâyelerini duymam gerekti. Duyduğum bu hikâyeler sayesinde kendi yazdığım hikâyenin dışına çıkabildim ve yaşamımın arkamı dönüp hiç bakmadığım parçalarına ulaşabildim. Böylece hikâyemin ne kadar

eksik olduğuyla yüzleşmiş oldum. Bu yüzden aşağıda anlatacağım hikâye bu çalışmaya başlamadan önceki hikâyem olacak, bildiğimi sandığım feminist olma hikâyem.

Feminist kadınların feminist olma hikayelerine merak duymaya başlamama ilham veren metin, Sara Ahmed'in *Feminist Bir Yaşam Sürmek* adlı kitabıydı. Ahmed'in kitabında sorduğu soruyla ilk karşılaştığımda elimde hazır bir cevabım vardı. "Feminizmi nerede buldunuz ya da feminizm sizi nerede buldu?" diye soruyordu Ahmed ve ben sayfanın kenarına sevgili tez danışmanımın ismini ok çıkararak yazmıştım bile. Bu soru üzerine fazla düşünmeye gerek yoktu. Çünkü feminizm kavramından ve kavramın arkasında yatan tarihten üniversitede Sosyoloji eğitimi alırken, şu anki danışmanımdan aldığım toplumsal cinsiyet odaklı dersler sayesinde haberdar olmuşum. Sosyoloji eğitimi almak; kendimi, yaşadığım toplumu ve içinde bulunduğum dünyayı anlamam için bana bir pencere açsa da kimliğimin önemli bir parçası olan cinsiyetimin⁶ yaşamıma nasıl sirayet ettiğinin cevabını, o pencerenin arkasında gördüğüm ve sürekli çağlayan bir nehre benzettiğim feminizm vermişti. O nehrin kenarında durmak, bazen içine dalmak bazen de tarihini okumak bana çok heyecan verdi ve ben hikâyemi tam da buradan başlatıyordum.

Kendimi feminist olarak tanımlamam, lisans hayatımın üçüncü yılına tekabül etti ve feminizmle yolculuğum başladı. Yolculuğum sırasında soluklanabildiğim, yavaşlayabildiğim ve düşünme fırsatı edindiğim bazı duraklar oldu. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı bu duraklardan ilkiydi. Kütüphanede bir süre gönüllü olarak çalıştım, sonrasında da kütüphanenin düzenlediği bütün etkinliklere katılmaya gayret ettim. Kütüphanedeki bu deneyimim ve katıldığım etkinlikler benim için fazlasıyla öğretici oldu ve kütüphaneyi yuva olarak görmeye başladım. İçinde şu anda yaşayan ya da yaşamayan birçok feminist ruhun bulunduğu bu mekân benim için artık "bizim kütüphaneydi". Hep çağıldığına inandığım feminizm nehrinin içine dalmıştım ve güvendedim. Bir müddet sonra bu alanda sürekli öğrenme ve öğrendiklerim üzerinden bilgi üretme isteğimi gerçekleştirebileceğime inandım ve feminist bir araştırmacı olmaya karar verdim. Saha çalışması yapmak,

---

⁶ "Cinsiyet" kelimesini kullanırken, biyolojik olarak belirlenmiş ve kişiye atanmış bir cinsiyete atıf yapmadığımı belirtmek istiyorum. Atanmış cinsiyetim, cinsiyet kimliğimle uyum gösterdiği için atanmış cinsiyetimi kabul ediyorum. Ancak kişinin cinsiyet kimliği, atanmış cinsiyetinden farklı olabilir. Bunu göz ardı etmemekle beraber bu bölümde kendi hikâyemi anlattığım için direkt olarak "cinsiyet" demekte bir sakınca görmedim.

farklı kadınlarla farklı konular hakkında konuşmak, onları dinlemek ve anlattıklarından öğrenmek telaşındaydım. Bu doğrultuda lisans bitirme tezimi Sarıyer Köylü Pazarı'ndaki pazarcı kadınların mekânla kurduğu ilişki üzerine yazdım. İlk saha deneyimimin şu anki çalışmama kapı araladığını düşündüğümünden yolculuğumun ikinci durak noktası olan saha çalışmamdan bu noktada bahsetmem gerektiğine inanıyorum.

Sarıyer Köylü Pazarı'ndaki pazarcı kadınlarla, daha iyi gözlem yapabilmek için işleriyle meşgul oldukları pazar yerinde, pazarda kadın olmanın ne anlama geldiği hakkında görüşme yapıp, mekân ve toplumsal cinsiyet ilişkisini analiz etmek istiyordum ama korkularım da araştırma isteğim kadar fazlaydı. Acaba benimle görüşme yapmayı kabul edecekler miydi? Neden burada olduğumu ve onlarla görüşme yapmak istediğimi anlatabilecek miydim? Hazırladığım soruların cevaplarına ulaşabilecek miydim? Kafamın içinde dönüp duran bu sorular ve korkular sahaya girdikçe günden güne azaldı. Pazarcı kadınların hepsinin benimle görüşme yapmak için aynı istekte olduğunu söylemek güç ama kimse beni geri çevirmedi. Bazıları daha açık bazıları daha örtülü bir şekilde kendi deneyimlerini benimle paylaştılar. Ben de bu deneyimleri dinlemek isteyen bir üniversite öğrencisiydim. Pazarcı kadınların gözünde ise “ödevi olan kızdım” ve bu yüzden bana yardım etmekte bir sakınca görmediler. Yaşıma göre daha küçük göstermemin de saha sürecimi kolaylaştırıcı bir etkisi olduğunu düşünüyorum.

Yaptığım bu saha çalışmasında unutamadığım birkaç olay var. İlk görüşme yaptığım kadınlardan Saadet⁷ ile diyalogumdu. Saadet, onun torunuyla aynı yaşta olduğumu, bu yüzden bana seve seve yardım edebileceğini söylemişti ve pazara birkaç gidişimden sonra bana adaçayı ve ıhlamur hediye etmişti. Saadet ile diğer pazarcı kadınlarla kurduğum ilişkiden daha sıcak, daha samimi bir ilişki kurmuştuk. Bu durumun böyle sürüp gideceğini, çalışma bitse bile ara ara arayıp halini hatırını sorabileceğim bir pazarcı teyze kazandığımı düşünüyordum ki Saadet'in de benimle ilgili başka düşünceleri olduğunu öğrendim. Erkek torunuyla beni tanıştırmak-romantik bir ilişki kurabileceğimiz beklentisiyle tanıştırmaktan söz ediyorum-istiyordu. Bunu öğrendikten sonra Saadet ile arama mesafe koydum, bir yandan da

---

⁷ Lisans bitirme tezimde, pazarcı kadınların deneyimlerini aktarırken gerçek isimler yerine takma isimler kullandım. Yüksek lisans tezimde de onlardan bahsederken bu tutumumu sürdürmek istedim.

üzüldüm çünkü saha sürecimin zedelendiğini düşünüyordum. Acaba fazla mı samimi olmuştum? Suç benim miydi? İç konuşmalarımı bastırmaya, saha sürecinde böyle bir şey olmamış gibi davranmaya çalıştım ve tezimde bu duruma hiç yer vermedim. Saha sürecimi “zedelediğini” düşündüğüm bu durumların da sahaya dair bir şey söylediğini, özellikle sahada bekâr bir kadın araştırmacı olmanın anlamına dair üzerinde düşünülmesi, analiz edilmesi gereken bir deneyim olduğunu şimdi anlayabiliyorum. Ancak yaşadığım bu deneyimin o zaman bana hissettirdiği şey, araştırdığım öznelerle arama daha fazla mesafe koymam gerektiği oldu. Aksaklık olarak nitelendirdiğim bu durumları araştırdığım öznelerle arama daha fazla mesafe koyarak bertaraf edebileceğim kanısına varmıştım.

Pazarıcı kadınlarla yapmış olduğum saha çalışmasında unutamadığım bir diğer bir olay ise teknik bir aksaklıktı. Leyla ile görüşme yaptığım sırada telefonumun ses kaydının kapandığını ve görüşmeyi kayıt altına almadığımı fark etmemiştim. Görüşme bitince ses kaydını kapatmak için telefonumu elime aldığımda yaşadığım hayal kırıklığı yüzüme yansımış olacak ki Leyla “Daha zamanı yok mu bu ödevin, ben tekrar anlatırım” dedi. Bana yardımcı olmak isteyen Leyla’ya çok büyük bir minnet duymuştum ve ilerleyen haftalarda tekrar görüşme yaptık. Bu sefer gerçekten kayıt altına alabildiğim ikinci görüşmenin sonunda Leyla’ya teşekkür ettim ve ona onun bana yardım ettiği kadar yardım edemediğim için duyduğum üzüntümü ifade ettim. “Sen de beni yazacaksın ya işte” dedi. Bu cümleden sonra araştırmacı olarak konumumu Leyla sayesinde tekrardan fark etmişim: Kadın deneyimlerini yazmak, onları görünür kılmak da kadın dayanışmasının en önemli parçalarından biridir ve bazen araştırılan özne araştırmanın anlamını araştırmacıya bir cümleyle hatırlatabilir.

Sarıyer Köylü Pazarı’nda yapmış olduğum bu saha çalışması, yukarıda söz ettiğim iki olaydan çok daha fazlasını içeren, farklı etkileşimlerin olduğu bir deneyimdi. Yapmış olduğum ilk saha çalışmasında pazarıcı kadınların bana güvenerek deneyimlerini aktarması, taşıdığım korkuların yerini rahatlığa bırakması akademik hayatımın gidişatı için oldukça belirleyiciydi. Çünkü nitel araştırma yöntemleriyle çalışan, saha çalışmaları yapıp bu çalışmaları akademik dünyaya katma tutkusunu içinde barındıran ve her şeyden önce lisans mezuniyetine aylar kalmış bir öğrenciydim. Akademik dünyadan kopmamak, hayalimdeki gibi bir araştırmacı olabilmek için yüksek lisans başvurusu yapmayı düşünüyordum. Eğer yürütmüş olduğum bu ilk saha sürecinde “aksaklıklarıyla”, “eksikleriyle” beraber aynı

zamanda çok da iyi hissettiren bir saha deneyimi geçirmeseydim belki hevesim kırılabilirdi ama öyle olmadı. Bu yüzden Sarıyer Köylü Pazarı'ndaki pazarcı kadınlara şükran duyuyorum ve onları anmadan feminist olma hikâyemi yazmamın çok zor olduğunu düşünüyorum. Sarıyer Köylü Pazarı'nda her şeyden habersiz görüştüğüm bu kadınlar, feminist kadınların hikâyelerini araştırmaya karar verirken iyi bir saha çalışması yapabileceğime beni inandırdılar. Belki de hayatları boyunca hiç yolları kesişmeyecek pazarcı kadınlar ile feminist kadınlar bu metinde buluşmuş oldu. Sanırım kadın dayanışması biraz da böyle bir şey, nereden nereye doğru dallanıp budaklanacağını kestiremediğimiz bir güç.

Pazarcı kadınlara dair yaptığım çalışmadan aldığım destekle yine pazarcı kadınlar hakkında ama bu sefer başka bir bağlamda geliştirdiğim tez önerisiyle yüksek lisans için başvuru yaptım ve kabul aldım. Kendi okulumda yüksek lisans eğitimine devam etmek, benim için yeniden keşfedeceğim üçüncü bir duraktı. Heyecanlıydım ve başka bir şehre gidip bir saha çalışması yürütecektim. Yapmayı heyecanla beklediğim bu araştırmadan evvel ders dönemindeyken bütün dünyayı etkileyen COVID-19 salgınının Türkiye'de de başlaması sebebiyle eğitiminin ikinci dönemini çevrimiçi platformlardan sürdürdüm. Bir ekranın içine sıkışıp bir şeyler öğrenmeye çalışmak, zorunlu karantınaların yarattığı psikoloji, sürecin yalnızlaştırıcı etkisi vb. unsurlarla beraber dönemi tamamladım ama çok heyecanla yapmak istediğim çalışmamdan vazgeçmek durumunda kaldım. Sanırım bu yoldaki en büyük eşik de buydu. Başka bir şehre gidip bir araştırma yürütecek kadar kalmam pandemi koşullarında mümkün değildi ve mecburen yeni bir konu arayışına girdim. Bu durumun verdiği moral bozukluğu, yeniden bir konu arayışına düşmenin sıkıntısı ve pandeminin yarattığı psikolojik harabiyet birleşti. Sancılı günlerin sonunda yüksek lisans eğitimimin çevrimiçi kanadında, En Feminist Okumalar⁸ grubunda kitabını okuduğumuz Sara Ahmed'ten aldığım ilham bu eşiği atlamamı sağladı. Böylece feminist kadınların hikâyelerine ve feminizmin bu kadınların kişisel yaşamlarına yapmış olduğu etkilere merak sardım. Feminist olma yolculuğum bir eşikte tıkanıp

---

⁸ En Feminist Okumalar grubu, akademik dünyanın feminist metinlerine merak sarmış birçok kadının bir dönem boyunca beraber seçtikleri kitapları okuyup, bu okumalar üzerine çevrimiçi bir platformda tartışmalar yürüttüğü- pandemi koşulları nedeniyle- bir gruptur. Bana kalırsa okuduğumuz metinlerden daha önemli olan şey, onları birlikte okuyor olmamızdı. Pandemi sürecinde böyle bir grubun varlığı, bana fazlasıyla güç ve ilham verdi. Şu anda isimlerini tek tek sayamayacağım kadın arkadaşlarıma bu vesileyle içtenlikle teşekkür etmek istiyorum.

kalacak sanırken başka bir feminist patika bulmak nefes almak gibiydi. Şimdi yapmam gereken ise bu feminist patikada yürüyebilmek için kendime bir rota çizmekti. Bu yolu hangi kadınlarla yürüyecektim? Bu kadınlara nasıl erişecektim? Görüşmelerimi nasıl yapacaktım? Bildiğimi sandığım feminist olma hikâyemi cebimde saklarken, başka hikâyelere uzanmanın yollarını aramaya başladım.

1.2. Görüşmelere Başlamadan Önce: “Nerede Bu Feminist Kadınlar?”

Başka hikâyelere uzanmanın yollarını ararken, o hikâyelere uzandığımda hikâyelerin hangi noktalarını tutacağımı da düşünmem gerekiyordu. Bu yüzden temalar belirlemeye ve kadınlarla yapacağım görüşmeleri o temalar etrafında yapmaya karar verdim çünkü ilk etapta soru hazırlamayı düşünmüyordum. Belirli olan tek şey, nitel araştırma tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniğini kullanacağımdı. “Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkân veren bir veri toplama tekniğidir. Karşıdaki kişinin duygu, bilgi tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılır” (Tekin, 2006: 101). Bu nedenle kadınların feminist olma deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve bu deneyimleri nasıl aktaracaklarını merak ettiğim bu çalışma için derinlemesine görüşme tekniğinin elverişli olacağını düşündüm ve bu tekniği kullanarak çalışmamı gerçekleştirdim.

Temalarımı çıkarabilmek için ilk önce kendi içime baktım. Ben nasıl feminist olmuştum? Neyi dert edinmiştim de kendimi feminist olarak bulmuştum? Hangi mekânlarda bulunmak beni feminizme götürmüştü? Bu konuda kısa bir süre düşündüğümüzde hemen aklımıza gelebilecek birkaç temayı (aile, beden, eğitim) yazdım ama bu temaları derinleştirmek, çoğaltmak belki de duyguları da işin içine katmak gerekiyordu. Bunu yapabilmem için bana omuz verecek metinlere, Sara Ahmed’in deyimiyle bir feministin sahip olması gereken “yoldaş metinlere” ihtiyacım vardı (2020: 33). *Feminist Bir Yaşam Sürmek* ve bell hooks’un *Feminizm Herkes İçindir* adlı kitabı temalarımı geliştirmemi, çoğaltmamı sağladı ve bir yoldaş metnin verebileceği gücü bana verdi. Hazırladığım birkaç soruyla pilot görüşme yapmaya karar verdim. Temalarımın nasıl işleyeceğini, görüşmelerimde karşılık bulup bulamayacağını merak ediyordum.

Pilot görüşmeleri aynı ortamlarda bulunduğum, feminist olduklarını bildiğim ancak feminist olma hikâyelerini bilmediğim iki arkadaşım ile yaptım. Arkadaşlarımdan birine ben ulaştım diğeri ise ilerleyen sayfalarda söz edeceğim gibi sosyal medyada paylaştığım araştırma duyurum üzerine benimle iletişime geçti. Arkadaşlarımla yaptığım iki görüşme de beni çok etkiledi. Çünkü benim anlam dünyamdan çıkan temaların onların anlam dünyasında da bir karşılığı olduğunu fark ettim. Fark ettiğim diğer bir şeyse soru belirleyerek ilerlemenin gerçekten gerekli olduğuydu.

Soru belirlemek, görüşmenin gidebileceği güzergâhları önceden belirlemektir, görüşmeyi bir anlamda da sınırlamaktır. Bunun ne kadar doğru olup olmadığı tartışmaya açıktır. Çünkü sorularınızın dışında kalan, kestiremediğiniz ve aslında sorularınızdan daha çok çalışmanıza katkı sağlayacak deneyimleri kaçırabilirsiniz. Soru belirlemenin bu handikabının farkında olmakla birlikte görüşmelere bir sınır koymam gerektiğinin de farkındaydım çünkü zaman kısıtlılığımı hesaba katmalıydım. Ucu bucağı belirlenmemiş bir görüşme içinde görüşmenin seyri çalışma konunuzdan farklı bir yere kaydığında görüştüğünüz kişiyi merak ettiğiniz meseleye tekrardan çekebilmek, saha çalışması yaptıkça geliştirebileceğinizi düşündüğüm bir kabiliyettir ve fazlasıyla zaman alan bir iştir. Bu işin altından kalkmak benim için zordu, dolayısıyla soru belirlemek bir yüksek lisans tezi için oldukça makul geldi. Sorularımı düzenlemem ve yeni sorular eklememde hem danışmanım ile yaptığım görüşmelerin hem de sevgili Ülfet Taylı'nın büyük katkısı oldu. Böylece on dokuz soruluk bir görüşme güzergâhı çıkarmıştım. İlerleyen sayfalarda saha çalışmamla ilgili anlatımı derinleştirdiğimde aslında bu sorulardan çok daha fazla deneyime ulaştığımı göreceksiniz. Kanımca bu durum da sahaya dair önemli bir şey söylüyor. Soru belirlemek her ne kadar bir güzergâh belirlemek olsa da o sorular içinde de görüşmecilerin yoldan sapması mümkün. Burada iş araştırmacıya düşüyor. Eğer siz o yollara girmek istemezseniz, araya girip görüştüğünüz kişiyi susturabilirsiniz, kendi sorularınızdan oluşturduğunuz rotayla devam edebilirsiniz. Ben bu çalışmada bir araştırmacı olarak araştırdığım öznelerin beni götürdüğü hiç aklımda olmayan o yollarda gezinmeye, onlara eşlik etmeye mümkün olduğunca gayret ettim. O yolları gördükçe zihnimde beliren yeni soruları da yönelttim. Bunu yapamadığım, zaman hızlıca akıp gittiği için müdahale etmem gerektiğini hissettiğim anlar da oldu. Direksiyon bazen benim elimdeydi, bazen de

onlarda. Kısacası, görüşme sorularımın oluşturduğu güzergâhı sapmalara açık bıraktım ancak bu durumun görüşmelerimi zenginleştirdiğini düşünüyorum.

Görüşebileceğim kişilere dair arayışma yukarıda söz ettiğim soru belirleme sürecinden önce başladım. Bunun ters bir yol olduğunu söyleyebilirim. Bu ters yolu izlememin birinci sebebi, soru belirleyip belirlememe konusunda yaşadığım kararsızlıktı. Çünkü yukarıda söz ettiğim soru belirlemenin handikapları kafamı karıştırıyordu. İkinci sebep ise görüşme yapabileceğim kişilere ulaşım ulaşamayacağıma dair merakımdı. Görüşme yapmak için feminist kadınları arayışım, çalışma boyunca beni en çok zorlayan kısımdı. Bu sancılı süreçte en çok içimden geçirdiğim cümleyi bu bölümün başlığı yapma sebebim de yaşadığım bu zorluğu gösterebilmek: “Nerede bu feminist kadınlar?”

Her şeyin gittikçe dijitalleştiği küreselleşmiş dünyada, tezim için görüşebileceğim feminist kadınları ararken dijital mecraları görüşebileceğim kişilere ulaşabilmek için bir araç olarak kullanmak mantıklıydı. Araştırmamın konusunu, bu araştırmayı yaparak neyi amaçladığımı ve nasıl bir görüşme yapacağımı kapsayan bu duyuruyu kendi arkadaşlarımla ve tanıdıklarımla olduğu sosyal medya hesabımda yayınladım. Bu duyuruyu gören arkadaşlarımla kendi arkadaşlarıyla paylaşmasını rica ettim. Araştırma konum yaygınlaştıkça konumun beğenildiğine dair dönüşler aldım. Yeni bir çalışma konusuna sarılmaya çalıştığım o süreçte böyle dönüşler almak çalışmaya dair duyduğum heyecanı arttırdı. Daha önce ifade ettiğim gibi duyuruyu görüp benimle iletişime geçen bir arkadaşım ve kendi ulaştığım bir arkadaşım ile pilot görüşme yaptım. Sonrasında yaptığım bu iki görüşmeyi de çalışmamda dahil etmeye karar verdim. Çünkü görüşmelerde kullanmak istediğim soruların çalışıp çalışmadığını sınamak için yaptığım bu pilot görüşmeler bir sınamadan çok daha fazlasını içeriyordu. Sorularıma o aşamada henüz karar vermediğim için esas görüşmelerimde kullandığım bazı sorular o görüşmelerde yer almasa da, benim nazarımda diğer görüşmeler kadar değerliydi. Sıra yeni görüşmeler yapmaya gelmişti. Görüşme yapmak isteyen kişiler bana ulaşmaya başlarken ben de sorularımı belirledim. İzlediğim bu ters yol sebebiyle görüşmecilerimi beklettiğim için mahcubiyetime eşlik eden bir üzüntü yaşadım ama neyse ki onlarla tekrardan iletişime geçtiğimde hiçbiri benimle görüşme yapmaktan vazgeçmemişti.

Araştırmaya başlamadan önce kartopu örnekleme yönteminin çalışacağını düşünüyordum. Kartopu örnekleme yöntemi, araştırmacının görüşmecileri önceden belirlemediği, görüşmecinin başka görüşmecilere yönlendirmesiyle tıpkı kartanelerinin birleşip kartopu haline gelmesi gibi zamanla görüşmecilerin belirlendiği bir yöntemdir. Ben de her görüşmenin bitiminde, görüştüğüm kadınlara daha fazla görüşme yapmam gerektiğini söyleyerek benimle görüşebilecek başka tanıdıkları varsa onlara araştırmamdan bahsetmelerini rica ediyordum. Selda Tuncer, kadınların kamusal mekân deneyimlerini sorguladığı çalışmasında kartopu örnekleme yöntemini kullanmak istediğini, ancak görüştüğü kadınların onu başka kadınlara yönlendirmediğinden bahseder ve bu durumun nedenini ise şöyle açıklar: “Bunun en çok da yaşam öykülerini paylaşan kadınların, görüşme deneyimlerini kendilerine saklamak istemeleriyle, arkadaşlarıyla veya komşularıyla görüşmemi istememesiyle (istememeleriyle) ilgili olduğu kanısındayım” (2015: 45). Kendi araştırmam için görüştüğüm kadınların hiçbirinin benim ricamı yerine getirmediğini düşünmüyorum. Çünkü görüşme yaptığım kadınlar samimiyetle bana yardımcı olabileceklerini ifade ettiler. Üstelik ben söylemeden görüşme yapmaya devam edip etmeyeceğimi sorarak yardımcı olabileceğini söyleyen kadınlar da oldu. Görüşmelerimin uzun sürmesi, vakit ayırmak istememek vb. faktörlerin başka feminist kadınların benimle iletişime geçmesini engellediğini düşünüyorum. Çünkü görüştüğüm bir kadın aracılığıyla ulaştığım başka bir feminist kadınla e-posta üzerinden iletişime geçtiğimde bana görüşmelerin ne kadar sürdüğünü sordu ve sorusunu cevapladıktan sonra çok yoğun tempoda çalıştığımı, dolayısıyla böyle bir vakit ayıramayacağını üzülerek söyledi. Görüşme yapmayı engelleyen zaman sıkıntısının yanına eşlik eden başka faktörler de vardı. Daha önce saha çalışmalarına katılmış olmak, anlatmaya karşı doygunluk kazanmak da bir araştırmaya katılmak için heves duymayı engelliyordu. Örneğin görüşmecilerimden kendisini Müslüman feminist olarak tanımlayan bir kadına beni yönlendirebileceği başka arkadaşları olup olmadığını sorduğumda birçok arkadaşı olduğunu ve bu çalışmadan onları haberdar edeceğini söyledi ama arkadaşlarının görüşmeyi kabul edecekleri konusunda umutsuzdu. Çünkü önceki yıllarda yapılmış Müslüman feminist kadınların deneyimlerinin araştırıldığı saha çalışmalarına çok fazla katıldıklarını, yapılan bu görüşmelerin süresinin uzun olduğunu, bu yüzden etrafındaki kimselerin konuşmaya çok da hevesli olmayacağını ifade etti ve daha genç yaştaki feminist kadınların anlatmaya daha heyecanlı olacağını düşündüğünü söyledi. Kendisinin benimle görüşme yapmayı kabul etmesinin sebebi ise yapılacak

bir saha çalışması için görüşülecek kişi bulmanın ne kadar zor olduğunu bilmesi ve bu yüzden bana destek olmak istemesiydi. Ayrıca zaman ayırma konusunda daha uygun olduğu bir dönemdeydi.

Kartopu örnekleme metodu, yalnızca iki görüşmecimde çalıştı. Bir feminist kadın beni üç farklı feminist kadına, diğeri ise bir feminist kadına yönlendirdi. Tekniğin tam anlamıyla çalışabilmesi için yönlendirildiğim kadınlar vasıtasıyla başka görüşmecilere ulaşmam gerekiyordu ama bu mümkün olmadı. İlk grubumu oluşturan bu kadınlar, benim çevremden ya da arkadaşlarımdan arkadaşları oldukları için çoğunlukla lisansüstü öğrenim gören kişilerdi. Çalışmama, daha farklı alanlarda olan kadınları da dahil etmek istiyordum. Bu yüzden farklı dijital mecralarda araştırma duyurumu yeniden yayınladım ancak yine görüşme yapabileceğim hiç kimseyi bulamadım. Ben de farklı yollar denemeye başladım. Bu yollar bazen hayal kırıklığından başka bir yere çıkmadı. Bu hayal kırıklığını da konuşmak gerektiğine inanıyorum.

Çok fazla takipçisi olan ve feminizm odaklı içerik üreten bir sosyal medya hesabının tez çalışmalarının duyurularına yer verdiğini gördüm. Bu hesapla iletişime geçerek bana yardımcı olmalarını istediğimi söyledim ve araştırma duyurumu yayınlamalarını rica ettim. Yayınlayabileceklerini söylediklerinde çok mutlu oldum. Çok fazla takipçi kitlesine sahip bir hesap olduğu için bu vasıtayla mutlaka benimle görüşme yapmak isteyen birilerine ulaşabileceğimi düşünüyordum. Günler süren bir bekleyişin sonunda duyurum yayınlanmayınca bu hesapla tekrardan iletişime geçtim. Benim sorun ettiğim, araştırma duyurumun yayınlanmamasından çok yayınlayabileceklerini söyleyip yayınlamamalarıydı. Sitem içeren bir mesaj gönderdikten sonra bir paylaşım sırası olduğunu ve uygun bir vakitte duyuruma yer vereceklerini söylediler. Bu çalışmanın bir yüksek lisans tezi olduğunu, vaktimin az olduğunu söylememe rağmen sonuç alamadım. Neticede araştırma duyuruma yer vermediler. Dijital bir mecrada feminizme dair söz üretmeye çalışan bir hesabın, feminizmi merkeze almış bir çalışmayı göz ardı etmesi bana feminizm anlayışlarını sorgulattı ve ayrıca hayal kırıklığı yarattı. Uzun bir süre görüşme yapabileceğim hiç kimseyi bulamadım. Dolayısıyla araştırmacının görüşme yapmak için girdiği bu arayışların saha sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bu sürecin yarattığı duygusal yükün hiç de hafife alınmaması gerektiğini düşünüyorum.

“Nerede bu feminist kadınlar?” sorusunun içinde taşıdığı isyanla birlikte kendime yeni yollar açma gayretim devam etti. Neyse ki bazı yollar da umutlarımı tazelememi sağladı. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı üzerinden bağlantıda olduğum birkaç kadın sayesinde farklı alanlarda öğrenim görmüş ve başka işler yapan feminist kadınlara ulaşabildim. Bu kadınlar dışında bir de kişisel çabalarım ile iletişime geçtiğim ve iletişime geçtiğime de çok memnun olduğum birkaç feminist kadın daha bulunca arayışım sonlandı.

1.3. Görüşmeler Sırasında

Görüşmelerimi ağırlıklı olarak 2021 yılının Eylül ve Ekim aylarında peş peşe gerçekleştirdim. Bunun olumlu olduğu kadar olumsuz yanları da oldu. Bir feminist kadının deneyimini unutmadan diğer bir feminist kadınla konuşmak zihnimin içinde o deneyimleri kıyaslamamı kolaylaştırıyordu ve daha bütünlüklü bir hikâyeye oluşturmamı sağlıyordu. Tekrarlayan cümleleri, benzer deneyimleri eşleştiriordum ve görüşmecilerime de tekrarlayan deneyimlerden söz edebiliyordum. Bazen de deneyimler çok farklılık gösteriyordu ve deneyimlerin biricik yanlarına tanık olabiliyordum. Yoğun görüşme programının olumsuz yanları ise hikâyeye dinlemenin kendisinin de yorucu bir iş olmasıydı.

Görüşme programının yoğun oluşunun bir diğer olumsuz yanı, görüşme süresinin uzun olmasıydı. Görüşmelerimin çoğu 1 ila 2 saat arası sürdü ancak iki saati aşan görüşmelerim de oldu. Bu durumda soru sayımın fazla oluşunun etkisi vardı ve hikâyeye anlatmanın kendisi de kolay bir iş değildi. Yalnızca günün iki saatini alan bir görüşme kulağa fazla gelmeseydi de o görüşmelerin öncesindeki hazırlık süreci ve görüşme bittikten sonra da- ki görüşmelerin yalnızca fiziksel olarak bittiğine inanıyorum- zihnimde devam ediyor oluşunun yol açtığı bir yorgunluk vardı.

Her görüşmenin başında birkaç dakika süreyle yapmış olduğum çalışmanın amacını, feminist kadınların feminist olma hikâyelerini ve feminizmi gündelik pratiklerine nasıl yansıttıklarını merak ettiğimi elimden geldiğince anlatmaya çalışıyordum. Eğer görüşmenin heyecanı ile unutmazsam Sara Ahmed’ten ilham aldığımı da belirtmeye çalışıyordum. Bir tez çalışması için çok gündelik gördükleri ve çalışmada yeri olmayacağını düşündükleri için belki anlatmak istemeyecekleri her deneyimin bu çalışmada yeri olduğunu ve esasında onları merak ettiğimi de vurguluyordum.

Ardından da onları daha yakından tanıyabilmek adına birtakım sosyodemografik soruları yöneltiyordum, böylece görüşme başlamış oluyordu.

1.3.1. Ekran Yüzünden ve Ekran Sayesinde: Pandeminin Gölgesinde Bir Saha Çalışması Yürütmek

Bir yazarın içinde yaşadığı toplumsal bağlam ve bu bağlamın yarattığı koşullar yazarın üreteceği her esere sirayet edeceği için bir eseri yazıldığı toplumsal gerçeklikten ayrı olarak düşünemeyiz. Bu nedenle yapmış olduğum bu çalışmaya, tüm dünyayı etkisi altına alan ve Türkiye’de 11 Mart 2020 tarihinde başlayan COVID-19 pandemisinin etki etmesi kaçınılmazdı. Pandeminin kişisel yaşamımda bıraktığı pek çok izin yanında akademik yaşamıma en büyük etkisi, yukarıda söz ettiğim gibi, yüksek lisans tezimde çalışmayı düşündüğüm konuyu değiştirmeme sebep olmasıydı. Ancak etkisi bu durumla sınırlı kalmadı.⁹ Bulduğum yeni çalışma konusu da bir saha çalışmasını içeriyordu ama önceki tez konumdan farklı olarak hiç değilse şehir değişikliği yapmamı gerektirmiyordu. Pandemi bütün dünyada gündelik hayatı etkilediği gibi araştırma yapma pratiklerini de değiştirmişti. Dolayısıyla evimden çıkmadan saha çalışması yürütebileceğim bir gerçeklik içindeydim. Aşağıda bu gerçekliğin benim çalışmama yansıyan ikircikli yönlerini aktaracağım.

Görüşmenin gerçekleştiği mekânın görüşmenin akışını etkilediğini düşünüyorum. Çalışmayı pandemi döneminde yapıyor olmak, mekân seçimi yapmamı engelleyen bir faktördü. Demircan “Sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmaların temel özelliklerinden bir tanesi zamana ve mekâna dair değişikliklerin tüm araştırma sahasını yeniden yapılandırıcı özelliğidir” der (2020: 133). Bu koşullar içinde yüz yüze görüşme yapmayı hem kendi sağlığımı hem de görüşme yapacağım kişinin sağlığını gözeten görüşmecilerime teklif etmeyi dahi düşünmedim. Demircan, bir kısmını pandemi döneminde yürüttüğü çalışmasından söz ederken, görüşmecilerle “yüz yüze görüşmemek kendiliğinden onların sağlık sorumluluğunu almak haline gelmişti” diyerek araştırmacının sağlık üzerinden bir sorumluluk aldığını belirtir (2000: 144). Ben de aynı sorumlulukla görüşmelerimi görüntülü konuşabilme ve bu

---

⁹ Kişisel yaşamımı, akademik yaşamımdan ayrı tutmadığımı belirtmek istiyorum. Tezimde, beni bu saha çalışmasını yapmaya iten nedenleri kendi hikâyem üzerinden aktardığım ve saha çalışmamı sorguladığım bir bölüme yer vermiş olmam böyle bir ayırım gütmeyeğimin en önemli göstergesidir.

görüşmeleri kaydedebilme imkânının olduğu çevrimiçi bir platform olan Zoom üzerinden sürdürmeye karar verdim. Dijital bir mekânda ilk kez karşı karşıya geleceğim feminist kadınlarla görüşme yapmak kadar tanıdıklarımla görüşme yapmak da ilginçti. Çoğu tanıdığımı uzun zamandır görmüyordum ve onlarla ekran üzerinden buluştuğumda araştırmacı olarak hissettiğim duygu hüzüdü. Hiç tanımadığım kadınlarla görüşme yapıyor olmanın ise biraz gerginlik verici olduğunu eklemeliyim. Çünkü bir yandan ekran üzerinden kurulan bir iletişimin ne kadar verimli olacağını sorguluyor, diğer yandansa görüşmeyi nasıl yürüteceğim konusunda kaygılanıyordum. Geleneksel araştırma tekniklerinden farklı bir yol izleyecektim. Bu koşullarda gerçekleştirdiğim saha çalışması benim için hem olumlu hem olumsuz yanları olan ve hangisinin daha ağır bastığını hâlâ bilmediğim karmaşık bir deneyimdi.

Görüşmelerimi yaparken ekran “yüzünden” olanlara gelirse, yukarıda söz ettiğim benim için gerginlik verici olan bu tanışma faslının onlar için aynı düzeyde gerginlik verici olup olmadığını kestiremiyorum. Ama görüşme biraz ilerledikten sonra hikâyeleri dinlemeye başlayınca, en azından ilk başta hissettiğim gerginlik duygusunun yerini meraka bıraktığını söyleyebilirim.

Görüşme ilerledikçe bazen görüşme yaptığım kadının eşinin veya ailesinin evde olduğunu öğreniyordum. Pandemide belki de normal koşullarda evde olmayacak kişiler de evde olabiliyordu. Bu duruma üzülyüyor ve görüşmeyi etkilediğini düşünüyordum. Çünkü sorduğum sorular fazlasıyla kişisel deneyimleri içeriyordu ve yan odadaki birinin varlığı bu deneyimlerin dile getirilmesini engelleyebilirdi. Düşündüğüm gibi de oldu. Özellikle bazı sorularda- aile, ikili ilişkiler, cinsellik gibi temalar üzerinden derinleştirdiğim sorular- eğer görüşme yaptığım kadın evde yalnız değilse sesler biraz kısılıyordu. Evin içindeyken, evin içindeki sırları vermek kolay değildi. Kadınların kamusal mekân deneyimlerini araştırırken görüşmelerini görüşmecilerin evlerinde gerçekleştiren Tuncer de evde başkaları varken kadınların kendilerini ifade etmekte zorlandıklarını aktarır. “Kadınlar, eşleri yanımızdayken genellikle rahatsız ve tedirgin görünüp mümkün olduğunca az konuşuyorlardı. Görüşmeye başladıktan sonra da, yalnız olsak da tedbiri elden bırakmayıp eşlerinin bizi duyup duymadığından emin olma ihtiyacı hissettikleri oluyordu” (Tuncer, 2015: 47). Yaşanan bu iştirilme kaygısı, yalnızca ev mekânında olmakla da sınırlı değildi.

Görüştüğüm bir kadın, o sırada tatildeydi ve etrafında insanların olduğu bir mekânda benimle görüşme yapıyordu. Buna rağmen açık bir şekilde konuşsa da bazı noktalarda etrafında insanların olduğunu ve daha fazla detaya giremeyeceğini belirtti. Görüşme yaparken evi ya da başka bir mekânı birileriyle paylaşmak yalnızca deneyimlerin aktarılmasını engelleliyordu. Bu durum, görüşmelerin bazı noktalarda kısa süreliğine de olsa kesilmesine de sebep oluyordu. Dolayısıyla görüşme esnasında evinde yalnız olan kadınlar yalnız olmayanlara nazaran kendilerini daha rahat ifade ettiler.

Öte yandan evinde yalnız olmayan bazı kadınlar, bu durumu aşmak için ellerinden geleni yaptılar. Belki bu çabalarını bir strateji olarak da değerlendirebiliriz. Neydi bu stratejiler? Bir çocuk ansızın gelip görüşmeyi kestiği anda oda değiştirmek, odanın kapısını kapatmak, balkonda görüşme yapmak, ofiste görüşme yapmak, iş çıkışı bir kafede oturup görüşmeyi oradan yapmak gibi seçimlerde yalnız olma isteğinin etkisi olduğunu söyleyebilirim.

Görüşme yaparken evde birilerinin olması yalnızca görüşme yaptığım kadınlara mahsus bir durum değildi. Ben de ailemle aynı evi paylaşıyordum ve görüşmeleri bu duruma göre ayarlamak durumundaydım. Aile üyelerime tezim için görüşme yaptığımı, biraz daha sessiz bir ortam istediğimi açıkça söylüyordum. O esnada “kendime ait bir odada” olmak, daha rahat olmamı sağlıyordu. Aile üyelerimden rica ettiğim bu sessizliğin sağlanması, görüşme yaptığım bilindiği için odaya girilmemesi görüşmelerimin benim açımdan daha kolay geçmesini sağladı ancak bazen benim de işitilme kaygısı yaşadığım anlar oluyordu. Konuştuğum şeylerin duyulup duyulmadığını düşünüyordum. Bu tedirginlikle görüşme yapmaya devam ettim. Ailemle yaşadığım bir evde bu çalışmayı yapıyor olmanın benim için hoş bir yanı da vardı. Görüşmeye ara verdiğimde ya da görüşme sonlandığında annem nasıl geçtiğini soruyordu. Bazen “Çok güzeldi” demekle yetiniyor bazen de o görüşme içinde bana ilginç gelen noktaları annemle paylaşıyordum. Bu da görüşme üzerine yeniden düşünmemi sağlıyordu. Aynı zamanda annem de benim ne yaptığım, bu çalışmayla neyi amaçladığımı hakkında daha fazla fikir sahibi oluyordu. Bu yüzden saha sürecim, etrafımdaki yakınlarımı da etkiledi. Özellikle “Nerede bu feminist kadınlar?” isyanımı en çok dinleyen onlardı.

Görüşmenin gidişatını etkileyen tek unsur görüşmenin gerçekleştiği mekânda birilerinin olup olmaması değildi. Görüşmeyi bir ekran üzerinden gerçekleştirdiğimiz için internet bağlantılarının kesilmesi, görüntünün donması, görüntüyle sesin eş zamanlı ilerlememesi gibi teknik aksaklıkların görüşmenin akışını etkilediği zamanlar oldu. Bu durum hem görüşme yaptığım kişilere hem de bana küçük zaman kayıpları yaşatsa da görüşme yapmamızı engelleyecek kadar sorun çıkarmadı. Görüşmenin akışını benim bozduğum bir durum da oldu. Görüşmeleri Zoom üzerinden yaptığım için belli bir süre geçtikten sonra görüşmenin kesilmesinden korkuyordum ve bu nedenle bir saat dolduğunda görüştüğüm kadınlara bu durumu açıklayarak görüşmeyi geçici süreliğine kapatıp bilgisayarına kaydetme ihtiyacı duyuyordum. Görüşmecilerim bu durumu anlayışla karşıladı ve teknik sebeplerle tercih ettiğim bu aralar zamanla hem benim hem de görüştüğüm kadınlar için görüşme molası haline geldi. Görüşmecilerimin de böyle bir molaya ihtiyaç duyduğunu fark edince bunu yapmayı sürdürdüm.

Yaptığım on yedi görüşmede- bir görüşmeyi yazılı bir şekilde yaptım- görüştüğüm kadınların hem sesine hem görüntüsüne erişebiliyorken yalnızca bir görüşmemde karşı tarafın kamerasının bozuk olması sebebiyle silik bir görüntüyle görüşme yaptım. Bir deneyimi aktarırken sözcüklerin yanı sıra kullanılan jest ve mimikler bazen var olan anlatıyı pekiştirir, bazen sözcüklerden daha fazla şey anlatır, bazen de dile gelmeyen sözcükleri bu jest ve mimikler ele verir. Dolayısıyla görüşmelerimin neredeyse hepsinde bu jest ve mimikleri kaçırmamak çalışmamı zenginleştirdi.

Görüşmeleri ekrandan yapma “sayesinde” doğan fırsatlardan da söz etmem gerekiyor. Altını çizmek istediğim ilk şey şu: Belki de görüşmemin hiç mümkün olmayacağı bazı kadınlarla bu sayede görüşme fırsatı buldum. Eğer pandemiden önce bu çalışmayı gerçekleştirseydim, muhtemelen hem benim için hem görüştüğüm kadınlar için ulaşımın kolay olacağı görece daha sessiz bir kafe belirleyip görüşmeleri orada gerçekleştirecektim ve bu sebeple görüşmelerimi yalnızca benim gibi İstanbul’da yaşayan ya da belki araştırma sürem içinde İstanbul’a gelebilecek feminist kadınlarla gerçekleştirecektim. Her ne kadar önceki tez konumu başka bir şehirde gerçekleştirmeyi düşünsem de bu sadece bir şehir ile sınırlı olan bir durumdu. Bu konuda ise her görüşme yapacağım kadının bulunduğu şehre gitmem hem zaman açısından hem de maddi imkânlar açısından elverişli bir yöntem değildi. Bu doğrultuda yalnızca İstanbul’daki feminist kadınlarla sınırlandırılmış bir çalışmanın

yürütücüsü olacaktım. Ancak görüşmeleri çevrimiçi yapıyor olmak, başka şehirlerdeki feminist kadınlara da ulaşmamı sağladı. Ayrıca görüştüğüm kadınlar arasında yurtdışında yaşayan bir kadın da bulunuyor. Bu sayede çalışmamın içeriği zenginleşti ve mekânsal sınırları genişledi.

Görüşmeleri çevrimiçi yapıyor olmak hem benim hem görüştüğüm kadınlar için zamandan tasarruf etmeyi sağladı. Görüşmecilerimin çoğu ev dışında da çalışıyordu. Dolayısıyla benimle görüşme yapmak için ya iş çıkışlarını ya da tatil günlerini tercih ettiler. Örneğin bir kafede yüz yüze görüşme yapıyor olsaydım, belki de o kafeye gelmek için uygun zaman bulmaları zor olacaktı. Evden görüşme yaparken dahi gün ve saat belirleme konusunda WhatsApp uygulaması aracılığıyla defalarca konuştuk, en uygun zamanı ayarlamaya çalıştık. Görüşmelerim uzun sürüyordu ve onlar için bu zamanı ayırmak belki de dinlenme zamanlarından feragat etmek manasına geliyordu. Bu özverinin evde otururken gerçekleştirilmesinin görece daha kolay olduğunu düşünüyorum.

Görüşme yapmak için çevrimiçi bir araç kullanmak, aynı zamanda bu aracı kullanmayı bilmeyi de gerektirir. Görüşmelerimin çoğunu 2021 yılının Eylül ve Ekim aylarında yaptığımı yukarıda belirtmişim. Pandeminin Türkiye'ye ulaşmasından itibaren bir yılı aşkın süre geçtiği için alternatif iletişim kanallarını kullanmak yaygınlaşmıştı. Yapılan etkinlikler, seminerler, konferanslar, hatta bazı meslek grupları için çalışma hayatı bile çevrimiçi olarak sürdürülüyordu. Dolayısıyla hem görüşmecilerim hem de benim açımdan bu araçları kullanmak sorun yaratmadı. Zaten görüşmeler esnasında pek çok kadının bu araçları farklı sebeplerle kullandığını anlıyordum. Eğer pandeminin başlarında saha çalışmamı gerçekleştirmiş olsaydım, bu araçlar henüz yeni kullanılmaya başlandığı için görüştüğüm kişilerin bu sürece adapte olması muhtemelen zaman alacak, görüşmenin bir kısmı alışma süreciyle geçecekti. Bu yüzden çalışmanın zamanlaması açısından şanslıyım.

Görüşme yaptığım feminist kadınlar 20-45 yaş arasındaydı. Sadece bir kadın, 60 yaşının üzerindeydi. Yetişkin kadınlarla çalıştığım için sahayı ekrandan yürütmek sorun teşkil etmedi. Hatta görüştüğüm bir feminist kadın, bundan dolayı şanslı olduğumu belirtti. Bir arkadaşının otistik çocuklarla saha çalışması yapması gerektiğini ancak böyle bir çalışmayı çevrimiçi yapmak çok zor olduğu için görüşmelerini yapamadığını, bu nedenle okulunu dondurduğunu söyledi. Bunu

duyduktan sonra görüntülü konuşma yapmanın içinde bir hiyerarşi barındırdığını, özellikle dezavantajlı gruplarla çalışan araştırmacılar için yüz yüze görüşme yapamamanın elverişsiz bir yöntem olduğunu fark ettim.

Şimdiye kadar anlattıklarımın anlaşılacağı üzere, saha çalışmamı pandeminin gölgesinde yürütmem dezavantajları ve avantajlarıyla beraber ilerleyen bir süreçti. Görüşme başlamadan önce çalışma masamda oturuyordum. Görüşme bittiğinde de yine aynı masadaydım. Görüşmenin bitmesi, kırmızı bir çarpı işaretine “tıklamak” ve ekranı kapatmakla mümkün oluyordu. O görüşmelerin benim için gerçekten bitmesi ise bu kadar kolay değildi. Sarıyer Köylü Pazarı’ndaki saha çalışmamın bitmediğini, başka bir çalışma yapabilme cesaretini bana vererek bugüne uzandığını fark ederken yazmakta olduğum feminist kadınların hikâyelerinin uzanacağı yerleri hayal etmek, bu bitmeyiştten memnun olmamı sağladı. Bir yandan da şunu öğrendim: Mekânın ruhu anlatının ruhunu sarıp sarmalıyor. Çok fazla mekânı içinde barındıran ama bir yandan da mekânsız olan bu görüşmeler benim için bitmedi. Sadece diğer görüşmelerle birleşti, ayrıldı, sarmalandı ve tekrar çözüldü. Belki de hepsi kendi mekânını yarattı. Eğer bu görüşmeleri bir kafede gerçekleştirmiş olsaydım yine aynı sonuçlara erişebilir miydim? Hangi unsurlar çalışmamı kuşattı? Bu sorulara cevap bulmak kolay değil. Bu soruların bir cevabı var mı, onu da bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa o da feminist kadınların hikâyelerini pandeminin gölgesinden çıkarabilmek için onları harflere döküp başka mekânlara taşımam gerektiği.

1.3.2. Kızmak ve Sevinmek Arasında: Saha Çalışmasının Zikzaklı Halleri

Her saha çalışmasının bir hikâyesi var ve o hikâyenin içinde metinlere yansımaları kolay olmayan duygular da var. Bu duyguların da yazılabileceğini gösteren, benim de bir araştırmacı olarak araştırma sürecinde hissettiklerimi yazmam için ilham veren ve bu duyguları hem bu başlık altında hem de bu bölümün diğer kısımlarında aktarmamı sağlayan metin, Emine Erdoğan’ın feminist sahanın duyguları, gücü ve etiğini kendi saha çalışması üzerinden tartıştığı metnidir. Bu metinde okuduğum şu cümleler beni harekete geçirdi ve yazmaya itti:

Oysaki araştırma sürecinin kontrolünün bizim elimizde olmadığını biliyor, kabul ediyor, söylüyor ve yazıyoruz. Ama kontrolümüzde olmayan bir sahanın bize neler hissettirdiğinden ya da bizim hissettiklerimizin sahayı nasıl dönüştürdüğünden bahsetmeyi pek sevmiyoruz,

hatta belki de bunlar üzerine çok düşünmüyoruz. Bizi hayal kırıklığına uğratan katılımcıları, kızdıklarımızı ve kırıldıklarımızı, kendimizi çaresiz ve suçlu hissettiğimiz anları paylaşmayı pek tercih etmiyoruz. Ben bu yazıda bunları yapmayı severek tercih edeceğim. Çünkü duyguların bir bilme biçimi olduğuna ve hissettiklerimizin analizinin sosyal dünyayı anlamak için bir koşul olduğuna inanıyorum (2020: 278).

Saha çalışmasının kendi içinde sorgulanmadığı, sahanın arka planından hiç bahsedilmediği metinlerde tüm saha çalışması boyunca hem araştırmacı hem de araştırdığı özneler açısından her şeyin yolunda gittiği düşünülür. Oysaki durum her zaman böyle değildir. Sarıyer Köylü Pazarı'nda pazarcı kadın Saadet ile olan diyalogum işlerin daima araştırmacının düşündüğü gibi ilerlemediğinin göstergelerinden yalnızca biridir. Zaten işlerin her zaman araştırmacının düşündüğü gibi gitmemesi olmaması gereken ya da beklenmedik bir şey de değildir. Çünkü araştırdığımız özneler de birer faildir ve araştırmaya müdahale etmeleri sahanın hikâyesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Gökçe Bayrakçı Tüzel, feminist bir doktora tezi yazmayı tartıştığı metninde bu durumu şu şekilde aktarır: “Bu araştırma artık sadece benim araştırmacı olarak önemli gördüğüm şeylerle değil, kaynak kişilerin kendileri için anlamlı gördüğü şeylerle kurgulanıyor, araştırmanın temel problematiği araştırmaya dahil olan bütün öznelerin katılımı ile yeniden ve tekrar tekrar şekilleniyordu” (2009: 540). Dolayısıyla hikâye yalnızca araştırmacının kurduğu bir düzlem değildir. Bu çalışmada araştırmacı olarak ve görüşme yaptığım kişilerin söylediklerinden yola çıkarak aktaracağım duygular da araştırma evreninin başka bir parçasını, mutlaka konuşulması gereken önemli bir parçasını oluşturuyor.

Araştırmacı olarak görüştüğüm/görüşemediğim kadınlara kızdığım, sabrımın azaldığını hissettiğim anlar oldu. Şimdi bu anlardan birini aktaracağım. Kişisel sosyal medya hesaplarımdan araştırma duyurumu yayınladıktan sonra, arkadaşlarımdan biri sosyal medya hesabında duyuruma yer vermişti. Dolaşıma giren duyurumu gören bir feminist kadın, e-posta yoluyla benimle iletişime geçti ve görüşme yapmayı istediğini söyledi. Bu habere çok sevinmişim. Görüşeceğimiz gün ve saati ayarladıktan sonra buluşmak üzere sözleştik. Görüşme günü Zoom üzerinden toplantıyı başlattım ancak görüşeceğim kadın toplantıya katılmadı. E-posta yoluyla iletişime geçip olumsuz bir durum olup olmadığını sorduğumda cevap alamadım. Yarım saat boyunca bekledim. En sonunda toplantıyı öfkeyle kapattım. Ertesi gün görüşeceğim kadına niçin görüşmeye gelmediğini merak ettiğimi yazdığım bir e-posta daha gönderdim. Yine cevap alamadım. Elbette planlar değişebilirdi. Son

dakikada birtakım aksilikler yüzünden verilen sözler tutulamayabilir, yapılan planlar uygulanamayabilirdi. İç sesim bunları söylüyordu söylemesine ama “görüreceğim kadın beni bu durumdan haberdar etmeliydi” diyen tarafım daha baskındı. Sınırlı vaktim vardı ve bütün görüşme programımı buna göre ayarlıyordum. Neticede görüşeceğim kadının neden görüşmeye katılmadığını öğrenemedim. Benzer bir durumu görüşmek için sözleştiğimiz bir başka kadınla daha yaşadım. Görüşme saati geldiğinde, toplantıyı başlattım ama görüşmecim, görüşmeye dakikalar kala katılamayacağını söyledi. İlk başta kızmakla birlikte görüşmecimin mazeretini öğrendiğimde bu sefer kızdığım için kendimi kötü hissettim. Daha sonra ikimiz için de koşulların elverişli olduğu bir başka gün görüşmemizi yaptık. Görüşmecilerin yaptığı bu plan değişikliklerine karşısında, araştırmacı olarak hayal kırıklığına uğrasam da elimden bir şey gelmiyordu. Bu durumun her araştırmacının başına gelebileceğini, Leyla Bektaş Ata'nın kendi çocukluğunu geçirdiği Limontepe'de kentsel dönüşümün etkilerini mahalle sakinlerinin hikâyeleri üzerinden incelediği çalışmasında yaptığı aktarımlardan anlıyorum:

Sahada sınırlı bir süre bulunan ve vaktini planlamaya çalışırken bağlı olduğu pek çok değişken dolayısıyla programından kolaylıkla sapmaya açık olan araştırmacı, böyle durumlarda (çoğunlukla) hissettiği gibi tepki veremediğinden, bu ilişkiler hiyerarşisinde zayıf bir pozisyondadır [...] Özellikle ikinci kuşak görüşmecilerle yaşadığım sorunlar, araştırmacı olarak kendimi güçsüz hissetmeme neden oldu. Çevrimiçi mesajlarımın okunduğu halde günler sonra cevaplanması, görüşmeye söz verip sonradan gönülsüz yanıtlar yazılması, vazgeçilmesi ya da mesajların yanıtız bırakılması motivasyon kaybı yarattı (2021: 52).

Yaşadığım bir başka hayal kırıklığı da görüşme esnasında oldu. Bu sefer hayal kırıklığı ve kızgınlık duyguma ne yapacağını bilememe hali de eklendi. Kartopu örnekleme yoluyla ulaştığım bir görüşmecim, görüşme başladıktan sonra kendisini feminist olarak tanımlamadığını söyledi. Yaşadığı bazı deneyimler onun bu tanımlamadan kaçınmasına sebep olmuştu. Kendini feminist olarak tanımlayan kadınlarla görüşme yaptığım için, bu durumu öğrendiğim an görüşmeyi sonlandırabilirdim. Ancak görüşmeyi sonlandırırsam, karşımdaki kadına deneyimlerini önemsemiyormuşum gibi hissettireceğimden, ayrıca beni bu görüşmeye yönlendiren görüşmecime “ayıp olacağından” korkuyordum. Yine de görüşmecime sorularımı kendisini feminist olarak tanımlayan kadınlara yönelik hazırladığımı, bu nedenle sorularımı yeni baştan nasıl formüle edeceğimi bilmediğimi açıkça söyledim ama görüşmeyi sonlandırmadım. Sorularımı elimden

geldiğince düzenleyerek sormaya çalıştım ama açıkçası pek başarılı bir girişim olmadı. Biraz sohbet ettikten sonra görüşmeyi sonlandırmak zorunda kaldım. Ne yapacağımı bilemediğim bir hale düşmüştüm, yaparken en çok zorlandığım görüşmeydi. Üstelik bu görüşmeyi çalışmamda değerlendiremeyeceğimin de farkındaydım. Sonrasında ise bunun kadınların feminizm kelimesinden niçin sakındıkları hakkında önemli bir veri olabileceğini düşündüm ama bu benim çalışmamın konusu değildi.

Görüşmecilerimden biriyle randevulaşmaya karar verdiğimiz günlerde çeşitli aksilikler yaşadık. Görüşme yapmak için ilk sözleştiğimiz günde, görüşmecim migreni yüzünden baş ağrısı çektiğini belirtti ve randevuyu başka bir güne erteledik. O gün geldiğinde ise bu sefer ben regl olmuşum ve şiddetli bir karın ağrısı çekiyordum. Daha önce bir defa ertelendiği için görüşme yapma fırsatını kaçırmaktan korkuyordum. Ama öte yandan da durumum iyi değildi. Görüşmecimin beni anlayacağını düşünerek regl olduğumu ve ağrı çektiğimi belirttim. Beni anlayışla karşıladı ve ne vakit uygun olursam görüşme yapmak için yazabileceğimi söyledi. Çok sıradan gözükmeyle birlikte herkesin farklı biçimlerde deneyimlediği reglin görüşmecim tarafından geçerli bir mazeret olarak kabul edilmesi beni çok mutlu etti.

Görüşme yaptığım kadınların hepsi lisans düzeyinde eğitim almışlardı. Aralarında farklı alanlarda lisansüstü eğitim alan ve halen almakta olan kadınlar da vardı. Bu durum, daha önce ifade ettiğim gibi, çevremdeki kadınların yakınlarıyla iletişime geçmemden, kendi çevremdeki kadınların çoğunun ise lisans ya da lisansüstü düzeyde öğrenim görmüş/görüyor olmasından kaynaklandı. Görüşmecilerimin yüksek eğitim seviyesi, özellikle de birçoğunun sosyoloji eğitimi almış/alıyor olması, ilk başta beni kaygılandırdı. Çünkü görüşme grubumun homojenleştiğini düşünüyordum. Ancak daha sonra farklı bölümlerde okumuş ve farklı sektörlerde çalışan birçok kadınla görüşme yaptım. Ayrıca sosyoloji okuyan kadınlar arasında sosyoloji sadece ortak bir nokta gibiydi. Birkaçı bu alanda lisansüstü eğitimi alıyor ama farklı işlerde çalışıyordu. Bir kısmı ise sosyoloji lisansından sonra yüksek lisans için başka bir branş tercih etmişlerdi. Bütün bunlar görüşmecilerimin homojen bir grup oluşturduğuna dair kaygılarımı azalttı. Bu durumun kolaylaştırıcı bir yanı olduğu da muhakkak. Çünkü ne demek istediğimi, hangi soruyu ne amaçla sorduğumu anlatmakta sıkıntı yaşamıyordum. Pek çoğunun deneyimlerini aktarırken

kullandığı terminoloji halihazırda feminizm üzerine okuduklarını, düşündüklerini, çalıştıklarını gösteriyordu. Araştırmacının görüştüğü kişilerle eğitim düzeyinin uyuşması araştırmayı destekleyici bir faktör haline gelebilir. Örneğin Ayla Deniz Türkiye’de yaşayan Rus göçmen kadınlarla yaptığı saha çalışmasında, görüşmecilerinin büyük ölçüde yüksek öğrenim görmüş kişiler olmasının kendisi için bir avantaja dönüştüğünü vurgular (2017: 20). Benim çalışmamda da lisansüstü öğrenimlerine devam etseler de etmeseler de pek çok kadın, bir araştırma yapmanın ve bu araştırma üzerinden bir tez yazmanın zahmetli bir iş olduğunun farkındaydı. Dolayısıyla bana yardımcı olabilmek için çaba sarf ettiler.

Görüşmeler esnasında beni fazlasıyla duygulandıran bir olay yaşadım. Bir görüşmecime sorduğum bir sorudan sonra görüşmecimin aklına akademisyen Dicle Koğacıoğlu¹⁰ gelmişti ve onunla alakalı şu sözleri söylemişti:

“Onu bir derste bir gün anlattılar Dicle hocayı hemen yazdım bir yere. Ondan sonra böyle ara ara bana geliyorlar Dicle hocayı 8 Mart oluyor ben hemen Dicle hocanın açıp böyle şeyini okuyorum hayatı hakkında bir şeyler okuyorum işte hatta İstanbul’a geldiğimiz zaman imkân olsa da keşke mezarlığa gidebilsek ziyaretine. Göremedik ama yani yaşasaydı ve bu hassasiyetle yaşasaydı belki bir şeyleri yani onunla görüşmeyi çok isterdim diye düşünüyorum. Çok hassas biriymiş ki kaldıramamış çünkü bu tarz çalışmaların içindeyken biraz da işte konunun...hassas bir insansan konuyla bütünleşiyorsun ve şurana büyük bir oluşturabiliyor o. (Kalbini gösteriyor) Yani kaldırmakta zorlanabiliyorsun ve onun o hassas kalbini çok sevmiştim ve seviyorum da.” (Sümeyye, 25).

Ben de lisans eğitimim sırasında Dicle Koğacıoğlu’nun kim olduğunu öğrenmiş ve hayat hikâyesinden etkilenmiştim. Görüştüğüm kadının da benimle aynı hisleri paylaşıyor olması ve Dicle hocadan bahsetmesi beni çok etkiledi. Görüşme sonunda kendisine bu duygularımı ifade ettim. O da bu duygudaşıktan dolayı çok mutluydu.

Görüştüğüm kadınlar, bu çalışmaya olan inancımı, heyecanımı ve güvenimi arttırdılar ama bunu yaptıklarının ne kadar farkındalardı, bilmiyorum. Bu durumun

---

¹⁰ Dicle Koğacıoğlu, 6 Ekim 2009’da 37 yaşındayken yaşamına kendi isteğiyle veda eden bir sosyologdur. “Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, erkek şiddeti ve hukuk sosyolojisinde toplumsal cinsiyet meselesini dert edinen onlarca yayına imza attı. Son çalışmaları, adalete erişim süreçleri ve 12 Eylül darbesinin hukukçular nasıl algılandığı ve anlatımına dairdi...” (<https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/236654-dicle-kogacioglu-nu-unutmamak> Erişim tarihi: 09.04.2022)

her çalışma için geçerli olabileceğini düşünmüyorum. Yukarda sözünü ettiğim pandemiden dolayı yapmak zorunda kaldığım konu değişikliğinin vermiş olduğu üzüntü, görüşmeleri yaparken de devam ediyordu. Duygulara bilhassa yer verdiğim bu bölümde bu üzüntüden söz etmek de sanıyorum yanlış olmayacak. “İlk düşündüğüm çalışmayı yapabilseydim nasıl olurdu acaba?” sorusunu bir türlü aklımdan atamıyordum. Yeni bulduğum çalışma konuma dair heyecanım vardı ama bu heyecana eşlik eden bu soru da peşimi bırakmıyordu. Görüştüğüm kadınlardan bazıları konumu beğendiklerini -sorularımın güzel olduğunu belirtenler de oldu- ve heyecanlandıklarını söylediler. Her görüşmenin sonunda anlattıklarının bana destek olabildiğini, çalışmama yardımcı olabildiğini umut ettiklerini belirttiler. Herşeyin önemlisi de neredeyse hepsi sohbetimizden keyif almıştı, bunu belli ediyorlardı. Bu cümleleri yazarken zihnimdeki gezintisine heyecanımın bile engel olamadığı bu sorunun gezintisinin nihayet durduğunu ve sadece bahsedilmesi gereken bir his olarak bu metinde sabitlendiğini görebiliyorum. Şimdi “İyi ki bu çalışmayı yaptım” cümlesi kalbimde geziniyor. Bu düşünceyi oluşturan ve kalbimde gezintiye çıkaran feminist kadınlara ise şükran duyuyorum. Sanırım bu duyguların oluşmasını sağlayan, hepimizi etkisi altına alan ama üzerimizde yaptığı bu etkiyi sürekli sorguladığımız bir sihir dolaşüyor etrafımızda: feminizm.

1.4. Sahadan Sonra Sahayı Fark Etmek

Görüşmelerim sonlandığında elimde toplamda 1785 dakikalık görüşme kaydı bulunuyordu. Bu görüşmelerin transkripsiyonunu yapmak durumundaydım ve bu iş için çok fazla zaman harcayacağımı da biliyordum. Görüşmelerimi yaparken bir yandan da transkripsiyonlara başlamam, bu emek ve zaman isteyen işi sürece yaymamı sağlayarak kolaylaştırılabilirdi ama ben transkripsiyon yapmak için görüşmelerimin bitmesini bekledim. Transkripsiyonları yaklaşık iki aya yayılan bir süreçte tamamlayabildim. Her ne kadar zahmetli ve zaman alan bir iş olsa da çalışmam açısından çok faydalı oldu. Çünkü transkripsiyon yaparken görüşmeler üzerine yeniden düşünme fırsatı buldum ve dikkatimi çeken noktaları not almaya başladım. Aslında saha sürecimi sorgulamaya bu süreçte başladım. Sahaya mesafe almak, sahayı fark etmemi sağlamıştı. Beni fiziksel olarak yoran bu deşifre süreci aynı zamanda çalışmamın farklı noktalarını da keşfetmeme vesile oldu. Görüşmeleri

yaparken görüştüğüm kadınlara bütün dikkatimi verip odaklansam da gözümden kaçan noktalar oluyordu ve bu görüşmelere yeniden ulaşabilme şansı çalışmamı başka bir noktaya taşıdı. Üstelik görüştüğüm kadınları tekrar görebiliyor, neyi nasıl anlattığımı, anlatırken yüzünde nasıl ifadeler oluştuğunu izleyebiliyordum. Sadece ses kaydından oluşan bir görüşme olsa bu imkânım olmayacaktı. Bu yüzden deşifre sürecimin de saha çalışmam kadar önemli olduğunu düşünüyorum. Bu başlıkta ve ilerleyen alt başlıklarda deşifre sürecimde sahadan sonra sahaya dair fark edişlerimden söz edeceğim.

Görüştüğüm feminist kadınların anlatılarında görüşmeden önceki birkaç günün etkisi olduğunu fark ettim. Sorduğum bazı soruların cevapları, örneğin bir gün önce yaşanmış can sıkıcı bir olaydan, sosyal medyada görülen bir haberden, ülkenin o anki gündeminden yola çıkarak verilebiliyordu. Bu yüzden görüşmenin yapıldığı zamanın, görüştüğünüz kişinin o gün içinde bulunduğu ruh halinin, yakın zamanda başına gelen veya karşılaştığı olayların ve araştırmacı olarak sizin ruh halinizin görüşmenin gidişatını belirleyen en temel unsurlar olduğunu belirtmek gerekir.

Görüştüğüm kadınlar, sorduğum sorular üzerinden feminist olma hikâyelerini ve deneyimlerini düşünüyor, sorguluyor ve hikâyelerinin içinden bahsetmek istedikleri kısımları seçerek anlatıyorlardı. Bu seçme edimini, bir parantez açarak Edward Hallett Carr'ın (1991) *Tarih Nedir?* adlı kitabıyla birlikte düşünmek istiyorum. Tarihin ne olduğuna cevap arayan Carr, tarihçinin geçmişteki sıradan olguları seçip bu olguları tarihi olgular haline getirdiğini söyler. Olguları ise okyanus-balık örneği üzerinden anlatır. “Olgular uçsuz bucaksız ve hatta bazen sınırsız bir okyanusta dolaşan balıklara benzerler, tarihçinin ne yakalayacağı kısmen şansa, fakat asıl, avlanmak için okyanusun neresine gideceğine ve hangi oltayı kullanmayı seçeceğine bağlıdır-elbette bu iki etkeni de ne tür bir balık yakalamak istediği belirlemiştir.” (1991: 30). Okyanusun hangi tarafına olta atmayı istediği, hangi olguyu çekip çıkarmak istediği tarihçiye kalmıştır, ancak Carr'a göre bu olgular üzerinde müdahalesi olan tek kişi tarihçi değildir. Tarihçiden önce geçmişteki olgular müdahale edilerek bugüne ulaştırılmıştır. Egemen tarih anlatısı, egemenin kaydı üzerinden ilerlediği için hangi olguların kaydedileceği, bu olguların nasıl aktarılacağı, hangi olguların dışarıda bırakılacağı egemenin kalemine kalmıştır. Bu sebeple geçmişte yaşanan ve bugünden baktığımızda sıradan gözükebilecek bir olay, tarihi olgu olarak açığa çıkmayı bekliyor olabilir. Carr'a göre bu olayları tarihi olgu

yapacak kişi, bugün üzerinden geçmişi kurgulayan tarihçidir. Tarihi bugünde yaşar, olgular ise geçmişe aittir ve Carr’ın aktarımına göre “Tarih nedir?” sorusunun cevabı “tarihi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog”dur (1991: 37). Feminist kadınlarla yaptığım görüşmeler Carr’ın bahsettiği okyanus-balık örneğiyle benzerlik gösteriyor. Bana aktarılan hikâyeler, ilk önce görüştüğüm kadınların hafızasından szld, bir seçme edimine tabi olarak yeniden kurgulandı. Sonrasında bu hikâyeler benim oltama bırakıldı. Ben ise araştırmacı olarak, görüşeceğim kadınları ararken okyanusun kendi çevrem ve bağlantılarımı içeren sularına oltamı bırakmışım. Oltamın ucundaki soruları da ben belirlemişim. Oltaya bırakılan hikâyeleri aldım ve şu an o hikâyelerin içinden bir seçme yaparak bu metni kurgulayacağım. Geçmiş bugüne, bugün üzerinden uzanırken o geçmişe araştırmacı olarak benim mdahalem var ve bu müdahalenin sonucunda bir saha hikâyesi ortaya çıkıyor. Dolayısıyla araştırmayı kimin gerçekleştirdiği, araştırmaya hangi öznelerin dahil olduğu, araştırmanın ne amaçla yapıldığı kilit bir noktada duruyor. Muhtemelen bu araştırmayı başka biri yapsaydı, elde ettiği sonuçlar bambaşka olacaktı çünkü yukarıda söz ettiğim dinamikler tamamen değişecekti. Saha çalışmalarının bu yönünü fark etmek ve sorgulamak önemli. Çünkü anlattığımız hikâyeyi tek hakikat olarak görme tehlikesinden bizi kurtaran şey bizzat bu farkındalık.

1.4.1. Araştırmacının Yeri: Balkonda Olmak

Araştırmacıların araştırma içindeki yerlerine dair yapılan tartışmalar içeriden/dışarıdan olma meselesi üzerine ilerlemektedir. Araştırmacı olarak bu çalışma içerisindeki yerimi balkon metaforu üzerinden anlatmak istiyorum. Balkon ne evin içinde ne de tam dışındadır. Arada olma halini bize çok iyi gösterir. Eğer balkonda duruyorsanız hâlâ evin içinden ıkamamışsınız demektir ama bir yandan da evin dışında kalanlar önünüze serilmiştir. Evden çıkmadan evin dışını görebildiğiniz bir mekânda bulursunuz kendinizi. Aynı zamanda eve de mesafe alırsınız, balkon evin iini gözleme fırsatı verir. Araştırdığım özneler feminist kadınlar, araştırdığım konu ise bu kadınların feminist olma hikâyeleri ve feminizmin bireysel yaşamlara yaptığı etkiler olduğu için, araştırmacı olarak ben de kendimi feminist olarak tanımlayınca içeriden/dışarıdan olma meselesi daha da karmaşıklaşıyor.

Araştırmacı olarak bu çalışma içindeki konumumu aktarabilmemde balkon metaforunun bana yardımcı olmasının sebebi ise bu karmaşıklığı ve arada olma halini temsil edebilme kuvvetinin olması. Araştırdığım öznelere ve araştırmacı olarak benim ortak noktamız kendimizi feminist olarak tanımlıyor oluşumuzdu. Eğer feminizm bir ev olabilirse, hepimiz o evin içindeydik ancak aynı evde oluşumuz, bizi benzer hayat hikâyelerini ve deneyimler paylaşan kadınlar yapmıyordu. Ev, hepimizi kesen bir noktaydı, bizi bir araya getiriyor, barındırıyordu. Ben de bu evin bir parçasıydım ama araştırmacı konumum kendimi “içeriden” tanımlamam için yeterli gelmiyordu. Yaş, sınıf, etnik köken, anadil, cinsel yönelim, içinde yetiştiğimiz aile ve daha pek çok etken beni bazen duyduğum deneyimlerden ayırıyor, bazen ortaklaştırıyor. Görüşmecilerimi dinlerken o evin içinde aynı deneyimleri edindiğimizi fark edip bu ortaklık hissinden memnun olsam da ayrıştığım veya hiçbir zaman tam olarak anlayamayacağım biricik deneyimlere de tanık oluyordum. Bu çalışma içinde öğrendiğim hikâyeleri ve deneyimleri görüşmecilerimle aramda araştıran/araştırılan hiyerarşisi kurmadan yazabilmek, evin içindekileri evin dışına çıkmadan gözlemlememe bağlıydı. Bu sayede evin içindeyken fark etmediğim şeyleri belli bir mesafeden görebilirdim. Bu seyir imkânını bana veren evin balkonuymuştu. Şu anda ne yazıyorsam o balkonun içinden yazıyorum. Bazen evin içine giriyor, bazen tekrar balkona çıkıyorum. Bu gidip gelme hali bakış açımı derinleştiriyor ve bana konumlandığım yeri daha iyi gösteriyor.

Feminist bir çalışma olma iddiasını taşıyan araştırmamda bu balkondaki konumumdan ve değer yargılarımdan da bahsetmem gerekiyor. Burcu Şentürk gecekondular üzerine çalışmasında pozitivist paradigmanın araştırmaya başlamadan evvel araştırmacıyı kendi değer yargılarından azade olmaya çağırdığını söyler, ancak bunun mümkün olmadığını ilave ederek araştırmacıyı yaşadığı toplumdaki ayrıştıran düşünemeyeceğimizi belirtir. “Doktora tezim bilimsel bir çalışmaydı; bu çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için ‘nesnel olmak’ gibi sonuçsuz bir çabaya girişmektense en iyisi pek çok feminist araştırmacının da üzerinde durduğu gibi araştırmacı pozisyonumu ve değer yargılarımı itiraf etmektir.” (Şentürk, 2018: 70). Araştırmacı olarak, kendimi balkonda tarif ederken her şeyden önce o balkonda bir feminist olarak duruyorum. Eğitimi ve eğitim almayı çok önemseyen memur bir baba ve ev hanımı bir annenin çocuğuyum o balkonda. Aleviyim ve her ne kadar bu kültürle yakın bir bağım olmasa da toplumla ilişkilene biçimimi şekillendirdiğinin

farkındayım. Sosyal bilimler içinde araştırmacı olarak dezavantajlı gruplara dair duyduğum ilginin de üzerimde taşıdığım bu değer yargılarından bağımsız olmadığını düşünüyorum ve Şentürk'ün yaptığı gibi bu konumlanışları baştan itiraf etmenin çalışmaları başka bir gözle okumaya sevk ettiğine inanıyorum.

1.4.2. Sahanın Gücü: Hikâye Anlatmak, Hikâye Dinlemek

“Ama çok güzel bir tez çıkacağına eminim ya. Benim için de konuştuğumuz hatta böyle terapi gibi oldu yani.” (Ceyda, 26)

“Çok keyif alarak yaptım...Umarım katkıda bulunmuşumdur...Çok anlamlı çalışmam ve beni mutlu ediyor böyle çalışmalarla karşılaşmak ve katkıda bulunmak.” (Başak, 24)

“Çok güzeldi. Benim için de çok düşündürücüydü.” (Güneş, 45)

“Valla ben psikoloğa anlatırmış gibi bütün hayatımı anlattım sanki...Bana iyi geldi. Biz ayda bir kez görüşsek mi, sen beni dinliyorsun çünkü. (Gülüyor)” (Dicle, 30)

“Umarım sana desteği olur konuşmamızın.” (Kıymet, 32)

“Ah çok mutlu oldum ben de çok iyi hissettim ihtiyacım varmış konuşmaya bazı yerlerde tikanıklıkları hissettim hatta ben de düşündüm çok teşekkür ederim.” (Cansel, 32)

“Umarım yardımcı olabilmişimdir...Tezin de inşallah çok güzel olur.” (Ece, 24)

“Gerçekten hiç feminist de arkadaşım yok...Seni tanıdığım için çok mutluyum. İyi ki tanıştık. Devam da etmesini, bir yerlerde belki karşılaşmayı dilerim. Yardımcı olabildiysem ne mutlu böyle bir çalışmada ufak da olsa katkı olabildiyse...” (Sümeyye, 25)

“İşine yarar umarım...Umarım denk de geliriz.” (Aylin, 26)

Bu görüşmeler sonucunda elimde üç yüz altmış beş sayfalık bir veri, benimle bir gün bir yerlerde tekrar karşılaşmayı umut eden feminist kadınlar ve bir de görüşmeler esnasında tanıştığım ve iletişimi koparmadığım bir feminist kadın kaldı. Yukarıda okuduklarınız ise kurduğum bu etkileşimlerin küçük bir kısmını oluşturuyor. Görüştüğüm kadınların bu sözleri, yaptığım çalışmamın anlamını farklı bir noktaya taşıdı. Feminist kadınlar, hikâyelerini ve deneyimlerini samimiyetle paylaştılar. Anlatılanlar, dışardan bakıldığında çok kişisel gözükse meselelerdi. İlk kez gördüğümüz bir insana -araştırmacı olduğumu, bu soruları size niye sorduğumu bilerseniz dahi- hikâyenizi ve gündelik pratiklerinizi anlatmak kolay bir iş değil. Bu

durum, görüşmecilerimle kurduğum güven ilişkisinin bir tezahürüydü. Bir yandan da feminist olmak, münferit ve özel gözükten deneyimlerin pek çoğunun münferit olmadığını, toplumsal ve politik etkilerle şekillenen deneyimler olduğunu anlamayı sağlıyordu. Bu nedenle, feminist kadınların deneyimlerini benimle paylaşmaktan çekinmemesinde, aramızdaki güven ilişkisi kadar feminist bilincin de etkili olduğunu düşünüyorum.

Görüştüğüm kadınların hikâyelerinin içinde itiraflar, ilk kez bana anlatılanlar, benim tezde yer vermemi istemedikleri “aramızda kalsın” denilerek anlatılmış, sır addettiğim deneyimler, takma bir isim kullanarak yer verebileceğim söylenen deneyimler vardı. En mahrem gözükten noktaların paylaşıldığı bu hikâyeleri, itirafları, ilk kez bana anlatılanları, sır olarak verilen bu deneyimleri konuşabilmek için tezimin bir alan açtığını –bunlar tezimde kendine yer bulamayacak olsa bile– düşünüyorum. Feminist bir araştırmaya destek olmanın yanı sıra konuşmaya ve paylaşmaya duyulan ihtiyacın bir göstergesiydi bu.

Konuşmak, yaralayıcı deneyimlerin etkisini hafifletmese de o deneyimi taşımanın yükünü azaltabilir. Konuşmak, sizi dinleyen ve anlattığınız şeye değer veren biri karşınızda olduğunda daha anlamlı hale gelebilir. Konuşmak, içinizde yazdığınız hikâyeyi dışa vurup başka hikâyelerle buluşmasını, kesişmesini, ayrışmasını ve buradan başka bir hikâye doğmasını sağlayabilir. Üstelik bu hikâyeler, tarih boyunca emeği, bedeni, yaşamı patriyarka tarafından ikincilleştirilmiş ve görünmez kılınmış kadınların feminizmle nasıl tanıştıkları ve feminizmin onları nasıl etkilediğine dair bir hikâyeyse, bu hikâyeyi konuşmanın kendisi bir direniş olabilir. Nihan Bozok’un ifadesiyle “Hikâye anlatmak güçlendirici, yaratıcı, dönüştürücü ve direnişçi potansiyeller barındırır.” (2014: 46). Konuşmanın, kendi hikâyelerini anlatmanın görüştüğüm kadınlara yukarıda saydığım gibi olumlu etkileri oldu mu bilmiyorum. Yukarıda görüşmecilerimin sözleri bu olumlu etkilere işaret etse de bu sözleri tüm görüştüğüm kadınlar için genellemek, hepsinin aynı şeyi hissettiğini söylemek güç. Bu konuda kesin bir çıkarımda bulunmak için, görüşmelerin görüştüğüm kadınlara yapmış olduğu etkiler hakkında ayrı bir görüşme yapmam gerekirdi. Tüm akademik kaygıların ötesinde görüştüğüm kadınlardan birinin bile bu görüşmeden sonra kendisini daha iyi hissetmesi, feminist olma hikâyesini tekrar düşünmesi, sorgulaması benim için bu araştırmanın amacına ulaştığının göstergesidir. Bunu bir değil birçok kadından duymuş olmak bu çalışmanın amacına ulaştığını gösteriyor.

Araştırmacı olarak bu çalışmayı yaparken ve görüşmeler ilerledikçe aklımdan şunu geçirdim: “Keşke biri de benimle görüşme yapsa.” Hikâyeleri dinledikçe, konuşmaya dair bir ihtiyaç duymaya başladım. Araştırmacının da kendi hikâyesini anlatmaya istek duyabileceğine dair hissimde yalnız olmadığımı gördüm. Kadınların kuşaklar ve sınıflar arası bilgi aktarım süreçlerine odaklanan ve bu doğrultuda kadınlarla görüşmeler yapan Funda Şenol Cantek ve Elif Ekin Akşit’in çalışmasında Şenol Cantek şöyle söyler: “Kendi yaptığım görüşmeler bende kendi hikâyemi de anlatma arzusu uyandırdı. Çünkü fark ettim ki, hiç tanımadığım veya hep farklı konular üzerine konuştuğum birisine hikâye anlatmak, bir çeşit terapi işlevi görüyor. İnsanın yükünü hafifletiyor, gücünü artırıyor. Bunu fark edince, yaptığım görüşmeler sohbet ve deneyim paylaşımı biçimini almaya başladı” (2011: 538). Benim için kendi hikâyemi görüşmeler sırasında paylaşmak bu kadar kolay değildi. Feminist araştırmalarda hem araştırmacının hem araştırdığı öznenin birbirinden öğrenmesi gerektiğinin, karşılıklı etkileşimin önemli olduğunun farkındaydım. Pınar Selek’in belirttiği gibi “Araştırma bir paylaşımdır. “Öteki”ne bakmak, onun penceresinden kendine bakmaktır. Tek taraflı “bakmayı” değil, bakışmayı, birlikte konuşmayı bir ölçüde başaran araştırmalar yeni yollar açar.”¹¹ Benim de çalışmam içinde kendi deneyimlerimden söz ettiğim, bu bakışmayı sağlayabildiğim anlar oldu. Özellikle duyduğum deneyimlerle kendi deneyimlerim kesişiyorsa bunu mutlaka belirtme ihtiyacı hissettim. Çeşitli konularda kendi düşüncelerimi paylaştığım, yapmış olduğum çalışmanın amacına dair daha fazla konuştuğum, kendi hislerime yer verdiğim görüşmeler oldu ama ağırlıklı olarak görüştüğüm kadınların sesi daha fazlaydı. Amacım zaten onların sesini duymaktı ama özellikle saha sonrasında bu sebeple kendi sesimi kısıtığımı fark ettim. Anlatılan hikâyelere odaklanmıştım ve iyi bir dinleyici olmaya özen gösteriyordum. Gerçekten karşımdakini dinlemeye çalışıyordum. Anlattıkları olayları kendi süzgecimden geçirip onlara hak verdiğim noktalardan bahsediyordum. Eğer tam olarak anlayamadıysam tekrar sorular soruyordum. Dinlenmenin, anlaşılmanın vermiş olduğu rahatlığı görüştüğüm kadınlara mümkün olduğunca sağlamaya gayret ediyordum.

Kendi sesimi kısımama sebep olan ilk şey, görüşmeleri bir ekran üzerinden gerçekleştiriyor olmaktı. Zaman kısıtlıydı ve sadece hazırladığım sorulara iki üç

---

¹¹ https://www.pinarselek.com/public/page_item.aspx?id=151 (Erişim Tarihi: 12.06.2022)

cümleyi geçmeyen yanıtlar verilse bile görüşme sürem bir saati aşıyordu. Dolayısıyla görüşmek için ayrılan süre ancak görüştüğüm kadının deneyimleri için yeterliydi. Daha fazla süre talep etmenin, görüştüğüm kadınlara haksızlık olacağını düşündüm. Kendi sesimi kısımamda etkili olan en önemli husus ise aslında saha çalışmam sırasında fark ettiğim bir şeydi. Saha sonrasını yazdığım kısımda bu, tekrardan açığa çıktı: feminist olma hikâyem, tam olarak bildiğim bir hikâye değildi. Kendi hikâyemi keşfediyordum.

1.4.3. Sahada Keşfettiğim Hikâyem: Çocukluk Günlüklerine Dönmek ve Yazının Sesi

Görüştüğüm kadınlar, feminist olma hikâyesini anlatmaya çoğunlukla çocukluğundan başladı. Çocukken kendini feminist olarak tanımlayan hiçbir kadın yoktu ama bugünden bakıldığında feminist olarak adlandırabileceğimiz eğilimleri vardı. Bu yüzden hikâyeleri anlatmak için uğranılan ilk durak genellikle çocukluk oluyordu. Benim için çocukluk, hafızamın en karanlık mahzeninde kalmıştı. Çocukluk anılarımın sayısı beşi geçmiyordu, bu anılar dışında hatırladığım hiçbir şey yoktu dolayısıyla feminist olma hikâyemi oradan başlatamıyordum. Elbette içinde yetiştiğim aile, özellikle ergenlik yıllarında etkilendiğim figürler beni feminizme götürmüştü, bunun farkındaydım ama bunu bugünden bakınca söyleyebiliyordum. Çocukken feminist bir eğilimim olduğunu düşünmüyordum.

Görüşmeler ilerledikçe ve çocukluk teması tekrarlanınca çocukluğa dair bir ilgin oluşmaya başladı. Kendi çocukluğumu hatırlamak istiyordum ama hiçbir şeyi hatırlayamıyordum. Sonra bana çocukluğumu hatırlatacak tek şeyin zihnim olmadığını fark ettim. On yaşımdan beri günlük tutuyordum ve günlüklerim unuttuğum anıları bana getirebilecek araçlardı. Büyüdüğümde bu günlüklere tekrar dönüp hepsini okumuştum ama onları feminist bir bakışla hiç incelememiştim. Şimdi zamanı gelmişti.

Günlüklerimi okumaya başlayınca hafızamın mahzeninde kalmış olarak gördüğüm çocukluğumu çağırdığımı hissettim ve oradaydı. Bulmuştum. Yazdığım kadarı yanı başımdaydı. Aileme karşı geliştirdiğim eleştirel bakış, çevremdeki kız çocuklarının erkeklere olan yaklaşımına dair değerlendirmelerim, adına henüz feminizm demediğim fikirlerimin tohumları işte oradaydı. Cinsiyetçi ifadelerim de o

tohumların yanındaydı. Henüz yeterince bilinçlenmemiştim ama yaşıma göre daha fazla şeyin farkındaydım. Yaşadıklarımın sadece bana özgü olmadığına bilincinde olduğumu da yazmışım üstelik. Üniversitede Sosyoloji bölümünde eğitim almış olmamın ve bu sırada aldığım toplumsal cinsiyet odaklı derslerin feminizmle tanışmamda rol oynadığı doğruydı. Adını ilk o zaman koymuştum ama feminist olma eğilimlerimin üniversite yıllarında başladığı fikri doğru değildi. Sanırım konuşmaya dair ihtiyacım da feminist kadınlar bana hikâyelerini anlatınca değil o kız çocuğu kalemi eline alıp yaşadıklarını yazmaya cüret edince zaten başlamıştı.

Bu görüşmeler sayesinde hafızamın en karanlık mahzeninde kalmış çocukluğumun kilitli kapısını açabildim ve böylece görüşmecilerimin çocukluklarıyla kendi çocukluğumu buluşturmuş oldum. Karanlık mahzene elimde tuttuğum fenerle bakıyordum. Bu feneri elime gördüğüm feminist kadınlar veriyordu, hiç farkında olmadan. Kadınların feminist olma hikâyelerini merak ederek başladığım bu çalışma bana sadece kadınların hikâyesini değil, kendi hikâyemi keşfetme gücünü ve ilhamını verdi ama hikâyelerin bir kere keşfedilip öylece kalan şeyler olmadığını da anlamamı sağladı. Hikâyelerimizi yeniden keşfetmek her zaman mümkün. Çünkü hikâyeleri bugünden yazıyoruz ve yarın başka şeyler yaşayacağız ve elimizdeki kalem başka bir yöne doğru akıtacak mürekkebini, hikâye yeniden yazılacak.

Saha çalışmam boyunca kısıp kalan sesimi, yazının sesiyle çoğaltabileceğimi biliyorum. Bu bölümde sahanın hikâyesini anlatırken kendi özneliğimi işin içine katmam bu inancımın bir yansımasıdır. Saha çalışması biter mi? Bektaş Ata şöyle söyler: “Saha, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği belirsiz bir ortam; işin içine bir de araştırmacının kendini saha kılma hali girince çok katmanlı saha(lar) çıkıyor karşımıza” (2020: 276). Görünen o ki saha zihnimde yankılanmaya devam edecek. O yankıların birleşip başka hangi seslerle buluşacağını, beni hangi hikâyelere götüreceğini merakla bekliyorum.

2. BÖLÜM: AİLE

“İnsan hiçbir şeylere aldırılmamaya bir başladı mı ne kendi durumunu ne de bütün durumları, üstünde durulmaya değer bulmadı mı? Bu bir kış uykusudur ki hiçbir yaz sökemez.” diyor Sevgi Soysal, Tante Rosa’da (2016: 62). Bu bölümde Tante Rosa’nın aksine her şeye aldırış eden, bu fazlaca aldırmanın verdiği rahatsızlık duygusunun tesiriyle kendi ailelerindeki kış uykusundan uyanmaya niyet eden ve bu sayede kendi yazını kendi yaratan -bir noktada da bu yazı sökerek alan- feminist kadınların aileleriyle kurdukları etkileşimleri aktarmaya çalışacağım.

Saha çalışmama başlarken kadınların feminist olma hikâyelerinde ailenin başat bir unsur olduğuna yönelik bir varsayımım vardı. Bu sebeple görüşmecilerime kendi hikâyelerinde ailelerinin etkisi olup olmadığına ve feminizmin aile ilişkilerini dönüştürüp dönüştürmediğine dair sorular yönelttim. Aldığım cevaplar varsayımımın bir yanılsama olmadığını göstermiş oldu ama ailenin tek bir yönden ele alınamayacak kadar karmaşık bir yapı olduğunu da anlamamı sağladı. Bu minvalde bölümün iki temel sorusu var: Aile feminist olma yolunda nasıl etki ediyor? Feminist kadınlar, feminizme tanıştıktan sonra aile ilişkileri değişip dönüşüyor mu? Bu sorulara cevap ararken görüştüğüm feminist kadınların deneyimlerinden yola çıktığım kuşkusuz fakat bu deneyimler beni aynı zamanda feminizmin aileyi nasıl sorunsallaştırdığı meselesine götürüyor. Bu yüzden ilk önce Türkiye’de feminist hareketin aileyi nasıl ele aldığına ve nasıl eleştirdiğine dair bir özet sunacağım. Feminizmin aileye yönelik yapmış olduğu eleştirileri aktarırken amacım feminizmin Türkiye bağlamında kapsamlı bir tarihçesini sunmak değil. Bu tarihçenin feminist kadınlar için bir miras olduğunu kabul etmekle beraber, tezimin ana hattını bir tarihçe vermek üzerinden şekillendirmediğimi belirtmek isterim.¹² Sadece görüşmecilerimin deneyimlerinin beni götürdüğü güzergâhta yer yer soluklanıp bu tarihçeden ve bu tarihçenin şekillendirdiği kavramlardan besleneceğim. Bilhassa vurgulamam gerekir ki görüştüğüm feminist kadınların deneyimleri, Türkiye’de feminizme dair oluşturulmuş tarihçenin parçalarını oluşturuyor ve amacım bu parçaları yazıp o tarihçeye katma gayretinden ibaret olacak.

---

¹² Bu yaklaşım, tezimin diğer bölümleri için de geçerlidir.

2.1. Türkiye’de Feminist Hareketin Aileye Bakışı

“Aile, toplumun temeli olmanın ötesinde, onun en karmaşık ürünlerinden biridir. Aileye dair basit hiçbir şey yoktur. Ailenin içi, tıpkı jeolojik katmanlar gibi birbiri üzerine yığılmış çok katmanlı bir ilişkiler sahnesidir” (Connell, 2019:183). Raewyn W. Connell’in de ifade ettiği gibi, karmaşık bir yapı olan ailenin sabit ve değişmez bir tanımını yapmak güçtür. Çünkü aile toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal ilişkilerin şekillendirdiği bir kurumdur ve bu koşulların değişmesiyle ailenin anlamı ve yapısı da tekrar şekillenir. Bu sebeple aile sosyal bilimlerde farklı disiplinler tarafından tartışma konusu haline getirilmiş, hakkında çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş ve farklı yönleriyle incelenmiştir. Feministler ise aileyi hem teorik hem pratik açıdan eleştirel bir gözlekle ele almıştır. Yasemin Özgün, feministlerin aileyi neden eleştiri konusu haline getirdiklerine dair şöyle söylemektedir:

Feministler, 20.yüzyılın başlarından itibaren, kendilerinden önce heteroseksüel, tek eşli evliliğe ve buna dayalı aileye çeşitli biçimlerde karşı çıkan Marksistler, liberaller, anarşistler vb. hareketlerin ötesine geçerek kadınları türlü çeşit yollarla baskılayan tek eşli, modern, heteroseksüel aile kurgusuna karşı teorik ve pratik alanlarda birbirini besleyen mücadeleler yürüterek ailenin bir “kadını tahakküm etme alanı” olduğunu ileri sürerler (2020:530).

Bu bağlamda Türkiye’de feminist hareket, aileyi ataerkil kodların yeniden üretildiği ve bu sebeple kadını ikincilleştiren bir iktidar mekanizması olarak analiz konusu haline getirmiştir. Türkiye’de aile yapısına bakıldığında, aile ve devletin ne kadar iç içe olduğu, devlet politikalarının aile kurumunun biçimlenmesine sirayet ettiği ve bu politikalarla ailenin toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üreten bir kurum haline geldiği görülmektedir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla hız kazanan modernleşme sürecinde, toplumun nasıl düzenleneceği noktasında aile devletin doğrudan söz sahibi olduğu bir alan olarak tezahür etmektedir. Serpil Sancar *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar* adlı çalışmasında milliyetçiliğin yükselişiyle beraber ulus devlet inşa sürecinde ailenin nasıl ele alındığı ve bu süreçte kadına ne gibi misyonlar yüklendiğine dair şöyle söylemektedir: “Aslında kadınlar modern Türk devletini ve toplumunu yönetmenin en önemli stratejik alanlarından biri olacak modern Türk ailesinin evini/yuvasını inşa ederek ve bunu yeni kuşaklara öğreterek, modern Türk ulusunun inşasına “dişil” bir yoldan katıl[mıştır]” (2020: 308). Sancar’a göre Türk modernleşmesi eril bir karaktere sahiptir. Bu düzlemde kadına düşen asli görev, iyi bir anne olmak ve

vatanın evlatlarını yetiştirmektir. Baba ise ailenin reisi ve son sözü söyleyen kişidir. Selda Şerifsoy Kemalist modernizasyon projesinde ailenin yerine dair yazdığı metinde bu durumu şu şekilde değerlendirir: “Bu anlayışa göre, aile içerisindeki iktidar ilişkilerinde, ebeveynler "devlet"i çocuklar da "halk"ı temsil ediyorlar. Toplumsal cinsiyete dayandırılan hiyerarşi ise, babanın nihai kararları vermekle yetkili başkanlığı ve annenin alınan kararları 'yürütmekle görevli başbakanlığı ile tanımlanan ebeveynler arasındaki işbölümünde ortaya çıkıyor (2013: 197). Yani Şerifsoy'un Cumhuriyet'in ilk yıllarında okutulan bazı ders kitapları ve yayınlardan hareketle ele aldığı Kemalist modernizasyon projesinde aile, ulusun bir mikokozmosu gibi iş görmüştür. Oluşturulmaya çalışılan aile tablosunda kadın, ancak anneliği üzerinden yer alabilmiştir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti kendisini Osmanlı geçmişinden radikal bir kopuşla tanımlamış, peşi sıra hayata geçirilen devrimlerle kamusal ve özel hayatı yeni baştan biçimlendirmiştir. 1926'da İsviçre Medeni Kanun'u örnek alınarak çıkartılan Türk Medeni Kanunu'yla kadın ve erkek yasal düzlemde eşit haklara sahip olmuş, çok eşlilik yasaklanmış ve kadınların hakları genişletilmiştir. Ayrıca 1934 yılında kadınlara seçme seçilme hakkı “verilmiştir.”¹³ Ancak reformlarla kadının kamusal hayata katılımı, toplumda kadınlıkla özdeşleştirilen öğretmenlik gibi mesleklere girme ve eğitim almaya yönlendirilmesi, yine de kadınlara biçilen asli görevin annelik olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Gerçekleştirilen reformlarla kadınların kamusal hayata katılım imkânları genişlese de esas amaç çağdaş uygarlıklar seviyesine erişebilmek olmuştur. Kadınların medeni ve siyasi hakları da uygarlaşma yolunda en önemli adım addedilmiştir. Bu yüzden yapılan yenilikler, erkek egemen toplum yapısını değiştirmeye yönelik değildir. Zehra F. Arat'ın da ifade ettiği gibi: “Kemalist reformlar, kadını özgürleştirmeyi ya da kadın bilincinin ve kadın kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı değil, Türk kadınlarını, onları

---

¹³ Bu dönemde kadınların daha fazla hakka sahip olması ve oy hakkının tanınmasının devlet erkani eliyle yukarıdan bahşedilmiş haklar olarak değerlendirilmesi feminist tarihçiler tarafından sıkça eleştirilmiştir. Bu yüzden söz konusu ifade tırnak içine alınmıştır. Tanzimat'la başlayan modernleşme adımlarından itibaren kadınların kamusal hayata daha fazla katılma, boşanma hakkına erişebilme vb. pek çok talepleri vardı. Taleplerini kurdukları dernekler ve çıkarttıkları dergilerle duyurmaya çalışıyorlardı. Üst sınıf ve seçkin ailelerde yetişen kadınların mücadelesinin Türkiye'nin birinci dalga feminist hareketi olduğu gerçeğini ortaya çıkaran ve kadınların bıraktığı politik mirastan bizi haberdar eden 1990'lı yıllarda kadın tarihçiler tarafından yapılmış iki önemli çalışma için bkz. Demirdirek, 1993 ve Çakır, 1994.

daha iyi eş ve anne yapacak eğitim ve becerilerle donatarak, cumhuriyetçi ataerkil düzene katkılarını arttırmayı amaçlı[amıştır]” (1998: 52).

19. yüzyıl sonunda başlayan ve Türkiye’de modernleşme anlatısı içinde özel bir yer tutan birinci dalga feminist hareketten sonra ikinci bir dalganın vücut bulması uzun yıllar almıştır.¹⁴ 1980’lerden önce kadın sorununa dair tartışmalar gündeme gelse de bu sorunlar feminizm adı altında ele alınmamıştır. Feryal Saygılıgil’in vurguladığı üzere “Türkiye’de 1970’ler ve özellikle 1975-1980 arası feminizmin değil; kadın sorununun gündemde olduğu yıllardır. Onun da sosyalist mücadelenin başarıya ulaşmasıyla çözüleceği düşünülür” (2020: 16). Türkiye’de 1970’lerde güç kazanan sol hareketlerin sınıf ilişkilerinin çözümlenmesine dair getirdiği önerilerin kadın sorununu da çözüme kavuşturacağı anlayışı hakimdir., Kadınların bir cins olarak baskı altında olmasının devrimle çözülemeyecek denli köklü bir sorun olduğu ise ancak 1980’de yükselen feminist hareket tarafından dile getirilmiştir. Feminist hareket, toplumsal muhalefeti hedef alan 1980 askeri darbesi sonrasında hakim olmuş sessizlik ortamında sesini yükselten ilk hareket olma niteliği taşımaktadır. Bu dönemde “çoğunluğu 70’lerde Avrupa’da bulunan kadınların oluşturduğu” bilinç yükseltme grupları kurulmuş ve bu gruplarda kadın sorunları tartışılmıştır (Çakır, 1996: 752). Dolayısıyla 1980’li yıllar, feminist hareketin örgütlendiği, kadınlara yönelik çeşitli kampanyaların düzenlendiği, çevirilerle feminist literatürün zenginleştiği bir dönemdir. Bu kampanyalardan ilki Türkiye’nin de imzacı olduğu Uluslararası Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşme’sine uyulmasını talep eden kadınlar tarafından başlatılmış ve toplanan binlerce imza 7 Mart 1986’da TBMM’ne sunulmuştur (Talay Keşoğlu, 2020: 149).

İkinci dalga feminist hareketin en bilinen sloganı “Özel/kişisel olan politiktir!” sloganıdır. Feministler, bu sloganla mahrem olarak görülen aile ve ev içinde

---

¹⁴ Türkiye’de feminist hareketin seyrinin dalga metaforuyla anlatılması yaygındır ancak Aksu Bora, dalga metaforu ile ilgili “...feminizmin içinde yeşerdiği toplumsal/siyasal bağlamla birden fazla (ve genellikle de birbirleriyle çatışan) biçimlerde ilişkilendiğini görmeyi güçleştiriyor” der ve dalga yerine akıntı kelimesini tercih edeceğini söyler: “Bana sorarsanız, ille de hidrolik bir metafor kullanacaksak, dalgadansa akıntıyı tercih ederim. Yaşar Nezihe’den Ekmek ve Gül’e, Şükûfe Nihal’den Duygu Asena’ya...bağlanan akıntılar” (2020: 511). Feminist hareketin seyri üzerinden ailenin nasıl ele alındığını anlatırken hakîm anlatma biçimi olan dalga metaforunu kullansam da-anlatıyı kolaylaştıracak bir kronoloji takip edebilmek adına- Bora’nın işaret ettiği noktayı da hatırlatmayı önemli görüyorum ve metni okurken her dalga kelimesi geçtiğinde Bora’nın önerdiği akıntı metaforunu da hatırdta tutmayı öneriyorum.

kadınların emeği, bedeni ve kimliği üzerinden yaşadıkları sorunların münferit vakalar olmadığını ve politik olanla biçimlendiğini, tam da bu yüzden politikanın konusu olması gerektiğini vurgulamışlardır. Aile içinde kadına yönelik şiddetin yanı sıra çocukların, hastaların bakımı ve ev işleri gibi ücreti olmayan ve görünmeyen yoğun emeğin ataerkil tahakkümün köşe taşı olduğunu söyleyen feministler, ücretli emek piyasasına katılsalar dahi kadınların ev içindeki tüm işlerden sorumlu olmalarının çifte sömürüye sebep olduğunu göstermişlerdir. Bu müdahaleyle özel/kamusal ikiliğinin kendisi tartışmaya açılmıştır. Doğallaştırılan ve özel alana itilen kadın sorunlarının kamusalla olan bağlantıları gün yüzüne çıkarılmış ve bu sorunların ancak siyasetin konusu haline getirilerek çözülebileceği ifade edilmiştir. “Özel/kişisel olan politiktir!” düşüncesinin işaret ettiği nokta şöyle özetlenebilir: “...eğer evde, ailede, aşk ilişkisinde, evlilikte güç varsa, iktidar varsa, hiyerarşik ilişkiler ve eşitsiz bölüşüm varsa, o zaman siyaset vardır; aile politiktir, evlilik politiktir, aşk politiktir” (Adak, 2020: 29). Bu bağlamda feministler, 1987 yılında Dayağa Karşı Kampanya’yı düzenlemişlerdir. Kampanyanın ortaya çıkma sebebi, “Şubat 1987’de Çankırı’da, hakim Mustafa Durmuş’un, eşinden şiddet gören bir kadının boşanma talebini “Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin” gerekçesi ile reddetmesi[dir]” (Özdemir, 2020: 311). Kampanya sadece İstanbul ve Ankara odaklı olmamış, farklı illere de yayılmış ve feministlerin 17 Mayıs 1987’de İstanbul Yoğurtçu Parkı’nda başlayan Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü’yle sonlanmış. Bu yürüyüş Çankır’ın belirttiği gibi, “darbe sonrası ilk kitle eylemi” olma niteliği taşımaktadır ve feministler bu kampanyayla aile içinde kadına yönelik şiddeti görünürleştirerek geniş kitlelere duyurmuşlardır (1996: 752).

Türkiye’de feminist hareketin kendini duyurabildiği, feminizme dair söz üretebildiği ve farklı feminizmlerin konuşabildiği mecraların en önemlisi dergilerdir. 1983’te *Somut* dergisinin dördüncü sayfasının feministlere ayrılması, 1987’de *Feminist* dergisinin yayın hayatına başlaması ve 1988’de sosyalist feministlerin kurduğu *Kaktüs* dergisi bunun örnekleridir. *Feminist* ve *Kaktüs* dergilerinin içinde aileye feminist bir gözle bakın ve aile içindeki eşitsiz rolleri sorgulayan yazılara yer verildiği, Türkiye’de çıkan feminist yayınlar izleğinde ailenin teorik ve politik olarak nasıl ele alındığını inceleyen Özgün’ün (2020) çalışmasında görülmektedir.

1990’larda feminist hareket gittikçe kurumsallaşmıştır. Dayağa Karşı Kampanya’nın bir sonucu olarak aile içinde kadına yönelik şiddete karşı dayanışma imkânı sağlayan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’nın kurulması, kadınların kendilerine ait bir bellek oluşturma amacıyla kurdukları Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ve üniversitelerde kadın araştırma merkezlerinin açılması bu kurumsallaşma faaliyetlerinin örneklerinden bazılarıdır.

1990’lar aynı zamanda üçüncü dalga feminizmin iyice güçlendiği bir dönemdir. Bilhassa siyah feministler ikinci dalgayı, bütün kadınların aynı şekilde ezildiğine dair indirgemeci bir yaklaşıma sahip olduğu için eleştirmişlerdir. Onlara göre kadınların ezilme ve sömürülme biçimleri arasında, farklılıklar yaratan ırk, sınıf, etnisite gibi faktörleri dikkate almak önemlidir, zira bu faktörler cinsiyetle her zaman kesişimsel bir ilişki içindedir. Üçüncü dalga feminizmin müdahalesiyle kadınların kendi aralarında da farklı olduğu, yani kadınlık ve ezilme deneyiminin ortak olmadığı, ayrıca bu deneyimleri doğru şekilde analiz edebilmek için eşitsizlik üreten diğer iktidar yapılarıyla cinsiyet arasındaki ilişkinin sorgulanması gerektiği meselesi daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye’de bu eksenle 1990’lar tarihsel ve toplumsal koşulların da etkisiyle Kürt kadınlar ve Müslüman kadınların seslerini yükselttiği ve harekete yönelik eleştiriler getirdiği bir dönem olmuştur. Saygılıgil’in belirttiği gibi, “1990’larda örgütlü Kürt ve Müslüman kadınlar hem kendi politik dillerini kuracaklar hem de o ana kadar var olan feminist politika ve hareketi beyaz ve orta sınıf olmakla eleştireceklerdir” (2020: 18).

2000’ler ise sayıca çoğalan feminist örgütlerin çabalarıyla yasal kazanımların arttığı bir dönemdir. Medeni Kanun’da yapılan ve kadınlara pek çok hak tanıyan değişiklik bu kazanımlardan yalnızca biridir. Ancak Zehra Arat’ın belirttiği gibi Medeni Kanun “erkeğe eşitler arasında birincil konum sağlayan bazı maddeler içer[diğinden]” kadın-erkek eşitsizliğini yasal düzlemde ortadan kaldırma hususunda yetersiz kalmıştır (1998: 56). Örneğin kanunda erkek hâlâ evin reisi olarak tanımlanmaktadır. Feministlerin mücadelesinin de etkisiyle Medeni Kanun güncellenmiştir.¹⁵

---

¹⁵ “2002 yılında yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun’la evlenme yaşı kadın ve erkek için 17 olmuş; kanuni mal rejimi olarak “edinilmiş mallara katılma rejimi” benimsenmiş; evlilik birliğini yönetme ve temsil, konutun seçimi, çocukların velayeti, meslek ve iş seçimi, mirasın paylaşılması gibi pek çok

2000'ler dergicilik anlamında da aktif yıllardır. 1995'te kurulan ve 2000'lerde de yayın hayatına devam eden *Pazartesi*, 2001'de kurulan *Amargi* bu dergilerden bazılarıdır. ¹⁶Feministlerin gündeme yönelik değerlendirmeleri, aile, ev, beden, siyaset vb. konulara yönelik eleştirileri ve deneyim aktarımları bu dergilerde bulunmaktadır. 2010'lar ise örgütlenme anlamında çok çeşitlilik göstermeye başlanılan ve dijital kanallarda da feminizme dair söz üretiminin yaygınlaştığı (örneğin *5 Harfliler*, *Çatlak Zemin*, *Reçel Blog* gibi feminist dijital platformlar varlık göstermeye başlamıştır) bir dönemdir. Aynı zamanda feminist akademik yayınlar (*Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, *Fe Dergi* gibi) çıkmış ve yayınevleri (*Ayizi*, *Güldünya*) kurulmuştur. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri 2011 yılında Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin (İstanbul Sözleşmesi) Türkiye tarafından imzalanmasıdır. İstanbul Sözleşmesi 20 Mart 2021'de Cumhurbaşkanı kararıyla feshedilmiştir. Feministler, bu kararı eleştirmiş ve kadınların ve LGBTİ+ haklarının güvencesi olan İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanması için farklı şehirlerde protestolar düzenlemişlerdir. Bu karara karşı açılan on dava, 28 Nisan 2022'de Danıştay'da görülmüş ve Danıştay fesih kararının iptalini talep etmiştir. Bu tez yazılırken henüz bir netice alınmamıştı.

2010'lu yıllar hükümetin aile kurumunu destekleyici politikalarının hâkim olduğu yıllardır. Feministler bu politikaları, kadınların haklarını korumaktan ziyade aile kurumunun ayakta kalmasını hedeflediği için eleştirmişlerdir. Örneğin Sosyalist Feminist Kolektif, 2013 yılında "Aile Dışında Hayat Var!" kampanyasıyla kadınların aile içinde emeklerinin, bedenlerinin ve yaşamlarının tahakküm altına alındığını, ailenin kadınlar için güvenli bir yuva ortamı yaratmadığını vurgulamıştır. Sevgi Adak, kampanyanın amacını şu şekilde aktarmaktadır:

Bize dayatılan aile nasıl bir aile? Önce bunun bir resmini çıkarmak ve bu resmin mutlu, huzurlu, sıcak bir yuva olarak sunulan aile kurgusundan ne kadar uzak olduğunun altını çizmek istedik. Burada temel amacımız, "Aile bize, yani kadınlara ne yapıyor?" sorusunu

---

konuda eşitlikçi hükümler öngörülmüştür." <https://feministbellek.org/medeni-kanun/> (Erişim Tarihi: 15.07.2022)

¹⁶ *Pazartesi* ve *Amargi* dergisi hakkında yazılmış iki yazıya ulaşmak için bkz. (Ceylan, 2020; Eren, 2020)

sormaktı. Derdimiz, aileyi öne çıkararak, kadınları görünmez kılan politikalarıyla üzerimize gelen siyasi anlayışla, ailenin kadınlar etrafında aşılması zor duvarlar ören, onların emeklerine el koyan, bedenlerini denetleyen ve kadınları eve hapseden bir yapının var olduğunu ifşa ederek mücadele etmekte” (2014: 164).

Günümüzde feminist hareket, LGBTİ+ hareketin güçlenmesiyle beraber çok daha sesli bir atmosfere kavuşmuştur. Farklı feminizmlerin konuşulduğu, tartışıldığı, sorgulandığı bir zeminde varlığını sürdürmektedir. Bu minvalde ilerleyen başlıklarda Türkiyeli feministlerin aileye bakışının, feminist kadınların hayatlarına nasıl yansıdığı izini süreceğiz.

2.2. Bir Oyunbozan Yetiştiriyor: “Güllerin İçinde Kaktüs Olmak”¹⁷

Tezer Özlü 1980 yılında yayımlanan *Çocukluğun Soğuk Geceleri* adlı romanında ağabeyiyle arasındaki ilişkiden şöyle bahsediyor: “Ağabeyim rahat. Onun özel odası var. Kitaplığı, giysi dolabı, dilediği zaman yakabileceği gaz sobası var. Ayakkabılarını bana boyatıyor. İlkın çamurlarını iyice temizlememi istiyor” (2021: 11). Tezer Özlü’nün kitabından on iki yıl sonra ABD’de yayımlanan ve Türkçe’ye 2019’da çevrilen *Aslan Kadının Mirası Amerikalı bir Ermeni’nin Feminist Olma Yolculuğu* başlıklı kitabında Arlene Voski Avakian ise “evin kralı” ve anneannesinin “paşası” olan kardeşinin doğumunu ve ailesinin sevincini şu cümlelerle aktarır:

Çok küçükken bile farkında olduğum bu hiyerarşik düzen ve ailenin kadınlarının erkeklerine gösterdiği hürmet beni rahatsız etmezdi [...] Halbuki altı buçuk yaşımdayken erkek kardeşim doğmuştu ve hayatım değişmişti [...] Birkaç ay sonra, annemle anneannemi yemek odasında bebeğin üzerine eğilmiş ve tamamen ona odaklanmış bir halde gördüm. Onu eve getirdiğimiz gün ayırdına vardığım o sevgi çemberi, annemi de içine almıştı [...] Ama o çember, beni dışarıda onu içeride tutan o çember çok güçlüydü. Şefkatim sönümlendi ve yerini daha çok nefrete ve kıskançlığa bıraktı” (2020: 32-33).

¹⁷ Görüştüğüm feminist kadınlardan Aslı (31) ailesiyle ilişkisini anlatırken “...bizim aile gül bahçesiye ben kaktüsüm onların gözünde öyle söyleyeyim” demişti. Görüştüğüm kadınlardan bazılarının feminist olma hikâyelerini başlatan çocukluk sorgulamalarına yer verdiğim bu kısımda, kadınların çocukluklarından beri aile içinde ayrıksı kalmalarını çok iyi ifade ettiği için bu benzetmeyi başlığa taşıdım.

Farklı coğrafyalardan kopup gelen bu iki çocukluk anlatısı çocukluğun bitimsiz yanının bir göstergesini sunuyor. Çünkü çocukluk şimdiki zamana uzanıyor ve bugün yeniden kuruluyor. İki pasajın işaret ettiği en önemli nokta ise ağabey/erkek kardeş üzerinden yaşanan deneyimlerin birbirine benzerliği. Kuşkusuz bu benzerlik sadece bu iki pasaja özgü değil. 2021 yılında görüştüğüm feminist kadınların büyük bir kısmının, feminist olma hikâyelerini anlatırken uğradıkları ilk durak çocuklukları oldu. ¹⁸Anlatılan hikâyeler, yukarıdaki iki pasajla beraber okuyabileceğimiz ve üzerine düşünebileceğimiz hikâyelerdi. Bu minvalde Bilgen Cennet Morsümbül’ün feminist olma hikâyeleri ve kadınların deneyimleri üzerinden feminist hareketin dönüşümünü analiz ettiği doktora çalışmasında kadınların feminist olma hikâyelerini “erkek egemenliğindeki karma örgütlerdeki deneyimler ve yaşadıkları hayal kırıklıkları sonrasında feminist olanlar, çocukluk süreci ve aile içindeki eşitsiz ilişki örüntülerinin etkisi ile feminizme yönelenler, üniversite yıllarındaki karşılaşmalar ve deneyimlerle feminist olanlar” olmak üzere üç kategoride gruplandırıyor. (2019: 80). Benim görüştüğüm kadınların feminist olma hikâyelerinde ise bu kategoriler arasından çocukluk dönemindeki gözlemler, aile içi ilişkilerin etkisi ve üniversite yılları ön plana çıkıyor. Görüşmecilerimin yalnızca birkaçı bir kadın örgütüne mensup olduğu için örgüt deneyimlerini içeren kategori feminist olma hikâyeleri içinde yer almıyor.

Bu başlıkta feminist kadınların çocukluk duraklarında soluklanırken bahsettikleri gözlemlerine yer vereceğim. Belirtmem gerekir ki görüşmecilerimin anlattıkları bu başlıkta aktaracaklarımla sınırlı değil. Aile içindeki ilişkilere dair detaylı aktarımlar yaparken konu bir şekilde çocukluğa kayabiliyordu. Bütün bu aktarımlara aile içi ilişkileri daha detaylı analiz ettiğim diğer başlıkta yer vereceğim. Burada yalnızca feminist olma hikâyesinin nerede başladığını sorduğumda ilk olarak çocukluğundaki o küçük fark ediş anlarından bahseden feminist kadınların anlatılarına yer veriyorum.

Başak’ın (24) çocukluk gözlemlerinden başlayalım:

“Şimdi beş kardeşiz ve üç kız iki erkek. Evde böyle bir kadın erkek dengesi eşitlik durumları işte erkeklere verilen tavizler kadınlara verilmeyen o tavizler hep bende soru işaretleri uyandırmaya başlamıştı [...] bizim abimle aramızda iki yaş var. Abim rahat bir şekilde sokağa çıkıp arkadaşlarıyla oyun oynayabiliyorken ben sokağa

¹⁸ *Feminist Politika* dergisinde “Nasıl Feminist Oldum?” başlığıyla bir seri olarak yayımlandığını söyleyebileceğimiz feminist olma hikâyelerinde de yazarlar hikâyelerini anlatmaya çoğunlukla çocukluğundan başlıyorlardı. Aile içi eşitsiz ilişkiler, meslek seçimi, üniversite yılları, örgütlenme, evlilik, annelik, okumalar, kadın hikâyeleri ve ikili ilişkilerde yaşanan olumsuzluklar bu yazılarda tekrarlanan temalar olarak sıralanabilir.

çıkamadığımı fark ettim veya işte bundan çok daha dramatik öyküler de var. İşte yaklaşık sekiz yaşındayken falan babaannem bizle yaşamaya başladı ve kendisi tam bir ataerkil yapının savunucusu veya yeniden üretimini sağlayan ve savunan erkek üstünlüğünü ve erkek gücünü bu cepheyi güçlendirmeye çalışan bir kadın ve bunu açık bir şekilde kadınların gereksiz olduğunu ve ikincil sınıf insanlar olduğuna inanmış bir kadın [...] Dolayısıyla elimden çikolatalar alınıp abime verilirde işte bir tartışma çıktığı zaman hep abim haklı görülürdü. Veya işte çocukken işte abimle didişmelerimiz olurdu ve ben hani abimin bana o zaman zorbalık yaptığını hatırlıyorum. Her zaman haklı abimdi ama yani. Biz ona kesinlikle karışamazdık, yakınından geçemezdik çünkü o erkekti. Orda başladı sanırım yani bende o soru işaretleri uyanmaya. Neden diye düşünmeye başlıyorsun. İşte erkek olmak niye bir ayrıcalık gerektiriyor veya ben sokağa çıkıp niye oyun oynayamıyorum? Benim elimdeki çikolata alınıp neden işte ona veriliyor veya işte neden hep abim en kıymetli olan da neden ben değilim?”

Bahar da (28) benzer bir yerden kuruyor hikâyesini:

“Benim feminist olma hikâyem çok küçüklükten başlıyor, ne kadar tanımlayamasam da o zamanlar. Ben beş kızın en büyüğüyüm. Ve benim ailemin geldiği gelenek erkek çocuklarına çok fazla önem verirdi ve ailemde anne babam da çevrenin baskısı sebebiyle bir erkek çocuk sahibi olmayı çok önemsiyorlardı. Bu yüzden beşe kadar denediler. Ben en büyükleri olduğum için bu süreci çok yakından gördüm, tanık oldum. Hatta deneyimledim yer yer. Çevresindekiler aileme bir erkek çocuğun ne kadar kıymetli olduğunu anlatmaya çalıştıkça ve bu konuda baskı yapmaya çalıştıkça ben de bir erkek çocuk kadar kıymetli olmak istedim. Onun kadar faydalı, onun kadar işlevsel olmayı çok önemsedim ve kendimi uzun süre erkek kuzenlerimle, çevremdeki erkek yaşlılarımla kıyasladım. Onlardan daha başarılı olmak benim için önemli bir ölçüttü. Ama çok yorucu bir şeydi bir yandan da. Niye buna gerek olduğu meselesi kafamı sürekli kurcalıyordu. Bu benim feminist olma hikâyemin muhtemelen başında yer alıyor.”

Aylin de (26) çocukluğundaki soru işaretlerine hem evde hem de okulda yaşadıklarından söz ederek ortak ediyor bizi:

“Ya bence aşamalar var. Bence çocukluktan itibaren fark ediyoruz bende de öyle oldu. Ama o zaman tabii böyle bir şey bilmiyorum böyle bir farkındalık yok sadece arada bir fark var, bir ayrımcılık var, bir adaletsizlik var burada ve buna müdahale etmem lazım. Ben niye eksikim, ben niye dışardayım gibi bir refleks vardı [...] İki erkek kardeşle büyümek, okulda işte erkek öğrencilerle kız öğrenciler arasındaki o muamele farkı, hassas olmak [...] Ama ben de daha çok şeydi işte bir de minyon bir tipim ben hani kızsın, minyonsun, onu yapamazsın, bunu yapamazsın. Bunları çok çok fazla duyduğum ve tam olarak bilmiyorum o kavramı nereden duymuşum, nasıl girmiş hayatıma ama yoo böyle bir şey yok, ben de yapabilirim hani aslında okulda, evde başladı diyebilirim o ilk itirazım. Bu tanışma olabilir.”

Başak ve Aylin’in deneyimlerini buluşturan nokta, ikisinin de ağabey veya erkek kardeşe sahip olmaları ve onların aile içinde daha avantajlı bir konuma sahip olup daha fazla değer görmeleri. Bahar ise var olmayan ama ailesinin çok istediğini bildiği bir erkek kardeşle yarışmak durumunda. Görüşmecilerimin bu deneyimleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ayrımcılığın çocukluğa nasıl tesir ettiğini gösteriyor.

Başak'ın ağabeyinin aile içinde bu denli prestijli bir konuma sahip olmasını sağlayan figürlerden biri babaannesi. Başak'ın anlattığı üzere babaannesi aile içinde saygı duyulan güçlü bir figürdü. Başak ayrıca babaannesinin kız çocuk sahibi olmadığını, bir kuması olduğunu ve gelinini (Başak'ın annesi) erkek çocuklarına daha fazla özen göstermesi için tembihlediğini aktardı. Babaanneye göre erkek çocuk sahibi olmak bir kadın için güçlü olmak anlamına geliyordu ve kız çocukları zaten evlenip gideceklerdi. Dolayısıyla kıymetli olan ve daha fazla emek verilmesi gereken erkek çocuklarıydı. Babaannenin bu yaklaşımını, Deniz Kandiyoti'nin “ataerkil pazarlık” kavramıyla beraber düşünebiliriz. Kandiyoti kavramı şu şekilde açıklıyor:

Aslında bu kavram çok basit bir mantığa dayanıyordu; kadınların haklarını savunmak için benimsedikleri yollar bir ölçüde içinde buldukları sistemin mantığıyla açıklanabilirdi. Bütün egemenlik sistemlerinde olduğu gibi erkek egemenlik sistemlerinin de hem koruyucu, hem baskıcı öğeleri vardır ve her sistem içinde kadınların da kendi güç ve özerklik kaynakları mevcuttur. Dolayısıyla onları eziyormuş gibi görünen sistemlere kadınlar da erkekler kadar bağlı olabilir (2013: 15).

Kandiyoti'nin işaret ettiği nokta üzerinden Başak'ın babaannesinin erkek egemen sistemin yücelttiği erkek çocuk sahip olmanın önemli olduğu fikrine isyan etmediğini, bilakis erkek çocuk yetiştirmeyi daha kıymetli görerek erkek egemen sistemle iş birliği yaptığını söyleyebiliriz. Bu iş birliğiyle aile içindeki konumunu güçlendirdiğini ve elde ettiği bu gücün kendisinden iki kuşak sonrasına tesir edecek kadar etkisini hissettirdiğini görebiliyoruz. Başak'ın abisinin ise babaannesinin açtığı bu özgürlük alanında kız kardeşlerinin dezavantajlı oluşuna ve hareket etme özgürlüklerinin kısıtlanmasına ses çıkarmaması, ayrıcalıklı konumda olanın kendisi olmasından kaynaklanıyor. Üstelik ona açılan güç alanı içinde yaşanan bu eşitsizliğe kız kardeşlerine zorbalık ederek dahil olmaktan imtina etmiyor.

Bahar ise ailesinin ve çevresinin erkek çocuklarını yücelten tavrından dolayı kendini erkeklerle yarışır halde buluyor. Doğmamış bir erkek çocuğun yarattığı baskı, kız çocuğunun kendisini genel anlamda erkeklerle kıyaslamasına ve kendi başarısını çevresindeki erkeklerden daha fazla başarılı olmak üzerinden kurmasına sebep oluyor. Çocukluğunda benzer deneyimler yaşayan diğer iki görüşmecim Dicle ve Merve idi. İkisinin aktarımlarına bir sonraki başlıkta yer vereceğim ancak bu tablonun işaret ettiği bir noktayı burada vurgulamak gerekiyor. Başak, Bahar, Dicle ve Merve muhafazakâr ailelerde yetişmiş kız çocuklarıydı. Başak, Bahar ve Dicle'de

ortaklaşan nokta ise üçünün de Kürt ve muhafazakâr ailelere sahip olmalarıydı. Bu ortak nokta, Kürt aile yapısı içinde erkek çocuğa sahip olmanın çok daha fazla önemsendiği, bu durumun kız çocuğunda değersizlik duygusunun eşlik ettiği bir baskı yarattığı ve kendisini erkeklerle kıyaslamasına sebep olduğu üzerine bir çıkarıma götürebilir bizi. Ancak Kürt etnik kimliğine sahip olmayan Merve ve Aylin'in ailesi de erkek çocuklarına farklı muamele ediyor. Bir sonraki paragrafta diğer görüşmecilerimin kendi akrabaları ve çevreleri üzerinden aktardıkları çocukluk gözlemleri de kız çocuk olmanın dezavantajlarını ortaya çıkarmaktadır. O halde aile içinde erkek çocuklara atfedilen değer erkekliği yücelten kodlarının geleneksel aile yapısına sirayet etmesiyle açıklanabilir. Yani erkek çocuğunu imtiyazlı kılan bu hiyerarşik yapı tek bir etnik topluluğa atfedilemez. Örneğin Sümeyye, çocuklukta ilk sorgulamalarından birini 10-11 yaşlarındayken yaptığını hatırlıyor. Dedesinin erkek kuzenlerini yüzmeye götürdüğünü ama kendisini ve diğer kız kuzenlerini kıyafetleri uygun olmadığı gerekçesiyle götürmediğini belirten Sümeyye, bunu muhafazakâr bir aile yapısına sahip olmalarına bağlıyor. Buradan ve diğer görüşmecilerin aktarımlardan hareketle dini inançların da aile içinde kız çocuğu ve erkek çocuğu arasındaki muamele farkına etki ettiğini söyleyebiliriz.

Bilge de çocukluğundaki o fark etme anını, “Memleketin neresi?” sorusu üzerinden anlatıyor. Neden babasının memleketini söylemesi gerektiğini bir türlü anlayamadığını, çocukluğunda beri bunu sorguladığını belirtiyor. Yaprak da (31) toplumsal cinsiyet normlarına uymadığını çocukken oynadığı oyuncaklar üzerinden anlatırken aklına dedesine karşı çıktığı bir an geliyor:

Ama aslında genel olarak şöyle söyleyebiliriz yani ben çocukluğumdan beri cinsiyet eşitliği kalıplarına çok uyan bir çocuk değildim yani. Hiçbir zaman olmadım. Yani [beni] oyuncak bebekle oynatmak isterlerdi ben arabayla oynamak isterdim veya atıyorum atari oynamak isterdim. Daha çok böyle erkek normlarına sıkıştırılan oyuncaklara yönelirdim. Çok fazla bebeğim vardı bebekle oynamıyor değildim, onlarla da oynuyordum ama ya niye sürekli bebekle oynuyorum [...] Ya şunu hatırlıyorum 9 yaşında falandım. Kuzenim 18 yaşını aşmış. İkiz kuzenlerim var bu arada. Birisi erkek birisi kız. Dedem dedi ki akşam dokuzdan önce evde olacaksınız. Erkek olana da dedi ki sen sokakta kalabilirsin, arkadaşlarıyla gezebilirsin. Ben evde bir kıyamet kopardım. Ne demek yani haydi ben küçüğüm, onların ikisi aynı yaşta sen nasıl erkek olana dokuzdan sonra gezebilirsin deyip de kıza sen eve geleceksin diyorsun deyip kıyameti kopardım evde. Hani bu tabii kendi kendine gelmiş bir şey değil. Benim annem de evde çocukluğundan beri bu evdeki o toplumsal cinsiyet eşitliği kalıplarını kırmak için mücadele vermiş bir kadın olduğu için çok küçük yaşlarda böyle algılarım açıldı benim bu eşitliğe yönelik ve tepkimi de koyardım. Sessiz kalmazdım.

Yaprak, dedesinin kuzenleri arasında yaptığı ayrımcılığa küçük yaşlardayken karşı çıkmasını annesinden devraldığı mirasa bağlıyor. Bu aktarımda doğrudan kendisine yönelik bir ayrımcılık söz konusu olmasa da Yaprak'ın yakın çevresinde tanık olduklarının aklında soru işaretleri uyandırdığını görüyoruz. Örneğin Cansel'in (32) gözlemleri de aileden çıkıp okula, oradan çocukluk oyunlarına kadar uzanıyor. Toplumsal cinsiyet normlarının sadece aile kurumunu değil tüm kurumları kuşattığını gözler önüne seriyor:

“Şimdi ben kendimi feminist olarak tanımlamadan önce çocukluğuma tabii ki geliyor. Bazı şeyleri anlamlandıramıyordum. Ee işte oyunlardaki dengesizlik, bazı şeylere benim kolay ulaşamıyor olmam, erkeklerin daha rahat ulaşması [...] Örneğin bir beden eğitimi dersinde top oynamak istiyorum ama o top hani voleybol oynuyorsam bir anlamı var. Kadınlar sadece voleybol oynar gibi bir şey. Basket topu futbol topu hep erkeklerde ve sen hep dışardasın. Genelde zaten hep şeyi fark ediyordum. Kızlar böyle küçük gruplar halinde uzakta duruyorlar. İşte oyun oynayan, eğlenen erkekleri izliyorlar. Ama onlar biraz daha böyle kendini saklayan konumdalar. Bunlar bana garip geliyordu çünkü ben böyle çok hareketli bir çocuktum. Koşmayı, oynamayı seven bir çocuktum ve sıkılıyordum böyle hani evcilik gibi rol model oyunlarından da sıkılıyordum. Oynuyordum ama bir yerde beni sıkıyordu ve o ayrımı beni sınırlamaya başladığını fark ettim.” (Cansel, 32)

Görüştüğüm feminist kadınların çocukluklarından taşan ve feminist olma yolunda yürümeye başlamalarına neden olan ilk gözlemlerinde ortaklaşan bir duygu var: rahatsızlık. Başak'ın elinden alınıp ağabeyine verilen çikolatalarda, Bahar'ın erkekler kadar değer görme çabasında, Aylin'e kız olduğu için belli şeyleri yapamayacağı söylendiğinde, Sümeyye erkek kuzenleri gibi özgürce yüzemediğini fark ettiğinde, Yaprak'ın dedesine karşı çıktığı anda ortaya çıkan bir duygu olarak rahatsızlık. Sara Ahmed *Duyguların Kültürel Politikası* adlı kitabında heteronormatif düzenin belirlediği normlara uymayan Queer bireylerin bedenlerinde oluşan rahatsızlık duygusunu koltuk metaforu üzerinden anlatır:

Diyelim ki rahat bir koltuğa gömüldünüz. Şimdiden tesiri nesneye transfer ettiğimin farkındasınız (“o rahat”). Fakat rahatlık beden ile nesne arasındaki uyumla ilgilidir: Benim rahat koltuğum farklı bedeniniz nedeniyle size rahatsız gelebilir. Rahatlık birden fazla bedenin etkileşimiyle ilgilidir ki, “gömülme” hissini bu verir...Rahat olmak, kişinin bulunduğu çevrede huzurlu olmasıdır; öyle ki kişinin bedeninin nerede bittiğini ve dünyanın nerede başladığını ayırt etmesi zorlaşır. Kişi uyum sağlar ve bu uyum yüzünden bedenlerin yüzeyleri ortadan kalkar. Yüzeyin gözden kayboluşu öğreticidir: Rahatlık duygusu içinde, bedenler alanlara doğru ve alanlar bedenlere doğru genişler (2019: 186).

Sara Ahmed'in söz ettiği koltuk metaforundan yola çıkarak feminist kadınların çocukluklarında, koltukta onlara tayin edilmiş yerlere rahatça gömülemediklerini söyleyebiliriz. Çünkü hareket alanlarını kısıtlayan ve bedenlerine biçim veren toplumsal cinsiyet rolleriyle bezeli o yer, onlar için rahatsız edicidir. Feminist kadınların aktarımlarında erkek kardeşlerin ya da ağabeylerin koltuktaki yerlerinden şikâyet ettiklerini görmeyiz, çünkü onlar kendilerine verilmiş alana rahatça gömülebilir, kısıtlanmış, sınırlanmış, haksızlığa uğramış hissetmezler. Feminist kadınlardan bazıları, koltuğun onlara ayrılan köşesinde duydukları rahatsızlığı eyleme çevirip belli ettiklerinde ise “huysuz”, “inatçı”, “memnun olmayan” ve “karşı çıkan” olmakla itham ediliyorlar:

“Böyle böyle hatta çok huysuz bir çocuk olduğum söylenir. Her zaman her şeye karşı çıkan mızızlık yapan. (Gülüyor) (Başak, 24)

Kendini bildi bileli feminist olduğunu söyleyen Aslı da “inatçı” kızlardan biri:

“Ya sanırım çocukluktan beri sürekli kendi fikrimi direktmekte bir inadım vardı. Yani çok uslu bir çocuk olduğumu düşünüyorlardı hani belli bir şeye kadar ama annem özellikle atışmalarımızda belki ondan çıkmış olabilir. Çünkü annemle bildim bileli bir atışma halimiz var ve ben o şöyle yapacaksın böyle duracaksın dedikçe kendi isteğimi direkt ettiğimi hatırlıyorum. Çünkü ufak tefek şeylerden hep sürekli bir şeye direndiğimi ve uğraştığımı hani kendi şeyimi ortaya koymaya çalıştığımı tek tük parça parça hatırlıyorum [...] Kişisel olarak çocukluğumdaki direniş tavırlarına kadar olabilir. Böyle bir mesela çocukken sinirlendikçe annemin fotoğraflarını keserdim. Yani bence bu da bir yani intikam modeli (Gülüyor) Bunda bir tavır var. Beni olduğum gibi kabul etmeyen kişiye karşı bir tavır koyuş var.” (Aslı, 31)

Bilge de her şeye verecek bir cevabı olan biri olarak görülüyor:

“...çocukluğumdan beri işte diğer çocuklarla karşılaştırdıklarında hiç koyun değil derler bana. İşte hep söyler hep söylenir hep çatışır hep tartışır kesinlikle her zaman vereceği bir cevap vardır şeklinde. Çocukluktan beridir ama bu böyle. Hep bir şeyi sorgulayıp neden, hayır, bence böyle değil şeklinde karşı çıkıyordum.” (Bilge, 21)

Rahatsızlık duygularını eylemleriyle ifade eden kız çocuklarının huysuzlukla, memnuniyetsizlikle, inatçı olmakla nitelendirilmelerini, Sara Ahmed'in (2020) inatçı kız figüründen bahsederken anlattığı “The Willful Child” (İnatçı Çocuk) adlı Grimm hikâyesiyle beraber analiz edebiliriz. Hikâyeye göre annesinin söylediklerini yapmayı reddeden kız çocuğu hastalanarak ölür, gömülürken üzerine toprak atıldığı her an kolu havaya kalkar ve en sonunda annesi mezara inip sopayla vurarak kolu indirir, böylece kız huzura kavuşmuş olur (Ahmed, 2020: 97). Ahmed, hikâyeden yola çıkarak kız çocuğunun annesinin isteklerini yerine getirmediğinde “inatçı” olarak adlandırıldığını, ancak kendi istediğini direktmekten vazgeçtiğinde yani itaatkâr davrandığında -sopaya boyun eğip kolu indirdiğinde- huzur bulabildiğini söyler. Buradan yola çıkan Ahmed, feminizmi istenç sahibi olmakla ilişkilendirir ve şöyle

der: “Feminizmi kendine ait bir istenç elde etmek için savaşmak zorunda olmak olarak düşünebiliriz” (2020: 106). Görüştüğüm feminist kadınlardan bazıları da “kendine ait bir istenç” kazanabilmek için çocukluklarından bu yana olan biteni sorguluyor ve bir şeyden memnun olmadıklarında bunu belli ediyorlar. Bilge'nin tabiriyle bu “koyun olmama” hali, onları buldukları çevrede güllerin içindeki kaktüs gibi ayrıksı bir konuma taşıyor. Bir sonraki başlıkta bu kaktüslerin dikenlerinin gül bahçelerinin düzenini nasıl bozduğunun hikâyesini Ahmed'in (2016) “oyunbozan” figürünü işe koşarak okumaya çalışacağız.

2.3. Oyunbozan İşe Koyuluyor: Aileye Feminist Müdahaleler

“Sıradan kadınlar, içinde buldukları ataerkil ailelerde düşüncelerini değiştirip feminist değerleri aile yaşamlarına katmaya çalıştıklarında gerçekten ne olduğunu belgeleyen çok az kaynak vardır. Bu anlatılmamış hikâye, ailenin feminist düşünceye nasıl uyum sağlayacağını gösteren somut kılavuzlar sunma noktasında feminizmin başarısızlığını açığa vuracaktır. Çoğu kadın bu yolu yalnız yürümek zorunda kaldı. Birçoğu vazgeçti, depresif ve yenilmiş bir halde statükoya teslim oldu” (hooks, 2020: 58).

Oyunbozan figürünün görüştüğüm feminist kadınların aile içindeki deneyimlerinde nasıl belirlediğinin hikâyesini anlatmadan evvel vurgulamak istediğim birkaç mühim nokta var. Önceki başlıkta feminist olma hikâyelerini sorduğumda ilk olarak çocukluklarına giden kadınların anlatılarına yer vermiştim. Bu anlatılarda ortaya çıktığı gibi, aile içinde kız/erkek çocuk olmak arasında büyük bir farklılık olduğunu, erkek çocuklarının aile içinde çok daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olduklarını ve bu durumun kız çocukları için eşitsizlik yarattığını vurgulamaya çalışmışım. Bu başlıkta ise aile içinde çocuklar arasında toplumsal cinsiyet ekseninde ortaya çıkan bu hiyerarşinin feminist kadınların çocukluk dönemleriyle sınırlı kalmadığını, hiyerarşinin yarattığı eşitsizliğin kadınları yaşamlarının ilerleyen safhalarında da etkilemeye devam ettiğini ve kadın deneyimlerini nasıl ortaklaştırdığını göreceğiz. Çünkü görüştüğüm feminist kadınların dokuzu bir ya da birden fazla ağabey/erkek kardeşe sahipti ve neredeyse hepsi bu eşitsizliğin kendileri için yarattığı olumsuz etkiden söz etti. Böyle bir eşitsizlikten söz etmeyen diğer görüşmecilerim ise bir ya

da birden fazla kız kardeş/ablaya sahipti ya da tek çocuktur. Bunun yanı sıra feminist kadınların aile içi ilişkilerini etkileyen tek unsurun erkek kardeşler olmadığını, kadınların farklı ailevi dinamiklerle nasıl baş etmeye çalıştığını da göreceğiz. Bütün bunlardan söz ettikten sonra oyunbozan figürünün ortaya çıkması için biraz daha sabretmek gerekiyor çünkü öncelikle bu figürün ortaya çıkmasına sebep olan koşulları anlamak elzem. Başak'ın (24) anlatısıyla başlayalım:

“[...] Ve bizde şey çok gariptir mesela erkeklerin tahakkümü vardır ama erkeklerin tahakkümü kadın eliyle yapılır. O korkuyu sana bir kadınla hissettirir. Bu ya annen olur ya ablan olur mesela ablamın ciddi bir şekilde üzerimde otorite kurmaya çalıştığını ve yine aynı şekilde zorbalık yaptığını hatırlıyorum. İşte sürekli yaptığın her hareketi denetleyen, işte sanki yanlış yapıyor bir şeyi yanlış yapmam için böyle hazır bekleyen bir abla temsili vardı...ve çok zor bir çocukluk geçirdim sanırım. Belki bugün bu kadar memnuniyetsiz işte çok memnuniyetsiz olduğumu söylerler, her şeye karşı çıktığımı ve çok inatçı olduğumu söylerler ama sanırım benim için başka seçenek yoktu. Yani kendime alan yaratmak için böyle olmam gerekti. Sanırım bu karaktere bürünmem gerekti. İşte ilk zamanlar çok daha kırılğan, çok daha naif, içine kapanık bir kız çocuğuydum. İşte bunu daha çok içimde yaşadım ama bir süre sonra artık karşı çıkmaya, hayır demeye veya memnuniyetsizliğimi belli etmeye başladım...Arkadaşlarımla mesela bir yere gitmek istediğim zaman [...] her zaman o arkadaş grubunda izin vermeyen kişi annem olurdu. Annem çok korumacıydı ve gerçekten nefes aldirmiyordu. Bizde zaten kız çocukları cam fanuslarda büyütülür hani ne çok sosyalleşmesi istenilir, bir robot gibi kodlanılır işte belli meziyetleri çok iyi yapması gerekir, ev işini çok iyi yapması gerekir. İşte şık olmalı güzel olmalı belli estetik anlayışlarına hitap etmeli ve en önemlisi ailenin temsiliyeti olarak yani aileyi temsil eden bir figür olarak dolaşmalı ve bunun farkında olmalı. İşte şu ailenin kızları böyle denilmeli yani bu isim birçok şeyi kısıtlıyor zaten ve bu üzerinde ciddi bir baskı oluşturuyor yani. Benim mesela çocukluğumda yanlış yapma lüksüm yoktu. Ben de çocuktum hani belli şeyleri evet yanlış yapabilirdim, hata yapabilirdim ama o kadar çok gardiyanım vardı ki benim. Bu sadece babam değildi, annem değildi, babaannem değildi, ablam değildi, abim değildi. Bir de amcalarım falan vardı. Amcam da bizle yaşıyordu.”

Başak'ın babaannesinin aile içinde çok güçlü bir figür olduğunu ve bilhassa erkek çocuklarına daha fazla önem verdiğini söylemiştik. Başak ayrıca babaannesinin ablaları üzerinde de kimi zaman şiddete kadar varan ağır bir tahakküm kurduğunu, evin erkek çocuklarına açılan ayrıcalık alanında ağabeylerinin ise hem ablaları hem de kendisi üzerinde zorbalık olarak nitelendirilebilecek davranışlarda bulunduğunu vurguladı. Anlatının bu kısmında görüyoruz ki erkek egemenliğini içselleştirerek bu yapının içinde kendilerine bir güç alanı yaratmaya çalışan Başak'ın ablaları, annesi ve babaannesi tahakküm zincirini kırmak yerine onun bir halkasını oluşturarak var olan eşitsiz yapıyı beslemişlerdi.

Başak'ın gerek kendisinin gerekse ablalarının yaşamını, hareket alanlarını kısıtlayan “cam bir fanus” a sıkışmış olarak görmesi ve bu fanusun içinde kendi özneliğiyle

değil ailesi üzerinden tanımlandığını söylemesi de altı çizilmesi gereken bir husustur. Bu anlayış şüphesiz istisna değildir. Toplumdaki hâkim anlayış, kadınları aile içindeki rolleriyle tanımladığı ve kadınlar kamusal mecralara çıktıklarında dahi o rollerden bağımsız düşünülmedikleri için, Başak'ın anlatısında da gördüğümüz gibi bu durum çoğu zaman ciddi bir baskıya sebep olur. Hatta baskı bazen bir his olmaktan çıkıp fiziksel şiddete kadar varabilir:

“Bir şeyi bana zorla yaptırdıkları zaman yaptıramadıkları zaman daha doğrusu onu kullandıklarını hatırlıyorum. İşte amcan buna çok kızar. Eğer yapmazsan bak amcana söyleriz falan. Bir kere okuldan kaçıp sinemaya gittiğimi hatırlıyorum ilkokul yıllarımda ve işte gerçekten hocamız öğretmenimiz götürecekti ve sonrasında iptal oldu. Biz de o filme gitmeyi çok istiyoruz. Beş altı tane kız çocuğu kaçtık o filme gittik, tabii ki yakalandık. Sonra şikâyet edildik ailelere ve evde şimdi benim en çok korktuğum kişi amcam hani o zamanlar. Hem saygı duyuyorum hem de çok çekiniyorum. Birlikte büyüdüğüm insan, bebekliğimden beri bizimle yaşıyor [...] amcama şikâyet etmişlerdi ve benim o çok sevdiğim çok saygı duyduğum amcam tokat atmıştı o gün bana, okuldan kaçıp sinemaya gittim diye. O kadar etkilemişti ki beni, o kadar üzmüştü ki ve bir daha hiç okuldan kaçamadım zaten o günden sonra. Yani onun bende çok böyle şey derin bir acı derler ya hala hatırlarken bile o günkü o psikolojiyi düşünebiliyorum ve hep kullanılırdı mesela. Annem bir şeyi yaptıramadığı zaman ya da ablaların bir şeyi yaptıramadığı zaman işte onların otoritesini kullanarak yaptırırdı. Veya işte bir gün pantolon giymek istemiştin, çok dardı, ablam çıkarmamı istemişti çıkarmamıştım. Abime şikâyet ettiğini hatırlıyorum, bak ben bu pantolonu çıkar diyorum çıkartmıyor sen bir şey söyle. Yani bu sürekli böyleydi. Etrafımda hep gardiyanlar vardı. Sanırım bir şeylere karşı çıkmam düşünmem de oradan başladı. Böyle.” (Başak, 24)

Başak cam fanustan çıkmaya çalıştığında şiddet yoluyla hizaya getirilmeye çalışılır. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta, annenin ya da ablanın kendi otoritelerinden daha üst bir otoriteye -bu bazen ağabey bazen amca- başvurarak Başak'ı denetim almaya çalışmasıdır. Başak'ın aile üyeleri için yaptığı “gardiyan” benzetmesinden yola çıkarak ailede oluşan bu hiyerarşik durumu ataerkil emir komuta zinciri olarak adlandırabiliriz. Zincirin dışında kalan Başak içinse bu işleyiş psikolojik olarak zorlayıcı ve yıpratıcı olmuştur.

Ataerkil emir komuta zincirinin yaşça en küçük halkası Başak'ın kendisinden sekiz yaş küçük erkek kardeşidir. Erkek kardeşinin kendisinden küçük “koruması” gereken bir kız kardeşi olmadığı için bu tahakkümün ağabeyinden gördüğü kadar yoğun olmadığını söyleyen Başak yine de aynı anlayışın hâkim olduğunu, geç saatlerde evin dışındaysa erkek kardeşinin bir gözetim unsuru olarak kullanıldığını söylüyor:

“[...] bir yere gittiğim zaman, saat geç olduğu zaman, o da seninle gelsin, seni almaya gelsin yani kardeşim benden küçük, belki hani tamam fiziksel anlamda o

benden daha güçlü olabilir ama hani olgunluk veya yaş anlamında söylersem evet...aramızda sekiz yaş olmasına rağmen hâlâ böyle beni korumak için işte belki kontrol etmek için ya da denetlemek için bir mekanizma olarak o kullanılıyor... Gece belli bir saatte çıkmak istiyorsam ben de bunu artık stratejik bir şeye dönüştürdüm ve kullanmaya başladım. Yani ben tek başıma çıkamıyorsam bu durumun zaaflarını açıklarını kullanarak işte bunu günlük hayattaki yaşamıma yansıtıyorum. Mesela işte bir yere mi çıkmak istiyorum o saatte tek başıma gideceğim zaman izin verilmiyorsa işte kardeşim de gelsin o zaman [...] birlikte çikalım deyip birlikte çıkıyoruz yani. Ama yine de bu bana çok yanlış gelse de bununla mücadele etmek çok zor. İşte belli stratejilerle ancak alanımı genişletebiliyorum veya işte böyle böyle de strateji geliştirip bu konuda çok iyi olmaya başladım. (Gülüyor)”

Geç saatlerde dışarı çıkmak istediğinde Başak’a eşlik eden ve diğer aile üyelerinin gözetim aracı olarak kullandığı erkek kardeş zaman içinde yine Başak tarafından cam fanustan sıyrılabilmek için bir araç haline gelmiş. Başak bu edimini “strateji” olarak adlandırıyor. Başak’ın geliştirdiği bu stratejiyi James C. Scott’un “gizli senaryolar” kavramıyla beraber düşünmeden evvel Sümeyye’nin (25) anlatısına da kulak verelim. ¹⁹Zira Sümeyye de bir feminist gibi davranmadığı durumlardan bahsederken kendi stratejilerine değiniyor:

“Bu en çok bence ne zaman olur biliyor musun en çok mesela babamın yanındaiken ne kadar söylesem de düşüncelerimi babamın yanında birazcık daha böyle freni çekebilirim yani gaza basmam. Bir arkadaş grubumun yanında böyle hani gaza basıp gidiyorsam, bütün kafamın içindekileri söylüyorsam, babamın yanında düşünceğim birçok etken olur. Birazcık daha böyle dururum yani yeteri kadar beni bilebilir onu öfkelenmekten de yine korkabilirim. Birazcık anlamayacağı için endişelendirmekten de korkuyor olabilirim. Bir de bence hiçbir zaman hani hiç şiddet görmedim hayatımda ama hiçbir kadının şiddet görmeyeceği garantisi yok maalesef. O yüzden öfkeli gözler görmek bile istemem karşımda. Böyle bir şeyin içinde olmak, o karşımdaki sevdiğim kişinin öfkeli gözlerini görmek istemem. Bu yüzden de biraz sustuğum olur yani bir konuda.”

Sümeyye de Başak gibi bir strateji geliştiriyor ama Sümeyye bunu Başak gibi dolaylı yoldan da olsa hareket özgürlüğü elde etmek için değil herhangi bir şiddet ihtimalinden kaçınmak için kuruyor. Babasının yanında arkadaşlarının yanında olduğu kadar rahat olamayan, onun öfkeli gözlerinden –bir ihtimal olarak dahi- çekinen Sümeyye, suskunluk ve geri çekilme üzerine bir strateji kuruyor.

---

¹⁹ James C. Scott’un muhbir olduğu hakkında yapılan tartışmalardan tezimin son halini teslim edeceğim vakitte haberdar oldum. Çalışmam için önem taşıyan kavramlarına yer verdiğim Scott’u analizimden çıkaramadım. Çünkü tezin yapısını sarsacak bu değişikliği yapmak için vaktim kalmamıştı. Ancak araştırmacı olarak alıntılarını kimden yapıldığı benim için önem taşıyan bir konu. Bu sebeple belirtmekte fayda gördüm. Konu hakkında yazılmış bir yazı için bkz. <https://www.punctumdergi.com/post/devlet-gibi-s%C4%B1mak-james-c-scott-ve-akademide-muhbirlik-muammas%C4%B1> (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

Sümeyye'nin böyle bir şiddet ihtimaline karşı kendini sakınma gayreti, Türkiye'de kronikleşen şiddet ve kadınların can güvenliği çerçevesinde düşünebileceğimiz önemli bir veri sunuyor. Bianet haber sitesinin hazırlamış olduğu Türkiye'de 2021 yılında erkek şiddeti çetelesine baktığımızda erkeklerin en az 793 kadına şiddet uyguladığını ve 339 kadını öldürdüğünü, faillerin % 62'sinin koca ya da sevgili, % 11'inin aile üyesi, % 7'sinin akraba, % 6'sının ise tanıdık olduğunu görüyoruz.²⁰ Kadınların çoğunlukla en yakınlarında bulunan erkekler tarafından öldürüldüğüne işaret eden bu veriler, Sümeyye'nin babasının hiç denk gelmediği öfkeli gözlerini görmekten ve olası bir şiddet ihtimalinden niçin sakındığını daha iyi anlamamızı sağlıyor.

Gerek Başak ve Sümeyye'nin geliştirmiş olduğu bu stratejileri gerekse görüştüğüm diğer feminist kadınların anlatılarını değerlendirebilmek için James C. Scott'ın "gizli senaryolar" kavramı oldukça elverişli.²¹ Scott *Tahakküm ve Direniş Sanatları* (2021 [1990]) adlı kitabında kölelik, serflik ve kast sisteminin içindeki tabi gruplar ile - Scott, tabi grupların farklı toplumlardaki özgül farklılıklarını bilinçli olarak bir kenara bırakarak genel bir hat çizme gayretindedir- hâkim gruplar arasındaki tahakküm ve direniş ilişkilerini analiz etmeye çalışır. Analizinin temel gayesi, tabi grupların tahakküme karşı direniş yollarını anlamak ve yorumlamaktır. Bu minvalde Scott, analizinin zeminini "kamusal senaryolar" ve "gizli senaryolar" olmak üzere iki temel kavram üzerine kurar (Scott, 2021).

Kamusal senaryo, hâkim grubun ve tabi grubun karşılaşmalarında alenen ortaya konulan senaryodur. Scott, bu senaryoyu her iki grup için de bir icra olarak görür: "Kamusal senaryo, kabaca, hâkim elitlerin, kendilerini görünmek istedikleri gibi gösteren oto-portreleridir. Hâkim elitlerin başkalarını gösteri yapmaya zorlama iktidarına sahip oldukları düşünülürse, kamusal senaryonun söylemi kesinlikle bir tarafa meyilli bir tartışmadır" (2021: 48). Her iki taraf da üzerine düşen rolleri canlandırmaktadır ancak Scott'a göre bu karşılaşmalarda tabi gruba düşen görev

²⁰ <https://m.bianet.org/kadin/toplumsal-cinsiyet/257115-erkekler-2021-de-en-az-339-kadini-oldurdu> (Erişim Tarihi: 25.06.2022). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun verilerine göreyse 2021 yılında erkekler tarafından 259 kadın öldürülmüştür. Buna şüpheli kadın ölümlerini de eklediğimizde sayı 498'e ulaşmaktadır. Bkz. <https://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/3025/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platfomu-haziran-2022-raporu> (Erişim Tarihi: 14.07.2022).

²¹ James C. Scott'un *Tahakküm ve Direniş Sanatları* başlıklı kitabı bu çalışma kapsamında bahsedilen noktalarla sınırlı değildir. Scott, çok daha incelikli ve kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Bu minvalde çalışmamda Scott'un analizleri içinden yalnızca kadınların aile içi deneyimlerini düşünmeye imkân veren noktalara değindim.

daha fazladır. Bu gruplar üretim araçlarından ve hürriyetlerinden yoksun bir şekilde hâkim grupların boyunduruğunda oldukları için tabiyetlerini sergilemek adına daha fazla enerji sarf etmektedir. Ancak Scott, yükselmenin ve hak sahibi olmanın sistem içinde imkânsızlaştığı köleci toplumlarda dahi tabi grupların kamusal senaryonun dışında bir alanı olduğunu söyler. Amacı, dışarda kalan bu alanın içindeki olanakları tartışmaya açmaktır. Scott, kamusal senaryo dışında kalan ve tabi grupların kendi söz üretimlerini oluşturdukları bu alanı “gizli senaryo” olarak adlandırır ve şöyle der: “Her tabi grup kendi sıkıntılarında, hâkim olanın arkasından dile getirilen bir iktidar eleştirisini temsil eden bir ‘gizli senaryo’ yaratır” (2021: 21). Ancak bu senaryo kamusal senaryodan yalıtılmış bir alan değildir çünkü gizli senaryo da tahakküm sonucunda doğmuştur. Scott oluşan bu senaryonun kamusal senaryoya tesir ettiğini vurgulayarak aralarındaki ilişkinin “diyalektik [bir] ilişki” olduğunu söyler (2021: 61).

Scott’a göre gizli senaryonun oluşabilmesi için ortak derde sahip kişiler ve paylaşımın gerçekleşebileceği bir toplumsal mekân olması gerekir. (Scott’un örnek olarak verdiği bu toplumsal mekânlardan biri meyhanelerdir.) Hâkim gruplar ise bu mekânları denetim altına almaya çalışır. Scott’a göre oluşan gizli senaryonun tam olarak ne zaman politik bir direniş halini alacağı belirsizdir fakat gizli senaryo açığa çıkmadan evvel de farklı biçimlere bürünerek kamusal senaryoya gizlice sızabilir ve bunları tespit edebilmek için analizi derinleştirmek gerekir: “Bu politik alanda patlak veren, ilan edilmemiş ideolojik gerilla savaşı, söylenti, dedikodu, maskeler, dilsel hileler, metaforlar, örtmeceler, halk masalları, ritüel jestler ve anonimliğin dünyasına girmemizi gerektirir” (2021: 211).

Scott’un tahakküm ve direniş ilişkileri hakkındaki analizleri, feminist kadınların deneyimlerini analiz etmeye ve anlamaya çalışırken verimli bir araç olma niteliği taşıyor.²² Başak ve Sümeyye’nin aile içi ilişkilerine baktığımızda baba figürünün hâkim bir özne olduğunu görebiliyoruz. Başak’ta durumu farklılaştıran şey, aile içinde ataerkil emir komuta zinciri olarak adlandırdığımız iktidarın yalnızca baba olmaması, buna babaanne, ağabey, amca, anne ve ablanın temsil ettiği farklı iktidar

---

²² Scott’un analizi; kölelik, serflik, kast sisteminin işlediği topluluklar üzerinden şekillenmektedir. Bu analizi, feminist kadınların aile içindeki konumlarını ve bu konumlara karşılık geliştirdikleri stratejileri anlamak için kullanıyorum. Dolayısıyla amacım Scott’un analizi ve kavramlarıyla kusursuz bir analogi kurmaktan ziyade onun kavramsal araçlarının sunduğu perspektifle feminist kadınların stratejilerini okumaya ve değerlendirmeye çalışmaktır.

odaklarının eşlik etmesi ve Başak'ın bu yapıyla tek başına mücadele etmeye çalışması oluyor. Başak'ın bu tahakkümle başa çıkma metotlarından biri, aile için denetim aracı olan erkek kardeşini kendi hareket alanını genişletebilmek için kullanmak. Örneğin geç saatte dışarı çıkmasına izin verilmeyeceğini bildiğinden ailesinden bu izni alabilmek için erkek kardeşinin de ona eşlik etmesini teklif ediyor. Başak yapıya boyun eğiyor gibi gözükse de aslında yapıdan özgürleşmek ve alanını genişletebilmek için bir strateji üretiyor. Bu noktada Scott'un tabi olanların üstlerine oynadıkları role dair çıkarımını hatırlatmak gerekir: “Bu, gösterinin tamamen yukarıdan belirlendiğini düşünmek ve oyuncunun gösteriyi kendi amaçları için temellük etmesindeki eylemliliğini gözden kaçırmak demektir” (2021: 71). Başak'ın sahne önünde boyun eğmiş gibi oynadığı bu rol, aslında sahne arkasında reddediliyor. Yalnızca kendi istediğini yapabilmek için sahne önünde icra ediliyor.

Babasının öfkeli gözlerinden ve olası bir şiddetten kendini korumak için susup geri çekilen Sümeyye'nin oynadığı rol de sahne önünde sunulan performanslardan biri. Bu Sümeyye için içtenlikle yapılan bir rol değildir. Aksine hem duygusal hem de fiziksel anlamda kendini koruma güdüsü olarak nitelendirebileceğimiz bir noktaya tekabül eder. Scott, bir astın üstü tarafından maruz kalabileceği olumsuz pratiklerden söz ederken şöyle söylüyor: “Herhangi bir belirli ast bunlara maruz kalsın ya da kalmasın, maruz kalabileceğini her zaman bilmesi, bir bütün olarak ilişkiye damgasını vurur” (2021: 53). Burada Sümeyye babasına tabiyet gösterisi sergilemesi gereken bir köle değildir elbette ama suskunluk üzerine kurulan bu geri çekilme stratejisi ve oynanılan rol, aile içinde eşitler arası bir ilişkiden ziyade babanın iktidar olduğu bir ilişkinin varlığını ve bundan doğabilecek olası zararların önünü kesme endişesini gözler önüne serer.

Sahne önüne kendi tabiriyle “maske takarak” çıkan ve çevresindeki genç kadınların da aynı maskeden taktığını söyleyen Ceyda'nın (26) anlatısına da bu noktada yer vermek gerekiyor:

“Erkek arkadaşıyla yaşıyorum ama mesela aileme bunu söylemedim. Birlikte yaşadığımızı bilmiyorlar. [...] daha önce bahsettiğimde birtakım sorunlar yaşandı. Hayatımın bir kısmından çıkararak onları, bilgilendirmeyerek...belki onlar da feminist görüşe sahip olsalardı daha belki entegre daha birbirimizden haberdar, nerede, nasıl, kimle yaşıyor olduğumdan haberdar olabilirdi. Ama bu da bu toplumun bir sonucu benim için. Benim için Türkiye’de kadınlar özgürce yaşıyorlar, ben bunu burada da söylüyorum. Türkiye’de kadınlar gerçekten özgürce yaşamaya çalışıyorlar genç olanlar ama gizli saklı. En azından benim çevremdeki kadınların hiçbiri işte zorla kapatılmış ne bileyim eğitimi elinden alınmış, hiç öyle bir kadın

yok hayatımda. Hiç olmadı da. Ailemde de yok zira. Ama bütün kadın arkadaşlarım, kuzenlerim vs. hepsinin bir cinsel hayatı var...Ama bunu aileden bağımsız yaşıyorlar. Çok mümkün olduğunca onlarla zıtlaşmamak için, ne bileyim ters düşmemek için daha çok gizli yaşıyorlar. Bu da benim için acı bir şey açıkçası. Çünkü biz hep maske takıyoruz gibi geliyor bana. O yüzden burası (Yaşadığı ülkeden söz ediyor.) bana daha özgür, daha rahat bir ortam gibi geliyor. Orada (Türkiye'yi kastediyor) maske takmak daha ağır geliyor yani ve özellikle belli bir yaştan sonra.”

Ceyda, yurt dışında yaşıyor. Dolayısıyla Türkiye’de yaşayan ailesinin çıkarabileceği bir sorun ihtimaline karşı kiminle yaşadığı hakkında ailesini bilgilendirmeyerek yaşamını sürdürüyor ve bu durumu “maske” takmak olarak adlandırıyor. Yine de maske takmak onun için ailesine yakinken daha ağır bir yük. Bu noktada tekrar Scott’a dönebiliriz:

Hâkim olan ile tabi olan arasındaki iktidar eşitsizliği ne kadar büyük olursa ve ne kadar keyfi bir şekilde uygulanırsa, aşağıdakilerin kamusal senaryosu daha basmakalıp, daha ritüel bir görünüme bürünür. Başka bir deyişle, iktidar ne kadar tehdit ediciyse, maske o kadar kalındır (2021: 28).

Dolayısıyla Ceyda’nın senaryosunda aileye yakinken, başka bir deyişle, iktidarın denetimine yakinken taktığı maskeyi kalınlaştırmak zorunda kaldığını ve bu yüzden de maskenin daha ağır geldiğini söyleyebiliriz. Ceyda, yaşadığı ülkede kendini daha özgür hissediyor çünkü iktidarın denetiminden uzaktayken maskesini inceltebiliyor. Yine de maske takmak zorunda olmanın kendisini istenerek değil zorunluluktan yapılan bir eylem olarak tarif ediyor Ceyda. Ona göre kendisi ve çevresindeki genç kadınlar -bilhassa cinsel yaşamlarında- özgür bir şekilde yaşamaya çalışıyorlar ama bu özgürlük ancak ailelere karşı bir maske takma pahasına elde edilebiliyor. Ailelerin kadınların cinsel yaşamlarına müdahil olma ve sorun çıkarma ihtimaline karşılık kadınlar tarafından gizleme pratiklerinin devreye sokulması, kadınların cinselliğinin ailenin denetiminden ve evlilikten bağımsız düşünülemediği anlayışına işaret ediyor. Bu anlayışa daha sonra geri döneceğiz.

Scott’un analizleri ve “gizli senaryo” kavramı, yalnızca Başak, Sümeyye ve Ceyda’nın geliştirdiği stratejileri anlamak için değil diğer feminist kadınların anlatılarını yorumlayabilmek için de aydınlatıcı. Çünkü ilerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, feminist kadınların aile içinde ve diğer alanlarda verdikleri mücadeleler bir anda gelişen bir fikirle, bir inançla ortaya çıkmıyor. Bu mücadeleleri besleyen arka plandaki birikimler, aile içindeki gözlemler “gizli senaryoların” kurulmasında etkili oluyor. Scott’un perspektifinden bakarsak, bu senaryoların

oluşturulabilmesi ortak dertlere sahip kişileri ve ortak bir mekânda buluşmayı gerektiriyor.²³ Feminist kadınlar içinse bu ortak dertlere sahip kişiler kız kardeşler, yakın kadın arkadaşlar, rol model kabul edilen bir feminist figür, feminist perspektifle yazılmış bir kitap olabiliyor ve hatta bizzat feminizm bu senaryonun geliştirilmesi için güç verebiliyor. Bu yüzden kadınların mücadelelerinin arka planını hazırlayan “gizli senaryolar”ın önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Scott’un analizlerini bu çalışma için önemli kılan bir diğer husus da tahakkümün kişisel etkilerine verdiği önem. Çünkü Scott, direnişin kaynağını da bu kişisel tahakküm ilişkilerinde buluyor. Bir hakaretin, aşağılamanın, yok saymanın kendisinin itibar duygusuna zarar verdiğini ve direnişin köklerini oluşturduğunu söylüyor: “Gizli senaryoyu besleyen öfkenin, infialin, engellemenin ve sineye çekilen kızgınlığın serpilmesine yol açan şey bu hakaretlerdir” (Scott, 2021: 176). Scott’un bu fikriyle bilhassa erkek kardeşi/ağabeyi olan kadınların anlatıları arasında paralellik kurulabilir. Zira aile içinde erkek çocuklarına verilen ayrıcalıklar sonucunda oluşan eşitsiz aile ortamı, kız çocuklarının kendi değerlerini sorgulamalarına ve bazen de değer görmek için erkeklerle yarışmalarına sebep olabiliyor. Bu durumun örneklerini önceki başlıkta feminist kadınların çocukluk sorgulamalarında görmüştük. Benzer biçimde görüşmecilerimden bir kısmının ailede erkek kardeş/ağabey üzerinden maruz kaldıkları eşitsiz ve cinsiyetçi pratikler kendi itibarlarını ve değerlerini sorgulamalarına yol açarken sonraki süreçlerde verecekleri mücadelelerin de fitilini ateşliyor. Örneğin yedi kız kardeşi olan Dicle, babası tarafından on iki yaşına dek “oğlum” diye çağrıldığını ve bir oğlan çocuğu gibi büyüdüğünü söylüyor. Erkek çocuk sahibi olmadığı için babasına çevresi tarafından baskı yapıldığını, hatta o süreçte işsiz olan babasının bu yüzden ikinci bir evlilik yapmaya zorlandığını da ilâve ediyor. Bu faktörlerin etkisiyle ailesi Dicle henüz üç-dört yaşlarındayken başka bir şehre göç etmek mecburiyetinde kalmış. Göçten sonra büyük bir yoksulluk içinde hayatlarının geçtiğini, ablalarının eğitimlerini yarıda bırakıp çalıştığını, kendisinin ve diğer kardeşlerinin de hem okuyup hem çalıştıklarını anlatan Dicle (30) erkek kardeşinin doğumundan şu şekilde bahsediyor:

---

²³ Scott, bu mekânların her zaman bir fiziksel mekâna işaret etmediğini, bazen yapılan işin kendisinin bile bu mekânı kurabileceğini söylüyordu (2021). Bu sebeple gizli senaryoların konuşulduğu mekânlardan birinin de bu tez çalışması olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla görüştüğüm bazı feminist kadınların kendi aileleri içinde ilân etmedikleri gizli senaryoların bu çalışmada yer almasıyla çalışmamın taşıdığı anlamı çoğalttığına inanıyorum.

“Yani kız ve oğlan çocuğunun aradaki konumunun ne kadar keskin olduğunu ben kendi ailem dahil olmak üzere bulunduğum toplumda da zaten bunu çok iyi gördüm. Yani özellikle bu yedi kız çocuğuyla yaşadıkdan sonra erkek çocuğunun gelişi, tavırlar işte şu an bile hayatımızda devam eden süreç, aslında bunların hepsinin daha değişmediği anlamına geliyor. [...] Kendi yaşadığım deneyimlerden yola çıkarak aradaki o farkı, işte gösterilen tavrı, verilen özgürlük sınırı [...] her şeyi böyle dibine kadar yaşamış biri olarak söylüyorum bunu. En basitinden benim erkek kardeşim doğduğunda, biz normalde çok yoksul bir aileydik o zamanlar [...] mesela hepimiz sıraya dizilip ağladık. Çünkü o anı o kadar çok beklemiştir ki nasıl bir baskıya bütün kız kardeşler ağladık o an için. Şimdi düşünüp o döneme dönünce aslında ne kadar da büyük bir şey olduğunu, yani erkek çocuğuna ne kadar büyük bir anlam yüklendiğini o anlardan bile çıkarabiliyorum yani.”

Dicle'nin hikâyesinde erkek çocuk sahibi olma baskısının, aileyi göçe zorlayan itici nedenlerden biri olduğu karşımıza çıkıyor. Erkek kardeşi doğmadan evvel babası tarafından kendisine “oğlum” şeklinde hitap edilmesi aslında kız çocuğunun çocukluğunu nasıl yaşayacağına da doğrudan etki eden bir faktör haline geliyor. Göç hikâyesinden bahsederken babasının kendisini ve diğer kız kardeşlerini sevdiğini hissettiğinden de söz eden Dicle, yine de kendisi ve kız kardeşlerinin kız oldukları için yaşadıkları suçluluk duygusunu unutmuyor. Bu durumun kız çocukları üzerinde ne kadar kuvvetli bir baskı yarattığını erkek kardeşleri doğunca ağlamalarından anlayabiliyoruz. Bütün bunlar Dicle'nin ve aslında diğer kız kardeşlerinin de doğmamış bir erkek çocuğu kadar itibar görmediklerine işaret ediyor. Üstelik Dicle, erkek kardeşi doğduktan sonra da bu itibar düzeyinin eşitlenmediğini, annesinin hâlâ erkek kardeşine ayrıcalıklı davrandığını ifade ediyor.

Merve (30) ise feminist olma hikâyesi sorulduğunda kendini bildi bileli bunun mücadelesini verdiğini söylüyor. İnançlı, orta halli, Sünni ve muhafazakâr bir ailede ve çevrede yetiştiğini söyleyen Merve, küçüklüğünden beri ailesinin ve çevresinin koşullandırılmalarının etkisinde kaldığını, küçüklüğünde kendisini ağabeyiyle kıyasladığını ve bu erkeklerle kıyaslama hâlinin bugün de devam ettiğini belirtti:

“Benim açımdan şöyle söyleyeyim, küçüklükten beri hep geri planda olmuşluğun bir şeyi vardı üzerimde, yani öfkesi. Sürekli ben de onlar gibi okuyacağım, ben de onlar gibi her şeyi yapacağım, ben de onlar gibi istediğim saatte dışarı çıkacağım. Çünkü ben bunun tam tersi bir çevrede yetiştiğim için hep bunun mücadelesini verdim hâlâ da veriyorum açıkçası.”

Babanın otoriter konumda olduğu, çocukların aileleri için yaşadığı bir aile portresi çizen Merve, bu portrenin içinde kendisine alan açmaya çalıştığını, örneğin ailesinin onu İmam Hatip lisesine göndereceğini düşündüğünde okuma hırsını göstererek

kararlı davrandığı için ailesini esnetebildiğini anlatıyor. Küçüklüğünden beri ağabeyinin dahi karşı çıkamadığı babasına karşı çıkmaya ve istediklerini almaya çalıştığını ama bu karşı çıkma halinin bir sınırı olduğunu, ailesini yıkıp geçemediğini belirtiyor. Annesi kanser hastası olan Merve, bu hastalığa sebep olan etkenlerden birinin de “içten içe” babası olduğunu düşünüyor. Çok huysuz ve takıntılı bir karakteri olan babasının annesine çok fazla stres yaşattığını anlatan Merve’ye göre, aile içinde annesi özdeşleşilemeyecek bir konumda:

“Ya bende çok büyük travmalar bırakmış bir mesele aslında. Mesela annem bir ömrünü sadece babama adıyor yani, babam için yaşıyor. Hani benim gördüğüm kadarıyla öyle ve hani içten içe hatta bu hastalığının sebebini de babama bağlıyorum. İçten içe bir öfke halim de var açıkçası. Açıkçası yani benim için hayatımın çok temel bir meselesi. Hayatımı çok derinden etkileyen, benim için bir travma aslında. Ama ben bununla yüzleştiğim için ve sürekli bunun içinde olduğum için tabii bunu çok rahat konuşabiliyorum. Travma dediğim, içinde yaşıyorum zaten sürekli. Annemin evin içinde olduğu konum...kesinlikle bunu o kadar fazla reddediyorum ki ben öyle olmayacağım diye.”

Merve ailesini şu şekilde değerlendiriyor:

“Böyle bir ailede [...] büyümeydim de bu bilince sahip olur muydum gerçekten onu merak ediyorum [...] ya mesela düşünüyorum evet çok daha belki eşitlikçi bir ailede şey yapsaydım, belki bu konuda empati yeteneğim daha az gelişmiş olurdu ve hani bu konuları da belki çok basit ve şey görebilirdim yani nasıl desem çok da mücadele edilmesi gereken bir alan olarak görmeyebilirdim belki [...] Değiştiremediğin şeyler seni o kadar üzüyor ki...Çünkü ezilen bir taraf var ama bir kabullenilmişlik var. Yani hani siz bazen bir noktada bir şey yapamıyorsunuz ve bunlar sizin en yakınlarınız oluyor ve gerçekten çok iç acıtıcı şeyler bunlar. Bunlar neler benim gördüğüm, sadece kadının erkek için var olduğu ve erkeğe ne kadar hizmet ederse o kadar kadın olduğu benim gördüğüm ve erkeğin hep hoş tutulması gerektiği ve mesela örnek vermek gerekirse bizde yemek yapılacaksa babamın zevkine göre yapılır yani hani. Evdeki bütün düzen babaya göre, babanın keyfine göre belirlenmiştir. Hani mesela ben işe gideceğim yarın, erken kalkacağım. Kimse sesini bana göre ayarlamıyor. Ama babam bir yere erken gidecekse herkes yatıp, uyumalı kesinlikle hani. [...] Sürekli ona çalışıyormuşsun gibi geliyor ve o sende büyük bir öfke birikmesine neden oluyor içsel olarak yani. Bir şey de diyemiyorsun o an. Hani karşıdaki baban ve öyle görmemişsin ve sen cevap verdiğinde çok daha kötü bir durumla karşılaşacağını bildiğin için susuyorsun. [...] Yani bu iş sadece şey değil insanların hayatını sadece cinayet işleyerek almıyorsunuz. İnsanların hayatlarından çalarak da yapıyorsunuz bunu. [...] Diyorsun ki hani ben keşke farklı bir ailede olsaydım. Farklı hayatlara özeniyorsun vesaire. [...] Şu an ev faaliyeti olarak annem hiçbir şey yapamıyor, babam da yardım etmiyor. Sadece kız kardeşim ve ben yapıyoruz. Ben de çalışıyorum, kız kardeşim de okuyor ama evden olduğu için yapabildi şu ana kadar. Şu anda okulu açılıyor, gidecek evden ve şu an onun telaşına düşmüş vaziyetteyiz. Düşünebiliyor musunuz yani bu şekilde. Çünkü evde bir kadın olmayınca bu ev idare edilmiyor ve annem artık idare edemiyor evi ve şu anda da ben bunun çok büyük bir stresini yaşıyorum. Kursu gitmek istiyorum şu an gidemiyorum. Kendimi geliştirmek istiyorum gidemiyorum. Çünkü annem rahatsız ve evi çevirecek kimse yok. Tam tersi evde hizmet bekleyen insanlar var ve bu benim hayatımın her noktasını etkiliyor açıkçası. Çünkü temel yük benim üzerimde, benim sorumluluğumda. Ben tabii ki de elimden geleni yaparım. Ama bütün yük

bizde olmamalı. Bütün yük keşke bizde olmasaydı keşke annem böyle yıpranmasaydı.”

Merve'nin aktarımından aile içinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz iş bölümü olduğu ve bu durumun ailenin kadınlarının bütün yükü üstlenerek kendi hayatlarını ev işlerine adanmalarına sebep olduğu görülüyor. Sümeyye de kendi anlatısında benzer bir noktaya temas ediyor. Annesinin bütün ev işlerinden sorumlu olduğunu, evin boyasını dahi yaptığını söylüyor. Ayrıca kimi zamanlarda kadınlar tarafından hazırlanan sofrada önce erkeklerin yemek yediğinden ve ancak erkeklerin sofrası kadınlar tarafından toplandıktan sonra yemek yiyebildiklerinden bahsediyor. Bilge de (21) kendi akrabalarına bayram ziyaretlerine gittiklerinde aynı şeyi gözlemlemiş ve bunu bir türlü sindiremediğinden yakınıyor. Bilge ailesinin feminist olma sürecinde nasıl etkili olduğundan şu şekilde bahsetti:

“Şöyle söyleyebilirim ki kesinlikle eşitsiz aile içi iş bölümü yani cinsiyete dayalı iş bölümü çevremde bunu sürekli görmem beni hep her seferinde sorgulamaya itti [...] Kendi aile içi yaşantımıza baktığımda da bizim ev içi işlerimizden çoğunlukla annem ilgileniyor yani. Babam ekonomik faaliyetler bakımından sorumlu. Ama işte örnek veriyorum evde bir şey bozulur ya da ne bileyim bir problem olur, onunla babam ilgileniyor yani mekanik, teknik işler dediğimiz şeylerle. Annem hastalandığında babamı mutfakta gördüğümü hatırlıyorum, işte rahatsız olduğunda falan. Onun dışında babamı bulaşık yıkarken pek görmedim, yemek yaparken pek görmedim. [...] Çamaşırların arkasında da annemi görüyorum, hâlâ görüyorum. Ütülerin arkasında da annemi görüyorum ve akşam yemeği yerken mesela örnek veriyorum annem beni çağırıyor. Haydi gel sofrayı kuralım diye. Ben ister istemez böyle içimden bir öfke patlıyor ama anneme karşı değil. Yani kardeşim şu an on iki yaşında ve bilgisayarda oynuyor. O çocuk neden kalkıp bir tabak dahi kaldırmıyor. Beni çok sinirlendiriyor. [...] O yüzden kesinlikle söylemeliyim ki yani ben eğer belki İskandinav ülkelerinde veya böyle daha eşitlikçi bir toplumda yaşasaydım bu kadar ataerkiye öfke, bu kadar kin duyar mıydım bilmiyorum. Ama tüm bunlar benim o feminist olma hikâyemi ve feministliğimi ve feminist düşüncemi her seferinde tetikledi ve tetiklemeye devam ediyor. [...] Bir kere de onlar yapsın biz oturalım, hiç böyle bir şeye rastlamıyoruz. Çünkü evin kızı imgesi de var mesela. Evin kızı ben miyim diyor babam. Hani diyorum ki bunun evin kızı ve evin oğlanı falan yok, işlerin bir cinsiyeti de yok ama o da mesela şey diyor kabul etmiyor. Bu konuda çok çatıştığımızı söyleyebilirim. Ben çok karşılık veriyorum onların tabiriyle. Çünkü eşitsiz bir şey ve eğer belirli bir bilinç ve idrak seviyesine sahipseniz size daha az tahammül edilir geliyor.”

Bilge gibi Kıymet de (32) beş tane ablası ve bir ağabeyi olduğundan, abisinin aile içinde sevilmesiyle kendisinin ve ablalarının sevilme biçimlerinin eşit olmadığından ve ağabeyinin ev işlerine katılmadığından bahsediyor. Kadınların aile içinde yapmış oldukları ve onları feminist olmaya iten bu ortak gözlemler, 1970'lerden bu yana Batılı feministler tarafından hem teorik hem de pratik olarak tartışılan “görünmeyen/ücretsiz emek” kavramına götürüyor bizi. Feminist kadınların anlatılarında da örneklerini görebildiğimiz yemek, temizlik, çocukların ve hastaların

bakımı gibi hanenin alanında kalan ve hemen her zaman kadınlar tarafından sürdürülen tüm emek faaliyetlerini feministler “görünmeyen/ücretsiz emek” olarak adlandırarak görünür kılmaya çalışıyor. Kavramın görünmezliğe yaptığı vurgu önemli çünkü bu yoğun emek faaliyetlerinin kadınlar için maddi bir karşılığı bulunmuyor. Gülnur Acar Savran, görünmezliğe yapılan bu vurgunun iki sebebi daha olduğunu belirtir: “Bu emek görünmeyen emektir, çünkü birincisi doğallaştırılmış emektir [...] Bu emeğin görünmeyen emek olmasının ikinci nedeni, onun miktarını da gizleyen ev içi çalışma düzenidir” (Acar-Savran ve Demiryontan, 2020: 11). Acar-Savran, emeğin doğallaştırıldığını ve miktarının gizlendiğini söyleyerek neyi kastediyor? Kadınlar, patriyarka tarafından özel alan olarak nitelendirilen hane içiyle tanımlandıkları için tüm ev ve bakım işleri kadınların doğaları gereği yaptıkları işler olarak tarif edilerek ev içi emeğin piyasa değeri gizlenir. Bu noktada sosyalist feministlerin de ifade ettiği gibi, piyasa değeri gizlenmiş ev içi emeğin kapitalist ilişkilerden bağımsız olmadığı, dolayısıyla sermayenin çıkarına olduğunun da altını çizmek gerekir. Miktarın gizlenmesi hususu ise ev içi emeğin nerede bitip nerede başladığının belirsizliğiyle ilgilidir. Normal bir ücretli işte çalışıldığında mesai saatleri içinde hareket edilirken ev içinde kadınlar sınırları belirlenmiş bir alanda sınırları çizilemeyen bir emek sarf eder. Üstelik bu yalnızca fiziksel bir emeğe işaret etmez; duygusal, zihinsel, cinsel bir emek sürecini de kapsar. Dolayısıyla feministler, bu kavramsallaştırmayla ev içi emeğin önündeki perdeyi açmaya, bu emeğe değerini ve itibarını iade etmeye çalışırlar.

Türkiye’de ev içi kadın emeğinin durumuna baktığımızda, 2022 yılı DİSK-Genel İş Araştırma Dairesi’nin Kadın Emeği Raporu’na göre “13,3 milyon kadın ev işleri ve bakım sorumlulukları nedeniyle çalışma hayatına katılm[ıyor] erkekler açısından baktığımızda bu sayı yok denecek kadar düşük[tür].”²⁴ Ancak ev içi emeğin çalışma yaşamına katılsalar dahi ağırlıklı olarak kadınların sorumluluğunda olduğu gerçeği Merve’nin anlatısında görülebiliyor. Merve annesinin rahatsızlığı sebebiyle ev içinde artan sorumlulukları yüzünden yapmak istediği şeyleri yapamadığından şikâyet ediyor. Merve’nin bu işleri reddetmesi önündeki en büyük engel, annesinin rahatsızlığı ama bu koşulları değiştirememesi de onu fazlasıyla yıpratıyor. Bütün bunlar Merve’nin küçüklüğünden beri içinde büyüttüğü öfkeyi daha da arttırıyor.

²⁴ <https://www.genel-is.org.tr/emar-kadin-emeği-raporu,2,47156#.Yrxy3XZBw2w> (Erişim Tarihi: 29.06.2022)

Üstelik bu öfkenin yalnızca kendisinde değil ev işlerinden beraber sorumlu oldukları kız kardeşinde de mevcut olduğunu, kendi feminist fikirlerinin kız kardeşini de etkilediğini söylüyor Merve. Feminizm adına yapmasa da annesini bir şeyleri yapmak zorunda olmadığı noktasında uyarmaya çalıştığını da ekliyor.

Sümeyye (25), ailenin feminist olma yolunda kendisini nasıl etkilediğinden bahsederken bir şeyler yapmak istediğinde annesi tarafından bir danışma ve karar mercii olarak babasına yönlendirildiğini, babasının bu konumda olmasından hep rahatsızlık duyduğunu söylüyor, her ne kadar babası Sümeyye'nin ifadesiyle çok kısıtlayıcı biri olmasa da. Aileye feminist değerlerin katılabileceğini ama bu dönüşümün yavaş bir şekilde gerçekleşebileceğini düşünen Sümeyye, küçük de olsa bazı şeylerin değişebildiğini örneklemek için aile içinde hep beraber çay içilen o âna götürüyor bizi. Bu sahnede karşımızda herkesin kendi çayını kendi doldurması gerektiğini hatırlatan ve bazen çayı bittiğinde bardağı babasına uzatıp çay doldurmasını rica eden bir kadın –Sümeyye- var. Aylin (26) de ailesinde kız çocuğunun sorumluluğu addedilen benzer bir çay doldurma/götürme faslı olduğundan bahsederken lise yıllarından bu yana bu sorumluluğa itiraz ettiğini söylüyor. Aile içinde en sıradan anlardan biri olarak düşünebileceğimiz bu çay faslının dahi toplumsal cinsiyet rollerinin icra edildiği bir alan olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Kadınlar üstlerine düşen rollerden sıyrılmaya çalışıyor. Rollerden sıyrılmaya dair bu mücadelenin daha da çetinleşebildiği ve aileyle çatışmaya yol açabileceği Bilge'nin (21) anlatısında görülüyor:

“[...] Bu da tabii aile içi ilişkilerimizde ebeveynlerimle zaman zaman bilhassa da ergenlik yıllarımda çok çatışmama neden oldu. Şimdi tabii mesela annem babamla işte bir şey konuşuyorlar babamla Bilge feminist o öyle düşünüyor falan deyip hani artık kabullenmiş bu durumu benim onlardan farklı düşünüyor olmamı. Ama babam işte şey diyor sen henüz ekonomik özgürlüğüne sahip değilsin, büyüdüğünde anlarsın. İşte saçma sapan şeyler söylüyorsun, işte sen de ev içi işlerinde o kadar sorumluluk almıyorsun, sen ne yapıyorsun ki bunları anlatıyorsun falan diyor ama gerçekten bu durum beni mesela şunu söyleyebilirim ki cinsiyete dayalı iş bölümü ve Türkiye'de ataerkinin bizi sürekli sarmalaması ev içi işlerini de tecrübe etmek istemeyişime itti. [...] Çocukluğumdan beri bunu reddetmeye başlamıştım. Arkadaşlarım kurabiye falan yapıyorsa ben o kadar hoşlanmıyordum bundan. Git gide uzaklaştım. [...] Sonra bunu düşünüyorum ve diyorum ki yani bu anneme de haksızlık, annem ataerki ile tek başına mücadele etmek zorunda mı. Bazı şeyleri değiştiremiyoruz ne yazık ki ama tüm yükü anneme vermem adil mi? Değil. Böyle dedikçe biraz daha son zamanlarda hani biraz daha işte viledanın ucunu biraz daha domatesin ucundan falan tutmaya başladım. Bu beni kötü de hissettiriyor. Çünkü bu benim muhtemelen ataerkiye duyduğum öfkeden ileri gelen çocukluğumdan beri yaptığım bir şey. Ama burada annemin günahı ne?”

Bilge'nin anlatısında aile içi cinsiyete dayalı iş bölümünün mevcut olduğu, erkek kardeşin ve babanın ev içi işlere katılmadığı bir düzenden bahsediliyor. Bu düzenin sürmesinde etkili olan figürlerden biri de bazen anne oluyor. Bilge anlatısında doğrudan annesine işaret etmese de aile içi eşitsiz iş bölümünden söz eden Kıymet, Aylin ve Merve ağabeylerinin veya erkek kardeşlerinin ev işlerine dahil olmamalarının bir sebebini de annelerinin onlara iş yaptırmaması olduğunu söylüyorlar. Aile içinde kız ve erkek çocuklarını yetiştirme tarzında oluşan bu farklılık ve erkek çocuklarının ev işlerinden azade tutulması, annelerin ataerkinin aile içinde yeniden üretilmesi hususunda oynadığı role işaret ediyor. Şahinde Yavuz'un Trabzon ili özelinde toplamda yirmi kadınla derinlemesine görüşme tekniğini kullanarak ataerkil egemen erkeklik değerlerinin üretiminde kadınların nasıl rol oynadığını araştırdığı çalışmasında da annelerin, erkek çocuklarını kız çocuklarından daha üst bir konumda gördükleri ve onları ev içi işlerden sorumlu tutmadıkları bulgusu ortaya çıkıyor (Yavuz, 2015). Bu minvalde kadınların yalnızca ataerkinin kıskacında olmadığı aynı zamanda ataerkinin yeniden üretilmesine doğrudan katkıda bulduklarını vurgulamak ataerkil güç ilişkilerini daha kapsamlı analiz edebilmek için önemli hale geliyor.

Bilge, anlatısında da görüldüğü üzere ev içi iş bölümünü sağlayabilmek için babasıyla çatışma yaşıyor ve reddettiği ev işlerini yaparak annesinin yükünü paylaşıyor. Her ne kadar aile içinde tam bir iş bölümü sağlanmış olmasa da Bilge'nin aile içinde var olan eşitsiz yapıyı sürdürmede kendi üzerine düşen rolü sorgulayarak ev işlerini yapmaya başlaması bir dönüşümün işareti oluyor. Bilge'nin feminizmi aile içine katma çabalarının en çok sonuç verdiği yer ise erkek kardeşinin düşünce yapısını değiştirmeye çalışması oluyor. Erkek kardeşini cinsiyetçi ifadeler kullanmaması hususunda uyardığından, onu ataerkiden sıyırmak için çabaladığından ve çabalarının da sonuç verdiği mutlulukla bahsediyor. Aylin (26) ise ailesinin feminist olma sürecinde ayrımcılığı besleyerek, erkek kardeşlerine daha fazla özen göstererek, kız olduğu için belli şeyleri yapamayacağını söyleyerek etkisi olduğundan bahsediyor. Aile içinde yarattığı dönüşüm ise daha radikal:

“[...] Şey oluyor bence dönüştürmeye, bir şeyleri açıklamaya ve o gündelik pratikleri, yaşam biçimini değiştirmeye yönelik bir mücadeleye girişiyorsun. Burada ev işleri geldi aklıma. [...] Mesela bütün işte anneannem hastayken bakımından benim sorumlu olmam ama anneanneme bakıp işte birisi doktora gidecekse onu doktora da benim götürüp eve gelip temizliği de benim yapmam gibi. Ev işlerindeki

o dengesizlik, eşitsizlik falan. Bunları dönüştürmeye yönelik girişimlerim oluyordu, anlatma çabam. Hala da sürüyor yani. [...] Yani özellikle işe girdikten sonra oldu. Çünkü full mesaideyim ve sonra temizlik vs. yapılması gerekiyor. Kardeşim yeni mezun mesela işsiz ve daha çok vakti var hani. Ona paslamak işte pencere silinecekse yardım almak çünkü işte temizlik için dışardan da yardım almıyoruz biz yapacağız ama biz derken ben oluyor. Çünkü işte annemin ortopedik rahatsızlığı vardı bir dönem zorlayamıyorduk. Buralarda benim bastırmamla ve teşviğimle bölüşüyoruz yani artık. Büyük işler bölüşerek yapılıyor.”

Aylin, ilk önce daha öfkeli olduğunu ama zamanla aile içinde yaşadığı her şeyin arkasında bir yapı olduğunu fark ettiğini ve bununla birlikte öfkeden ziyade sınır koymaya başladığını -bir şeyleri yapmayacağını net olarak ifade etmek gibi- söylüyor ve dönüşümlerin de sınır çizmeye başladıktan sonra olduğunu belirtiyor. Dönüşümden memnun olsa da hâlâ işlerin organizasyonundan kendisinin sorumlu olduğunu, o söylemedikçe işlerin yapılmadığını ve bunun da yorucu olduğunu ekliyor. Feminist kadınların aile içi ilişkilerini dönüştürmeye yönelik bu girişimlerini Sara Ahmed'in "oyunbozan feminist (feminist killjoy)" figürüyle beraber düşünmek, kadınların mücadelelerini daha iyi anlamayı sağlıyor.

Sara Ahmed, *Mutluluk Vaadi* (2016) başlıklı kitabında oyunbozan feminist figürünü mutluluğun tarihiyle ilişkili olarak ele alır. Kitabında özetle mutluluğun insana ne yaptığını sorgulayan Ahmed, mutluluğun gidilmesi gereken bir yolun sonunda ulaşılabilecek bir his olarak ele alınmasını, kısaca mutluluğun vaade dönüşmesini analiz eder. "Mutluluğun nasıl bazı hayat tercihleriyle ilişkilendirilip bazılarıyla ilişkilendirilmediğiyle, mutluluğun nasıl belli bir tür kişi olmanın getirdiği bir şey olduğu tahayyülüyle ilgilen[diğini]" söyleyen Ahmed, mutlulukla ilişkilendirilen şeylere yanaşmayan bazı bedenlerde bu durumun mutsuzluk yarattığını söyler (2016: 11). Bu minvalde Ahmed'in verdiği örneklerden biri evlilik. Evlilik, mutluluğa ulaşma yollarından biri olarak idealize edilir. Evlilik, mutluluğun işaretlerinden biri gibi gösterildiğinde evlenmeyi tercih etmemek bir ideali yerine getirmemek manasını taşımaktadır. O halde evlenmeyi reddetmek, mutsuzluk yaratmak anlamına gelir. Buradan yola çıkan Ahmed, oyunbozanlığı mutluluk idealine uymayanlara ve bu yüzden ayrıksı kalanlara alan açmanın bir yolu olarak tarif etmektedir: "Oyunu bozmak [...] hayatı açmak, hayata yer açmak, ihtimale ve fırsata yer açmaktır" (2016: 32).

Sara Ahmed, oyunbozanlar için bir manifesto niteliği taşıyan *Feminist Bir Yaşam Sürmek* adlı kitabında ise feminist teorinin kişisel olanla bağlantısından yola çıkarak en gündelik, en kişisel gözükten deneyimlerin kılavuzluğuyla feminist teoriyi açıklar.

Ayrıca feminizmi ırkçılık ve Queer tarihlerinden bağımsız düşünmeyerek kesişimselliği vurgular. Bu ekseninde, inatçı özne figürünü ve oyunbozan feministi kendi feminist olma hikâyesiyle beraber ele alır Ahmed ve aile sofrasındaki oyunbozan anlarından söz ederek oyunbozanın ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır. “Oyunbozan feminist[in] sansasyonel bir figür olarak işe başla[dığını]” söyleyen Ahmed, bir sorunu konuşmanın, o sorundan bahseden kişiyi, yani oyunbozanı, sorun haline getirdiğini belirtir (Ahmed, 2020: 60). Yani oyunbozan feminist, sorun haline geleceğini bilmesine rağmen sorunlara işaret eden, cinsiyetçi bir şakaya gülmeyi reddeden, mutlu edeceği söylenen bir edimden mutlu olmamaya ve “bela” olmaya niyetli bir figür olarak çıkar karşımıza.

İki feminist kadının aktarımlarını oyunbozan feminist figürüyle beraber düşündüğümüzde şu sonuçlara varabiliriz: Bilge, ev içindeki iş bölümünün adaletsizliğine dair yaptığı eleştiriyi babasına bir sorunu işaret eder ama babası bunu söylediği için Bilge’yi sorun haline getirir. Aylin ise ev işlerinin paylaşımı noktasında kararlı bir duruş sergileyerek ev içindeki cinsiyete dayalı iş bölümü oyununu bozmuş olur.

Oyunbozan feministin yaptıkları ve yapabilecekleri bunlarla sınırlı değildir elbette. Oyunbozan feministin daha neler yapabileceğinin örnekleri feminist kadınların deneyimlerinde saklanmış vaziyette. Şimdi bunlardan bahsedelim:

“[...] [Yüksek lisansı] kazandıktan sonra işte lisansı bitirdikten sonra falan artık böyle kendim için bir şeyler yapmaya başlamıştım. [...] İzin vermemişlerdi. İstanbul’a kız çocuğunu göndermek onlar için çok zordu ve kabul edilebilir bir şey değildi. Ama ben çok kararlıydım hatta sürece gizlice hazırlandım ve işte gizli bir başvuru yaptım [...] ve bilim sınavına çağırıldığımız zaman kara kara düşünüyorum tabii bu süreçte hep destek olan, işte etrafımda bir hocam ve arkadaşlarım var. Hocama çok şey borçluyum. Feminizmi öğrendiğim dediğim. Gerçekten o dayanışmanın gücünü veya işte her zaman hissettirdi ya ve bana nasıl doğru ilerlemem gerektiğini, işte bu stratejilerin nasıl kurulacağını falan hep ondan öğrendim. [...] Gizli başvuru yaptım en son bilim sınavına gideceğim zaman haber verdim. Tabii evde bir kavga kıyamet koptu nasıl gidersen yapamazsın. [...] Sonra işte kararlılığı gördükten sonra ve kazanacağıma çok ihtimal vermeyerek göndermeye karar verdiler. İşte zaten gidip kazanamayıp gelsin hani hem şeyi direnci kırılmış olur işte artık karşı çıkmaya söz söylemeye hakkı olmaz hem de kazanamaz zaten yapamaz bizim de başımız ağrımaz zihniyetinde olduklarını düşünüyorum ve hatırlıyorum kendi imkânlarımla bir şeyler yapmaya çalıştım ve maddi anlamda da destek çıkmayacağını söyledi ne manevi ne maddi benden bir destek göremezsin demişti babam. Hatta git umarım kazanamazsın geldikten sonra benim sana iki çift lafım var görüşeceğiz seninle demişti. Böyle gidiyorum bu psikolojiyle gireceğim sınava.” (Başak, 24)

Başak yüksek lisans sürecini anlatmadan evvel ağabeyinin lisans eğitimi almadan önce “Zaten çok başarılı değil, okutmayalım” diyerek fikir beyan ettiğini de ekliyor. Anlatısının devamında yüksek lisans sınavı için İstanbul’a yalnız gelemediğinden, annesinin ve İstanbul’daki diğer akrabalarının da ona eşlik ettiğinden bahsediyor. Yüksek lisansı kazandığında ise ailesinin hiç sevinmediğini, bu süreçte mutluluğunu sadece hocası ve arkadaşlarıyla paylaşabildiğini söylüyor. Sonrasında ise babasının onun başarısını sahiplendiğini ve herkese “Ben okuttum” şeklinde anlattığını belirtiyor. Ağabeyinin ise yüksek lisans eğitimi almak için İstanbul’a gelme konusunda direttiğinden dolayı onunla konuşmadığından bahsediyor. Tüm bunlara rağmen her şeyin iyi gittiğini söyleyen Başak, pandeminin bütün dengeleri alt üst ettiğini aktarıyor:

“[...] Ondan sonrasında pandemi süreci başladı ve pandemi sürecinde eve döndüm. Artık her şey çok daha farklıydı çünkü bu kendimi keşfetme ve artık güçlenme noktasında farklılaştığım, yol katettiğim bir dönemdi. Dönüp bir daha bu tahakkümü tanımak ve uzun süreden sonra evde olmak çünkü yüksek lisans kazandıktan birkaç ay sonra zaten İstanbul’a döndüm ve evde çok vakit geçirme fırsatım olmadı ama pandemi sürecinde uzun süre evde kaldık. O da çalışmıyordu (Babasını kastediyor.) evdeydi ve sürekli sürtüşmeler başlıyordu. [...] Yani bu eşitsizliğin tam göbeğindesin ortasındasın, belki bunun içine doğdun böyle yaşadın ve büyüdün ama işte bunu artık bilinçlenip anlamlandırdıkça katlanmak daha zor oluyor ve artık karşıma çıkmaya başlıyorsun ister istemez ve o süreçte hareket alanımın çok kısıtlandığını hatırlıyorum ve babamla bir güç savaşına girip onun otoritesini benim tanımamam, onun zorla tanıtmaya çalışması, işte dini dayatmalar oldu bazen namaz oldu bazen işte fikirlerim oldu bir şeylerim oldu. Ya zaten ayrık otu gibiydim de ben. Hep çok radikal kaldım ve hep çok dışında tutuldum her şeyin. Doğru bir temsil değildim doğru bir örnek değildim falan her zaman karşı çıkmak kötü bir şeydi çünkü. Bir kadın için en başta karşı çıkmak her zaman kötü bir şeydi. [...] Bir gün arkadaşımın düğününe gitmek istedim, akşam saatlerinde olduğu için izin vermediğini hatırlıyorum ve o gün ben şey çelişmesini yaşamıştım, yani bu kadar zamandan sonra ve bu kadar şey mücadeleden sonra geldiğim nokta bu mu? Ben hala izin alıyorum ve hala izin verilmiyor. Erkek kardeşimle gitmek istedim bu sefer, buna da izin verilmemişti ve artık orada orası benim için iplerin koptuğu bir dönemdi. Daha sonrasında yine babaannemle de yine belli sorunlar yaşadıkten sonra evde çok zor geçirdiğim bir haftadan sonra ayrılma kararı aldım. [...] Sonrasında eşyalarımı toplayıp çıktığımı ve işte maddi manevi hiçbir destek almadığımı, bir süre görüşmek bile istemedim telefonla işte haftada bir falan konuşup sürekli tartışmalar yaptığımız annemle [...] Çok sıkıntılı geçirdiğim işte ekonomik anlamda çok zorlandığım günler oldu. Evden çıkarken tabii ki böyle bir şeyle hissimla çıktım ama hep de şey ediyorum artık hiçbir şeyini istemiyorum çünkü ekonomik desteğin de verdiği bir tahakküm vardı üzerimde. [...]”

Başak yazmakta olduğu tezi için başka bir şehre çalışma yapmak için gitmesi gerektiğini ama bu gidişi erken bir tarihe çekerek evden ayrılma kararı aldığını söyledikten sonra ekonomik olarak burslarla geçinmeye çalıştığını ifade ediyor. Annesi ve ablalarının bağları korumak için uğraştıklarını, bazen ekonomik olarak ona

destek olmaya çalıştıklarını söyleyen Başak, durumun bu hâle gelmesinde onların da payı olduğunu söyleyerek onlara duyduğu öfkeden de bahsediyor. Evden ayrılma kararını “hayati bir pazarlık” olarak tarif eden Başak, bu kararı almasa intihar etmeyi düşündüğünü, çünkü sürecin onu psikolojik olarak zayıf bıraktığını anlatıyor. Başak’ın önceki aktarımlarından da aile içi ilişkilerin tahakküm ilişkileriyle bezeli olduğu anlaşılıyor ancak pandeminin tahakküm ilişkilerini daha da sertleştirdiği, ekonomik ve psikolojik şiddeti daha da arttırdığı görülüyor. Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi’nin COVID-19 pandemisinde toplumsal cinsiyet çalışmaları izleğinde hazırladıkları raporun sonuçlardan biri de Başak’ın evden ayrılma sürecini daha iyi analiz etmeyi sağlıyor:

Taramamız sırasında ulaştığımız veriler gösteriyor ki toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve hak ihlalleri pandemi sürecinde azalmak bir yana daha da derinleşip sayıca artmaya devam ediyor. [...] Güvenli alanlar olarak sınılanması beklenen evler birçok kişi için daha güvensiz.

Eril şiddet yaşamları virüs kadar tehdit etmeye devam ediyor (Aygüneş ve Ok, 2020: 43).

Başak’ın evden ayrılma kararı bir anda verilmiş bir karar olarak görülse de aslında çocukluğundan itibaren yaşadığı eşitsizliklerin bir sonucu olarak, bir kopuş olarak ortaya çıkıyor. Sara Ahmed, dal metaforu üzerinden bu kopuşu tarif ederken dalın kopma anının öncesindeki birikime ve baskıya vurgu yapıyor: “Baskı bir etkiyse kopuş tepkidir” (Ahmed, 2020: 256). Başak’ın kopuşu aynı zamanda bir imkâna da işaret ediyor. Çünkü onu zedeleyen bağlarından sıyrılarak, kendi deyimiyle “hayati bir pazarlık” yaparak başka türlü bir hayat yaşama şansının kapılarını açan bir oyunbozan oluyor: “Sırf bir hayatı yaşamamanın farklı yollarına yer açmak diğerleri tarafından kopuş olarak deneyimlenebilir. Sadece şunu söyleyerek bir oyunbozan olabilirsiniz: hayatın bu şekilde veya bu olması gerekmiyor” (Ahmed, 2020: 266).

Leyla (27), feminist olma hikâyesini, Başak gibi eğitim ve şehir değişikliği yapma isteğinin aile içinde yarattığı gerilim üzerinden başlatıyor. İstanbul’a üniversite okumaya gelebilmek için babasına karşı çıktığı anda buluyor feministliğini. Ailesini “dünyanın en seküler ailesi” olarak tanımlayan Leyla, bir rahatsızlığı sebebiyle küçük yaşlardan beri ailesinin üzerine fazla düştüğünden dert yanıyor. İstanbul’a üniversite okumak için gelmesini istemeyen babasının ekonomik gerekçeleri öne sürdüğünü, ama bütün bunlara rağmen gelebildiğini ve kendi istediğini yapabildiğini aktarıyor. Bütün bu süreçte annesinin konumunu, babasıyla kendi arasında dengeleri sağlamaya çalışan bir “tampon bölge” olarak tarif ediyor. Feminist olma yolunda babasıyla çekişmelerinin, anneannesinin ve babaannesinin hikâyelerinin etkili

olduğunu dile getiriyor. Her ikisinin de eşlerinden çok çektiğini ifade eden Leyla, özellikle babaannesinin çok baskın bir karaktere sahip olduğunu, dedesi çalışmadığı için çocuklarına çabalayarak kendi başına baktığını, kendisini küçük yaşlardan itibaren bir erkekten çekmeme konusunda uyardığını ve bundan çok etkilendiğini söyleyerek babaannesini “ailenin en feminist kadını” olarak gördüğünü söylüyor. Aylin (26) de önceden ailesi tarafından eğitim almanın veya başka türlü olanakların bir lüks gibi sunulduğunu, kız olduğu için belli şeyleri yapamayacağı, şehir dışında okuyamayacağı gibi cümlelerin sarf edildiğini ifade ediyor. Sivil toplum kuruluşunda çalışmaya başladıktan sonra öğrendiği hak temelli perspektif ve feminizmin iş birliğiyle aslında bütün bunların hakkı olduğunu, lüks olmadığını kavradığını ifade ediyor. Sonrasında şehir dışında da okuduğunu, yurt dışına da gittiğini söylüyor. Kadının aileden ayrılarak başka bir şehre eğitim almak için gitmesinin aile içinde sorun teşkil etmesi ve bir çatışmanın yaşanması erkek egemen sistemin kadını ev ve ev içi alandan bağımsız düşünmemesinin bir örneğini daha sunuyor. Selda Tuncer’in de ifade ettiği gibi “Yüzyıllar boyunca kadın ve sokak ikiliği olumsuz çağrışımlarla çevrelenmiş ve dışarıya çıkan kadın toplumun düzenine karşı önemli bir tehdit olarak algılanmıştır.” (Tuncer, 2015: 31). Bu minvalde aileler, kız çocuklarının eğitim almasını istese de onları sınırları kendilerinin belirlediği bir alanda gözetim altında tutmak isterler ve çocuklar ne kadar uzaklaşırsa gözetleme imkânının o kadar zayıflayacağını bilirler. Ailelerin bu kontrol çabası, gördüğümüz örneklerde karşılık bulamıyor, kadınlar kendi istedikleri şehirlerde eğitim alabilmek için mücadele ediyorlar ve mücadeleleri sonuç veriyor.

Dicle (30) ise Sosyoloji okumasının nedenlerinden ikisinin aile içi ilişkileri ve etnik kimliğini (Kürt etnik kimliğine sahip) çözümlenmek olduğunu söylüyor ve aslında ailesinin yaptığı etkiyi itici bir güç olarak tarif ediyor:

“[Yüksek lisansı] kazanmamın nedeni annem. Ben bir sene mezun kaldım ailemin yanında. O kadar çok böyle şey oldum ki. Orada kalmamak için büyük bir şeyle çalışıp, oradan çıkmak için yani. Bazen şey diyorum onların bana kattığı çok şey var. Hayattaki mücadelem böyle itiyorlar aslında. Bunun itici bir şey olduğunu da düşünüyorum. Aileden gelen baskı benim feminist olmamı sağlamak gibi bir de hayatımı cesur, cesaretli olup bir şeye atılmamın nedenlerinden biri onların davranışları. Dolayısıyla onlara bazen teşekkür de ediyorum [...] İşte benim evde, özellikle o sofralarda ya da aile üyeleriyle yaptığım diyalogların aslında hepsi feminizmin içinde olan şeyler ve bu beni daha da böyle özgüvenli hale getirdi. Bana daha da güç kattı ve aslında hayatta çok da böyle büyük şeyler yaparak, büyük cümleler kurarak da hani feminizmin dışında değilmişim aslında en azından onu söyleyeyim. Feminizmin aslında çok içindeymişim ve aslında feminizm bizim hayatımızın her noktasındaymış. [...] Yani ben ne zaman eve gitsem (Ailesinin

yanına gitmekten bahsediyor) aslında bir o kadar da feminist olduğumu anlıyorum. Yani ben ne zaman o ailenin içine girsem gerçekten de feministim diyorum. Ama onun ne zaman dışına çıksam bir o kadar acaba eksik hani ne kadar hayatımın içinde feminist gibi davranıyorum diyorum. Çünkü onlar aslında benim feminist olduğumu ya da feminist bir hayat yaşamam gerektiğini hatırlatıyor.”

Dicle, ailesine dair yaptığı gözlemlerin de feminist olma yolunda etki ettiğini söylüyor. Sonrasında ailesine karşı verdiği mücadelenin ve yaptığı oyunbozanlıkların kaynağını ve gücünü de feminist olmaktan aldığını söyleyerek diyalektik bir ilişki tarif ediyor. Annesiyle sürekli çatıştığını, yaşam tarzında annesinin onaylamayacağını düşündüğü şeyleri (örneğin içki içmek gibi) önceden annesine söylemediğini ama şimdi konuşulması gerektiğini düşündüğü için annesinin hoşuna gitmeyecek şeyleri ona anlattığından bahsediyor. Bu şekilde annesinin düşüncelerini değiştirmeye, onu alıştırmaya çalıştığını ifade ediyor.

Bazı kadınlar içinse mücadele etmek, devralınan bir miras olabiliyor. Örneğin Yaprak (31), annesinin hem “baba evinde” hem de kendi kurduğu ailede türlü şiddet biçimlerine maruz kaldığını, ayrıca iş yerinde de çeşitli ayrımcılıklar yaşadığını söyleyerek mücadele etmeyi annesinden öğrendiğini belirtti. Aileyi feminist müdahalelerle dönüştürme noktasında ise Yaprak, artık ailesinin onunla konuşurken daha dikkatli olduğunu, onun neye itiraz edeceğini bildiklerini söylüyor. Ardından başka bir örnek veriyor:

“[...] Mesela ben Zonguldak’a dedemleri ziyarete gittiğimde normalde şöyle oluyordu. Sıkıntıdan patlıyordum. Ereğli’de çünkü hiç arkadaşım kalmadı herkes başka şehirlerde. Artık şunu yapmaya başladım evde kaldığım zaman dedem böyle sürekli bir evlilik muhabbeti açtığı için ve benim sinirlerim tepeme çıktığı için bir şey de diyemiyorsun çünkü Alzheimer olduğu için aynısını bir sonraki gelişinde tekrar yaşıyorsun [...] Artık sabrım almıyor. Şöyle bir çözüm getirdim. Yemekten sonra yarım saat konuşup haydi ben kaçıyorum anneanne şu yedek anahtarı alabilir miyim? Bunu ilk defa iki sene önce yaptım. Normalde hiç böyle bir şey denememiştim. Böyle bir elleri titreye titreye... (Anneannesinden bahsediyor) Anneanne dedim otuz yaşındayım ayıptır dedim ya benim arkadaşlarımın hepsi evlendi dedim siz bana diyorsunuz ki sekizde eve gel. Benim dedim ne farkım var onlardan? Sırf o normu kırabilmeleri için gece bire kadar sahilde yürüyorum ve bunu sadece bu normlarını kırabilmeleri için yapıyorum. Hani arkadaşlarımla geziyorum falan değil. Sahilde tur atıyorum kilometrelerce yürüyorum vakit geçirmek için. Yeter ki eve geç gideyim ve eve geç gidebileceğimi bunun hakkım olduğunu öğrenebilsinler diye. Alıştılar. Çünkü onlarla kavga ederek anlaşabileceğim bir nokta değil mesela bu. Yani ben bu benim hakkım bunu bana vereceksiniz desem kavga çıksa anlaşamayacağız. Ama böyle pratik ede ede öğrendiler ve ben gittiğimde anneannem artık direkt yedek anahtarı veriyor bana.”

Yaprak’ın aktarımında dedesinin evlenmesine yönelik ısrarlarından sıyrılabilmek için dışarı çıktığı anlaşılrsa da tercih ettiği vakit anlamlı: gece. Yaprak’ın oyunbozanlığına

karşı anneannesinin çekingen tavrı -anahtarı istemeyerek vermesi- kentin sokaklarının gece vakti kadınlar için tehlikeli olduğu anlayışına götürüyor bizi. Derya Acuner'in de ifade ettiği gibi,

Kısıtlanma ve özgürleşme açısından bakıldığında, sokakların kadınlar için barındırdığı çelişkilerden birisi de geceye dairdir: Gece, toplumsal denetim mekanizmalarının minimuma indiği zaman dilimi olduğundan, bireylerin özgürleşmelerine olanak tanır. Kadınlar da, geceleri, toplumsal baskıdan kurtulma fırsatı bulur. Diğer taraftan, havanın kararmasıyla, sokakların cinsiyetlendirilmiş yanı kendini daha çok belli eder; kentin kamusal alanlarındaki güvenlik açıkları, sokak aydınlatmasındaki ve toplu taşımadaki yetersizliklerle beraber kadınların gece saatlerinde sokaklara erişimi daha da kısıtlanır (2016: 9).

Bu minvalde kadınların gece vakti kent sokaklarında dolaşması tehlikeli olarak kodlandığından kadınlar sokakları ve kent mekânları kısıtlı bir şekilde deneyimler. Ceren Lordoğlu, İstanbul'da bekâr kadınlar özelinde yapmış olduğu çalışmasında kadınların anlatıları üzerinden kadınların gece vakitlerinde kent kullanımının kısıtlılığı hakkında şöyle söyler: “Özellikle gece saatlerinde kentsel kamusal alanda cinsel taciz ve saldırıya uğrama korkusu, kadınların kentsel alanları serbestçe kullanmaları önündeki en belirgin engellerden biri olarak görülmektedir” (2018: 229). Yaprak'ın bu duruma karşı çıkararak hakkı olan geceleri de sokakları da istemesi²⁵ ve elde etmesi oyunbozanlığın getirdiği kazanımlardan yalnızca biridir.

Feminist mücadelenin bir miras olarak devralınmasına bir örnek de Kıymet'in (32) anlatısı. Kıymet'in ailesi o daha küçükken Ardahan'dan İstanbul'a göç etmiş. Esasında çok baskıcı olmayan babasının kente uyum sağlama konusunda sıkıntılar yaşadığından bahseden Kıymet, tek başlarına dışarda çıkma ve istedikleri saatte eve gelme gibi konularda ablalarının babasıyla çatıştıklarından söz ediyor. Kıymet ise ablaları kadar sorun yaşamamış çünkü onların mücadelelerinden sonra bu meselelerin aşıldığını belirtiyor. Ablalarının açtığı özgürlük alanı Kıymet'in daha rahat bir ortamda yaşamasını sağlıyor. Aile içinde yaşanan dönüşümü şu sözlerle aktarıyor Kıymet:

“Şöyle söyleyeyim biz çok birbirine yakın kardeş ve aile ilişkisi içerisindeydik. Belki onlar da bunu bilerek büyüdükleri için ya da öğrenerek büyüdükleri için benim de ilişkim onlarla...yani hiç abla diyalogu yok zaten aramızda hep arkadaş gibiydik.

---

²⁵ “Geceleri de sokakları da meydanları da terk etmiyoruz!” en yaygın kullanılan feminist sloganlardan biridir.

Hala da öyleyiz. [...] Annemle de öyle. Yani babamın anneme yaptığı bir haksızlık olursa, olsaydı mesela buna hepimiz hemen tepki gösterirdik. Tabii ki de bunu bilmiyor olsaydık, bunun farkında olmadan o evde büyüyor olsaydık sesimiz asla çıkmazdı yani. Yani babam da bizden çok şey öğrendi bu konuda. Babam şu an hayatta değil ama vefatından çok uzun zaman öncesine kadar bizimle ve annemle olan ilişkisi de düzelmişti. Bizden çok öğrene öğrene büyüdü ve yaşlandı diyebilirim. Atıyorum şu saatte eve gelmelisin diyen babam işte Londra'ya tek başına yaşamaya giden ablama aman kızım sen bu ülkeye dönme, orada tek başına yaşa. Orada kal, hayatına kur kıvamına gelmişti mesela.”

Aslı (31) küçük yaşlardan beri annesinin istediği gibi bir çocuk olmadığı için annesiyle çatıştığını söylüyor. Şu anda eğitimini aldığı işi yapamayan, evlenmeyi tercih etmeyen, dindar olmayan, tek başına seyahat eden biri olarak annesinin istediği kadın profiline uymadığını ve annesi ona nasıl yaşaması gerektiğini dayattıkça hayatına sahip çıktığını, feminizmin de buradan doğduğunu söylüyor. Babasını ise genellikle sessiz ama konuştuğunda çoğunlukla bağırarak anlatıyor. Aile içindeki konumunu bir benzetmeyle tarif ediyor:

“[...] ama genelde ben ailenin ayrıksı şeyiyim ya şöyle söyleyeyim bizim aile gül bahçesiye ben kaktüsüm onların gözünde öyle söyleyeyim. Kendime laf etmek için söylemiyorum kaktüs dayanıklı bir bitkidir. Kendi kendine yeten bir bitkidir. Yani evde çok göze batıyorum haliyle. Yani çok sağlıklı bir iletişim yok. Tek taraflı bir monolog var çünkü ben de artık ona çok dahil olmuyorum. Kitaplarım, gitarım kendi halimde takılıyorum. Öyle işte.”

Aslı, hayatına sahip çıkma konusundan ödün vermediği için aile içinde ayrıksı kalıyor. Aslı'ya göre ailesinin tek başına seyahat ettiği için sorun çıkarması sadece güvenlik kaygısıyla ilgili değil, daha ziyade onların otoritesinden uzaklaştığı için böyle davrandıklarını ve onu hizaya getirmeye çalıştıklarını söylüyor.²⁶ Bütün bunlara rağmen tek başına seyahat etmeyi bir direniş biçimi olarak hayatına katan Aslı, özgün bir oyunbozanlık tarifi sunuyor.

Görüşüğüm feminist kadınların çoğunluğu anlatılardan da anlaşılacağı üzere aile yapısını ataerkil olarak tarif ediyor. Görkem ise ev içi ilişkilerin tek bir kişiye ait olmadığı, ailenin erkeklerinin de dahil olduğu bir atmosfer tarif ediyor. Ancak Cansel (32) babasının kız kardeşiyle kendisinin bebekken altını değiştiren, yemeklerini yapan domestik bir baba olduğundan söz ederek farklı bir örnek oluşturuyor. Bu noktada Mehmet Bozok'un AÇEV'in (Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı) 2016 yılında

²⁶ Bu noktada bir saha anekdotunu paylaşmak istiyorum. Aslı görüşmeye telefonu aracılığıyla katılmıştı. Bu esnada ona ulaşamayan annesi mesaj göndermişti. Aslı mesajı gördükten sonra görüşmeyi kısa bir süreliğine kestik. Aslı şu cümlelerle sitem etti: “İki saniye bekle. Annem yazmış da bak gene işte sürekli ulaşamayınca anında yazıyor görüyor musun ona iki dakika yazayım.”

gerçekleştirdiği Türkiye’de Babalık Araştırması (TBA) sonucunda edinilen nitel ve nicel verilerini ele alarak Türkiye’de babalığın ne anlama geldiğini ve nasıl yaşandığını analiz ettiği çalışmasına değinmek gerekiyor. Bozok, çalışmasında “[...] Türkiye’de babalığın ataerkillik, kapitalizm ve erkeklik ilişkilerinde biçimlendiğini [...]” ifade ediyor (2018: 31). Araştırma sonucunda babaların ev içi işlere ve çocukların bakımına daha az katıldıkları ve evin dışındaki faaliyetlerde daha fazla yer aldıkları ataerkil aile örüntüsü karşımıza çıkıyor (Bozok, 2018). Bu noktada Cansel’in babası hâkim ataerkil kodları ters yüz etse de kırılmayan bazı tabular olduğu görülüyor:

“Hani her konuda açıklar. Ben zaten hani giyimim, tarzım, erkek arkadaşlarım her konuda açıklar. Ama böyle cinsellik, seks bunlar hala böyle bir tabu. Orada ben durdum ve şey dedim ya ben istemiyorum bunu. Gerçekten hani bu kadar zincirlerle birilerinin iplerini almasını istemiyorum. Cinsellik zaten hatırlıyorum ben anneme ilk cinsel ilişkiye girdiğimi söylediğimde annemin böyle bir şok olduğunu hatırlıyorum. Önemli değil yani benim için. Dedim ki ben böyle bir şey yaptım. Bunu bana tepki için mi yaptın? (Annesi demiş) Boşanma sürecindeydi babamla. Dedim ki niye sana tepki için yapayım ya? Bu benim bedenim, benim kararım, benim yapmak istediğim şey. Sen de dedim sen kendi kararlarını al. Çünkü bir nesil bastırılmış, bir nesil maalesef evliliği zorunluluktan yürütmüş, çocuk var diye yürütmüş, cinselliğini keşfedememiş. [...] Annem sonra benim feminist düşüncelerimden hani bu benim kararım, ben bir bireyim bunlardan etkilendi ve mutsuz olduğuna karar verdi evlilikte ve kesin olarak boşandı. Şu an hayatında biri var. Normalde asla annemin o dönemde yapmayacağı bir şey. Evli değiller. Evlenmemelerinin birkaç sebebi var ama beraber yaşıyorlar. Anneme yirmi sene önce böyle bir şey yapacağını söylesen of yani imkânsız. Ama ben etkiledim işte ve annemin bir tane strese bağlı-kardeşim vefat etmişti-ona bağlı bir cilt hastalığı oldu. Renk hücreleri öldü. Annem kendini artık ön plana koyduğunda bir kadın olarak ona böyle dayatılan kadınlık görevlerinden kurtulduğunda annemin renk hücreleri geri geldi. Stresten giden renk hücreleri geri geldi. Mucize gibi. Babam mesela şu an kendini feminist olarak nitelendiriyor. Onda da benim etkim var. Yani şimdi ben babamla yaşıyorum. [...] Yine de bilir babam hayatıma insanların girip çıktığını, birileriyle beraber tatil yaptığımı. Muhtemelen tahmin de ediyordur yani ona benzer şeyler de söyledim. Çünkü bana artık müdahale edemeyeceğini biliyor. Bu feminizm benim hayatımı kolaylaştırdı. Ben buyum, böyle yaşayacağım, bunu kabul edin, çünkü ben böyle mutlu olacağım ve siz de bunu alın dediğimde feminizmin hayatlarımı kolaylaştırdığını fark ettiler.”

Tıpkı Cansel gibi Ceyda da ailesinin eğitim alma, meslek sahibi olma gibi konularda çok destekleyici olduğunu ama bir kadının cinsel yaşamını özgürce sürdürebilmesi konusuna sıcak bakmadıklarından bilhassa bu konuda babasıyla fikir ayrılığının başladığından bahsediyor. Ailelerin bu yaklaşımları kadın cinselliğinin makbul olabilmesinin yalnızca evlilikle mümkün olduğu anlayışına işaret ediyor. Bu anlayışın bir yansıması olarak kadının evlenmeden önceki cinsel yaşamı aile kurumu aracılığıyla denetim altında tutulmaya çalışılıyor. Aksu Bora ve İlknur Üstün’ün

farklı illerde yaşayan kadın ve erkeklerle yetmiş iki derinlemesine görüşme yaparak gerçekleştirdikleri “*Sıcak Aile Ortamı*” *Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler* başlıklı çalışmalarında görüşülen kadınların cinsellik teması etrafında yaptıkları aktarımlarından hareketle ulaştıkları sonuç bu çıkarımı destekliyor: “Cinsel yaşamlarından söz eden kadınların neredeyse tamamı, bir soruna işaret etti: cinselliklerinin çocuklukları ve genç kızlıkları boyunca baskı altına alınması, yok sayılması, hem kendileri hem de aileleri için tehlike olarak görülmesi ve evlendikten sonra “serbest”leşmesi” (2005: 64). Ancak kadınlar cinselliklerini yaşayabilmek için evlenmeyi beklemeyi kabul etmeyerek baskı mekanizmalarıyla mücadele etmenin yollarını geliştirebiliyorlar. Bu noktada Ceyda’nın erkek arkadaşıyla yaşadığına dair ailesini bilgilendirmeyerek cinsel özgürlüğünü dolaylı bir yoldan sağladığını hatırlatmak gerekiyor. Cansel ise bir cinsel yaşamı olduğunu ailesine ilân ederek doğrudan cinsel özgürlüğünü sağlamaya çalışıyor. Üstelik yaptığı bu oyunbozanlık, yalnızca kendi bedenini ve cinselliği özgürce yaşamasını sağlamıyor, annesinin ve babasının tabularını da sarsıyor. Cansel, tüm bu süreci feminizme borçlu olduğunu söylüyor.

Ece’nin (24) anlatısı ise çocukluğundan beri feminist bir yaşam sürmenin nasıl bir şey olduğuna dair özgün bir örnek teşkil ediyor:

“Şimdi geriye geriye gidiyorum kronolojik olarak...Ama şöyle diyebilirim benim bütün yaşantım boyunca üniversiteye de gelene kadar üniversite de dahil olmak üzere yaşantım hep şeydi adının feminizm olduğunu bilmesem de feminist bir yaşantıydı. Yani çocukluğumdan itibaren. Bu annemden de kaynaklı olabilir, muhtemelen. Ben hani annem, ablam ve ben biz üç kadın büyüdük evde yani. Babam yoktu ve dolayısıyla biz her şeyi üç kadın olarak yaptık. Yani güvenliğimizi kendimiz sağladık. Evde bir şey bozulduğunda kendimiz yaptık. Annem özellikle, annem çalıştı. Biz okuduk. Sürekli biz üç kadın olarak hep hayatta vardık. Dolayısıyla bütün pratiklerimiz de aslında şeydi feministti bugün buradan baktığımda feminist diyebileceğim biçimdeydi. [...] Yani belki oradaki kırılmayı yaratmak benim babamın ben çok küçükken gitmesi ve dolayısıyla bizim hayatta hep üç kadın olarak devam etmemiz, kalmamız ya da hayatta kalmaya çalışmamız en azından diyebilirim.”

Ece yaşamını en başından beri feminist bir yaşam olarak tarif etse de anneannesinin hikâyesinin onda bir kırılma yarattığını söylüyor. Anneannesinin çok çalışmak zorunda kaldığını, eşinden şiddet gördüğünü ve bunu normalleştirdiğini ifade ederek bunun kendisi için mesafe alınması gereken bir örnek oluşturduğunu ifade ediyor. Ancak sonraki nesilde işler tersine çevrilmiş. Ece, şu an ailede kadınların sözünün geçtiği anaerkil bir düzen olduğunu söylüyor.

Güneş (45) ise bambaşka bir hikâye aktarıyor bize:

“[...] Aslında bence anne olmamla başlamış ama ben farkında değildim. İlk oğlum sekiz yaşındayken terapiye gitmişim ben ve böyle hani hayatında olan biten bir sürü şey yüzünden. [...] Yıllar içinde bir sürü önemli kayıplar oldu ve ben anneliğimin sekizinci senesinde yaşadığım zorlukların bu travmaların, bu kayıpların, bu yasların temizlenmemesi olarak hissederek gittim psikoterapiye. Ama öyle olmadığı ortaya çıktı. Ben küçükken yaklaşık dokuz on yaşlarındayken teyzemin kocası tarafından istismar edildim. Yani zamana yayılan bir süreçti. Tam hatırlamıyorum ama bir, bir buçuk sene gibi bir şey ve sonradan öğrendim ki aslında yani terapiyle öğrendim böyle küçükken yaşanılmış bu tür travmalar eğer açığa çıkmazsa anne olunması halinde çocuğunuz o travmayı yaşadığınız yaşa gelince tekrar kendilerini hatırlatırlarmış size. Dolayısıyla benim bence bütün bu aydınlanmaya başlamam orada başladı. Çünkü hayatıma geri dönüp bakma, birtakım hesaplaşmaların peşine girme, açığa çıkmamış bazı duyguları açığa çıkarma sürecim aslında o zaman başladı. Bu 2014 Şubat falandı sanırım. O zaman ben bunları keşfetmeye başladım ve kimseyle henüz paylaşmamıştım. Sonra 2015 Şubat’ında Özgecan Aslan öldürüldüğünde Twitter’da #sendeanlat diye bir hareket olmuştu, bilmiyorum hatırlıyor musunuz?²⁷ Bütün kadınlar kusmuştu yani. Ya bunlar hem çok kişisel şeyler ama bence birçok kadının da böyle dönüp bağ kurduğu şey. Şimdi fark ediyorum çünkü ben o #sendeanlat’ları görünce telefona sarılıp, babamı arayıp başıma gelenleri anlattım mesela ve söylememiştim o zamana kadar çok üzülecek diye. Çünkü o zaman hem terapi desteği alıyordum olmamın verdiği bir dakika ben burada gerçekten bir zamanlar mağdur oldum ve evet artık yetişkinim ama o zamandan kalan bir kırıklıklarım var ve bir çocuk olarak ben bunu aileme söyleyemedim. Onun öfkesi var onlara karşı. Bir yandan da ben bunu niye hala taşıyorum evet tamam otuz kırk yaşındayım ama yine de annemin, babamın bunu bilmesine ihtiyacım var. Yani onları üzmemek gibi bir endişem olmamalı işte hem kendi terapi sürecim hem de Twitter’daki o akış çok tetikledi. [...] uzun lafın kısası kendi bireysel terapi sürecime başlamam ve bir yandan da bence feminizmin dijitalde daha böyle yüksek sesle konuşulması, konuşurulması dijitaldeki o birlik, o ifşalar falan benim aydınlanma sürecimi çok hızlandırdı diye düşünüyorum.”

Güneş hikâyesinin, aile içinde yaşadığı cinsel istismarı ifşa etmesiyle başladığını söylüyor. Hacettepe Üniversitesi’nin Türkiye’de 2014 yılında gerçekleştirdiği oldukça kapsamlı bir çalışma olan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’na göre on beş yaşından önce cinsel istismara maruz kaldığını söyleyen kadınların oranı % 9. Faillerin mağdurla ilişkisine dair tam net olmasa da şu veriler saptanabiliyor: “Ülke genelinde, 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kalan kadınların yüzde 38’i tanımadıkları yabancı kişilerin yüzde 29’u ise yakın aile bireyleri dışında erkek akrabalarının istismarı ile karşılaşmıştır. Kadınların genellikle yaşadıkları çevrede bulunan tanıdıklar ise çocukluktaki cinsel istismar faillerinin yüzde 15’lik kısmını

²⁷ Özgecan Aslan, 11 Şubat 2015 tarihinde Mersin’de bir minibüsün içinde maruz kaldığı tecavüz girişimine karşı çıktığı için yakılarak öldürülen bir kadındır. Özgecan Aslan’ın öldürülmesi ülke çapında büyük tepkilere ve protestolara yol açmıştır. Bu olaydan sonra Twitter’da kadınlar #sendeanlat hashtagiyle maruz kaldıkları taciz vb. olayları ifşa etmişlerdir.

oluşturmaktadır” (2015: 115). Ancak çocuk istismarının açığa çıkması oldukça zor olduğundan verilerin gerçek oranların ne kadarını yansıttığını bilmek mümkün değil. Güneş’in teyzesinin eşi tarafından maruz kaldığı cinsel istismarı kadınların dijitalde seslerini yükseltmesinden ve peşi sıra başlarına gelen tacizleri ifşa etmesinden etkilenecek ailesiyle paylaşması dijitalde susmamaya ve paylaşmaya dair kadınlara yapılan çağrılarının hayatın dijital olmayan yüzünde de karşılık bulabildiğine ve belki de hiçbir zaman açığa çıkamayacak öykülerin açığa çıkması için güç verdiğine dair bir gösterge sunuyor.

Görüldüğü gibi oyunbozanlar bazen dikenlerini göstermeyen bir kaktüs gibi davranarak gül bahçelerini kendilerine mesken tutuyorlar, bazen de dikenlerini tüm kuvvetleriyle gün yüzüne çıkararak gül bahçelerinin düzenini bozmaktan imtina etmiyorlar. Oyunbozanların aileye yaptığı bu feminist müdahaleler, çatışmalı ilişkiler doğurduğu kadar kazanımlar getiren bir süreç olma niteliği de taşıyabiliyor. Bir sonraki başlıkta, görüştüğüm feminist kadınlardan bazılarının söz ettiği bu kazanımlardan birine yer vereceğiz.

2.4. Oyunbozanlığın Getirdikleri: Anneyi Anlamak, Anneyle Barışmak

Görüşmecilerimden beşi feminizmle ilişkilenen annelerini daha iyi anlamalarını sağladığını söylerken bir feminist kadın bu durumu “barışmak” olarak nitelendirdi. Örneğin Leyla (27) feminist olması ve haklarının bilincinde bir insan haline gelmesi sayesinde geçmişe baktığında annesinin yaşadıklarının ekonomik ve psikolojik şiddete tekabül ettiğini görebildiğini ve bu nedenle annesinin babasından boşanma sürecinde annesinin yanında yer aldığını belirtti. Ceyda (26) ise annesinin önceden çalıştığını ama sonradan çalışma hayatını bıraktığını ve çalışmamasının etkisiyle babası tarafından nasıl manipüle edildiğini gördüğünü anlatıyor. Bu sebeple annesini olmaması gereken yanlış bir örnek olarak değerlendirdiğini ve tüm bu aile içi ilişkilerin onu feminizme götürdüğünü söylüyor. Sonrasında ise on yedi yaşlarındayken annesine söylediği bir sözden pişmanlık duyduğundan bahsediyor. Annesi ev işlerinden dolayı çok yorulduğunu dile getirdiğinde veya ona odasını toplamadığı için kızdığına “Yani sen de bunu seçmişsin. Sen de ev hanımı olmayı seçmişsin. Eğitimin vardı, okuyabilirdin” dediğini ve şu an bunu nasıl söylediğine inanmadığını, o zamanlar feminizmi daha çok kadınların bedensel özgürlüğü

noktasında algıladığını ve annesinin de o döngüde ona bir kız kardeş olduğunu unuttuğunu dile getiriyor. Bu noktada Şöhret Baltaş'ın nasıl feminist olduğunun hikâyesini anlattığı yazısında annesi, anneannesi ve teyzesi gibi olmamayı tahayyül ederken hikâyenin sonunda onlara karşı yaklaşımının değiştiğini ifade ediyor: “Onları geride bırakarak değil; aksine, onlarla buluşarak aşılıyordu bu hayat çünkü” diyerek.”²⁸Bu perspektif değişiminin bu başlıkta anlatılarına yer verdiğim kadınların yaklaşımıyla paralel olduğunu düşünüyorum. Devam edersek, kendisini Müslüman ve inançlı bir kadın olarak tanımlayan Bahar (28) ise annesinin ondan çok daha fazla muhafazakâr olduğunu, kendisine dayatmalarda bulunmaya çalıştığını ve bu yüzden dini konularda çatıştıklarından bahsediyor. Feminizm ilk önce annesiyle arasının açılmasına sebep olmuş ama zamanla buzlar çözülmüş:

“[...] Annemle önce aramın çok ciddi açılmasını ama çok ciddi açılmasını sonradan sahiden çok yakınlaşmamızı sağladı. İki kadın olarak yakınlaşmamızı sağladı. [...] Benim ergenlik döneminde inanılmaz isyankâr olduğum, alanıma müdahale edilmesini hiçbir şekilde kabul etmediğim, çok diplomatik davranmadığım bir dönem. Onunsa benim ahiretimin kaygısıyla sürekli beni baskı altında tutmak zorunda hissettiği dönem. Orada çok ciddi çatışmalar yaşadık. Yani gerçekten annemi sevmeyi ve hiç sevmeyeceğimi düşündüğüm zamanlarım oldu. Onu ona rağmen sevmeye çalışıyordum bir yandan onun da yaşadığı baskı, buraya geldiği nokta, onun arka planını okuyabiliyordum. Belki zaman içerisinde daha iyi okudum. Ama karşımda bir tehdit olarak vardı benim için. Ama tabii zaman birçok şeyi iyileştirdiği gibi bunu da iyileştirdi. Özellikle onun da çok fazla alttan almasına, benimle diyalog kurmaya çalışmasına sebep olan bir dönemdi bu. Nihayetinde sevgi vardı çünkü. Özellikle de iki kadının birbirine duyduğu sevgi bence daha güçlendirici oluyor, uzun vadede. Düğümler çözüldü birer birer. Benim biraz daha yaş almamla, annemin biraz daha benim olduğum kişiyi değiştiremeyeceğini ayırt etmesiyle, nihayetinde aramızda olan şeyin sevgi olduğunu ve bunu feda etmek istediğimiz gerçeğini fark ettikçe o düğümler birer birer çözüldü. Biz artık başka bir, bir aradalık imkânı kurduk, kendi aramızda. Anne-kız olarak, kadın olarak.”

Rüya (38) ise annesinin küçük yaşlarından beri “Para kazanan kadın güçlü kadındır” fikrini kendisine işlediğini, annesinin çok baskın karakterli bir insan olduğunu ve bu yüzden çatıştıklarını, arada bir güç savaşı olduğunu anlatıyor. Her zaman annesinin babasını ezdiğini düşündüğünü ama terapi görmesi ve kendisini feminist olarak tanımlamasıyla annesinin konumunu daha farklı bir pencereden tahlil etmeye başladığını söylüyor. Aslında annesinin kendisini ezdirmemeye çalıştığını, tüm

---

²⁸http://www.sosyalistfeministkolektif.org/wp-content/uploads/Feminist_Politika/fp_sayi_06.pdf (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

kararları annesine bırakmanın babasının işine geldiğini fark ettiğini ve artık babasına kızmaya başladığını ifade ediyor.

Özlem (37) ise feminist olmasında kendi ailesinde ve çevresinde erkekler tarafından mağdur edildiği için tek başına mücadele etmeye çalışan kadın hikâyelerinin etkili olduğundan bahsediyor ve ardından annesiyle nasıl barıştığını anlatıyor:

“Şöyle değerlendiriyorum yani benim çok sık yakın arkadaşlarıma söylediğim bir şeydir: feminizm benim annemle barışmamı sağladı mesela. Ben gerçekten bir feminist bilince sahip olduktan sonraki bu üniversite değil daha sonrası yani yirmi yedi, yirmi sekiz yaşlarıma tekabül ediyor. Hakikaten o feminist okumaları yapıp, onu içselleştirdikten sonra annemle verdiğim o bütün kavgaların aslında ne kadar mağduru da hırpalayan bir kavga olduğunun farkına vardım mesela. Yani benim mesela kişisel hayatımda annemle babam ben bir yaşındayken evlenmişler ve ben öz babamı on dört yaşına kadar hiç görmedim. Üvey babayla büyüdüm. İşte üvey babamı kaybettim sonra öz babam ortaya çıktı. Sonra onu da kaybettim falan ama babamı hiç tanımadım aslında yani iki kere falan gördüm hayatımda. Babam benim için hayatımda olmayan bir karakterdi. Annemle de çok büyük çatışmalarım vardı. Yani arada bir baba da olmadığı için bütün o ergenlik dönemi, kişiliğimin gelişme döneminde her şeyle muhatap olan aslında annemdi. Bütün o hataları onun yüzüne vurduğum, çok kanlı kavgalar yaşadık hakikaten. Sonrasında feminist olduktan sonra şunu fark ettim yani annem de bir mağdur. İşte gencecik yaşında boşanmak zorunda kalmış, çünkü adam onu terk edip gitmiş. Çocuğuyla hiç ilgilenmemiş. Hayatta tek başına durmaya çalışmış, tek başına çocuk büyütmüş, tabii ki hatalar yapmış, hata yapmanın da çok normal olduğunu yani bir annenin hata yapabileceğini, anneliğin o kadar kutsal olmadığını bütün bunları öğrendikten sonra annemle ilişkim tabii ki değişti. [...] Ya da işte annemle de mesela bunu çok konuştuğumuz zaman annemin kendi annesiyle ilişkisi üzerinden de annem için dönüştürücü bir gücü oldu. Yani o konuşmaları sadece iki kuşak olarak yapmadık aslında. Anneannem aramızda değildi belki ama üç kuşağa yayılan bir konuşmaydı o ve annem de kendi annesine baktığı zaman onu görüyor. O da o annesiyle ilişkisini dönüştürüyor onun sonucunda. Çünkü o da oradaki kendi annesinin mağduriyetini görüyor aslında. Onun da öfkesi dinliyor. Çok dönüştürücü oldu benim için evet.”

Feminist kadınların aktarımlarından anneleriyle ilk önce bir çatışma yaşadıkları sonrasında ise feminizmin de etkisiyle annelerini daha iyi anladıkları görülüyor. Önceki sayfalarda da annesiyle çatışma yaşayan ya da tezat olarak feminizm mirasını annesinden devralan feminist kadınların anlatıları mevcuttu. Bu minvalde kadınların anneleriyle kurdukları ilişkileri Aksu Bora'nın ücretli ev işçisi ve işveren kadınlarla yaptığı görüşmeler bağlamında iki farklı sınıftan kadınların birbirleriyle ilişkileri üzerinden kadın öznelliğinin nasıl kurulduğunu tahlil eden *Kadınların Sınıfı* (2018) adlı çalışmasıyla beraber düşünmek verimli bir okuma sağlayabiliyor. Bu çalışmada feminist kadınların anneleriyle kurdukları ilişkiler, sınıf perspektifiyle analiz edilmiyor olsa da Aksu Bora'nın çalışmasında vurguladığı husus bu noktada önemli hale: “Kadınlık, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen ‘ev’ üzerinden tanımlanır ve yeniden üretilir” (2018: 21).

Bora, buradan hareketle ev işlerini farklı kadınlıkların kurulduğu bir zemin olarak ele alıyor. Bu çalışma özelinde ise kadınların feminist olma hikâyelerinde aileleriyle kurdukları ilişkilerin etkili olduğu görülüyor ve bilhassa anneyle kurulan ilişkiler bu sürecin önemli bir parçası. Dolayısıyla bütün hikâyeler aslında evde, ev içinde kurulan ilişkilerle başlıyor. Aksu Bora'nın çalışması için oluşturduğu iki iddia ise evdeki ilişkileri anlayabilmek için ipucu sunuyor:

1. Kadınlık sosyalleşmenin sonucunda tamamlanmış bir kimlik olarak edinilmez; kadınların birbirleriyle, erkeklerle, çevreleriyle ilişkileri içinde, sürekli deneyimlenerek kurulur, yeniden kurulur. Bu anlamda, 'durum'dan çok süreç olarak kavranmalıdır. 2. Bu süreç, iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı gibi, kadınların her biri de güçlenme/iktidar stratejileri kullanarak kendi öznelliğinin inşasında aktif rol oynar (2018: 22).

Buradan yola çıkarak görüştüğüm feminist kadınların çoğunun ev içinde annelerinin bulunduğu konumu reddetmeleri ya da miras almalarının kendi kadınlıklarını oluşturmalarına tesir ettiğini söyleyebilirim. Bu başlıkta ise anlatılarına yer verilen feminist kadınlar için ise sürecin doğrusal bir şekilde işlemediği, anneyle yaşanan güç ilişkileri ve çatışmanın feminizmin de etkisiyle zamanla evrilerek başka bir biçim kazandığı ve feminist kadınların annelerinin kadınlıklarını nelerden etkilenecek kurduklarına dair daha fazla anlama odaklı bir perspektife geçtikleri görülüyor. Üstelik bazı feminist kadınların yalnızca anneleriyle değil büyük aile figürleriyle de (anneanne, babaanne) onların hikâyelerini örnek alarak ya da onların hikâyelerinden kendilerine ders çıkararak ilişkilendikleri ve kendileri için oluşturdukları yaşam tahayyülünün bu ilişkileneşlerden beslendiği çıkarımı yapılabilir.²⁹

2.5. Oyunbozan Olunamayan Haller: Ailenin Eylemliliğe Etkisi

Bu bölümün son başlığında, feminist kadınların oyunbozan olamadığı hallerden birine yer veriliyor. Peki oyunbozan olamamak ne anlama geliyor? Sara Ahmed, oyunbozanlığa davet yaparken her zaman oyunbozan olmanın kolay olmadığına da değinerek şöyle söylüyor: “Bir başka deyişle, belli anlarda oyunbozan olmamaya karar verebiliriz, çünkü bedeli çok ağırdır. Bu bedel, tutunmamız gerekenden,

²⁹ Bu noktada “Anneanne/Sırlarını Eskitmiş Aynalar” adlı kitabı hatırlatmak yerinde olacaktır. Mine Göğüş Tan ve Eser Köker'in yüksek lisans öğrencileriyle beraber anneannelerinin öyküleri üzerine gerçekleştirdikleri atölye çalışması sonucu çıkan bu kitapta kadınlar, anneannelerinin öyküleri üzerine düşünmekte ve onları kaleme almaktadır (Köker, 2002).

önemseydiğimiz bir ilişki, sevdiğimiz bir kişi, boş veremeyeceğimiz bir dünyadan kopacak olmamızdır” (2020: 234). Oyunbozanlık görüldüğü üzere her zaman kolayca tercih edeceğimiz bir yaşama şekli olmayabilir. Buradan hareketle feminist kadınların feminist olamadığı, oyunbozan olamadığı halleri sorgulamak madalyonun diğer yüzünü görmemizi sağlayabilir.

Dört kadının kendini yeterince oyunbozan görmediği haller ortak bir tema etrafında buluşuyor: eylemlilik. Örneğin Sümeyye ses çıkartmak, politikayla ilişkilenecek gerektiğini düşünse de ailesinin siyasetten uzak durması konusunda onu etkilediğinden ve pasif kaldığından söz etti. Merve de bir kadın örgütüne üye olmak ya da sokak eylemlerine katılmak istediği halde bu konulara sıcak bakmayan ailesiyle beraber yaşamının ona ket vurduğundan bahsetti. Bilge (21) ve Leyla ise “makbul” feministlerin eyleme gidenler olduğunu düşünüyorlar:

“Tam çok güzel bir noktaya değindiniz. Bu benim feministliğimi sorgulamama çok neden olmuş bir şey. Kendimi feminist olmaya muktedir görmedim. Üniversite birinci sınıfın yaz tatilinde herhalde böyle bir yıl kadar falan feminist miyim değil miyim diye kendi içimde mücadele etmeye başladım. Çünkü 8 Mart eylemlerine hiç gitmedim. Aynı şekilde 25 Kasım’a da ya da herhangi bir kadın eylemlerine de. [...] Kendimi feminist olmaya muktedir görmüyordum çünkü yani ister istemez feministlerin kendi içerisinde de makbul feministleri var bence. Düşününce hiç gitmedim. O zaman nasıl ben bir feministim? [...] Sonra kendimi çok kötü hissediyordum. Çünkü gitmedim. Gidemiyorum hala. Gidemememin nedeni de biraz şey ailemin apolitik olması bu konularda. Çok endişeli olmaları... İster istemez o endişe bana da geçiyor. [...] Sonra ben üniversitede ikinci sınıfın sonuna doğru arkadaşımınla konuşurken o da dedi ki saçmalama niye öyle düşünüyorsun sen de dedi elinden geldiğince kalemle vs. mücadele ediyorsun dedi. Böyle düşününce git gel kendimce bu sorgulamayı bırakıp tekrardan kendimi feminist olarak ifade edebileceğim şeye ulaştım. [...] Umarım gelecekte giderim, gitmeyi çok istiyorum.”

Leyla da (27) ailesinin onda yarattığı korku ve kalabalıklara girmesiyle tetiklenebilecek bir rahatsızlığı olması sebebiyle yürüyüşlere katılmadığını ifade ederek şunları söylüyor:

“Yeterince feminist olamadığımı düşündüğüm yer mesela yürüyüşlere katılmamak. Yeterince feminist değilmişim gibi geliyor hani makbul şey tanımının dışında kalıyormuşum gibi geliyor ve gerçek feministlerin hep onlar olduğunu düşünüyorum ve kendimin yarım kaldığını düşünüyorum bu konuda. Hani sanki eylemlere gidersem daha etkin olurmuş gibi hissediyorum.”

Görüşmecilerimin aktarımlardan hareketle şunları söyleyebilirim. Feminizm elbette ki toplumsal bir harekettir ve toplumsal alanda söz üretmek, ses çıkarmak bu hareketin ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Ancak feminizmin toplumsal yaşamdaki önemi kadar kişisel yaşamlara ne kadar yansıdığı da feminizmin diğer parçasını

kurar. Françoise Collin'in ifade ettiği gibi "[...] bölünmeleri ve arayışlarıyla yol alan hem kolektif hem tekil bir yürüyüşdür feminizm" (2016: 205). Bu minvalde, Catherine Redfern ve Kristin Aune'un söyledikleri üzere, "Feminizm, 'ben-cilik' değil, ancak kadınlarla bireysel olarak ilişkiye geçmeyi beceremezse, onları bütün kadınların yaşamlarını iyileştirmek üzere kolektif bir çalışmaya da çağırılmaz" (Redfern ve Aune, 2012: 272). Dolayısıyla bu iki alanı birbirine karşıt şekilde tasavvur etmek ve bir alanı diğlerinden üstün tutmak yerine bir bütün olarak ele almak gerekir. Üstelik feminist kadınların bu anlatılarında mevcut bir potansiyel gizlidir. Feminist kadınları eylemlilikten geri tutan bağlayıcı sebepleri tartışmaya açmak, feminizmin toplumsal alandaki eylemliliğini de artırma imkânının bir parçasını kurabileceği gibi feminizme dair söz üretimini de arttırabilir. Feminizmin kadınların en kişisel, en gündelik gözükten deneyimlerinden başlayarak toplumsalın her yerine yayılma kuvvetini gözden kaçırmamalıyız.

Özetle, feminist kadınların çocukluk dönemleri ve aile içi ilişkileri onları feminist olmaya iten önemli etkenlerdir ve kadınlar bu etkenlerle mücadele etmek için feminizmden güç almaktadır. Feminist kadınlar bunu yaparken çeşitli stratejiler geliştirmekle beraber "oyunbozanlık" olarak nitelendirebileceğimiz çeşitli direniş pratikleri de sergilemektedir. Bütün bu süreç, bazı feminist kadınların anneleriyle kurdukları ilişkide olumlu anlamda dönüştürücü bir etkiye sahip olmaktadır. Ayrıca bazı feminist kadınların feminizm için sokağa çıkması, harekete geçmesi önünde bağlayıcı sebeplerden birinin de aile içi ilişkiler olduğu ve kadınların bu sebeple kendilerini yeterince feminist hissedemedikleri görülmektedir.

3. BÖLÜM: Beden

Bu bölümde feminist kadınların bedenleriyle kurdukları ilişkinin feminizmle tanıştıktan sonra değişip değişmediğini sorgulamaya çalışıyorum. Bu sorgulama, çalışma için önem taşıyor. Çünkü beden teması feministlerin teorik ve politik olarak mücadele ettikleri en önemli alanlardan birini oluşturuyor. Bu sebeple feminist olmanın bizi bedenlerimizle başka türlü bir ilişkilenemeye davet edebileceğine inanıyorum. Bu önyargımın gerçeklik payının olup olmadığını görmek için feminist kadınların bedenlerine yönelik algılarına ve tecrübelerine yer vermeden evvel feministlerin kadın bedenini nasıl problematize ettiklerine kuş bakışı bakarak konuyu temellendirmek istiyorum.

“Beden sahip olduğumuz bir şey değildir, olduğumuz şeyin bir parçasıdır. Hayatı ruhsal, zihinsel ve fiziksel olarak, bütünsel biçimde deneyimleyebilmemiz için varlığımızın yaşama uzanan boyutlarından biridir” (Elçik, 2020: 185). Ancak bu deneyimleme sürecinde belirleyici olan tek etken bedenin içinde yaşayan kişi değildir. Beden ve bedenin nasıl deneyimleneceği siyasi, toplumsal ve kültürel unsurlarla iç içe geçen bir süreçtir ve bu kapsamda beden, politikaların bir parçası haline gelir.

Bu çalışmada özel olarak odaklanılan kadın bedeni ise patriyarkal sistem tarafından türlü biçimlerle kontrol altında tutulmaya çalışılır ve bu yüzden baskı mekanizmaları devreye sokulur. Fakat patriyarkal sistemin kadın bedenini denetim unsuru haline getirmesi, tarihin her anında ve her toplumda aynı biçimlerde işlemez ve aynı toplum içinde dahi dönemden döneme politikalar değişir. Gülnur Acar Savran, patriyarkanın bu değişkenlik gösteren dinamikleri hakkında şöyle yazar: “Patriyarkanın tarih boyunca kadınlara yönelik olarak başvurduğu beden politikaları, doğrusal bir gelişme gibi görünmekle birlikte, aslında bu politikaların birbirinin üstüne yığıldığı bir süreçtir ve günümüzde çok katmanlı bir beden politikasına tekabül eder” (2018: 113). Bu çok katmanlı ve kümülatif yapının kadınlara yönelik çelişkili taleplerinden söz eden Savran’ın verdiği örneklerden biri de âdet kanamasıdır. Âdet kanamasının bu sistem tarafından kirli olarak addedildiğini ama bir yandan da doğurganlığın kutsandığını söyler (Savran, 2018). Feministlerin mücadelelerinin bir yüzü de bu çelişkili ve çok katmanlı yapıyla mücadele ederek kadınların bedenlerine yönelik

kararları yalnızca kendilerinin verebilmesini sağlayacak feminist beden politikaları oluşturmaktır.

Feministin hareketin, kadın bedenine yönelik mücadelesi Batı'da ve Amerika'da İkinci Dalga feminizmin "Özel alan politiktir!" sloganı kapsamında ele alınan kadına yönelik şiddet, taciz, kürtaj hakkı gibi konular etrafında şekillenir. Türkiye'de ise bedene yönelik politikalar, 1980'lerden itibaren kadına yönelik şiddet, cinsel taciz, bekâret kontrolleri temaları etrafında sorunsallaştırılır. Bu dönemde iki önemli kampanya gerçekleştirilir. Birincisi Mor İğne Kampanyasıdır: " 'Bedenimiz Bizimdir; Cinsel Tacize Hayır' başlıklı kampanya, ya da kısaca 'Mor İğne Kampanyası' yoğun bir toplantı ve hazırlık sürecinin ardından, 2 Kasım 1989'da Kadıköy-Karaköy vapurunda kadınların alışılmadık bir eylemiyle, vapurda mor iğne satışıyla başla[mıştır]" (Balsoy, 2021: 55). Kampanyanın amacı cinsel tacizin adını koymak ve görünür kılmaktır. İkinci eylem ise 438. maddeye karşı kadınların ses çıkarmasıdır. Dört erkek tarafından tecavüze uğrayan seks işçisi bir kadının davasında mahkeme, tecavüze uğrayan kişinin seks işçisi olması nedeniyle iffetli kadın ile iffetsiz kadın ayrımı yaparak Türk Ceza Kanunu'nun 438. maddesi kapsamında üçte ikilik ceza indirimi uygulamayı gündeme getirir ve feministler durumu protesto ederler: "23 Ocak 1990 tarihinde genelevlerin bulunduğu Karaköy Zürafa Sokağı'na giden, "Bedenimiz Bizimdir, Cinsel Tacize Hayır!" kampanyasından feministler bir basın açıklamasıyla Anayasa Mahkemesi'nin yargıçlarını istifaya çağır[ırlar]."³⁰

"Bedenimiz Bizimdir!" sloganı kadınların bedenleri üzerinde söz söyleyebilecek ve karar verebilecek tek mercinin yine kadınlar olduğuna işaret eden, kadın bedeninin nesneleştirilmesine karşı çıkan, günümüzde de etkisini koruyan bir slogandır. 1980'lerden bu yana özel alanı politikleştirmenin bir tezahürü olarak beden politikalarının feministler tarafından ele alınması ve kadın bedenini özgürleştirmeye yönelik çaba, bilhassa 2010'larda ağırlıklı olarak kürtaj tartışmaları üzerinden yürütülür. Hükümetin kürtaj karşıtı söylem ve politikaları kadınları istenmeyen gebelikleri sonlandırma kararının kendi tasarruflarında olduğunu vurgulamaya ve bunun üzerinden politika yapmaya sevk eder.

³⁰<https://catlakzemin.com/23-ocak-1989-tck-438-kampanyasinda-genelevde-basin-aciklamasi/> (Erişim Tarihi: 09.07.2022)

Patriyarkanın ve erkeklerin çeşitli kurumlarla kadınların bedenlerini kontrol altına almaya ve araçsallaştırmaya çalışması ve buna karşı kadınların geliştirdikleri mücadeleler yukarıda söz ettiğim durumlarla sınırlı değildir. Feminizmin kadınların bedenlerine yönelik baskılarla nasıl mücadele ettiğinin, nasıl karşı söylemler oluşturduğunun ve bu söylemlerin kadınları nasıl etkilediğinin örneklerini görebilmek için feminist kadınların anlatılarını takip edelim.

3.1. “Bedenimiz Bizimdir!”

Feminist kadınlara feminizmle tanıştıktan sonra bedenleriyle kurdukları ilişkinin değişip değişmediğini sordum. Ardından “Örneğin güzellik algınız değişti mi?” şeklinde bir örnek vererek soruyu daha geniş düşünmelerine imkân sağlamaya çalıştım. Eğer bir değişim olduysa nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için toplum tarafından daha çok kadınlara mahsus olduğu düşünülen beden pratiklerine (tüy almak, diyet yapmak gibi) dair detaylı sorular da yönelttim. Feminist kadınların beden algılarını anlayabilmek için kıymetli gördüğüm önemli temalardan diğer ikisi de ilk regl olma deneyimleri ve cinsel yaşamlarıydı. Feminist kadınların çoğu, feminizmle tanışmanın bedenleriyle kurdukları ilişkiyi değiştirdiğini ifade ettiler. Kadınlar bedenleriyle ilişkilene biçimlerinde yaşanan bu değişimleri bazen söz ettiğim beden pratiklerini algılama ve uygulama biçimlerindeki değişiklikler üzerinden bazen de başka örneklerle aktarmaya çalıştılar. Başak’ın anlatısından başlayalım.

Başak (24), feminist mücadele vermesindeki çıkış noktalarından birinin bedeniyle ilişkili olduğunu söyleyerek bedenine yönelik algısını tesettür mücadelesi üzerinden anlatıyor. Onun aktarımına göre, başörtüsü takmaya başlaması lise zamanına denk geliyor. Anadolu lisesi kazandığını ama ailesinin eve uzak olduğu için- Başak aslında çok da uzak olmadığını vurguluyor- onu İmam Hatip lisesine göndermek istediklerini anlatıyor. Başak imam hatip lisesine gitmek istemediğini söyleyince de ailesi Anadolu lisesine gitmek istiyorsa tesettüre girmesi gerektiğini, çok dikkat çektiğini söylüyorlar. İmam hatip lisesine gidince zaten başörtüsü takacağını düşünen Başak, istediği okulda eğitim alabilmek için başörtüsü takmaya başlıyor ama bunu hiçbir zaman isteyerek yapmadığını ve üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğunu anlatıyor:

“[...] Yapamıyordum zaten hani okula ilk gittiğim gün zorla işte örtü takıp kafama göndermişlerdi ve bağlayamamıştım eve dönmüştüm. İşte annemin çok kızdığını bir

daha böyle gelme dediğini falan hatırlıyorum. Sonra da bir daha cesaret edemedim zaten. Ama gelirken okuldan bir gelişim var bir suçluluk psikolojisiyle geliyorum. İnanır mısın böyle duvar diplerinden ağaç diplerinden yürüyorum. Sanki kötü bir şey yapmışım insanlar benim kötü bir şey yaptığımı biliyorlar ve herkes bana bakıyor diye böyle tedirgin bir şekilde eve yürüyüşüm vardı ve bunu hatırlıyorum. Bunlar benim için çok travmatik şeyler. Şu an bunları konuşabiliyorum ama bir süre ben bu konuyu kendi içimde bile konuşup sindiremediğimi hatırlıyorum. Yani ilk zamanlar neden bu kadar karşısın işte aslında kötü bir şey değil deyip böyle kendi içimde bunu kabul edilebilir bir şeye dönüştürmeyi, bir süre sonra işte abartılı bir giyinme, makyaja dönüştüğünü yani kendime karşı olan özgüvenimde çok şeyi yitirmeme sebep oldu. Bu çok can sıkıcı bir durumdu ama o zaman tabii karşı çıkacak kadar güçlü değildim. Çocuktum çünkü yani bilmiyordum. Nasıl karşı çıkarım bilmiyordum. Bu pazarlığı yapmaya çalıştığı için bile o yaşta bunları düşünebildiğim için bile bazen çok şaşırıyorum hani neden bu yaşta bunu düşünebilmişim veya niye böyle dertlerim olmuş böyle sıkıntılarım olmuş diye bunun da üzüntüsünü yaşıyorum açıkçası [...]"

Çok geçmeden de bunu sorgulamaya başladığını, hiçbir zaman doğru bir tesettür temsili sergileyemediğini ve artık takmak istemediğini ama ailesinin bununla yüzleşmek istemediğinden bahsederek şunları söylüyor:

“[...] ve ben de işte bu tahakküme karşı çıktığım veya işte o tesettür dayatmasını yaptıktan sonra ailenin bunun üzerine çok düşünmeye başladım ve bunun yanlış olduğunu anlamam çok da geç olmadı. Neden ben kadın olduğum için bedenim daha çok denetleniyor? Neden bu kadar müdahaleye açık? Neden ben kıyafetlerimi seçemiyorum? veya işte neden benim saçlarıma güneş değmiyor? Neden rüzgar görmüyor? Neden yağmur suyu değmiyor? Bunu dert edip düşündüğüm zamanlar var. Böyle başladı ve bir şeylerin yanlış gittiğini anlamıştım. [...] Bu mücadeleyi vermemdeki önemli rol oynayan çıkış noktalarından biri benim için ve bence bir insanın hayattaki varlığını gösterdiği beden ve o insanın ruhunu, her şeyini temsil eden dışarda görünen o temsil çok önemli ve benim hiçbir zaman beden temsiliyetim beni temsil etmedi aslında o benim beden temsiliyetim olmadı. En çok bu benim canımı yakıyordu. [...] Bu çok üzücü bir şeydi ve şu anda da bunun mücadelesi devam ediyor ve artık kendi bedenim, kendi kararım demeye başladım ama bu sefer işin toplumsal boyutu ve ailevi boyutu karşıma çıkmaya başladı ve şöyle bir şey kendi bedenim demeye başladıktan sonra yanlış bir şey yapıyormuşum gibi tepkiler almaya başladım. Ve şöyle tesettürü bırakmayı ilk söylediğim zaman bunu böyle bir anlık bir buhran işte Sosyoloji okuyorsun zaten çok işte böyle uçuk kaçık fikirleri olur onların sen de bundan etkilenmişsindir bir dersten bir şey duymuşsundur kulağına çalınmıştır falan. [...] Bu benim için her zaman söylüyorum bazen o şalı boynuma geçirmek sicim geçirmekten farksız benim için. [...] Benim için her zaman bir yük ve her zaman istemediğim veya işte bedenime bir pranga vurulmuş gibi hissediyorum ve hiçbir zaman içinde mutlu değilim kendim değilim. O yüzden kabul edip sindiremiyorum ama takmaya devam ediyor muyum evet ediyorum. Ama bu da çok uzun sürecek bir süreç değil. Ekonomik özgürlüğümü kazanmayı bekledim, sürece kadar. Ama baktım ki ekonomik özgürlüğümü kazanma süreci de biraz uzayacak gibi duruyor artık çok sürdürmeyi düşünmüyorum yani.”

Başak, başörtüsü takmak istemediğini ailesiyle paylaştığında ablasının ona bunu bir aksesuar gibi sürdürmesini önerdiğini, annesinin ise bunu kabul etmenin onun için ölüm kadar zor olduğunu söylediğini ifade ediyor ama bütün bunlar Başak'ın başörtüsünü çıkarma kararından vazgeçmesine yol açmıyor. Başak Türkiye'de

başörtüsünü çıkarmak isteyen tek kadın değil elbette.³¹ Bu noktada kendilerini “[...] hayatlarının herhangi bir diliminde başörtüsü takmış, başörtüsünü çıkarmış, başörtüsü baskısını türlü şekillerde yaşamış ve henüz bu yönde mücadele eden kadınların hikayelerini paylaşmak, dayanışmak ve haberdar olmak için, bizzat bu mücadelelerden geçmiş ve onlara destek olan insanlar tarafından, internet üzerinden bir araya gelinerek oluşturulan bir gönüllülük platformu [...]” olarak tanıtan Yalnız Yürümeyeceksin Platformu’ndan söz etmek gerekiyor.³² Yalnız Yürümeyeceksin Platformu’nda kadınlar hikâyelerini anonim olarak paylaşarak dayanışmaya çalışıyorlar. Bu platforma yazan yüz sekiz kadının anlatısı üzerine betimsel ve içerik analizi yöntemiyle çalışan ve kadınların örtünmek istememesinin nedenlerini, yaşadıkları baskıları ve mücadelelerini analiz eden Ceren İrem Kaya, çalışmasında kadınların “Çıkarmak istemesine rağmen, başörtülü takmaya devam etme[lerinin]; baskıyı azaltma, bireyselleşme yönünde geliştirdikleri kişisel bir stratejiye de dönüşebil[diğini]” bir kadının anlatısı üzerinden ifade ediyor (2019: 70). Başak’ın anlatısında da başörtü takmanın istediği okulda eğitim alabilmek, kendi özgürlük alanını ve bireyselleşmesini sağlamak amacıyla bir strateji olarak kullanıldığı görülebiliyor. Türkiye’de başörtüsünü çıkaran kadınlarla ilgili yapılmış bir doktora çalışmasında da kadınların bazıları ailelerinden gelen baskı sonucunda başörtü takmanın kendileri üzerinde travmatik durumlara yol açtığını vurguluyor ve bazı kadınların başörtüsünü çıkarmak için üniversite okumak ve iş hayatında olmak gibi konumlardan güç aldıkları tespiti yapılıyor (Yalçı, 2021). Benzer şekilde Başak da başörtüsünü takarak okula gittiği günü anlatırken kendisi için bir travma olduğundan söz ediyor ve başörtüsünü çıkarmak için ekonomik özgürlüğünü kazanacağı günü sabırsızlıkla beklediğini ifade ediyor. Bu noktada Başak’ın anlatısını Ece’nin anlatısıyla beraber ele almak gerekiyor. Ece (24) çocukluğundan bu yana annesinin etkisiyle feminist bir şekilde yaşamını sürdürdüğünü, ama adını sonradan koyduğunu aktarmıştı. Bu sebeple bedeniyle kurduğu ilişkinin de feminist olduktan sonra değişmediğini, annesinin etkisiyle bedeniyle hep çok barışçıl bir ilişkisi olduğunu

³¹ Bir örnek vermek gerekirse, 2019 yılı ocak ayında Hollywood ünlüleri Twitter’da #10yearchallenge hashtagıyla on yıl önceki halleriyle on yıl sonraki hallerinin fotoğraflarını paylaşarak bir akım başlattılar. Bu akım birçok insan tarafından yoğun ilgi gördü. Birçok kişi bu hashtagi kullanarak on yıl öncesi ve sonrasındaki hallerini paylaştı. Bu hashtagte başörtülerini çıkartma mücadelesi veren birçok kadın başörtülü ve başörtüsüz fotoğraflarını paylaşarak yer aldı ve mücadelelerini görünür kılmaya çalıştı. <https://m.bianet.org/bianet/kadin/204646-basortulerini-cikartan-kadinlar-mucadelelerini-10yearchallenge-ile-duyuruyor> (Erişim Tarihi: 10.07.2022)

³² <https://yalnizyurumeyeceksin.com/> (Erişim Tarihi: 10.07.2022)

söylüyor. Ancak Ece, görüşmenin devamında sonradan başörtüsü takmaya başladığından ama annesinin bu durumu hiç olumlu karşılamadığından söz ediyor:

“[...] Annem çok kötü tepkiler verdi. Hala annem böyle şey yapıyor bu arada. Yazıyor işte çok rahatsız edici şeyler bence söylüyor. Ailemin, kendi ailemin içinde şey oldum yani dışlandım bence bu konuda. Annem bana çok kızdı. Tabii ki dedi ben bir şey demiyorum kendi kararın falan ama sen dedi hani sen nasıl böyle bir şey yapabildin. Kendini geriye çektin. İşte sosyal hayatın gitti. [...] Yazık ettin kendine falan modunda çok aşırı fazla böyle şeyler yaptı bana. Hala da devam ediyor. Ben diyor senin türbanlı fotoğraflarına bakamıyorum. Moralim bozuluyor. [...] İşte ben seni tanıyamıyorum. Bu benim kızım mı falan böyle şeyler yazıyor yani ve artık bu arada sallamıyorum. Dedim ki üzülme istiyorsan üzül anne artık umurumda değil. [...] Tepkisizlik benim aldığım en iyi tepki olabilir bu olay üstünde. Çünkü olumlu tepkiler de beni çok irite ediyor, olumsuz tepkiler de çok irite ediyor. Hiçbir şey söylenmemesi benim için daha iyi. ‘Aa şaşırdım’ denebilir ama ‘Ne kadar güzel yapmışsın’ demekle ‘Ne kadar kötü bir şey yapmışsın’ demek bende uyandırdığı his aynı yani bu arada onu söyleyebilirim. [...] Böyle çok mobbing yapıyor yani mobbinge uğradığım bir gerçek.”

Ece, annesinden uzakta yaşadığını ama ona rağmen annesinin çevrimiçi yollarla ona mobbing uyguladığını ifade ediyor. Ece'nin anlatısında Başak'ın anlatısına tezat olarak başörtü taktığı için annesinden aldığı olumsuz tepkiler var. Bu iki anlatı gösteriyor ki aileler kadınların bedenleri üzerinde söz sahibi olmaya çalışan iktidar mekanizmalarından birini oluşturuyor. Kadınlar ise kendi bedenleri hakkındaki kararları kendileri vermeye çalışarak mücadele ediyorlar.

Aylin (26) feminizmle tanıştıktan sonra bedeniyle kurduğu ilişkiyi başka bir örnekle anlatıyor:

“Bu bence kesinlikle evet ve çok büyük bir şey. Benim bu lisede ve üniversitede de farkında olmadığım bir şeydi ne kadar önemli olduğuna dair. Küçüklükten itibaren bir kalıp işte güzel kız, hanımefendi kız bilmem ne vardı ve ona uymayınca yaşadığın dışlanma ve kendini sevmemek bir de bence tanımak hani. (Bedeni tanımaktan bahsediyor.) Şey kullanıyorum ben mesela menstrual kap.³³ O bence çok iyi bir gösterge yani bunu kullanamayan çok fazla insan var. Çünkü o kadar tanımıyor ki bedenini ve korkuyor ki mesela ondan. O bile bir eşikti bence. Ben de düşündüm, ettim falan hani biraz zaman aldı. İlk denemelerimde olmadı sonrasında

³³ Menstrual kap, regl için kullanılan hijyenik ürünlerden biridir. Doğrudan vajinaya yerleştirilerek kullanılır, regl sıvısı kabın içinde birikir. Bu noktada menstrual kap kullanma deneyimini anlatan bir kadının anlatısından küçük bir kesit sunmak isterim: “Bu kabı takma işi ise, kendine, cinsel organlarına yabancı yetiştirilen kadın/lar olduğumuz gerçeğini de yüzüme vuruyordu. Kapla olan ilk deneyim stresi sonucunda biraz araştırayım dedim. Kabı takma meselesi başlı başına youtuberların içerik mevzuuymuş, örneklerle, çeşitlerle anlatılmış bir dolu video buldum, bu yolla epey bilgilendiğimi söylemeliyim. İlk kullanımimdaki endişelerim beni şaşırttı. Hani tanıyordum kendimi, cinsel organımı? O vakit ilk taktığımda neden “İçeri kaçır mı?”, “Doğru yerde mi?”, “Çıkarabilir miyim?” diye bu kadar endişelendim? Hani her vajina/vulva her biri diğerinden farklıdır bilgisi vardı? Neden içimde yerini bulduğunda acaba kayboldu mu diye panikledim? Neden takarken de çıkarırken de vajina kaslarıma güvenmem gerektiğini unuttum? Bu yüzden daha dolmadan ikide bir gidip kontrol edip boşalttım? Kamusal bir tuvalette kabı boşaltırken yerlere dökmek beni neden o kadar panikletti?” <https://catlakzemin.com/rengklenmenin-bardak-hali/> (Erişim Tarihi: 11.07.2022)

kullanabildim. Bence o bile bir aşama ve bunu sorgulamama ve başarmama diyeceğim çünkü kullanamayan çok fazla arkadaşım da var oradan biliyorum. Kullanmayı başarmamı da sağlayan bence bu tecrübe, feminist deneyim. İşte teorisiyle, pratiğiyle oradan gelen şey. Hani hayır [bedenimi] tanyacağım, seveceğim, kusuru varsa da kabul edeceğim. Bedenim bana ait, benim bir parçam, beni tanımlayan tek şey değil bundan fazlasıym gibi.”

Menstrual kap kullanmak, bir kadının vulvasıyla ilişki kurmasını, incelemesini, kendi bedeninin bir parçasını tanıyıp öğrenmesini gerektiriyor. Kabin hangi beden alınacağı, hangi pozisyonda durarak ve hangi şekilde yerleştirileceği bile kişinin kendi bedeniyle yakın ilişki kurması ile ilgili hale geliyor. Kabi çıkarırken kabin içinde biriken sıvıyla göz göze gelmek, onu boşaltmak da bu sürecin bir parçasını oluşturuyor. Aylin, menstrual kabi kullanmaya karar vermesini feminist tecrübeye bağlıyor. Çünkü feminizm, kadınların kendi bedenlerini olduğu gibi kabul etmesi, sevmesi, ama kendini bedeninden ibaret görmemesi yönünde söz üretiyor.

Bahar, (28) çocukken dış görünüşünden hiç memnun olmadığını ve o zamanlarda üç dilek hakkı olsa birini dış görünüşünü değiştirmek için kullanacağını söylüyor. Bir yandan da küçüklüğünden beri kendisini sevmeye çalıştığını, kendi değerini kendine hatırlatmaya çalıştığını ama diğerlerinin onu dış görünüşünden dolayı sevmeyeceğini düşündüğü için arkadaşlık ilişkileri kurmaktan kaçındığından bahsediyor. Bahar'ın kendisiyle kurduğu ve gerilimli olarak tarif ettiği bu ilişkilene biçimi feminist olduktan sonra değişiyor:

“[...] Ama kendime feminist demeden önce, feminist düşünme biçimlerim arttıkça bir kere insanların buna hakkı olmadığını düşünmeye başladım. İnsanların beni dış görünüşüme göre yargılamaya hakkı olmadığını, beni sevip sevmeyeceklerine buna göre karar veremeyeceklerini vs. bu noktaya varmışım. Ben çok maskülen bir kız çocuğu olarak büyüdüm hep. Yani çok klasik işte hayatımda hiç oje sürmedim mesela. [...] Bir noktada o dış görünüşüme olan o memnuniyetsizliğim hiçbir zaman beni ortalama bir bakım yapmaya da sevk etmedi. Çünkü bir yandan da hep bununla barışık olmam gerektiğini düşünüyordum. Yani çünkü sırf insanların senin hakkındaki düşüncelerini değiştirmek için vücuduna müdahale etmen en basitinden senin haysiyetine zarar verir. Feministten önce kendimde haysiyetli insan diyerek bir mantık yürütmesi kurmuşum halihazırda. O yüzden zaman içinde daha dengeli bir noktaya da vardım. Ya işte mesela self-care [özbakım] dediğimiz bir kadın kendisine sadece kendisi için bakabilir noktası, daha sağlıklı beden algısını ancak feminist olduktan sonra kurabildim. [...]”

Bahar bu değişimi aktarırken önceden çok daha radikal bir yerden baktığını da ifade ediyor. Dış görünüş için çaba harcamanın başkalarının onayını kazanmak için uğraşmak olduğunu düşündüğünü ve bir özgüven problemi olarak değerlendirdiğini şimdi ise bedeniyle daha sağlıklı bir yerden ilişki kurabildiğini, kendisine kendisi istediği için bakım yapabildiğini aktarıyor.

Bahar'ın anlatısından da görüleceği üzere, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir uzantısı olarak güzellik, kadın olmakla ilişkilendirilen bir mesele haline geliyor. Güzelliğin kadınlara atfedilmesi, erkek egemen sistemin çeşitli araçları (kitle iletişim araçları, medya, popüler kültür vb.) yoluyla kadınları belirli güzellik idealine uyma yolunda baskılamasına sebep oluyor. Üstelik söz edilen bu ideale kadınların uygunluk göstermesi gittikçe güçleşiyor. “Çünkü yaratılan ‘ideal beden’ ve ‘güzellik’ algısı günümüz postmodern dünyada sürekli de[ğiş]iyor, standartlar yeniden yazıl[ılıyor]. Böylece [kadın] beden[i], üzerinde daha çok oynanan bir tüketim nesnesi haline gelerek asla ulaşamayacağı bir hedefe sürekli yönlendiril[iliyor]” (Kurttaş, 2021: 219). Bu noktada 2005 yılında Dove markasının “Gerçek Güzellik Kampanyası” için gerçekleştirdiği 15-64 yaş arasındaki 3300 kadın örneklemeyle yapılan araştırmada “[...] kadınların beden imgelerinin ve ‘görünüş kaygısı’nın güzellik idealleri tarafından yaratıldığı [...]” ve “on kadından sadece biri[nin] görüşünden memnun olduğu [...]” çıkarımı yapılıyor (Redfern ve Aune, 2012: 35). Feministler ise kadınların uyması beklenen bu ulaşılamaz güzellik ideallerini ve dayatılan güzellik standartlarını reddediyorlar. Bu minvalde feminizmin beğenilme kaygısını azaltan bir yanı olduğunu ifade eden Sümeyye tıpkı Bahar gibi önceden maskülen bir giyim tarzı olduğunu, çünkü kadınsı giyinirse boyun egeceğini düşündüğünü ama fikirleri oturduktan sonra giyim tarzının bu durumla alakası olmadığını anladığını ifade ediyor. Artık meselenin giyimle değil, davranışlarla alakalı olduğunu düşündüğünü belirtiyor. Merve (30) de aynı şekilde önceden erkeklere yetişme çabasından dolayı daha erkeksi olduğunu ama son yıllarda bu durumun de[ğiş]tiğini, kadınlığıyla barıştığını söylüyor. Dicle (30) de önceden maskülen bir giyim tarzı olduğunu ve bunun dış dünyaya karşı kendisini korumakla ilişkili olduğunu ve babasının da bu algısında etkisi olduğunu anlatıyor. Şimdiki beden algısından ise şu şekilde söz ediyor:

“Ama benim sanki tersine oldu gibi ya. Feminist olmak beni daha feminen yaptı. Feminen giyinmeme yol açtı. Ben çünkü çok maskülen bir kadındım. Ama kısmen de[ğiş]tirmedim çünkü ben sürekli kuaföre giden yani milletin bana dayattığı güzellik algısı işte düğünse saçını kesinlikle kuaförde yaptırman gerekiyor şöyle giyinmen lazım falan o algı dışında bana iyi gelen şeyleri yapıyorum. Öyle giyinmek, çok fazla kadınsı olmak sanki feminizme hakaretmiş gibi geliyordu bir noktaya kadar bana. [...] Bize dayatılan şeyler dışında bana iyi gelen şeyleri yapmaya başladım. [...] Çok kadınsı gözükmek istemiyorum. Ama bu benim karakterime alakalı bir şey. Ben çok kendimi ön plana koymak istemediğim için bunları yapıyorum. Ya belki alt metninde şey olabilir işte feminizmin etkileri olabilir. Feminizm, kendin gibi olmayı kiloların neyse işte kırışıklığı varsa, toplumun sana dayattığı o güzellik algısının

dışında kendini nasıl iyi hissediyorsan öyle yaşamalısın şey yapıyor ki bence doğru olan bu. Ben o noktaya geldim. [...]"

Gücün maskülenlikle ilişkilendirildiği eril toplum yapısında kadınların kendilerini koruma güdüsüyle maskülen bir tavra bürünmeleri şaşırtıcı gelmiyor. Burada feminizmin kadınların beden algısındaki kırılmaya olan etkisine odaklanmak gerekiyor. Bahar, Sümeyye, Merve ve Dicle'nin feminizmle tanışmalarının kendi kadın kimlikleriyle de daha yakından ilişki kurmalarını ve bedenlerine yönelik algılarının değişmesini sağladığı görülebiliyor. Ancak Dicle'nin beden konusunda bahsettiği başka durumlar da var. Dicle küçüklüğünden beri giyim, kuşam konusunda annesiyle çatıştığından bahsediyor. Örneğin bir düğüne katılacakken giymek istediği elbiseyi annesinin kısa bulduğunu ve giymesini istemediğini, annesinin şort giyinmesine laf ettiğini anlatıyor. Bu tartışmaların onu kararlarından vazgeçirmediğini söylese de gerildiğini ve hatta geleneksel bağlarından-ailesinden söz ediyor- kopamadığını düşündüğünü ve bu yüzden kendi feministliğini sorguladığını belirtiyor. Şunu görüyoruz ki bir kadın, kendi bedeniyle kurduğu ilişkiyi daha sağlıklı bir boyuta taşıdığına her şey düzelmiş olmuyor. Kadınların bedenlerine yönelik yapılan müdahaleler devam ediyor ama feminist olmak, bu müdahalelere karşı durabilmeyi beraberinde getirebiliyor. Bazen de çocukken anne tarafından bedene dönük yapılan müdahaleler yetişkinlikte ters yüz edilebiliyor. Yaprak (31) bunun örneğini oluşturuyor. Yaprak ise, bedeniyle kurduğu ilişkisinde çok bir değişiklik olmadığını, çocukluğundan beri bedenine yönelik müdahalelere karşı çıkmaya çalıştığından söz ediyor ancak onun da önceden annesi yüzünden sorun olarak gördüğü ama şimdi barıştığını söylediği durumlar var:

“Şöyle söyleyeyim çok bir değişiklik olmadı. Çünkü yani bedenle ilgili olan konular aslında zaten çocukluğumuzdan beri bize dayatılan şeyler. Doğduğumuzdan beri bize dayatılan bir pembe var mesela. Ben artık pembeyi seviyorum. Barıştım. (Görüşme yaparken de üstünde mavi-pembe renkte bir hırka var.) [...] Hatırlıyorum mesela. Basketbol da oynuyordum ve benim basen yapım çok küçük yaştan beri belliydi popom çıktı. Bacaklarım da kalındı ve bunu o kadar çok dert ederdim ki...Aslında tombik bir çocuk da değildim. Ay o kadar üzülürdüm ki annem de e tabii onun da işte güzellik algısı ay sen işte bunu şey yapma popon çıktı biraz. Senin bacakların da kalın bence bunu giyme. Senin bence dizinin hemen altındaki çizgide eteğinin boyunu yaptırılmalı. Dizinin üstü biraz tombik falan böyle algılar vardı tabii o zaman da böyle yerleşmiş. Mesela beyaz pantolon. Hayatımda ilk defa geçen sene beyaz pantolon aldım ve bu benim için gerçekten böyle şey işte algı meselesi tamamen böyle. Annem hep şey derdi senin bacakların kalın ve popon büyük olduğu için bu arada popom büyük dediğim 38 bedenim yani hani bu yüzden sen beyaz pantolon alma sana beyaz pantolon yakışmaz. Ben hep bununla büyüdüm ve hep de

istedim acaba nasıl olur giysem yakışır mı bana? Ama o kadar çok body shaming'e³⁴ maruz kalmışım ki onu içselleştirmişim artık. Bana beyaz pantolonun yakışacağına inanmıyorum ve bir anda böyle şey oldu beyaz pantolon alacağım ben. Çünkü artık bedenimle o kadar barışmışım ki hani popomun büyük olması, bacaklarımın kalın olması hiç umurumda değil.”

Feminist kadınların bedenleriyle kurdukları ilişkinin feminist olduktan sonra değişip değişmediğini kadınların çeşitli beden pratikleriyle kurduğu ilişki üzerinden de anlamaya çalıştığımı söylemişim. O pratiklere geçmeden evvel kadınların kadınlık kimliğiyle tanışması anlamında belirleyici olduğunu düşündüğüm bir deneyime kulak verelim: ilk regl.

3.2.“Sen Artık Genç Kız Oldun”: Feminist Kadınların İlk Regl Olma

Deneyimleri

“Atiye genç kızların soru sormasının ayıp olduğunu söyledi. Ne dediyse aynen yapması için kızımı tembihledi. Ondan donunda kırmızı bir leke görür görmez hemen koşup kendisine haber vermesini istedi. Kızın, bu işaretin haberini alır almaz kendisine sıkı bir tokat atacağını, bunun âdet olduğunu söyledi. Uzun uzun annelerine gelip kırmızı işaretlerini haber vermeyen kızların kötü yola nasıl düştüklerini anlattı. [...] Korkmaması için öğüt verdi. Ama Dirmit annesini dinledikçe korkudan bayılacak hale geldi.” (Tekin, 2021: 139).

Regl, vücudun sağlıklı olduğuna dair pek çok işaretten yalnızca biridir.³⁵ Rayka Kumru ve Tuğba Gökdoğan'ın kadınların regl hikâyelerini derledikleri kitapta reglin mekanizması şu şekilde tarif edilmektedir:

“Rahim ve yumurtalıkları olan kişilerde vücut, ergenlikten menopoza değin yaklaşık her ay, bir yumurtayı döllenmeye hazırlamak üzere yumurtalıklardan fallop tüplerine ulaştırır. Bu sırada rahmin iç kısmı olası bir gebelik ihtimaline uygun olarak kalınlaşır. Fakat döllenme gerçekleşmediği zaman rahmin kalınlaşan kısmı vücuttan atılır. Vücuttan atılan bu sıvı, suyla karışan vücut dokularından oluşur ve daima kan kırmızısı renginde değildir; kahverengi

³⁴ Bir kişiyi bedeni üzerinden aşağılama, eleştirme anlamına gelir.

³⁵ Regli ifade etmek için farklı kelimeler kullanılabilir. Adet, ay hali, aybaşı ve menstruasyon bu kelimelerden bazılarıdır. Ben bu çalışma içinde regl kelimesini kullanmayı tercih ettim.

tonlarda da olabilir. Regl bir hastalık değildir, vücudun sağlıklı bir şekilde geliştiğinin ve işlediğinin göstergesidir” (2021: 6).³⁶

Fakat regl yalnızca bedenin sağlıklı bir şekilde işlediğinin işaretlerinden biri değil, toplumsal ve kültürel boyutları da olan bir meseledir. Tarihin eski dönemlerine baktığımızda regl ve regl kanaması anlamlandırılmamış ve bu dönemdeki kadınlar çoğunlukla tehlikeli varlıklar olarak algılanmıştır. Söz konusu algının bir yansıması olarak regl sonucunda akan kan, kirli ve korkutucu olarak değerlendirilmiş, bu durum da reglin farklı toplumlarda tabulaşmasına sebep olmuştur. Gould ve Kolb’un ifadesiyle “Tabu kelimesi, Polinezya diline ait bir sözcüktür. Kaptan James Cook’un Pasifik Okyanusu’na yaptığı son yolculuğunda, Polinezya’da karşılaştığı bu terim, Avrupa dillerine “yasaklanan şey”, “yasak” ya da “kutsal” olarak uyarlanmıştır (Gould ve Kolb, 1964, s. 714’den aktaran Vargün, 2021: 1). Tabu kelimesinin yasakla olan bağlantısı üzerinden değerlendirme yaparsak regl olan kadın, adet kanının murdar addedilmesinden dolayı farklı kültürlerde çeşitli kısıtlama ve yasaklama pratiklerinin öznesi haline gelmiştir. Aylın Dikmen Özarlan’ın (2004) vurguladığı gibi regl ile tabu kavramının bağlantılı hale gelmesinin kaynağında erkeklerin mi yoksa kadınların mı olduğu bilinmese de, bu ilişkinin kadının gündelik yaşamını kısıtlayarak erkek egemen kültür içinde kadını ikincilleştirdiği görülmektedir.

Reglin tabu haline gelmesi, regl deneyimi etrafında pek çok batıl inanç ve tutumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye’de de regl dönemindeki kadın “kirli” ve “hasta” olarak algılanmaktadır. Bu nedenle gündelik pratiklerini regl dönemine göre planlaması gerektiğine dair birçok yaygın inanış mevcuttur. Üstelik bu inanışlar farklı toplumlarda ve kültürlerde regle yönelik inanışlarla da paralellik

---

³⁶ Regl olmayı yalnızca kadınların deneyimlediğine dair tanımlamaları eksik buluyorum. Regl olan ama kendisini kadın olarak tanımlamayan pek çok kişi vardır, örneğin trans erkekler gibi. Bu sebeple rahim ve yumurtalıkları olan kişilerin deneyimlediği bir durum olarak anlatılan bu regl tanımını çok daha kapsayıcı bulduğum için tercih ettim. Regl olmayı yalnızca kadınlığa dair bir mesele olarak görmenin hatalı olduğu ve bu değerlendirme biçiminin farklı deneyimleri dışladığına dair tartışma içeren çok kıymetli bulduğum bir röportaj için bkz: <https://kaosgl.org/haber/menstruasyonu-bir-kadin-meselesi-olarak-gormeyi-neden-birakmaliyiz> (Erişim Tarihi: 17.05.2022) Bu bölümü yazarken kullandığım kaynaklardan bazıları içinde regl kadın meselesi olarak aktarılıyor fakat çalışmamda kendisini feminist olarak tanımlayan kadınlarla görüşmeler yaptığım ve onların ilk regl olma deneyimlerine yer verdiğim için bu kaynakları kullanmayı sorunlu görmüyorum. Yalnızca kendisini “feminist kadın” olarak tanımlayan bir grup kadının ilk regl olma deneyimine dair bir sınırlandırma yaptığını, kendisini farklı şekillerde tanımlayan kişilerin araştırdığım konuya dair bambaşka deneyimleri olabileceğini ve bu deneyimlerin bize meselenin başka boyutlarını açabileceğini hatırlatmayı önemli görüyorum.

göstermektedir. Vargün'ün (2021) Şanlıurfa'nın bazı ilçelerinde yaptığı araştırmada, regl olan kadının yoğuracağı hamurun bozulacağı, kurulan turşuya dokunması halinde turşunun bozulacağı, yeni doğmuş bir bebeğin yanına girmesiyle bebeğin hastalanacağı gibi batıl inançların mevcut olduğu ve bu inançların bir gelenek halini aldığı görülmektedir. Bu inanışlarda regl olan kadının kirli ve tehlikeli olarak algılanmasının etkisi olduğu aşikârdır. Nitekim, sadece Şanlıurfa'da değil Türkiye'nin farklı yerlerinde de reglin çoğunlukla saklanması ve utanç duyulması gereken, üzerine konuşulması ayıp sayılan bir durum olarak algılandığı ve tabu olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada cevabını aradığım sorulardan biri, feminizmin kadınların bedenleriyle kurdukları ilişkiyi değiştirip değiştirmediğiydi. Bu değişimi -eğer olduysa- görebilmek için kadınların feminizmle tanışmadan önceki beden algılarını da bilmek gerekiyordu. Gerek kendimin gerekse çevremdeki kadınların deneyimlerinden yola çıkarak, menarş denilen ilk regl olma ânının kız çocuğunun beden ve kadınlık algısının şekillenmesinde önemli dönemeçlerden biri olduğunu düşünüyordum. İlk regl olma, o anda yaşanan hisler ve çevreden alınan tepkiler, toplumsal ve kültürel olarak reglin nasıl algılandığından bağımsız düşünülemezdi. Bu yüzden toplumsal ve kültürel olarak regle dair oluşturulmuş tabuların feminist kadınların hayatına ve bedenlerine nasıl yansıdığına izini sürmek istedim. Merak ettiğim bir diğer husus ise feminist olmanın regli karşılama ve algılama biçimini değiştirip değiştirmediğiydi. Sorularımın cevabı feminist kadınların anlatılarında gizliydi. Örneğin görüşmecilerimden Aslı (31) ilk regl olma deneyimini şu sözlerle aktardı:

“Ben bir şey diyeyim mi bizim ailede çok iletişim olmadığı için şöyle diyim ben ilk on iki yaşında oldum. Ne olduğumu anlamadım çünkü bilmiyordum. Hiçbir fikrim yok. Ya o kadar saftım ki. Sesim geliyor mu? (Sesini alçaltıyor) vişne suyu zannettim döküleni. Anlamadım. Üstüne bir de tokat yedim...Evet. Gelenekmiş. Kızlara vurulmuş... Senelerdir hep şunu diyorum ben niye tokat yiyom da abimin açık sünnet oluyorlar ya pipili fotoğrafları her yerde. Paşa gibi oturtuyorsun ata. Şah. Vermişsin bir tane şey eline. Onu dolaştırıyorsun bütün sokaklarda erkek oldu diye övünüp duruyorsun. Ben niye tokat yiyorum? Ne yaşadığımı bile bilmiyorum bak. Benim şeyim buydu. Ondan sonra aylarca olmadım zaten. Sonra olmaya başladım. Sıkıntım yok. O gün atıyorum regl dönemindeysem karşımdakinin cinsiyeti fark etmez regliyim derim. Utanılacak bir şey olduğunu düşünmüyorum. Ama ne olduğunu bilmiyordum. Çok geç öğrendim. Ben bunları okuyarak öğrendim bu arada. Kimse anlatmadı... Ne olduğunu okuya okuya öğrendim. Birilerine sorsam hep ayıp şeyler diyip kapatıyor ayıp dediği de kadınsal bir şey. Sen oğlunun sünnetini ayıla bayıla anlatıyorsun birininki özel alan da diğerininki kamusal mı?”

Aslı, regl olmadan önce annesi tarafından sürece dair bilgilendirilmediği ve başka bir kaynaktan da bilgi edinemediği için yaşadığı şeyin ne olduğunu anlamlandıramamış kadınlardan biri. Aslı'nın hikâyesine genel olarak baktığımızda annesiyle arasında çocukluğundan beri bir çatışma olduğunu ve bu çatışmanın ilk regl olma deneyimine bir iletişimsizlik olarak yansıdığını görüyoruz. Üstelik bu iletişimsizlik yalnızca ilk regl olma ânı ile sınırlı kalmıyor, sonrasında da devam ediyor. Aslı kendi çabası ve okuduklarıyla yaşadığı şeyin ne olduğunu anlayabiliyor. Bu olumsuz deneyimin arka planında, Aslı'nın kendi ergenlik süreciyle abisininkini karşılaştırması ve ailesinin iki kardeşe norm olarak kodlanmış toplumsal cinsiyet rollerine paralel biçimde eşit davranmaması sonucunda, bu haksızlığı küçük yaşlardan itibaren fark ederek rahatsızlık duyması yatıyor. Abisinin sünnet oluşu ve sünnete dair tüm ayrıntılar alenen sunulurken, onun regl oluşuna annesinin gelenek gerekçesiyle tokat atarak cevap vermesi Aslı'nın ilk reglini olumsuz bir deneyime dönüştürüyor. Ancak şu anda regl olmayı karşılama biçimi ise, annesinin ona hissettirdiğinin aksine saklanması gereken ve konuşulması ayıp olan bir şey olarak kalmıyor. Bilakis alıntıda da gördüğümüz gibi, artık regl olduğunu açıkça söyleyebildiğini, utanç duymadığını ifade ediyor. Bu kırılmada -Aslı'nın toplumun kadın bedenine dair dayatmalarını ve kendisinin bu dayatmaları karşılama biçimine dair aktardıklarını da göz önüne alarak- feminist olmanın açık biçimde etkili olduğunu görüyoruz

Bir başka görüşmecim Ceyda (26) regl olma deneyimini aktarırken regl olmadan önce bedeninde gözlemlendiği değişikliklerden ve bu değişikliklere ailesinin verdiği tepkilerden bahsederek söze başladı. Ceyda'nın regl öncesi yaşadıklarına dair anlattıklarına ilerleyen sayfalarda yer vereceğim için şimdilik sadece ilk regl olma deneyimini aktarıyorum:

“...Regle gelecek olursak da benim reglimde komik olan şey aile toplantısına denk gelmiş olması. Bizim bir tanıdığımızın nişanına gidecektik, o gün regl olmuşum. Ee anneme söyledim. İşin komiği yani hatta şu an bahsettiğimde erkek arkadaşına vs. baya gülüyor. Bana bu konuda hiçbir bilgi verilmediği için annem tarafından ve Türkiye’de eğitim sistemi olarak da sadece şey olarak biliyoruz yani nasıl bir şey olacağını biliyoruz ama nasıl bir tepki vereceğimiz çok belli değil. Hani annem tarafından ben hazırlanmadığım için ben hani büyük tuvaletimi yaptım sandım. Panikle ben anneme ben sanırım işte altıma yaptım falan deyip yok canım yapmamışsındır deyip [...] sonra tokat attığını hatırlıyorum. Minikçe. Yani tokat değil de dokundurduğunu hatırlıyorum. (Yanağına eliyle hafif dokunarak anlatıyor) Anlamadım ve söyledi yani hani kültürel olarak işte tokat atılması gerektiğini. Göğüslerimin ne kadar büyük veya küçük olmasına karar verilmesi için de bir fincan koyduğunu hatırlıyorum göğsüme. Sanırım fincandı. Tencere koyarsan büyük mü olurmuş, fincan koyarsan küçük mü olurmuş öyle bir şey. Bunların hepsi aslında

hani şaka anlamında yapıldı. Çok ciddi değildi onu söyleyebilirim ama beni tamamen şok eden şeyler. On üç, on dört yaşındayım ve hani niye bana bunlar yapılıyor falan. Güldük geçtik o zaman. Ama şu an yirmi beş yaşında düşündüğümde garip bir hikâyeydi. Bundan sonra da o nişana gittiğimizde herkese yayıldı ve anneme çok kızgındım neden söylediği için. Çünkü hani benim utandığım bir şey ve böyle sıradan beş on kadın yavaş yavaş yanağıma bir tokat kondurmuştu. Şu an hatırladığımda çok saçma çok onur kırıcı bir şey ve hani neden yapıldığını da hala anlamıyorum bu yaşımda. O yüzden benim için böyle bir deneyimi var regl olmanın ve ilk farkı da çocuk bedeninden kadına geçişte işte bu utanç. Yani karşı koyamadığım bir utanç mevzusu. Hani gururlandığımdan ziyade utanç duyduğum bir şey. Hatta sanırım babama da annem söylemişti. O da böyle bir cümleyle falan konuya değindi tam hatırlamıyorum şu an ama. (Gülüyor) Artık genç kız oldun gibi bir şey sanırım. Hani kadın değil ama genç kız.”

Ceyda da regl öncesinde ailesi tarafından bilgilendirilmemiş bir kadın. Üstelik burada da yine bir tokat hikâyesi çıkıyor karşımıza, ama bu sefer “şaka anlamında” atılan tokatlar. Regl olma deneyimine bir de annesi tarafından bedenine yapılan diğer müdahaleler -göğsün gelişimini etkileyebileceği inancıyla konulmuş fincanlar- eşlik ediyor. Bedene yönelik bu tutumlar, Ceyda’nın kadın bedenine geçişe dair duyduğu utancın kaynağına dönüşüyor. Öte yandan regl olduğunun herkese ilân edilmesi, babanın da durumdan haberdar edilmesi konuyu Ceyda için konuşulabilir bir şey haline getirmiyor. Sara Ahmed *Duyguların Kültürel Politikası*’nda utancın örtülü, gizli kalması arzu edilen bir şeyin faş olması ve “yaralanabilirlik” ile ilgili olduğunu söyler (2009[2004]: 132-133) ve şöyle devam eder: “Bir duygu olarak utanç tanık gerektirir; özne yalnız başınayken utansa bile, aslında ötekinin onunla ilgili görüşünü tahayyül etmekte, bu görüşü üstlenmektedir” (134). Ceyda’nın anlatısında da kendi rızası olmadan regl deneyimine tanıklığa çağrılan diğer kadınlar ve baba, üstelik bu tanıklığa sembolik bir cezalandırma ediminin de eklenmesi utanç duygusuna yol açıyor; görüşme sırasında “onur kırıcı”, “şok edici” yani yaralayıcı bir muamele olarak betimlenen sembolik tokatlarla ilk regl ânı hafızada iç içe geçiyor. Her ne kadar Ceyda on iki, on üç yaşlarında yaşadığı bu olaya retrospektif olarak bambaşka bir gözle, hatta eğlenerek bakabilse de, bu durum o ilk anda hissettiği utanç duygusunu unutmasına yetmiyor. Özlem’in (37) deneyiminde de benzer biçimde “numaradan atılan” bir tokat çıkıyor karşımıza:

“Evet çok hatırlıyorum. Yani hani görece işte belki babamın olmaması, annemin bu konularda muhafazakâr biri olmaması benim için o süreç çok rahatlatıcıydı mesela. Yani zaten regl olacağımı biliyordum. Hatta tuhaf ama yani o bütün Türkiye’de yapılıyor muydu bu bilmiyorum ben orta birdeyken bize cinsel eğitim dersi verildiğini biliyorum mesela. Sağlık ocaklarından gelmiş ve sınıfta anlatmışlardı. Hatta böyle bir kitapçık dağıtılmıştı regl nedir, kadınların organı nedir, erkeklerin organı nedir bütün bunların anlatıldığını hatırlıyorum ve ped dağıtmışlardı bize. Zaten bekliyordum. Arkadaşlarım olmaya başlamıştı. Ben de işte orta sona

gececeğim yaz Eylül ayıydı okulların başlamasına yakın bir zamandı tuvalete gittim ondan sonra regl olduğumu gördüm. Anneme geldim dedim ben regl oldum dedim. Ondan sonra o da bana ped verdi. Güldü, sarıldı. Gel dedi numaradan bir tokat atayım sana âdettendir falan dedi. Ama beklemediğim şekilde değil onun da ne amaçla yapıldığını bilirdim falan. Öyle güldük ve geçti yani. Kızım regl olmuş diye sevindi. Artık benim bir genç kızım var falan diye arkadaşlarını aradı, haber verdi. Böyle yani. Dolayısıyla orası travmatik ve rahatsız edici bir şey yoktu benim için.”

Ceyda ve Aslı’dan farklı olarak Özlem, regl olacağına dair bir bilgiye sahip. Özlem’in anlatısından bu bilginin kaynaklarından birinin okulda verilen cinsel eğitim dersleri olduğunu öğreniyoruz. Okulda verilen cinsel eğitimler, görüştüğüm feminist kadınların regl olma deneyimleri içinde tekrarlanan bir husustu. Ancak bu eğitimler kadınları reglden haberdar etse de ilerleyen sayfalarda anlatılar genişledikçe göreceğimiz gibi kimi zaman da regl olmayı saklanması gereken ve hakkında konuşulması uygun olmayan bir mesele haline getirmekte rol oynamıştır. Özlem’in anlatısına dönersek, annesi regl olduğunu öğrenince kızına sarılıp sonra da numaradan, sembolik bir tokat atıyor. Özlem, bu tokadın manasını şöyle açıklıyor:

“Yanakların kızarsın diye demişti annem mesela. Ama mesela onu şu an biliyorum yani utanç duygusunu aslında aşılacak için. Yanak kızarmasının nedeni yanakların al al olsun gibi bir şey değil aslında utan demek istiyor. Ama bence annem de onu bilinçli yapmadı. Öğrenilmiş bir şey o, sorgulamadı üzerine.”

Atılan tokadın tıpkı Ceyda’nın deneyiminde olduğu gibi sert ve kızgın bir şekilde atılmaması, ama belki de daha önemlisi annesinin genel tavrı Özlem için bu meseleyi travmatik hale getirmiyor. Deneyimini bugünden bakarak aktardığı için annesinin bunu bilinçli bir şekilde yapmadığını, sadece bir gelenek olduğu için uyguladığını söylerken, annesinin yakın çevresini arayıp “artık benim bir genç kızım var” diye haberdar etmesini de olumlu karşılıyor.

Aslı’da daha sert bir şekilde işleyen, Ceyda ve Özlem’de ise şakayla karışık bir şekilde atılan tokat yalnızca bu çalışmada karşılaştığımız bir istisna değil. Dikmen Özarlan’ın Türkiye’de reglin sosyal ve kültürel boyutlarını üniversite öğrencileri, onların anneleri ve bazılarının da anneannelerinin regl olma deneyimleri üzerinden incelediği saha çalışmasında gösterdiği gibi, regl olduğunu annesine duyuran kız çocuklarından bazılarının annelerinden aldığı ilk tepkilerden biridir tokat (2004: 195). Kumru ve Gökduman’ın Türkiye’nin farklı şehirlerinden ve farklı ülkelerden 500’e yakın kişiden ilk regl olma ve regle dair anlatılarını topladığı *Regl Hikâyeleri* (2021) kitabı içinde “tokat” anahtar sözcüğüyle arama yaptığımızda ise metnin içinde 61 kez bu kelimenin geçtiğini görürüz. Vargün’ün (2021) 2016 yılında Şanlıurfa’nın

üç farklı ilçesinde yaşları 18-73 arasında değişen toplam 68 kadınla derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlem tekniklerini kullanarak menstruasyona dair sakınma, kaçınma, koruma ve korunma pratiklerini araştırdığı çalışmasında da görüşülen kadınlar, ilk defa regl olan kız çocuğuna tokat atılmasının bir gelenek olduğunu aktarırlar. Bu gelenek yalnızca Türkiye toplumuna mahsus değildir. Dikmen Özarıslan'ın da vurguladığı gibi “Kız çocuğunun ilk âdet kanamasında, annesinin yüzüne tokat atması, değişik kültürde karşımıza çıkan ortak bir gelenektir” (2004: 99). Tokadın niye atıldığı hakkında ise farklı sebepler gerekçe gösterilir. Örneğin Vargün'ün çalışmasında kadınlar, bu âdetin sebeplerini şöyle anlatırlar: “tokat atarak kızı yaşama ve onun şoklarına hazırlamak”, “kıza iyi şans getirmesi”, “hayatı boyunca âdet dönemlerini rahat geçirmesi” ve “utançtan solan yüzüne kan gelmesi için” (2021: 5). Ancak tokat atmak aynı zamanda bir cezalandırma ve disipline etme pratiğidir. Tüm patriyarkal toplumlarda ahlâkın ve sosyal düzenin, “fitne” yaratma potansiyeli olduğu varsayılan kadın bedeni ve cinselliğinin denetlenmesiyle muhafaza edildiğini vurgulayan Fatmagül Berktaş'ın hatırlattığı gibi (1996: 154-156), tektanrılı dinlerde ilk günahın bedeli Adem'den (erkekten) çok Havva'ya (kadına) ödetilmiştir; Adem “ekmeğini ter döküp çalışarak” kazanmayla cezalandırılırken Havva “*acılar içinde* çocuklar doğur[maya]” mahkum edilmiştir (70-71, italik bana ait). Dolayısıyla ıstıraplı bir “ceza” addedilen doğurganlığın başlangıcı olduğu kadar pek çok toplumda (“fitne” unsuru) cinsel hayatın da başlangıcı olan ilk regl deneyimine bedenî bir cezanın –sembolik tokadın- eşlik etmesinin, kadın bedeni ve cinselliğini hizaya çağırın yanı gözden kaçırılmamalıdır.

Bununla birlikte Ceyda'nın ve Özlem'in hikâyelerinde durumu karmaşıklaştıran bir başka unsur daha vardır. Ceyda'nın annesi kızının regl olduğunu etrafa duyurma telaşına düşer. Özlem'in annesinde de hem benzer bir telaş vardır hem de artık çocuğu genç kız olduğu için onu tebrik eder. Dikmen Özarıslan kendi araştırma bulgularından yola çıkarak bu ikircikli durumu şu şekilde analiz etmektedir:

...ilk âdet kanını gören kız çocuğuna tokat atılması, periyodik kanamanın cezalandırılması gereken bir durum olduğu mesajını vermekte ve onda suçluluk duygusunun gelişmesine neden olabilmektedir. Kız çocuğu hemen arkasından artık âdet kanaması görmeye başladığı ve genç kızlığa adım attığı için tebrik edilmektedir. Bu koşullarda genç kızın yaşamının bu yeni dönemi hakkında ne düşünmesi ve nasıl bir tutum geliştirmesi konusunda çelişkili duygular içine gireceği, bunun da onun üzerinde olumlu ve sağlıklı bir etki yaratmayacağı açıktır (2004: 195).

Sonuç olarak, Aslı'nın regl olma deneyiminde annesinin başka bir açıklama yapmadan sadece tokat atması, onun için yaşadığı bu olayı senelerce sorgulanacak, travmatik bir mesele haline getirmiştir. Ceyda ve Özlem'in deneyimlerinde ise regl olma cezalandırma, başkalarına duyurma ve tebrik etme üçgeninde yaşanmıştır. Bu durum ise onlarda travmadan ziyade utanç ve kafa karışıklığı yaratmıştır.

Bir başka görüşmecim Sümeyye (25) ilk regl olma deneyimini şu sözlerle anlatıyor:

“Nasıl oldu ablamdan önce olduğumu hatırlıyorum, ablamla aramızda bir yaş var. Gördüm böyle tuvalete gitmişim, sekizinci sınıftaydım. Sonra annem de anneannelerdeydi yukarda yanına çıktım. Aa anne dedim, şimdi şöyle hiç bilmediğim bir şey değildi. Okula [...] konferans yapmak için bir kadın gelmişti. Bu sanırım molpedin ya da orkidin. Hani böyle kıyafetinin altına saklarsın filan sınıfa çıkarsın. Halbuki bu saklanılacak bir şey değil dese o kadın mesela, o kadının bir cümlesi bütün hayatı değiştirecek. Ama demek ki orada da bize söylenmiyordu. Onu böyle saklayıp götürmeye çalışıyorduk filan. Yani okuldakiler garip oluyordu tabii [...], okulda [regl] olduğum zaman. [...] yanımda mesela yakın bir erkek arkadaşım oturuyor o zaman, biliyor mu benim acaba o an olduğumu filan diye böyle kötü hissediyordum hani. Sanki halbuki doğal bir hayatın işleyişi ama yani ilk defa böyle bir şey yaşamamın da verdiği bir şey olabilir bilmiyorum. Öyle ya çok şey yaşamadım, böyle aşırı çekinerek de yaşamadım, aşırı rahat da yaşamadım yani”

Sümeyye de ilk defa regl olduğunda bunu annesiyle paylaşıyor ve reglden okulda verilen eğitim sayesinde haberdar olduğunu söylüyor. Yukarda söz ettiğim gibi, okulda verilen bu eğitimler kız çocuğunu reglden haberdar etse de regl deneyimini her durumda konuşulabilir kılmıyor. Sümeyye'nin anlatısında da bunun örneğini görüyoruz. Kumru ve Gökdoğan, okullarda verilen cinsel eğitimleri şu şekilde analiz ediyor:

Regl olmaya ve bedene dair eğitimler zaman zaman okullarda da verilir ve verilmelidir. Ancak bu eğitimlerin kapsayıcı ve kapsamlı olduğuna ve doğru bilgileri, doğru şekilde aktardığına dikkat etmek gerekir. En sık yapılan yanlışlardan biri, oğlan çocuklarına regl hakkında bilgi verilmemesidir. Tabular ancak, sadece regl olanların ya da regl olacağını sandıklarımızın değil, tüm çocuk, genç ve yetişkinlerin regl hakkında bilgilendirilmesiyle yıkılabilir (2021: 84).

Sümeyye reglin saklanması gereken bir şey olmadığını bu eğitimlerde doğru bir şekilde aktarılmadığını tespit edip bu durumu eleştiriyor. Ped saklama, erkek arkadaşlarının regl olduğunu fark etmesinden çekinme gibi reflekslerin yalnızca Sümeyye'ye mahsus olmadığını, bunun o dönemde okuldaki diğer kız çocuklarının deneyimini de içine alan bir anlatıya dönüştüğünü kullanılan “biz” ekinden anlayabiliyoruz: “Onu böyle saklayıp götürmeye çalışıyorduk filan.” Anlaşılan o ki reglin kendisinin saklanması gereken bir konu haline gelmesinde “regl oldum” bilgisinin ilk paylaşıldığı kişinin -genellikle bu kişi anne- tutumunun yanı sıra, o

dönem çocuğun hayatındaki diğer sosyalleşme noktaları da -bu örnekte okul- etkili oluyor. Sümeyye bugün hâlâ kendisi için reglin her yerde konuşulabilir bir mesele olmadığını söylüyor, ancak reglin konuşulabilirliğinin kuşaktan kuşağa değiştiğini de ekliyor:

“...Herkesin bildiği bir şey. Yani herkesin bildiği şeylerin neden konuşulmadığı bana çok garip geliyor bazen. Bunu mesela burada söylerken yine birçok yerde söyleyemiyorsun... Yani bunu belki yine söyleyemeyeceğim başka bir yerde, bilmiyorum, ama şey yani bakıyorum birazcık daha bunu söyleyebileceğim yerlerde söylüyorum hani daha rahat konuşuyorum... Ama şimdi daha böyle gelen Z kuşağıyla filan rahat konuşuyoruz. Z kuşağı erkekleriyle. Mesela [...] böyle bizden yaşı büyük olanlarla filan daha çekinerek konuşuyorsak, bizim yaşımızda ve bizden daha sonra gelen şu anki gençlerle konuşuyoruz mesela. Kuzen mesela. Kuzenlerimle, küçük kuzenlerimle. Böyle onlar birazcık daha bence bu konuda açıklar yani.”

Yaprak ise regl olduğunda annesi tarafından bilgilendirilmiş kadınlardan biri. Annesinin onunla bu konu hakkında konuşmasını 1970’lerin eğitim politikasına bağlıyor. O dönemde annesinin lisede kız okuluna gittiğini, iyi bir eğitim aldığını, bu yüzden de regl hakkında kendisiyle rahatça konuşabildiğini ifade ediyor. Okulda regl hakkında verilen eğitimi ise ahlâkçı bir yerden yapıldığı için eleştiriyor. O döneme dair tek utancının tıpkı Sümeyye gibi erkeklerden kaynaklandığını söylüyor: “...Tabii o zaman utanıyorduk ama erkeklerden utanıyorduk. Hani regl olmaktan bir utancım yoktu. Hiçbir zaman da olmadı” (Yaprak, 31).

Aylin’in (26) regl olma deneyiminde ise Sümeyye ve Yaprak’ın deneyiminden farklı olarak okulun olumlu bir etkisi var. Aylin’in aktarımı, reglin utanç duyulacak ve gizlenecek bir deneyim olmadığını kız çocuğuna öğretilmesinin durumla baş etmeyi nasıl kolaylaştırdığına dair iyi bir örnek teşkil ediyor:

“...O aslında çok travmatik olabilecek bir şeyken o kadar olmadı. Beden eğitimi dersinde, takla atılan haftada falan oldu. Sıraya girmişken arkadaki arkadaşım fark etti. O zaman beşinci sınıftık. Hocamız her gün son derste temizlik, bilmem ne, adet olursanız gelin haber verin, utanmayın falan gibi böyle nutuk atardı. İşe de yaradı bu arada hani utanmayın, çekinmeyin, bu doğal bir şey konuşmaları. O gün o sırada bunu fark edince çok büyük bir travmaya dönüşmeden sınıfa gidip, haber verip sonra işte annem geldi. Eve geldik işte ped med falan bunu takacaksın, bu kadar...Daha basit geçti.”

Kumru ve Gökduman’ın belirttiği gibi “Regl olmak, kimileri tarafından keyifli ve pozitif hislerle deneyimlenebilir. Öyle ki, regl beklenen, yaşandığında ise kişinin gününü güzelleştiren bir olay olabilir” (2021: 54). Benim çalışmamda da regl olmayı bekleyen, regl olmayı büyümenin bir işareti olarak gören ve bu yüzden regl olduğunu görünce çok sevindiğini ifade eden görüşmecilerim oldu. Rüya, Ece ve Görkem bu

görüşmeciler arasındaydı. Ece regl olmaktan duyduğu sevince, annesinden çok teyzesinin ortak olduğunu söyledi. Regle dair kız çocuğuyla konuşmanın, regl oluşu mutlulukla karşılamanın o yaştaki bir kız çocuğu için çok önemli olabileceğini ve bu sayede ilk reglin olumlu bir deneyim olarak hatırlanabileceğini Ece'nin (24) anlattıklarından öğreniyoruz:

“...Çünkü ben ilk regl olduğumda hatırlıyorum, tuvalete gittim ve böyle hani renkli, kahverengi. Allah dedim ne oluyor. Bir de o dönem benim şeyim vardı, böyle bir hastalık hastalığım vardı. Aşırı korkuyordum her şeyden. Böyle baktım. Ulan dedim ölüyor muyum ne oluyor. (Gülüyor) Sonra annemi çağırdım. Annem dedi ki bir şey yok ya dedi, adet olmuşsun. Ne olduğunu biliyorum bu arada [...]. Böyle vov falan çok sevindim. Annem dedi ki ped tak devam et. Ama ben biraz daha şey bekliyorum, böyle hani kızım genç kız oldu falan böyle bir kutlama, çoşku bekliyorum. Göremedim açıkçası, biraz üzüldüm. Sonra teyzem işten geliyor, onu hiç unutmuyorum. Teyzem işten geliyor, apartmanda merdivenleri çıkıyor...Anne dedim ben teyzeme söyleyeceğim, söyleyebilir miyim. Söyle tabii kızım git dedi. Ondan sonra şey bu arada annem bana galiba renkli ped falan almıştı. Böyle hani paket renkli onu hatırlıyorum. İndim aşağı neyse teyze dedim ben regl oldum falan aşırı mutluyum. Teyzem dedi aa yeğenim ne kadar sevindim harika bir haber. Hemen gel odama dedi konuşalım birazcık. Neyse gittim odasına. İşte dedi şöyle olur anlattı detayları. Zaten biliyordum da. İşte dedi pedi şöyle koyacaksın, işte günlük ped şöyledir. Bir de paketler renkli ya benim acayip ilgimi çekiyor, hoşuma gidiyor böyle...Ay dedi çok sevindim, çok mutlu oldum. Artık dedi genç kız oldun, büyüdün. Ben böyle şeyim: “büyüdüm”. (Başını kaldırıp havalı bir şekilde söylüyor ardından kakhaha atıyor)

Görkem'in (45) sevinci ise ebeveynlerden biri ile yaptığı konuşmayla sınırlı kalmıyor, bütün aileye yayılan bir kutlamaya dönüşüyor. Bu açıdan da özgün ve önemli bir örnek:

“Çok sevinmişim yani olduğuma da çünkü bütün arkadaşlarım olmuştu. Ben çok geç oldum. Lise birin yazında oldum. Spor yapıyordum o zaman, spor yapanlar daha geç oluyormuş yani. Tabii o zaman internet falan yok, araştırma imkânımız yok soramıyorum. Diyorum ya o kadar iliklerimize işlemiş ki, o kadar özgürlükçü bir ailede yaşamama rağmen anneme hani “anne ben daha regl olmadım. Neden?” demedim yani. O yüzden çok sevinmişim yani. Hatta plajdaydık kuzenimle. Kuzenim gördü dedi ki mayonda dedi leke var dedi. Aaa dedim yoksa regl mi oldum. (Sevinçle söylüyor.) Hemen eve koştuk, anneme söyledik. Annem de çok sevindi. Çünkü böyle gelişmemiştim de hala erkek gibiydim fiziksel anlamda yani. İşte sonra da akşam kuzenlerim falan herkes, babamlar falan pasta [yedik] Yani kimse orada oturup Görkem regl oldu demedi, ama herkes biliyordu yani niçin olduğunu. Hepimiz, eniştemler falan gayet pasta kesip yemiştik. Çok güzeldi yani. Çocukluğuma dair güzel bir şey olarak kaldı.”

Görkem'in anlatısında regl olmanın uzunca bir süre beklendiğini görüyoruz. O dönemde tüm arkadaşları regl olmuşken kendisinin olmaması Görkem'i endişelendirse de bunu annesiyle paylaşmıyor. Görkem'in ailesinin, regli gizli saklı yaşanması gereken bir durum olarak görmeyen, hatta bunu sevinçle pasta keserek kutlayan bir aile olduğunu hesaba katarsak, görüşmecimin annesiyle

konuşamamasını toplumsal alandan çocuğa farklı kanallar yoluyla aktarılan önyargılarla bağlantılandırabiliriz. Öyle ki Görkem bugünden baktığında reglin konuşulmasına dair bu çekincenin ne kadar içselleştirilmiş olduğundan dert yanıyor. Yine de bu anlatıda ailenin desteğiyle bir kutlama haline dönüştürülen regl deneyimi, kız çocuğu için güzel bir hatıra olarak kalabiliyor. Bazı regl deneyimlerinde ise olumlu ve olumsuz unsurlar iç içe geçiyor:

“Evet. Benimki ablalarım[in] yine regl olmadan önce bak böyle bir şey var, hani eğer regl olursan bunu bizle mutlaka paylaş dediğini hatırlıyorum ve işte yine ablama ilk gördüğüm zaman tabii ki korku duymuştum ve bir ağrı, çok sancım vardı, ağrı hissetmişim. O kanı gördüğüm zaman böyle içimde bir korku, huzursuzluk, sanki o anda ölecekmiş gibi hissetmişim. (Gülerek) İlk defa, ilk deneyimim bilmiyorum çok bilgi sahibi değilim falan ama sürekli o dönemde arkadaşlarım işte regl oluyor sürekli falan... [...] on dört on beş yaşlarında olduğumu hatırlıyorum. Ablama paylaşmışım, sonra ablam işte bana nasıl ped takmam gerektiğini anlatmıştı. Sormuştu takmış mıydın diye. Ben zaten böyle reklamlardan falan görüp anlamışım nasıl takılacağını, kendim yapmışım onu da. [...] Ondan sonra ablamın mesela bir topluluk içerisinde bunun imâsını yapıp dalga geçtiğini hatırlıyorum. Bundan çok rahatsızlık duyduğumu hatırlıyorum. [...] hatta şey demişti sanırım, anne demişti kızın şehit düştü demişti, ne alakaysa niye böyle söylemişti bu korkunç bir şey (Gülüyor). Ama bununla dalga geçmişti mesela. O yüzden mesela benim kafamda bu algı sanırım o zamanlar kötüydü regle karşı. Konuşulur bir şey değildi. Ben regl süreçlerimi çok zor geçiririm... Bulantılı, sancılı ve oldukça zor... İlk gün çok sıkıntı yaşarım ve genelde çıkmamaya çalışırım, bayağı yaşam kalitemi düşüren bir sancı bu ve dediğim gibi bu belki o zamanlar konuşulacak veya işte normalleşecek bir şey değildi. Saklanılacak, işte böyle sürekli koyu renkler giyeceğim, acaba sızdı mı arkamda iz var mı, kalktığım yere bakayım, o tedirginlik, arkadaşlarımıza hep eteğime baksana bir şey var mı muhabbeti falan (Gülüyor). Tedirginlik yaratan bir şey, sanki ayıp bir şeydi bilinmesi. [...] mesela çok sancım olurdu, kıvranırdım bir köşede, annem mesela yumurtalıklarına zarar vermesin diye ağrı kesici almama izin vermezdi küçükken ve ben o sancıyı çekmek zorunda kalırdım. İğne falan yaptırmama izin vermezdi yine aynı şekilde. Babam sorduğu zaman da biraz rahatsız, karnı ağrıyormuş falan regl olduğumu söylemezdi mesela. Bu yüzden benim için konuşulmayacak bir şey, saklanılacak bir şey hatta belki gücenilecek bir şey, utanılacak bir şeymiş gibiydi ve işte böyle hiç istemediğim, ay böyle sancılar çektiğim, rahatsızlık duyduğum, yine mi dediğim falan bir süreç.” (Başak, 24)

Görüldüğü gibi, Başak regl olduğunda bunu ilk olarak ablasına açar. Reglin ne olduğunu ablalarından öğrenir, pedin nasıl kullanılacağı konusunda onlardan destek alır. Ancak topluluk içinde Başak’ın regl olduğu imâsını yapıp onu utandıranlar da yine ablalarıdır. Başak için regl o zamanlar üzerine konuşulabilecek bir şey değildir çünkü ona verilen mesajlarda da regl konuşulabilir bir deneyim olmanın ötesinde şifrelenen bir şeydir: “Anne kızın şehit düştü.” Bir başkasıyla regl olunduğu paylaşılacaksa, bu durumu açıkça ifade etmek yerine farklı adlandırmalar kullanarak regle dair imâda bulunulması esasında oldukça yaygındır. Yine görüşmeler içerisinde Aylin’in deneyiminde de bu adlandırmalardan birini görürüz:

“Arkadaşlarımla konuşmalarımı düşünüyorum, regl pis bir şey. Kötü bir dönemim bu benim hani hastalandım, hasta oldum. Bu bile mesela. Ortaokulda hatırlıyorum hep öyle derdik hasta oldum. Yani bunu kim öğretti bize?” (Aylin, 26)

Aylin’in ifade ettiği “hasta olmak” da regl söz konusu olduğunda karşımıza çıkan en yaygın adlandırmalardan bir tanesidir. Filiz Bingölçe’nin *Kadın Argosu Sözlüğü*’nde (2001) bulunan ve regl olunduğunu ifade etmek için kullanılan diğer adlandırmalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: kabul günü, kan gövdeyi götürmek, Kıbrıs kan ağlıyor, misafir gelmek, Kızılırmak, namazsız olmak, salça üretmek, teyzem geldi, Anadolu kana battı, şakır şakır durumları, üstü gelmek, aşağı mahalle kan gölü. Kelime seçimlerine baktığımızda bilhassa kırmızı renge bir gönderme olduğunu, kanamanın gerçekleştiğine dair vurgu yapılmaya çalışıldığını görürüz. “Şehit düşmek” ifadesi ise Bingölçe’nin hazırlamış olduğu sözlükte yer almaz ancak buradaki vurgunun kan ve kanamayı imâ ettiği açıktır. Bu adlandırmalar, reglin ulu orta konuşulmaması veya gizli tutulması gerektiğine dair inancı ve utancı yansıtır. Ayrıca kız çocuğunun regl olmaya yönelik algısını da şekillendirir.

Başak’ın anlattısından adet döngülerinin oldukça zor ve sıkıntılı geçtiğini, onun bütün yaşam pratiklerini doğrudan etkilediğini, kıyafet tercihlerini dahi ona göre yapmasını gerektirecek kadar kısıtlayıcı bir deneyim olduğunu görüyoruz. Başak, özellikle regl olduğunun anlaşılması, kan bulaştığı takdirde gözükmemesi için dikkat sarf ediyor ve regli utanarak yaşıyor. Iris Marion Young, bedene özdisiplin dayatan ve davranışların mikro düzeyde idaresini gerektiren bu durumu Sophie Laws (1990)’dan ödünç aldığı ifadeyle “adet görme adabı” (menstrual etiquette) olarak nitelendirmektedir: “Adet görme adabı genç kızlar ve kadınlar için duygusal ve disipline edici bir yükür çünkü adet kanaması ile ilgili uygulamaya zorlandığımız kurallar nedeniyle yaptığımız değil ama olduğumuz şey yüzünden saklanması gereken ve utanç verici olduğumuzu öğreniyoruz/biliyoruz” (Young, 2005: 112’den aktaran Salman Yıkılmış, 2020: 120). Dolayısıyla Başak’ın deneyiminde de gördüğümüz gibi, regli gizlemek için harcanan dikkat ve emek, yani “adab” a riayet, aynı zamanda “olduğumuz şey” i gizleme emeğine dönüşüyor. Regl her ne kadar kadınların hayatında “doğal” bir döngü olarak kabul edilse de, bu gizleme emeği ya da “adet görme adabı” regl halindeki kadın bedeninin “normallik” halesini bozuyor.

Başak’ın regl olduğunda gündelik hayatını etkileyen belki de en önemli unsur çektiği ağrılar. Bu noktada annenin destek olmayışı -yumurtalıklara zarar vereceği düşüncesiyle ağrı kesici vermemek, iğne yapılmasına müsaade etmemek- kız

çocuğunun sürecin tüm yükünü tek başına üstlenmesine ve zorlanmasına sebep oluyor. Başak için reglin konuşulamayan, saklanması gereken ve utanç duyulan bir şey haline gelmesinin sebeplerinden biri ise babanın anne tarafından bilgilendirilmeyişi, regl olduğu zaman bunun babadan özellikle gizlenmesi. Bu durum, reglin ancak bazı kişilere söylenip bazılarına söylenemeyeceği inancını pekiştiriyor. Dikmen Özarlan'ın belirttiği gibi “Adet kanamasının babaya, anne tarafından söylenmesi ve hatta babanın bu durumdan haberdar olup olmadığını kıza fark ettirilmemesi, kız için kanamanın gizli tutulması gereken, ayıp ve utanılacak bir durum olduğuna ilişkin üstü örtülü bir mesajdır” (2004: 201).

Büyümenin göstergelerinden biri olan regl gerçekleştikten sonra ebeveynler tarafından en sık kullanılan cümlelerinden biri “sen artık genç kız oldun.” Bu cümlenin arkasına kız çocuğuna yüklenen yeni sorumluluklar da ekleniyor:

“Olduktan sonra zaten bütün yaşamsal pratiğin değişiyor. Sen artık genç kız oldun, artık ee açık giyinemezsin, artık daha dikkatli olmalısın. O regl ile birlikte sanki bir anda hayatına bir değnek geliyor ve her şey bir anda değişiyor. “Sen artık genç kız oldun” denilmeye başlıyor. Sürekli bunu duyuyorsun mesela. Yaptığın her harekette sen artık genç kız oldun, bunu yapma. Sen artık genç kız oldun, şöyle giyin şeylerini çok sık duyduğumu hatırlıyorum regl ile birlikte. O zamanlar eskiden benim için gerçekten kâbus gibiydi.” (Başak, 24)

Buna benzer cümleler duyan ve hayatına birdenbire pek çok kısıtlamanın girdiğini söyleyen kadınlardan biri de Dicle. Diğer görüşmecilerden farklı olarak Dicle (30) regl olma deneyimini, feminist olma hikâyesinin merkezine koyarak anlattı:

“Erkeklerle oynuyordum, futbol oynardım. Çok erkeksi davranırdım. Kız çocuklarıyla ilgili oyunlarda hiç oynamazdım mesela işte bebekmiş, ip oynamakmış falan filan. Hep böyle erkek oyunlarını oynardım ve sonrasında ne zaman regl oldum on bir yaşındaydım regl olduğumda regl olduğumda anneme işte ya bu çok belki kişisel bir şey ama ben bunu rahatlıkla anlatıyorum. Arkadaş ortamında da anlatıyorum. İşte o kanın geldiği vakit o kadar çok korkmuştum ki annemin yanına gittiğimde sanki yaralandım gibi gelmişti. Ne oldu bana falan diye. Annem de bundan sonra erkeklerle oynayamazsın demişti bana. Bundan sonra kadınsın demişti ve bunu mesela annemin bana söylemesi ben böyle çok büyük sert bir tokat gibi gelmişti. Hani o vurduğu tokat dışında tabii sonra da tokat atmıştı, ben onun dediğini yapmayıp erkeklerle futbol oynamaya gittiğimde dayak yemiştım bir kere [...]. Ne zaman ben o tokadı yedim, o zaman dank etti. Ama o fiziksel tokadın ardında aslında o söylemler belki beni çok sarsmıştı. Sen kadınsın bundan sonra dikkat edeceksin. Bu her ay senin başına gelecek ve hani bundan sonra kardeşlerinle ilgileneceksin. Erkek çocuklarla oynamayacaksın, onlardan uzak duracaksın falan filan. Aslında bunu sonradan düşününce belki benim için ilk şey oydu yani feminist bakış açısıyla baktığımda. İlk fark ediş hani bir kız çocuğu olmanın ötesinde hani ileride kadın olmanın zorluklarına daha şimdiden adım atmışım gibi gelmişti bana, bilmiyorum.” (Dicle, 30)

Merve (30) ve Ceyda (26) ise kız çocuklarına yönelik bu kısıtlamaların yalnızca regl olduktan sonra değil, ergenliğe girilen ilk vakitlerden itibaren başladığını ifade ettiler:

“Bir de işte şey var mesela işte annemin söylediği kadının günahları yazılmaya başladı falan. Hani siz erişkin oldunuz artık böyle söylemler oluyor. Hani böyle işte göğüsler büyümeye başlıyor işte biraz daha dikkat et bol giyin falan. Hani muhafazakâr olduğu için bu tarz yaklaşımlar oluyor. O yaşta böyle ekstra bir dikkat var mesela. Ama bu regl olmaya özel bir şey değil, o dönemle birlikte olan şeyler hani. (Ergenlikten bahsediyor) Daha kontrol sağlamaya yönelik bir refleks geliyor yani anne babalarda...”

“Yani şöyle regl olmadan önce bende on üç on dört yaşında değişiklikler başlamıştı vücudumda. Şey hatırlıyorum gitar kursuna gidiyordum. Gitar kursunda da giymeyi çok sevdiğim bir tişörtüm vardı oraya giderken işte böyle straplez gibi bir şey üzerinde de bir şey var. Ama hani sonuçta gitarı alıyorsun eğiliyorsun zart zurt. Bir gün babam şey dedi hani bunu giyme kursa giderken. Niye giymeyeyim falan filan anlamaya çalışıyorum. İşte hani her taraf meydanda falan gibi bir söylem yaptı. Anlayamamıştım. Benim bir erkek kardeşim olsaydı nasıl böyle bir şey söylerdi acaba? falan gibisinden. Yine göğüsler böyle büyümeye başladığında vs. kambur yürüdüğümü hatırlıyorum, her kadın gibi, özel bir hikâye değil. Kamburluğumun başladığını hatırlıyorum ve hani işin garibi sürekli anne babadan bana gelen dik dur kızım dik dur şeyi var ama hani şeyin farkında değililer asıl benim kambur durmamın nedeni göğüsleri saklama eğilimi yani. Kimse bana sakla dememiş olsa da bunun işte ailede gündeme getirilmesi, ay bak Ceyda büyüdü ya da annem artık senin göğüslerin çıkıyor sana işte sütyen almalıyız, öyle her yere bununla gidemezsin işte benimle birlikte sütyen almaya geleceksin falan filan. Bunlardan sonra aslında, onlar direkt olarak söylemese de bu bir ağırlık oluşturuyor. Ben artık bir kadını ve buna hazır değilim.”

Başak ve Dicle’de ilk regl olma anıyla, Merve ve Ceyda’da ise ergenlikte beden gelişimiyle ortaya çıkan değişikliklerin aile tarafından fark edilmesiyle başlayan genç kız olma deneyimi, kız çocuğunun gündelik yaşamını da değiştirir. Regl, bedenin her ay bir gebelik durumuna hazırlanmasıyla ilgilidir ve dolayısıyla beden doğurgan olma yolunda işlev kazanmaya başlar. Bu durum, o yaşlarda bir çocuk için birdenbire yetişkin olmak anlamına gelebilir. Regl olduktan sonra veya ergenlik belirtileri başlayınca gelen bu büyüme hissi çocuğa mutluluk verebilir. Nitekim, yukarıda feminist kadınların ilk regl olma anlatılarının bazılarında büyüme hissini olumlu karşılamaya dair örnekler görmüştük. Büyüme vurgusu, çocuğa ailesi tarafından bir baskı aracı olarak kullanılmaya başlandığında ise bir kâbusa dönüşebiliyor. Çünkü ergenlik belirtileri göstermek veya regl olmak, her çocuk için büyümek anlamına gelmeyebilir. Çocuk buna hazır değilken ailesi tarafından “sen artık genç kız oldun” cümlesiyle kadınlığa geçişe dair vurgu yapılması ve büyüdüğü gerekçesiyle çocuğun bedeninin ve davranışlarının denetim altına alınması, çocukta regle dair olumsuz bir algı oluşmasına sebep olabilir. Dikmen Özarlan’ın da benzer şekilde aktardığı üzere,

Âdet kanaması görmeye başlamasından dolayı toplum içinde yeni bir yer edinen genç kız, ailesi tarafından daha sıkı denetlenmektedir. Kendisine daha fazla sorumluluk yüklenmekte ve davranışları kontrol edilmektedir. Ancak bedensel gelişimi ergenlik düzeyine ulaşmış olsa da, psikolojik olarak yeni duruma bu kadar çabuk uyum sağlaması olanaklı görülmemektedir (2004: 216).

Anlatılardan da gördüğümüz gibi, ailenin kontrolcü tutumuyla beraber kız çocuğunun yaşamına peşi sıra yasaklar getirilmesi -erkeklerle oynamaya müsaade etmemek, giyim-kuşama dair uyarılar yapmak, yeni sorumluluklar yüklemek, artık daha dikkatli olması gerektiğini söylemek- çocuk için büyüme sürecinin kendisini sancılı ve yorucu bir hale getirir. Bilhassa Dicle'nin anlatısında bu kısıtlama ve yasakların onda ne kadar sarsıcı izler bıraktığı açıktır. İlk regl olma deneyimi ve ardından annesinin getirdiği yasaklar, bu yasaklara uymayınca başvurulmuş şiddet-erkeklerle oynadığı için tokat yemesi- Dicle'nin kadın kimliğine dair algısını olumsuz etkilemiştir. Dikmen Özarlan'ın kendi çalışmasından yola çıkarak söyledikleri de bu çıkarımı destekler niteliktedir: "...çevredeki kişilerin tutumları, genç kızların periyodik kanama ile ilgili olduğu kadar, genel olarak 'kadınlık' ile ilgili düşünce ve duygularını da etkilemektedir" (2004: 182).

Başak, Dicle, Merve ve Ceyda'da ortaklaşan genç kız olma deneyiminin bir noktada ayrıştığını da belirtmek gerekir. Başak, Dicle ve Merve muhafazakâr bir aile içinde yetiştiklerini görüşmeler boyunca sıklıkla tekrarladılar. Dolayısıyla onların yaşadığı ilk regl olma deneyimi diğer kadınlara nazaran daha fazla baskı unsuru barındırıyor ve onlar için bu deneyimi daha yaralayıcı hale getiriyordu. Ceyda'nın ailesi ise muhafazakâr olmamakla birlikte "sen artık genç kız oldun" diyerek kızlarına yeni ve onu rahatsız edici davranış kalıpları dayatmışlardı. Cansel (32) de modern-muhafazakâr diye tanımladığı aile yapısı içinde genç kız olmanın getirdiği yüklerden rahatsız olan kadınlardan biri:

"...ben o kadar uzun süre kadınlardan uzak durdum ki. Şeyden dolayı değil, ben kızlarla anlaşamıyorum, kızlar kötü. (Bundan kaynaklanmadığını belirtiyor) Ben kabullenemedim tamam mı o regl dönemini. Ama benim etrafımdaki bütün kızlar bir anda olgun genç kız oldular. Kendimi çok dışarda hissettim ve o olgun genç kızlık hiç hoşuma gitmedi, yani o şey (Gülüyor). Çünkü kabullenemediğim bir şey var ve o kalıba da giremiyorum. Böyle miç miç da olamıyorum, dünyama hala henüz erkekler girmemiş, işte ne bileyim erkek arkadaş girmemiş falan. Ya da başka bir şey daha henüz keşfedememişim yani cinsel farkındalığım neyse artık erkek mi kız mı hani o dönem cinsel farkındalık ne üzerine geliyorsa. Hiçbir şey yok sadece bir acı var ve bu acıdan bazıları haz alıyor, kendilerini büyümüş hissediyorlar. Ben böyle bir şey hissetmiyorum, sınırlanmış hissediyorum ve sınırlanmak beni böyle delirtiyor. O yüzden çok yabancılaştım ve böyle teyzeler falan ay sen büyüdün miç miç diye

üzerime geldikçe ben daha da tiksindim yani. O dönemde [kendimi] ne kadın ne erkek olarak göremiyordum. Kadın olarak görüyordum ama kadınlığın getirdiği yükleri kabul etmek istemiyordum. Yani kadın olma fikrine yabancı değildim ondan o nonbinary denilen insanlardan değildim belki ama şey o fikir, bana verilen şeyden sıkılıyordum. E erkek de değilim. Bir yandan da canavar gibi üzerime yürüyen teyzeler var. Ay sen genç kız oldun diye ve ben daha henüz hiçbir şeyin farkında değilim. Ya onların genç kız tanımıyla benim genç kız tanımım uymuyor. Benim genç kız tanımım yine özgür, yine rahat, yapabildiği her şeyi yine yapabilen, koşabilen, hareket edebilen, özgürce fikirlerini savunan böyle bir şey. Ya böyle en güzel sütüyenler falan değil. (Gülüyor)

Cansel'in anlatısında ilk önce regl olmanın getirdiği fiziksel acıdan duyduğu rahatsızlığı görüyoruz ki bu diğer feminist kadınların anlatısında da sıklıkla karşılaştığımız bir konu. Cansel'in anlatısını diğerlerinden farklı kılan ise ailesinin baskısından çok çevrenin baskısından söz etmesi oldu. Vargün'ün aktarımı bu durumun sadece Cansel'e özgü bir deneyim olmadığını doğruluyor: “Fizyolojik bir durum olan menstrüasyon sürecinde kadın cinsiyetçi ritüeller, kurallar ve tabular aracılığıyla çevrelenir ve kontrol edilir” (2021: 7). Cansel hem çevreden gelen bu kontrolden hem de etrafındaki kız arkadaşlarının genç kızlığa erişmeyi ve bunun yarattığı sorumlulukları kolaylıkla kabullenmesinden hoşnut değil. Bu durum da Cansel'in arkadaşlarından uzaklaşmasına sebep oluyor. Cansel o dönemde kendisini herhangi bir cinsiyet kimliğine ait hissetmediğini belirtiyor ve etrafındakilerin ona dayatmaya çalıştığı genç kızlık tanımına uymak istemediği için regli kabullenemiyor. Kadınlarla yakın olmayı uzunca bir süre reddetmesini de regl olduktan sonra ondan beklenen davranış kodlarının dışında kalmasıyla açıklıyor. Kadın olmanın özgürlüklerden feragat gerektirdiğini hisseden Cansel'in regl oluşunu kabullenememesi, aslında hâlâ istediği gibi hareket edebilme özgürlüğünden vazgeçmemesiyle ilişkili. Yani regl olmanın aile ve çevre tarafından bedenine ve yaşamına çeşitli kısıtlamalar getirerek, ondan “adet görme adabı”na riayet bekleyerek hareket alanını kısıtladığını görmek, kız çocuğunun kadın kimliğine yabancılaşmasına da sebep olabiliyor.

Bahar'ın (28) ilk regl olma deneyimi ise meselenin başka bir boyutunu ortaya seriyor:

“12 yaşındaki doğum gününden bir hafta önce regl oldum...Şöyle, ben mücahide bir kız çocuğuydum. Yani çocukluğumdan beri ailemin bu konuda çok fazla yönlendirmesi olmadığını söylemem lazım, belirtmem lazım çünkü direkt öyle düşünülür [...] Ben çok fazla okurdum ve bu hayatı doğru yaşamak için Sünni-Müslüman olmak gerektiğine dair inancım çok fazlaydı ve şeydim sürekli dua ettiğimi hatırlıyorum. Allah'ım ne olur on beş yaşıma kadar regl olmayayım. Çünkü amacım şuydu 15 yaşında ilkokulu bitirmiş olacaktım artık. Lisede başörtüyle okula

giremeyeceğim için liseyi açıktan okuyacaktım. Ondan sonra işte üniversitede bir şekilde başörtü mücadelesi vs. falan filan neyse onu yapacaktım. Ama bunun için benim on beş yaşına kadar regl olmamam lazımdı. Başörtüsüz bir şekilde okula gidip günah işlemek için. Ama oldu. On iki yaşında regl oldum ve hani o zamanlar başörtülü değildim ama kafamda şu vardı, regl olunca başımı örteceğim. Regl olduğum gün başıma bir başörtü dolayıp yazma dediğimiz başörtüler vardır onlardan birini başıma sarıp annemin verdiği bir bezi kullanıp [...] annemin verdiği bir bezi kullanarak okula gittiğimi hatırlıyorum. Okulda sızıntı yapmıştı. Arkadaşlarım fark etmişlerdi. Çantamın kayışlarını iyice sarkıtarak, arkayı kapatarak, son derslerden izin alıp eve döndüğümü hatırlıyorum. Annemin verdiği başka bir bezle değiştirip sonrasında uzanmıştım [...] Başa gelen çekilir noktasındaydım biraz. Çünkü Allah ile bir şekilde bir anlaşma yapmıştım. Yani sen on beş yaşına kadar bana izin vereceksin. Ben de sonrasında liseyi açıktan okuyacağım. Anlaşmayı o bozdu gibi gelmişti bana yani ve okulum bir de benim şeydi mesela sokağımın başındaydı okul. Yani yirmi adım atıyordum ancak okula gitmek için. O yirmi adım için bile örtüyordum başımı mesela ilk zamanlar ama sonrasında şey dedim yirmi adım için örtmeye çok da gerek yok deyip okula başörtüsüz gidip gelmişim. Bakkala gideceksem örtüp çıkıyordum. Böyle bir düzen kurmuşum. Bu yüzden de liseye gittiğimde Anadolu lisesi kazandım ve devam ettim.”

Bahar’ın deneyimini diğer kadınlarla ortaklaştıran yanı, regli saklanması gereken ve ayıp sayılan bir şey olarak karşılaması. İlk regl olduğunda kıyafetine bulaşan kan lekelerini çantasıyla kamufle ediyor ve eve gidiyor. Bahar, görüşmecilerim arasında kendisini Müslüman feminist olarak tanımlayan tek kadındı. Bu doğrultuda ilk regl olma deneyiminde inancının yansıması olduğunu görebiliyoruz. Bahar’ın hikâyesinden de anlaşılacağı gibi, ilk regl olduktan sonra kız çocuğunun yaşamı, kılık kıyafet seçimi kökünden değişebiliyor ve üzerinde dini vazifelere dair bir sorumluluk duygusu hissediyor. Fakat bu sorumluluk duygusu o dönemde toplumsal alandaki yasaklarla -başörtü yasağı- çatıştığında, kız çocuğu için regl oluş endişe yaratan ve belli bir yaşa kadar kaçınılmak istenen gerilimli bir durum haline gelebiliyor. Bahar’ın ilk regl olma deneyimini diğer anlatılardan farklı kılan şey ise aileden ve çevreden gördüğü baskılarla yaşam pratiklerini değiştirmek zorunda hissetmesi değil, kendi ifadesiyle bu değişikliği dini gerekçelerle yapması.

Görüştüğüm feminist kadınlar arasında kendiliğinden regl olamayan ve regl olmak için doktora gitmek zorunda kalan iki kadın vardı. Bilge (21) doktora gitme hikâyesini şöyle aktardı:

“Benim regl olma hikâyem diğer insanlara göre yine biraz farklı. Çünkü ben yaşitlarıma oranla çok daha geç regl oldum. Hatta ben regl olamıyordum. Sanırım on beş yok on altı yaşındaydım. Yani bu doğal bir süreç olduğu için kendi gelmesini bekliyorsunuz, doğal olarak. Fakat gelmedi. Annem geç olmuştu ama bir yandan da artık endişe ettik. Ben de bir yandan kadın doğuma gitmek istemiyordum. Bu da çok önemli bir şey. Kadın hastalıkları ve doğum. Oraya gitmek istemiyordum sanki utanç alanı gibi hissettiriyordu bana. Feminist bir kızım, çocukluktan beri bu bilinçteyim

ama onu aşamıyordum yani. Sanki kadın hastalıkları ve doğum işte o bölüme gitmek, on altı yaşında adet olamayan bir genç kızın bu sorunu için çözüm araması sanki insanlar sürekli bana soru soracak, oraya gitmek çok kötü bir şeymiş gibi hissettiriyordu. On altı yaşındaydım artık, kuzenim o annemle birlikte bana bunun çok büyük problemler yaşatacağını söyledi ve ikna etti beni. Kuzenimle birlikte gittik. Ben[im] doğal olarak olmam zaten anladığım kadarıyla mümkün olmayacaktı. Bir ilaç kullandım, ilaç vasıtasıyla oldum. İşte uzun süre gelemediği için rahim duvarımı kalınlaştırmış vesaire bir sürü test yapıldı...Bu konuda ailemde de çok şanslıyım. Bu benim için utanmam gereken bir şey değildi. Hatta hatırlıyorum ben ilk adetimi olduğumda çok kötü bir şekilde geçirdim. Doktorumun deyimiyle rahmim benden yılların öcünü aldı. Çok fazla kanamam vardı, çok kötü günler geçiriyordum. Böyle artık suratım bembeyazdı, çok kilo vermeye başlamıştım. O dönem hatırlıyorum, babam bana işte çikolata alıyordu, meyve suyu alıyordu. Hiç de ona söylemekten çekinmedim bu durumu. İyi misin, sana yardım edebileceğim bir şey var mı, sıcak su getiriyordu. Hala öyle, hala bana sıcak su torbası getiriyor. Çünkü çok kötü geçiriyordum ben adet dönemimi.”

Bilge, kendisinin de ifade ettiği gibi, o dönemde feminist bilince sahip olduğunu söylese de tedavi olmak için kadın hastalıkları ve doğum kliniğine gitmekten imtina ediyor. Bu kliniğin Bilge'ye “utanç alanı” gibi gelmesinin kendisi için dahi aşikâr olmayan karmaşık pek çok toplumsal ve psikolojik sebebi olabilir. Ancak kaba bir genelleme gibi gözükse de erkek egemen toplum yapısının ve sağlıklı kadın bedenine dair toplumsal normların kadınlar üzerinde yarattığı baskıyı da hafife almamak gerekir. Bu bağlamda, pek çok kadın için tabu olan cinsellik ve üreme organlarını ilgilendiren “işlev bozuklukları” veya “hastalıklar” konuşulmaktan çekinilen ve utanç duyulan meseleler haline gelmektedir. Ek olarak, Bilge'nin o dönemde on beş-on altı yaşlarında olduğunu, bu nedenle regl olamadığı için daha fazla endişe duyabileceğini ve doktor muayenesinden korkabileceğini de akılda tutmalıyız. Bilge, görüşmemiz esnasında o yaşta dahi feminist olduğunu ama yine de bu korkuyu aşmadığını söylemişti. Araştırma esnasında görüştüğüm pek çok kadın da feminist olmasına “rağmen” yaptığı şeylerden bahsetti. Bir kadın, kendisini feminist olarak tanımlasa da nihayet erkek egemen kültürün hakimiyetindeki bir toplumda yaşadığından kendisine dayatılan toplumsal cinsiyet normlarından sıyrılmak ve bu normlara karşı durabilmek için her gün mücadele etmek zorundadır. Bu mücadeleyi verirken dayatmalardan kendisini azade bırakması, bu dayatmaların onun etkilemesine müsaade etmemesi her zaman mümkün olmayabilir.

Bilge'nin anlatısını diğer feminist kadınların anlatısından farklı kılan bir diğer nokta ise, regl olduğu dönemlerde babasından destek görmesi. Bu destekte, Bilge'nin regl oluşunun tıbbi bir mesele haline gelmesinin de etkisi olduğunu unutmamalıyız.

Babanın bu şekilde regl sürecine dahil oluşu, Bilge'nin regl olmayı utanılacak, saklanılacak, ayıp sayılacak bir durum olarak karşılamamasında etkili olmuştur.

Güneş'in (45) doktor hikâyesinin içinde ise bir ameliyat var:

“Çok iyi hatırlıyorum. Çünkü benimki çok sıra dışı bir hikâyeydi. Imperfore hymen denilen bir durum var. Yani o hymen'in tamamen kapalı olması durumu. Dolayısıyla kanın dışarı akamadığı bir durum bu. Ben de birkaç aydır regl olmama rağmen dışarıya akış olamadığı için farkında değilmişim bunun ve operasyon olmam gerekti. O zarı delmeleri gerekti, kanın akabilmesi için. O yüzden hiç böyle sürpriz olmadı yani benim reglim. Fakat sonrasında oradan çıktıktan sonra, hatta operasyonu yapan da yine benim eniştemdi, halamın kocası kadın doğumcu o da şeyi hatırlıyorum, anneme -babam da var mıydı onu bilmiyorum, hatırlamıyorum- çok güzel oldu, hiçbir sorun yok, çok güzel diktik falan gibi bir şeyler söylemişti. Annem de sonra bana şey demişti, bak kızım hani ileride bir şey olursa sen operasyon geçirdin hani. Ben de anlamıyorum yani ne demek istediğini tam olarak. (14 yaşındaymış bu olay olduğunda) Sonuçta aslında şunu demeye çalışıyordu, söyleyemiyordu da sen kimseyle bir şey yaşamadın. Hala temizsin. Sadece bir operasyon geçirdin. Hani bunu bilerek hareket falan gibi bir şey demişti.” (Güneş, 45)

Güneş'in ilk regl olma deneyimi, doktor müdahalesi içeriyor. Bu anlatıda, ilk regl olmaya dair hislere ve çevrenin tepkilerine dair bir iz yok. Çünkü Güneş, regl olmayı beklemediği bir anda deneyimlemiyor. Bu sebeple, ancak regl sonrasındaki süreci analiz konusu haline getirebiliriz. Anlaşılacağı üzere, Güneş'in geçirdiği operasyon sonucunda annesi tarafından bekâret konusu gündeme getiriliyor. Güneş'in yaşadığı operasyonun sonucunda ilerideki cinsel yaşamında bekâretiyle alakalı bir sorun yaşama ihtimaline karşılık annesi tarafından “hala temiz” olduğu hatırlatılıyor. Güneş'in tıbbi müdahale sonucunda regl oluşu ve bunun toplumda “kızlık zarı” olarak bilinen hymen'e müdahale edilerek sağlanmış olması onun cinselliğinin de gündeme getirilmesine neden oluyor. “Karen Houppert menstruasyonu, kızların cinsel bir varlık olduğunun dünyaya duyurulması olarak açıklamaktadır. Ve kızların erginliğe girmesiyle, çevresindekilerin onların bedenleri hakkında yorum yapmaya başladığını yazmaktadır” (Houppert, 1999:100; aktaran Dikmen Özarslan, 2004: 237). Güneş'in deneyiminde de bu algının yansımasını annesinin uyarısından yola çıkarak görebiliyoruz. Eğer Güneş kendiliğinden regl olsaydı gelecekteki cinsel yaşamı annesi tarafından konu edilir miydi bilmiyoruz. Güneş'in deneyimi, toplumdaki bekâret tabusuyla regl tabusunu kesiştiren bir noktada duruyor. Bu yönüyle diğer feminist kadınların ilk regl olma deneyimlerinden ayrışıyor.

Özetle, görüştüğüm feminist kadınlar çoğunlukla regl olmadan önce regl olacaklarına dair bir fikre sahiptiler ve bu bilgiyi en yaygın şekilde arkadaşlarının regl olma deneyimlerinden ve okulda verilen cinsel eğitimlerden edinmişlerdi. Regl

olduklarını ilk olarak anneleriyle, bazen de ablalarıyla paylaşmışlardı. Regl olduktan sonra anneleri ve bazen de ablalarından aldıkları bilgi, çoğunlukla pedin nasıl takılacağı, ped taşıma gerekliliği vb. şeylerle sınırlıydı. Çoğunlukla regl tabusunu kırmaya yönelik anne-kız arasında bir konuşma gerçekleşmemişti. Ancak burada annelerin veya ablaların regl hakkında ne kadar bilgiye sahip olduğunu bilmediğimizi unutmamalıyız. Reglin tabuyla özdeşleşmesi, regl üzerine konuşmayı ve böylelikle regl hakkında daha fazla bilgi sahibi olmayı engellemişti. Vurgulanması gereken bir diğer nokta da babaların çoğunlukla ilk regl olma deneyimlerinde var olmaması. Oysaki regl hakkında çocuğu bilgilendirme sorumluluğu yalnızca anne veya aabaya ait değildir. Regl hakkında bilgi sahibi olmak, regl olmayı deneyimlememiş kişilerin de sorumluluğudur. Çünkü reglin bir kadın meselesi olarak görülmesi ve ailenin kadınları arasında kapalı kapılar ardında yaşanması, toplumda var olan regl tabusunu pekiştirmektedir.

Feminist kadınların ilk regl olma deneyimlerinde kırılmayı yaratan en önemli nokta, bugünden bakarak aktardıkları deneyimlerine mesafe almaları ve yaşadıkları şeyleri eleştirel bir gözle aktarmaları. İlk regl oldukları anda regli karşılama biçimleriyle bugün karşılama biçimlerinin aynı kalmadığı anlatılardan açıkça anlaşılır. Örneğin Aylin, ortaokulda regl olmak yerine hasta olmak tabirini kullandıklarını ve bunu bugün asla yapmayacağını, hatta yanında bir başkasının da yapmasına izin vermeyeceğini vurgular. Bilge, tıbbi destek alarak başlattığı regl olma deneyimini arkadaşları gibi utanç içinde yaşamadığını, aksine arkadaşlarını da bu konuda cesaretlendirmeye çalıştığından bahseder. O dönemde akranlarına kıyasla yaklaşımının farklı oluşunu feminist mücadelenin içinde olmasına bağlar. Başak ise feminizmle tanıştıktan sonra, regli normalleştirdiğini, artık bu konu hakkında çekinmeden konuşabildiğini, fiziksel olarak yaşadığı acıyı hafifletmek için ağrı kesici içtiğini ve yumurtalıklarına zarar gelip gelmemesinin umurunda olmadığını - Başak'ın annesinin regl döneminde yumurtalıklarına zarar geleceğini söyleyerek ağrı kesici içmesine izin vermediğini hatırlayalım- söyler. Açıkça görüldüğü üzere, regle karşı bakışın değişmesinde, ilk regl deneyimine eleştirel bir gözle bakılmasında feminist bilinç etkili olmuş, bu durum gördüğüm kadınların bedenleriyle ilişkilerinde bir kırılma yaratmıştır.

3.3. Kim İstemiyor Bu Tüyleri?

Sokakta yürürken yanımızdan bacaklarındaki tüyleri almamış bir kadın geçse kaçımızın dikkatini çekmez ki? Toplum tarafından idealleştirilen kadın bedeninin bir koşulu da tüysüzlük, pürüzsüzlük. Makbul olanın tüysüz bir beden olduğu sürekli dönüp duran jilet ve ağda reklamlarından anlaşılıyor. Bu araçlar kadınları “istenmeyen” tüylerinden kurtarmayı vaat ediyor. Günümüzde yeni teknolojik yöntemlerin geliştirilmesiyle lazer epilasyon gibi uzun süreli tüysüzlük garantisi veren araçlar daha revaçta. İstanbul’da kalabalık bir semtte bulunuyorsanız ve bir de dışarıdan kadın olarak gözükiyorsanız yüksek ihtimalle uygun fiyatlı bir lazer epilasyon yaptırabilme müjdesini size veren bir broşür tutuşturulmaya çalışılabilir elinize. Peki feminist kadınlar bu tüysüzlük idealini gerçekleştiriyorlar mı? Yoksa bu ideali yerinden mi ediyorlar?

Görüştiğim feminist kadınlar arasında tüylerini hiç almadığını söyleyen bir kadın bulunmuyor. Şu anda almadığını ya da daha nadir aldığını söyleyen birkaç kadın da geçmişte lazer epilasyona gittiğini söylüyor. Yalnızca bazı kadınlar tüy alma durumunun bölgeden bölgeye değiştiğini-örneğin kol tüylerini almayı tercih etmemek- ifade ediyorlar. Bir de tüy alma sıklığının-daha sık veya daha az-değişkenlik gösterebildiği anlaşılıyor. Peki feminist kadınların tüylerini alıyor olması onları hâkim güzellik ideallerine sorgusuz sualsiz uyan kadınlar mı yapıyor? Hızlı bir şekilde “evet” yanıtını vermeden önce düşünmek gerekiyor. Örneğin Bilge (21) feminist olmanın bedeniyle ilişkisini değiştirdiğini tüylerden yola çıkarak anlatıyor:

“Kesinlikle değiştirdi. Hatta bence yaş aldıkça giderek daha değişiyor. Lise yıllarımdayken kollarımdaki kılları, tüyleri almaya başlamıştım. Rahatsız etmiyorlardı beni ama lise yıllarımda almaya başlamıştım çünkü çevremdeki birçok genç kız alıyordu. Çok böyle hani siyah tüylerim de yoktu, çok böyle belirgin olan. Ama almaya başlamıştım. Geçenlerde şunu fark ettim. Muhtemelen iki üç yıl önce olsa onları almaya çalışırdım. Biraz hafif fazlaca işte daha fazla tüyüm vardı kolumda almadım. Umurumda değil dedim. [...] Yani şöyle ifade edeyim günden güne geçtikçe toplumun bize dayattığı o güzellik algılarını daha da aşıyorum. Aslında birçok çevremdeki genç kıza göre ben zaten o kadar takılmıyordum bunlara ama mesela tabii ki ben de tüy konusunda takıntılıydım. Kolumdaki tüyler aman işte çok belirginse alayım çıkayım. Bazen almadan çıkıyorum. Hiç de problem değil insanlara güzellik borcum yok ya da işte toplumun güzellik algısını doyurmak zorunda değilim. [...] Çünkü bedenimde mesela güzellik algılarından dolayı işte çok üzerine düşündüğüm şeyleri yaş aldıkça o feminist mücadeleyle birlikte yıkmaya başladım. [...]”

Cansel de Bilge gibi eskiden estetik ve hijyen kaygısının daha ön planda olduğunu ama şimdi o kadar umursamadığını hatta tüy almaya “Gerçekten gerek var mı?” diye sorarak üzerine düşündüğünü ifade ediyor. Leyla da lazer epilasyon yaptırdığını ama genel olarak tüysüz bir kadın olduğunu, tüyelerinin olmasını da çok umursamadığını anlatıyor. Güneş de hem vücudunun bazı bölgeleri için lazer epilasyona gittiğinden hem de yaşından dolayı tüyleri azaldığı için almadığından söz ediyor. Bacaklarındaki tüylerin çok gözükmeyeceğini ve artık başkaları için daha az özendiğini söyleyen Güneş, görüşmeyi yaptığımız gün bir jinekoloji randevusu olduğunu ve randevuya giderken bacaklarındaki tüyleri almadığını ifade ediyor ama tamamen bırakmadığını, tüyleri azalmasa muhtemelen alacağını da ekliyor. Ceyda (26) ise feminist olmanın en çok bedeniyle kurduğu ilişkiyi değiştirdiğini söylüyor. On iki on üç yaşlarında yaşlılarına göre daha tüylü olduğu için özgüvensizlik yaşadığını ve bedenini sevmediğini aktardıktan sonra bu durumun feminizmle değiştiğini ifade ediyor:

“[...] ama bunun üzerine okumalar yaptıktan sonra özellikle şu an işte bu body positivism dedikleri işte beden olumlama kavramına biraz daha yakınlaştıktan sonra benim kendime bakış açım tamamen değişti. Yani kendimi sevmek için illa çok kadınsı gözükmem veya işte bize öğretilen o kadınsı tavırların olması gerekmediğini fark ettim. Bir de daha gençken böyle karşılaştığım söylemler vardı. [...] ya da işte ne bileyim bıyığın çıkmış gibi bir şey duymuştum mesela küçükken daha böyle on dört on beş yaşında. Çok böyle üzülmuştüm. Ne demek bıyık erkeğe ait olan bir şey kadının bıyığı olmaz o şekilde düşündüğüm için. Ama yani şu an son belki beş altı yıldır benim için çok farklı bir kavram. Böyle bir şey duysam bile bu kadar üzüleceğimi düşünmüyorum. Çünkü bir kadın olmanın pürüzsüz olmak veya işte ne bileyim çok güzel olmak, çok çekici olmak, çok seksi olmaktan ibaret olmadığını farkındayım. O yüzden de kendimle çok daha barıştığımı söyleyebilirim. Yani şu an benim için beni kadın yapan bedenim değil sadece. Benim düşüncelerim, benim hayata bakış açım. [...]”

Ceyda'nın diğer aktarımlarına göre bedeniyle barışmasını sağlayan tek etken, feminizm olmuyor. Ceyda Türkiye'deyken bacaklarındaki tüyleri, selülitlerini daha fazla umursadığını ama yurtdışında bunlara daha az dikkat edildiğini söylüyor. Aynı şekilde partnerinin de ona tüyelerini dert etmemesi konusunda destek olduğunu ifade ediyor. Feminizmle beraber yaptığı mekân değişikliği ve yaşadığı ilişki de bedeniyle barışma sürecinin başka dinamiklerini oluşturuyor.

Bir diğer görüşmecim Sümeyye, temizlik amacıyla tüyelerini aldığını söylüyor. Yaprak ise iş arkadaşlarının kendisine kollarına ağda yapması yönünde baskı yaptığını ama kolları dışında kalan tüyelerini aldığını anlatıyor. Feminist kadınların tüyelerini alma motivasyonlarından biri de “kendini iyi hissetmek”. Altı feminist kadın,

kendilerini o şekilde iyi hissettikleri için tüylerini aldıklarını söylüyor. Örneğin Aylin (26) hem feminizmin hem terapiye gitmesinin etkisiyle bedenine bakışının değiştiğini ve kendi istediği için tüylerini aldığını ifade ediyor:

“[...] Lazer falan hani. İşte büyük bir döneminde temiz olmak için yapılması, gidilmesi gereken bir şeyken şimdi sadece hayır uğraşmamak için. Batık problemi yaşamamak için. Bu çok iyi bir hizmet ve teknoloji bence ve maliyetli bir şey de maalesef. (Gülüyor) Ama bunu üç sene önceye falan kadar başkaları için, dünya için yaptırmak istediğim bir şeyken şimdi kendim için, kendime kolaylık. Batık problemi yaşamak istemediğim için, zamanımı buna harcamak istemediğim için.”

Beş feminist kadın da tüylerini almalarının tek motivasyonunun kendilerini iyi hissetmek olmadığını, bu durumun dayatılan bir şey olup olmadığını sürekli düşündüklerini aktarıyorlar:

“Biliyor musun bu bölgesel olarak değişiyor bence yani benim kendi vücudumda. Mesela bazı bölgelerin işte genital olur belki koltukaltı olur hijyen için yapıyorum veya işte temizliği sağlamak için yapıyorum. Ama desen ki mesela kolda veya bacadaki ya da diğer bölgelerde böyle bir şey gereklilik mi bir gereklilik değil. Hijyene engel olan bir durum değil aslında. Ama dediğim gibi toplumda böyle bir dayatma var. Ben kendi içimde bunun ne kadar yanlış olduğunu düşünsem de ara ara böyle işte bacaklarımda çıkan tüyleri hiç umursamayıp o kısa pantolonları giyip çıktığım falan oluyor. (Gülüyor) Ama o zamanlarda bile bir rahatsız hissediyorum böyle paçalarını indiriyorum bir kapatma gereği de duyuyorum. Bu çelişkiyi kendi içimde bile ben çok yaşıyorum bilmiyorum. Sende de var mı?³⁷” (Başak, 24)

“Ya hani zor uğraştıran bir şey. Baktığımda aslında çok mesai ve zaman harcatan bir şey ya gerçekten. [...] Ben sonucundan memnunum aslında. Ben şeye bakıyorum bunun sonucunda kendimi daha iyi hissediyor muyum? Evet daha iyi hissediyorum. Bunu yapmazsam kendimi kötü hisseder miyim? Evet ya rahatsız hissederim. Ama şunun ayrımını pek anlayamıyorum gerçekten bu bana empoze edildiği için mi böyle yoksa ben bunu sevdiğim için mi böyle? Bu ikisi çok birbirine girdiği için bazen bunu algılamak zor olabiliyor. Belki de insanların beğenilerine çok odaklı yaşadığımız için bunun farkına varmıyor olabiliriz ama gerçekten ben de mutsuz oluyorum açıkçası. Ama bu insanların dışardan tepkilerine de bağlı. Bir anda herkes mesela bacaklarını tüylü bıraktığını düşünelim belki o zaman gerçekten rahatsız olmayacağız hani. Onu o zaman anlayabilirim belki diye düşünüyorum yani açıkçası ama sonuç olarak ben kendimi daha özgüvenli hissediyorsam, daha güzel hissediyorsam ben bunu yapıyorum. Benim matematiğim bu. Ama bunun ayrımına varmak zor. Gerçekten bana empoze edildiği için de olabilir. Bilemiyorum ne yazık ki... [...]” (Merve, 30)

Tüylerini alma konusunda sorgulamalar yapan başka kadınlar da var. Örneğin *Pazartesi* dergisinin ilk sayısında “Kıl Tüy Muhabbeti” başlıklı yazıda dört kadın tüylerini nasıl aldığını, geçmişteki tüy aldırma deneyimlerini, tüy almayı nasıl algıladıklarını ve kişisel gözlemlerini tartışıyorlar. Ölüyü gömerken dahi kılların

³⁷ Tüyler konusunda bu çelişkiyi kendi içimde sürekli yaşadığım ve çözümlenmeye çalıştığım için görüşmecilerimin de böyle bir çelişki yaşayıp yaşamadığını merak ettim. Bu sebeple onlara tüyler hakkında onlara sorular yönelttim.

alındığından söz ediyorlar ve yazı Gaye'nin şu sözüyle sonlanıyor: “Ancak öyle her şeye hazır olunuyor. Ölüme, sevişmeye, her şeye...”³⁸ *Feminist Politika* dergisinin 23. sayısında ise Zeynep Ülgen'in “Kıllar, tüyler, kilolar... Ben bunlardan ibaret miyim?” başlıklı bir yazısı yer alıyor. Zeynep Ülgen, yazıda bir rahatsızlığı sebebiyle erkeklik hormonunun fazla salgılanmasından dolayı yüzünde tüylerin çıktığından ve bu sebeple çevreden aldığı olumsuz ve alaycı tepkilerden lazer epilasyon yaptırarak kurtulduğundan söz ediyor. Bütün bu süreçten sonra kılsız bir cildin ona daha güzel geldiğini, o normu içselleştirdiğini itiraf etse de “istenmeyen” tüylerin kadınlar için bir yük olduğundan yakınlıkla bir dönüşümün olması gerektiğine işaret ediyor.³⁹ Öte yandan pandemi döneminde kimse görmediği için tüylerini almadığını düşündükten sonra bu yazıyı kaleme aldığı söyleyen Tuğba Gökdoğan'ın 5 Harfliler'deki “Bir kadının kendine verebileceği en güzel hediye lazer epilasyon (mu)dur?” başlıklı yazısından da bahsetmek gerekiyor.⁴⁰ Yazıda tüy almaya dair iki feminist yaklaşımdan söz ediyor Tuğba Gökdoğan: tüyleri almayı reddetmek/tüyleri almayı kadınların kendi kararına bırakmak. İki yaklaşımı da seçim feminizmi üzerinden eleştiren Gökdoğan, zevklerimiz ve beğenilerimiz hakkında daha fazla düşünmemiz, tartışmamız gerektiğini ifade ediyor.

Bütün bunlardan yola çıkarak feminizmin kadınların tüylerini alma kararlarında etkisinin olduğu söyleyebiliriz. Tüyleri daha az umursamak, çok önemsememek, bazen tüyleri görmezden gelerek sokağa çıkmak kadınların hâkim pürüzsüzlük idealini sarsma gayreti olarak okunabilir. Öte yandan tüy alma pratiğini toplum tarafından bir dayatma değil iyi hissettiren bir edim olduğunu düşündükleri için sürdüren kadınlar da var. Bir de tüylerini almalarına rağmen bunu sorgulayan kadınlar- hem kendi görüşmecilerimin hem de örnek olarak yer verdiğim yazılardaki kadınların aktarımlarından hareketle söylüyorum- bulunuyor. Bu kadınlar tüylerini kendi istedikleri için mi yoksa dayatılan ve makbul görülen güzellik kodlarını içselleştirdikleri için mi aldıkları hususunda ikilemde kalıyorlar. Kadınların yaşadığı bu ikilemi John Berger'in şu cümleleriyle beraber ele almak istiyorum:

---

³⁸ <http://www.pazartesisidergisi.com/pdf/1.pdf> (Erişim Tarihi: 12.07.2022)

³⁹ http://www.sosyalistfeministkolektif.org/wp-content/uploads/Feminist_Politika/fp_sayi_23.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2022)

⁴⁰ <https://www.5harfliler.com/bir-kadinin-kendine-verebilecegi-en-guzel-hediye-lazer-epilasyon-mudur/> (Erişim Tarihi: 12.07.2022)

Bunu şöyle yalınlaştırabiliriz: Erkekler *davrandıkları* gibi, kadınlarsa *göründükleri* gibidirler. Erkekler kadınları seyrederek. Kadınlarsa seyredilişlerini seyrederek. Bu durum, yalnız erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirler. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye- özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur (2022: 47).

Bu minvalde bilhassa bu ikileme kalan kadınların kendi içlerindeki “gözlemci erkeği” fark edip tüylerini aldıklarını ama bu “gözlemci erkeğin” varlığından da rahatsızlık duyduklarını ve gerçekten kimin gözüyle tüylerini aldıklarına karar veremediklerini söyleyebiliriz. Nihayetinde şu soruyu canlı tutmanın içlerindeki “gözlemci erkeğin” bakışından sıyrılarak kendi gözleriyle hareket ettiğini söyleyen kadınlar için de fayda sağlayacağını ve teyakkuz hâlinde olmanın iyi olacağını düşünüyorum: Kim istemiyor bu tüyleri?

3.4. Eril Kantarın Ölçüsü: “Zayıf” Olmak da Suç “Şişman” Olmak da

Görüştiğim kadınların beden pratiklerine dair merak ettiğim bir diğer konu da kilolarıyla kurdukları ilişki ve bu ilişkinin feminizmle tanıştıktan sonra değişip değişmediğiydi. Bunu anlamak için hiç diyet yapıp yapmadıklarını sordum. Çünkü erkek egemen toplum yapısının kadınları baskı altına alan güzellik ideali yalnızca tüysüz olmakla sınırlı değil. Aynı zamanda ideal beden ölçülerine sahip olmak, çekici olmak ama bir yandan da hanımefendi çizgiyi bozmamak, incecik bele ve gösterişli kalçalara sahip olmak vb. bir sürü talebi de beraberinde taşıyor. Peki nedir bu ideal beden ölçüleri? Deniz Sezgin, “‘90-60-90’, ‘38 beden’, ‘0 beden’, ‘ideal kilo’, ‘55 kilo’ normalleştirilmiş bazı ölçüler olarak sıral[ıyor]” ve bu normalleştirilmiş beden ölçülerin kabulüyle bireylerin “bedenlerinden mutsuz olmalarının sağlandığı ve bu normal değerlere ulaşmak için tıbbın gücünden yararlanıldığı[nı]” ifade ediyor (2015: 173). Bu bağlamda feminist kadınlar kendi beden ölçülerine nasıl bakıyorlar, bu bakışta feminizmin etkisi oluyor mu?

Görüştiğim bazı kadınlar hiç diyet yapmadıklarını bazıları da sağlıklı yaşamak için diyet yaptıklarını ifade etti. Örneğin Sümeyye diyet yapmamakla birlikte sağlıklı beslenmeye dair merakı olduğunu, bu merakında da sosyal medyada gördüğü fit vücutları beğenmesinin ve öyle olursa daha iyi hissedip hissetmeyeceğini sorgulamasının etkili olduğunu söyledi. Yaprak adını diyet olarak koymasa da

düzenli beslenmeye çalıştığını belirtti. Çok çabuk kilo alıp verdiği için sabit bir bedende kalmakta zorlandığını söyleyen Yaprak, bunun sürekli yeni kıyafetler satın almak manasına geldiğini, dolayısıyla tamamen ekonomik gerekçelerle yediklerine dikkat ettiğini ifade etti. Sekiz kadın ise bedeniyle kurduğu ilişkiyi “şişmanlık”, “zayıflık” üzerinden aktardı. Örneğin Özlem (37) önceden zayıflama kaygısıyla diyet yaptığını ama şimdi sağlıklı yaşamak için yaptığını söylüyor:

“Hayatımın büyük bölümü diyet yapmakla geçti zaten. Çünkü işte dediğim gibi ergenlikten itibaren kilolu biriydim yani. Çok aşırı kilolu değildim ama standardın dışındaydım. O konuda belki işte aileden çok baskı görmüş olabilirim. Annem hem tabii sağlık konusunda bunu yapıyordu ailede bir şeker hastalığı olduğu için anneanne, annede bende de çıkacak korkusuyla o yeme konusunda çok üstüme düşerdi ve kilodan çok korkardı o yüzden. Ama bende hep böyle yani hani nasıl diyeyim zayıf biri değildim ama işte balık etliydim yani ama lise dönemimde hep böyle kendimi daha kilolu, olduğumdan daha kilolu hissettiğimi hatırlıyorum. Yani şimdi mesela lise fotoğraflarına bakıyorum 38 bedenmişim. 38 beden bir çocuğu niye acaba zayıflasınlar diye zorlamışlar ve bana kendimi şişman hissettirmişler hiçbir fikrim yok. Dolayısıyla o yerleşmiş bir şey oldu. Sonra bununla barıştım. [...] Bunu ben normal kabul ettikten sonra kilo vermeye başladım. Sadece şu pandemide biraz kilo aldım. O beni rahatsız ediyor ama dış görünüş olarak rahatsız etmiyor. Sağlık olarak artık rahatsız ediyor. Yani hani işte zaten oturarak masa başında çalışıyorum bütün gün, bir de üstüne o kiloları aldığım zaman işte ayaklarım ağrmasın, diz kapaklarım ağrmasın işte insülin direncim var aman o şeker hastalığına dönüşmesin diye dikkat ediyorum. Artık zayıflamak için bir diyet değil, sağlıklı yaşam için diyet yapıyorum yani. [Bu algı değişiminde feminizmin etkisi olduğunu söyleyip söyleyemeyeceğimizi soruyorum] Tabii ki söyleyebiliriz. Yani şeyi falan biliyorum ben yani çevremden biri bana Özlem kilo almışsın falan dediği zaman bunun tepkisi onlara verdiğimi biliyorum yani, o ilk bilinçlendiğim zamanlarda. Bu sizi ilgilendiren bir şey değil ya da beni yıllar sonra, aylar sonra gören bir insanın ilk söylediği cümle bu olduğu zaman baya dönüp ya beni beş ay sonra gördün ve kurduğun ilk cümle bu mu diye soruyorum yani.”

Aylin (26) de tıpkı Özlem gibi feminizmin bedeniyle ve kilolarıyla kurduğu ilişkiyi değiştirmiş. Önceden basenlerinden ve göbeğinden rahatsızlık duyduğunu, uzun kıyafetler giyerek rahatsız olduğu noktaları kapatmaya çalıştığını söylüyor. Ancak kötü görüldüğünü düşündüğü için mi yoksa başkalarının kötü göreceğini düşündüğü için mi böyle yaptığını sorgulayınca başkalarının bakışını önemseyişinin farkına vardığını anlatıyor. Bu fark edişin kaynağının da feminizm olduğunu belirtiyor. Aslı (31) da kendi “balıketliliğinin” çevresi tarafından sorun haline getirildiğinden yakındı:

“Şöyle birileri bana sürekli balıketliyim ya ben zayıflarsam daha iyi olacağımı söylüyor. [...] Ama şöyle bir şey var şu an ideal ölçü sıfır beden ya 36 beden ya ben ona uymadığım için ona rağmen üstüme dar kıyafetler giydiğim için bu ayrı bir yargılama sebebi zaten. Ya bu başlı başına bir yargılanma sebebi. [...] Atıyorum insanlar bana kendi bedenimden ne kadar vurursa kendi bedenime o kadar sahip çıkmaya başladım. Son yıllarda bu böyle oldu. Onlar bana şöyle ol böyle ol zayıfla

hiç mi kendini kötü hi...resmen bana kendimi olduğum halimle kötü hissettirmeye çalışıyor. Göbeğin yük, kolların ağrımıyor mu sırtın ağrımıyor mu o fazlalıklar zor gelmiyor mu? Ben bu bedenim iki beden daha büyüğüydüm tezimi teslim ettiğim dönem ve sırtımda o kadar çantayla fellik fellik nereleri gezdim. Demek ki o kadar da ağır değilmiş. Ben bu bedenle yaşayabiliyorum. [...] En yakın arkadaşlarımdan tut çevremdeki herkes [bunu söylüyor.] Annem lokmalarımı sayar sürekli inceler tepeden tırnağa. Zayıflıyor musun aa biraz kilo aldın Nutella yeme gibi şeyler. Lokmalarımı sayar ve bedenimi sürekli inceler zaten. Yakın bir dostum hemen hemen birçok şeyde hani telepatik bir şekilde anlaşabildiğimiz bir arkadaşım ben haline üzülüyorum dedi. Ben de senin haline üzülüyorum dedim. Çünkü ben de üzülünecek bir durum yok. Çünkü ona göre benim fazlalıklarım var ve sorunlu durumdayım. [...]"

Aslı anlatısının devamında günlük yürüyüşler yaptığını, sağlıklı beslenmeye çalıştığını, su içmeye hassasiyet gösterdiğini kısacası bedenine iyi baktığını ama kimsenin bunları görmeyip kilolarına takıldığını söylüyor. Bilhassa Özlem ve Aslı'nın deneyimleri Nihan Bozok ve Nur Küçükdoğan'ın şişmanlığın bir cinsiyet meselesi olduğu kabulüyle yola çıkarak, kendisini şişman olarak tanımlayan yirmi kadınla şişman olma deneyimleri ve hissettikleri duygular hakkında yaptıkları alan çalışmasının bulgularından bazılarıyla kesişiyor. Çalışmada şişman kadınlar için aile evlerinin içinde rahat hissettikleri bir atmosfer oluşturulmadığı çıkarımı yapılıyor çünkü "Evlerde kadınların bedenleri üzerinde daha ayrıntılı bir kontrol işliyor, aile üyeleri yedikleri, içtiklerini, giydiklerini denetliyor [...]" (2022: 72). Bu çıkarıma paralel olarak hem Özlem'in hem Aslı'nın anlatısında kilolarını "sorun" olarak gören ve onların bedenini gözetim altında tutmaya çalışan kişinin anneleri olduğu görülüyor. Aslı'nın anlatısında yakın kadın arkadaşının ve etrafındaki diğer kişilerin de bedenine müdahale etmeye çalıştıkları görülüyor. Ancak söz ettiğim çalışmada şişman olmanın, kadınlar için olumsuz duygular yaşamalarına neden olan olumsuz bir deneyim olduğu aktarılıyor. Aslı ve Özlem ise tam tersi bir şekilde feminist bilincin getirdiği kazanımla bedenlerine sahip çıkıyor ve bedenlerine müdahale etme hakkını kimseye teslim etmiyorlar.

Ceyda ise on altı on yedi yaşlarındayken kendisini etrafındaki kız arkadaşlarıyla kıyaslayarak kilolu bulunduğu ve zayıflamaya çalıştığından bahsediyor. Bu çaba uğruna kas kaybı bile yaşadığını ve beden olumlama kavramının da etkisiyle artık bu algıdan uzaklaştığını söylüyor. Son dört senedir tartılmadığını sadece sağlığı için diyet ve spor yaptığını belirtiyor. Tanıştığı genç kadınları da başkaları için kendi bedeniyle uğraşmamaları yönünde uyardığından bahsediyor. Rüya (38) ise Ceyda'nın aksine feminizmin en yavaş bedeniyle kurduğu ilişkiyi değiştirdiğini ifade ediyor.

Sağlıklı beslenme konusunda evlenene kadar çok takıntılı olduğunu ve çok dikkat ettiğini anlatıyor. Ancak evlendikten sonra işlerin değişmiş:

“[...] İki kişilik hayat birden başkasının alışkanlığıyla çarpışmak demek olduğu için şimdi Gökhan’ın⁴¹da öyle bir şeyi yok yani. Ben böyle ona biraz yüklemeye çalıştım. Sonra da çok sallamadı yani. Canının istediği bir şey varsa yemek istiyor. Eve abur cubur getiriyor bilmem ne. Bir noktada böyle ben de salmaya başladım. (Gülüyor.) İstedğim kilodan atıyorum iki üç kilo daha fazlasıyım şu anda. Böyle bir tarafım da şey diyor sürekli Rüya yani sen feministsin, buna bu kadar takılma. İşte sporunu yapıyorsun. Böyle soruyorum ara ara sence ben kilolu muyum filan diye. Yani bunun sormanın kendisi bile çok anoreksik bir muhtemelen algım var. Kendime aynada baktığımda eğer o seneler önceki şeyimde değilsem figürde kilolu hissediyorum. Ama o dönemde mesela bana şey diyorlardı bu kadarı da fazla diyorlardı. Anoreksik görünüyorsun diyorlardı ama benim çok hoşuma gidiyordu o halim ve bunlar feminist olduğum halde oluyordu. O çok zor değişen bir şey ya da ben de öyle oldu bilmiyorum. Böyle bir baktığım zaman kendime şu anki figürümle şu an böyle kendimce iki üç kilo fazlam var bakıp da mesela rahat hissettiğim bir an gelecek mi bilmiyorum. Ama biraz biraz işte şey yapmaya çalışıyorum kendimi telkin etmeye çalışıyorum.”

Görkem de Rüya gibi beden konusundaki fikirlerini kendi içinde tam halledemediğinden bahsediyor. Beden olumlamayla barışamadığını, örneğin şişmanlığı sağlıksızlık olarak gördüğünü için kendisiyle çeliştiğini düşünüp sinirlendiğinden bahsediyor. Sarkık göğüslerini düzeltirebileceğini söylüyor ve bunun biraz da mesleğinden dolayı her şeye estetize bakmaya çalışmasından kaynaklı olabileceğini de ekliyor. Ancak tüm bu düşüncelerinin feminizme ters düştüğünü düşünüyor. Güneş (45) de feminizmin bedeniyle ilgili bazı kaygılarını tam olarak yok edemediğini söylüyor:

“Çok güzel bir soru. Çok da düşündüğüm bir soru. Bence büyük ölçüde değiştirdi ama kökten sarsamadı. Yani mesela kilo endişem hani kilolu görünme endişem hala devam ediyor. Hatta artarak devam ediyor da diyebilirim, belki de yaşla da ilgili bir yandan. En azından adımı koyabiliyorum. Bazı şeylerin farkındayım o açıdan bir şey yaptı, bakış açısı kazandırdı belki ama tamamen o güzellik önyargısından kurtulabildiğimi söyleyemem. Aman canım bu da benim bedenim, istediğim gibi giyinirim [diyemiyorum] bence tam söyleyemiyorum. Bunu da ilk kez size itiraf ediyor olabilirim.”

Ceyda ve Rüya’nın bahsettiği zayıflama takıntısı ve Görkem ve Güneş’in ise kilolu bir görüntüye kaygıyla yaklaşımları, zayıf olmanın ideal olmak anlamına gelmesinin kadınların algılarındaki yansımasına işaret ediyor. Benzer şekilde Fatma Kızılelmas, Düzce’de spor salonuna spor yapmak için giden toplamda yirmi sekiz kadınla

⁴¹ Görüşmecilerimin anlatılarının içinde isim vererek bahsettikleri kişilere takma isimler verdim. Çünkü bahsettikleri kişilerin bu çalışmada gerçek isimleriyle yer almak isteyip istemediklerini bilmek mümkün değildi.

görüşme yaparak gerçekleştirdiği çalışmasında “[...] kilo alma korkusunun da kadınlar üzerinde bir baskı aracı olduğu[nu]” söylüyor (2021: 441). Kısacası toplumdaki hâkim güzellik kodları, kadının kendi bedenine kaygıyla yaklaşmasına sebep oluyor. Bozok ve Küçükdoğan’ın da ifade ettiği gibi “Zayıf, güzel, genç kadın bedeninin imkânsızlığı ve baskısı, kadının bedeninin başkasının bakışının nesnesi olması ve kadının başkasının bakışını içselleştirerek kendi bedeninin daimi yargıcı olmasının işbirliğinde kurulu[yor]” (2022: 66). Özlem, Aylin ve Ceyda’nın deneyimlerinden yola çıkarak feminist olmanın, kadının içinde olduğu söylenen bu yargıcın etkisini azaltabildiği söylenebiliyor. Rüya, Görkem ve Güneş’in deneyimlerinde ise feminist olmak, o yargıcın farkında olmak, onunla sürekli hesaplaşmak anlamına geliyor.

Her ne kadar zayıflık bir ideal olarak kurgulansa da bazen zayıf olmak da “sorun” olarak görülebiliyor.⁴² Örneğin Bilge, kendi deneyiminden şu şekilde bahsediyor:

“Hiç diyet yapmadım. Bu bakımdan belki diğer insanlara oranla biraz daha şanslıydım. Çünkü çocukluğumdan beri hep zaten o yaşta hangi kiloda olmam gerekiyorsa hep o kilonun altındaydım. [...] Ama şöyle söyleyeyim. Hani sadece kilolu insanlar buna maruz kalmıyorlar. Zayıf insanlar da buna maruz kalıyor. Çocukluğumdan beri insanlar bana sürekli yaşlandığında dişlerin dökülecek işte çok hasta olacaksın yataklardan kalkamayacaksın kemiklerin kırılacak işte biraz daha beslensene kilo alsana. Bir ara şey düşünüyordum böyle sürekli lise yıllarıdayken kilo alayım ben. Ya kilo almama gerek yok çünkü sağlığım da her şey yolunda. Hiçbir problemim yok neden kilo alayım ki. Bugün bana birisi aynı şeyi söylediğinde çok daha sinirli bir şekilde tepki veriyorum. [...] Kimsenin benim biraz daha böyle tabiri caizse üflesem uçar şeklinde kız görünümünden kurtulmak için kilo almak zorunda değilim. Kilo vermek de zorunda değilim. Yani bugün altmış kilo da olabilirdim. Birileri bana kilo ver dediği için vermem. Niye vereyim, ben rahatsız oluyorsam veririm. Benim bir şikâyetim varsa veririm. Böyle söyleyebilirim. Ama ben buna çok maruz kalıyorum. Zayıf bir kadın olarak sürekli maruz kalıyorum.”

Aylin de Bilge gibi lise son sınıfa kadar çok zayıf olduğunu ve cılız bulunduğunu söylüyor. Zayıf olmasının güçsüzlükle eşleştirildiğini ifade ediyor. Örneğin, ilkokuldayken hiçbir şey yemediği için annesiyle öğretmenin kendi aralarında anlaşmasını ve bütün sınıfın önünde o gün ne yediğini saymasının beklendiğini

---

⁴² Bu noktada kendi deneyime yer vermek istiyorum. Çocukluğumdan bu yana yaşma göre olmam gereken kiloya hiçbir zaman erişemedim, hatta çok altında kaldım. Bu durum çevremden olumsuz tepkiler almama yol açtı. Kuvvetli bir rüzgarda uçabilme ihtimalimin yüksek olmasından dolayı ceplerime taş koymamın tavsiye edilmesinden tutun da “Annenle baban sana hiç yemek vermiyor mu?” sorularına kadar çeşitli cümlelere maruz kaldım. Ancak bu durum bedenimle kurduğum ilişkinin bozulmasına sebep olmadı. Çünkü fikirlerine çok kıymet verdiğim annem, çocukluğumdan beri yemek yemem için hiçbir zaman baskı yapmadı ve olduğum hâlimle sağlıklı olduğumu söyledi. Bu sebeple çevremdeki insanların söylediklerine kulak asmadım. Fakat hala ne kadar “zayıf” olduğuma dair cümleler işitmeye devam ediyorum ve artık bunun da bir şiddet biçimi olduğunun farkındayım.

aktarıyor. Ancak bir şey yemediği için de saymadığını ve öğretmenin kızdığını anlatıyor, “bu kadar saçma bir uygulama olabilir mi?” diyerek. Görkem de aynı şekilde çok zayıf olduğu için lisede kendisine “çırpı bacak” dendiğini ve bu yüzden iki tane yün çorabı üst üste giyerek okula gittiğini, o dönemde yaz aylarının gelmesini hiç istemediğini çünkü o aylarda bedenini saklamasının zorlaştığını anlatıyor. Ancak bedeniyle ilgili yorum yapanların yalnızca okuldakiler olmadığı, ailesinin de zayıflığıyla ilgili yorumlar yaptığını ve bu duruma çok üzülüğünü anlatıyor.⁴³

Dolayısıyla zayıf olmanın da bir ölçüsü var. Ancak bell hooks’un ifade ettiği gibi bütün bunlarla baş etmek için “Sadece fiziksel bedenlerimiz üzerinden tanımlandığımızı, kadın bedenlerinin yetersiz ve eksik olduğunu, yeterince iyi olmadığını söyleyen dünyaya hayır dememiz gereki[yor]” (2020: 109).

3.5. Sınır Çizmek ve Sınırları Aşmak Arasında: Cinsellik

Feminizmin mücadele alanlarından birini de cinsellik oluşturuyor. Çünkü kadınları ikincilleştiren ataerkil yapı, kadınların cinselliğini de kontrol altında tutmaya, baskılamaya ve araçsallaştırmaya çalışıyor. Bu sebeple kadınların cinsel olarak özgürleşmesi, kadınların özgürleşmesinin yollarından sadece birini oluşturuyor. Kadınların cinselliği, ataerkil toplum yapısı içinde kadını nesneleştirme edimleriyle sarmalanmış vaziyette. Heteroseksüel bir cinsellik anlayışının makbul olduğunun kabulüyle kadın cinsel anlamda “veren” tarafta olarak görülüyor ve kadının konumu pasif olmak, uyum sağlamak, erkeğe haz vermek üzerinden şekilleniyor. Erkek ise güçlü, her isteği gerçekleştirilmesi ve kadın tarafından haz verilmesi gereken “alıcı” tarafta konumlanıyor. Alan-veren ilişkisi içinde kodlanmış bu heteroseksist bakış, kadınların cinselliğini evlilik içerisinde yaşamasını makbul olarak görüyor. Evlilik dışı yaşanan ve hâkim heteroseksüelliğin sınırları dışında yaşanan her cinsel edim, bu yapı içinde bir sapma, yoldan çıkma olarak sorunsallaştırılıyor. Örneğin KONDA Araştırma Şirketi’nin 12-13 Mayıs 2012 tarihinde Türkiye’de 28 ili kapsayan ve 2610 kişiyle gerçekleştirdiği “Toplumdaki Ayıp, Günah ve Suç Algı ve Tanımları”

⁴³ Konuyla ilgili kıymetli gördüğüm bir yazı için bkz. <https://fehali.com/2021/12/04/zayif-oldugumu-soylemekten-vazgecin/> (Erişim Tarihi: 12.07.2022)

başlıklı araştırmanın sonuca göre evlilik dışı ilişki toplumda şu şekilde değerlendiriliyor:

Evli olmayan çiftlerin beraber yaşaması” konusuna ayıp ve günah açısından bakıldığında toplumun hayli hassas olduğu göze çarpmaktadır. Günah olduğunu belirtenler yüzde 85 oranında, ayıp olduğunu düşünenler de yüzde 90’lar civarındadır. Buna karşın, evlilik dışı ilişkinin, beraberliğin suç olması gerektiğini düşünenlerin oranı ise yüzde 72’dir (2012: 14).

Feministler ise bir kadının herhangi bir cinsel edimde bulunmak için evlilik gibi bir kurumun içinde olmasının gerekmediğini vurguladıkları gibi kadınların cinselliğini yalnızca bir erkek yoluyla yaşayabileceklerini ifade eden egemen heteroseksüel anlayışı da kabul etmiyorlar. Feministler, kadınlar ile erkekler arasında cinselliğin yaşanmasını hiyerarşik bir şekilde kodlayan bu yapıyla mücadele ederek ve kadın hazzının ve rızasının önemini ön plana çıkararak alma-verme olarak tanımlanmış hâkim kabulü reddediyorlar. Suzan Saner ve Şahika Yüksel’in de ifade ettiği gibi “Feministler, cinsel hazzı öncelikle bir insan hakkı olarak savun[uyorlar], buradaki ‘insan’ın sadece erkek birey olmadığına dikkat çek[iyorlar] (2020: 440). Bir kadının bir başka kadını sevebileceği, onunla cinsel bir birliktelik yaşayabileceği gibi sevmenin ve cinselliği yaşamının tek bir yolu olmadığını, cinselliğin farklı patikaları olduğunu altını çiziyorlar. Ayrıca kadının cinselliğini yaşamak için her zaman başka birine ihtiyaç duymayabileceğini, kendi başına da kendine haz verebileceğini ve baskılanmaya çalışılan kadın hazzının kadın tarafından keşfedebileceğini söyleyerek erkeklerin hazzına odaklı bir şekilde tahayyül edilmiş cinselliği dönüştürmeye çalışıyorlar. Gülnur Acar Savran’ın ifade ettiği gibi

“Cinselliği yaşayış biçimimiz doğal, biyolojik bir kader değil. Bize yasaklanan şeyler var, bir de sınırları bu yasaklarla belirlenmiş bir meşru alan. Sınırların ötesinde erkeklerin tekeline bırakılmış arzu, şehvet var; berisinde ise duygu, yumuşaklık. Cinselliğimizin bütün imkânlarını yaşamamızın yolu, belki her şeyden önce bu sınırları yıkmaktan geçiyor” (2019: 331).

Görüştüğüm feminist kadınların neredeyse hepsi feminist olmanın, cinselliğe dair fikirlerini ve cinsel yaşamlarını değiştirdiğini ifade ediyorlar. Feministlerin cinselliğe bakışına dair yukarıda söz ettiklerimi görüşmeciler de sıklıkla tekrarlayarak feminizmin kadın cinselliğine dair daha fazla bilgilenebilirliği sağladığını belirtiyorlar. Örneğin Yaprak (31) bu değişimden şu şekilde bahsediyor:

“Yani şöyle hani feminizm için mücadele etmeden önce tam olarak aslında kafanda bir aile kavramında ciddi bir değişiklik oluyor yani. Mesela atıyorum cinsellikle

ilgili, sağlıklı, güvenli cinsellik nedir, doğum kontrolü nedir, bu yöntemler nedir bunların hepsi aslında feminizmle birlikte gelen... çünkü hani temelde kadının kendi bedeniyle ilgili olan kararları vermesi aşamasında yardımcı olan konular bunlar veya işte kürtaj vs. Bunlara hâkim olabilmek tabii feminizmle birlikte gelen ve daha ileri aşamalarda gelen bir farkındalık aşaması aslında. Evet cinsellik diye bir şey var ama bunu tam olarak bilmiyorsun ki...Bunu hep şu şekilde öğreniyorsun işte evleniyorsun, evlenince yapıyorsun, bu cinselliği yaşıyorsun ve sonunda bir çocuğun oluyor. Onu da doğuruyorsun. Ondan sonra işte ailen oluyor. Öyle yaşayıp gidiyorsun. Hep bu prototip üzerinden büyütüldüğümüz için cinsellik böyle çok bir şeymiş gibi anlatılmadı yani. Ama ondan sonra öğrendikçe aslında beden politikalarını yani çünkü çok beden politikası üzerinde dönen bir şey zaten cinsellik dediğin şey. O yüzden bu eşitliği aslında kavradıkça daha da oturan, daha da yerleşen bir konu.”

Arşalus Kayır, “Kadın ve Cinsel Sorunları” başlıklı yazısında cinsel sorunlarını çözmek için hastaneye gelen kadınlar hakkında yaptığı gözlemlerinden hareketle şöyle söylüyor: “Cinsellik bir eğitim konusu olmalıdır, ancak bu eğitimin ilk başlama yeri de ailedir” (2020: 321). Yaprak’ın anlatımında da görülüyor ki cinselliğin bir kadın için evlilikle başlayacağı düşüncesi bu konuda bilgisiz kalmasına sebep oluyor ve feminizmle tanışmak, cinselliği evlilikle özdeşleştiren bu bakışı kırmış oluyor. Görkem (45) de feminizmle beraber cinsellik konusundaki algısının değiştiğini şöyle anlatıyor:

“Ya şimdi mesela ilk başlarda bu kadar düşüncelerim daha şey olmamışken, yerleşmemişken sanki o daha böyle bir hizmet gibi geliyordu bana. Hani şey yapmak için değil hani hoşuma gitmediğinden değil ama görev gibi anlatabiliyor muyum? Yapmam gerekir. Evliliğin temelidir falan böyle. Sonradan sonradan hayır niye ben de hizmet almak isteyebilirim veya istemeyebilirim. Ya gerçekten bu kadar mühim bir şey değil yani. Ben başlarda özellikle çok o konuyu kafama takmıştım. İşte sanki her şey çok iyi olmak zorundaymış gibi. Sen tabii çok iyi karşıdan kimse öyle bir şey beklemiyor yani. Çünkü çevremin yönlendirmesi o şekildeydi. Annemler, teyzemler işte kadınlarla konuşuyorsun tabii hep böyle kocan istediği zaman her zaman şey olmalısın hazır ve istekli olmalısın falan. Öyle bir şeyin içine girmiştim. Sonra bir uyandım ne oluyoruz ya dedim. Ondan sonra silkindim o şeyden. O açıdan bana çok faydası oldu. Şimdi asla öyle düşünmüyorum yani.”

Görkem yaşadığı bu algı değişiminde yalnız değil. Özlem de önceden cinselliği erkeği mutlu etmek olarak algıladığını ama şu an karşılıklı bir edim olarak gördüğünü söylüyor. İstemediği bir cinsel edime hayır diyebileceğini, bedenini tanıdığını, haz alabileceğini ve ilişkileneceklerin başka başka şekillerde olabileceğini fark ettiğini söylüyor. Rüya ve Ceyda da feminizmin kendi arzularının, hazlarının ne kadar önemli olduğunu öğrettiğini ifade ederken Leyla feminizmin cümlelerini daha düzgün kurmasını sağladığını, örneğin evlilik içinde de dışında da çocuk doğurabileceğini ve bunun kendi rızası dahilinde olduğunu, istemediği ve onay vermediği bir beraberliğin içinde olmayacağını anlatıyor. Ece de feminizmin bir

cinsel edimde bulunmak istemediğinde “hayır” derken bunu kendine güvenerek söylemesine sebep olduğunu belirtiyor. Feminist kadınların birçoğunun vurguladığı “onay” kavramı son derece önem taşıyor. “Kişinin belirli bir cinsel davranışı yaşamak istediğini özgür iradesiyle, sözlü veya bedensel ifade yoluyla net ve açık olarak ifade etmesi” olarak tanımlanan onay, kadınlara cinselliği görev olarak tayin eden anlayışla baş etmek için verimli bir kavramsal araç (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği Kavram Sözlüğü, 2019). Çünkü her şeyden evvel bir cinsel edimin o cinsel edimi gerçekleştirecek kişilerin her birinin onayı dahilinde gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapıyor ve onay kavramının farkında olmak, kadınların kendi sınırlarını çizmesini ve kendi onayları dışında gerçekleşen her edimin suç olduğunu bilmelerini sağlıyor.

Sümeyye feminizmin cinselliğe bakışını etkileyen tek faktör olmadığını ama onu öğrenmeye açık ve başkalarının deneyimlerini daha iyi anlamasını, analiz etmesini sağlayan biri olması yönünde etkilediğini söylerken Bilge de cinselliğe olumlu yaklaşmadığını, hatta mide bulandırıcı bulunduğunu ama başka kadınların bu konudaki deneyimlerini anlamak için feminizmin çok önemli olduğunu ifade ediyor. Aylin (26) ise başka bir yerden kuruyor anlatısını:

“Ya evet bence o büyük tabuları ve korkuları ortadan kaldıran şey bence. Herkes için öyle olmayabilir ben de öyle oldu ve o hymen aydınlanması. (Gülüyor.) Gerçekten çok büyük bir aydınlanma. Onu duyunca tamam ya o zaman kafama göre takılacağım dediğim ve kafama göre takıldığım bir evreye geçtiğim bir şeye dönüştü yani. Böyle bir etkisi oldu diyebilirim yani. Ama bu somut bir şey gibi hani gerçekten hani insanın omzundan yükü, içinden korkuyu alan ve onun yerine güç koyan, kendinden emin işte hayır tamam öğrendim ne olduğunu biliyorum artık ben ne istiyorum kararımı veriyor muyum tamam verdim ne istiyorsam o olacak dediğim bir aşama.”

Aylin’in söz ettiği hymen, toplumda “kızlık zarı” olarak bilinen ve cinsel ilişkiye girildiğinde kanayacağı varsayılan yapıdır. Akan kan, bu anlayışa göre kadının bekâretinin sembolüdür. Eğer cinsel ilişkiye girildiğinde kanama olmuyorsa bu durum kadının bakire olmadığının bir işaretidir. Bütün bunlar toplumda yaygın olarak bilinen ve hâlâ yıkılamamış olan bekâret tabusunun yansımalarıdır. Aslında hymen, bekâretin bir işareti, taşıyıcısı değildir. Hanne Blank’ın *Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi* adlı kitabında söz ettiği üzere,

“[...] hymen aslında vajinanın tam girişinde bulunur. Vajina açıklığının tabanı ve duvarları hymenin dip kısmını oluşturur ve hymen oradan yukarıya ve içeriye doğru vajina girişinin

merkezine kadar uzanır. Himen aslında aynı vajina dokusundan oluşan bir yaka ya da çıkıntudan başka bir şey değildir” (2008: 87).

Anlaşılabileceği üzere hymenin bekâreti ölçme, “kızlık zarı” olma gibi bir misyonu yoktur. Emek Ergün’ün *Bekâretin El Değmemiş Tarihi* için yazdığı “Türkiye’de Bekâretin ‘El Değmemiş’ Tarihi başlıklı Önsözde ifade ettiği gibi “Kadınları, fiziksel yapısı bakımından küçücük, bedendeki işlevi bakımındansa önemsiz olan, ama üzerine yüklenen anlamlar bakımından kocaman ve hayati görünen bir zarın varlığı ve yokluğuna dayanarak kız ve kadın olarak ikiye ayıran kan sevici bir kültürü yansıtır ‘kızlık zarı’ terimi” (2008: 14). Toplumun bekâret kavramına yüklediği anlam, kadınların cinselliğini özgürce yaşamasına engel olur. Bu minvalde Türkiye’de de bekâretin bir tabu olduğu bir gerçekse de bu tabuyu yerinden eden kadınlar da var. Aylin feminizmden aldığı güç sayesinde “omzunda yük” ve “içinde korku” yaratan bekâret takıntısından sıyrılabiliyor.

Kadınlara cinsellik hususunda çizilen sınırları aşmak bazı feminist kadınlar için hala zorlu bir süreç olarak deneyimlenebiliyor. Örneğin Başak, küçüklüğünden beri erkeklerden uzak durmak, temastan sakınmak gerektiği anlayışıyla büyütüldüğünü ve bu sebeple hâlâ temas kurmakta zorluk yaşadığını anlatıyor. Cinselliğin kadınlar için hiç konuşulabilir bir şey olmadığı inancıyla yetiştirildiğini söyleyen Başak, tüm bu algılardan dolayı duygusal ilişkilerinde problemler yaşadığını ve kafasının içinde kadınların cinselliğini türlü araçlar dolayısıyla baskılayan hâkim kodların seslerini duyduğunu, bu durumu aşmak için okumalar yaptığını ifade ediyor ve yaşadığı bu hisleri travmatik olarak adlandırıyor. Dicle (30) de benzer bir yerden kuruyor anlatısını ama farklı bir noktaya değiniyor.

“Yok hiç sakıncası yok. Çünkü ben bunu gerçekten artık rahatça, yüksek sesle konuşabiliyorum ve bunun birçok kadın tarafından da yaşanan bir şey olduğunu, belki herkes yüksek sesle konuşmuyor ama yüksek sesle konuşmak bile bana çok iyi geliyor. Dolayısıyla hani ben 22 yaşında ilk defa bir erkekle bir şeyler deneyimledim. Ama bu cinsel birleşmeye yol açmadı. O kısma geldiğimde tıkanıyorum. O kısımdan dolayı zaten tedavi görmem gerekiyor. Ben o kısımda kitleniyorum ve tabii ki çok fazla kişiyle deneyim sağlamadığım için belki hala atlatamıyorum. Ben çünkü biraz güven konusunda da problem yaşıyorum. Benim sürekli şey korkum var. İşte bir erkek bana travma yaşatır mı, bir şey olur mu. Çünkü ben böyle bağ kurduktan sonra duygusal kısma çok kapılabiliyorum. Biriyle o bağı kuruyorsam belki ertesi gün onunla görüşememe ihtimalim varsa bu beni çok sarsar. Dolayısıyla en azından bunu duygusal olarak da hissettiğim biriyle deneyimlemek istiyordum ve bu süreci hep erteledim. [...] Ben mesela bir süreye kadar sürekli böyle karşı taraf kullanacak diye ilk görüşmede öpüşmeyeyim, şöyle yapmayayım, şöyle davranmayayım, biraz ileri bir tarihe bırakayım, biraz onu tanıyayım diye diye çoğu ilişkiyi böyle çöp ettiğimi fark ettim. [...] İşte sürekli beni bu çocuk cinsel

obje olarak mı görüyor, işte sadece benimle bir şeyler yaşayıp gidecek mi bu korku da çok kötü bir şey. Ama bu kız çocuklarına o kadar çok dayatılmış ki bunu düşünmeden edemiyoruz. Bu kadar kolay aşılacak bir şey değilmiş ya da ben aşamıyorum, bilmiyorum. Etrafımda da çok az aşan var ya da bunu çok konuşamayan var. [...] [Kardeşlerimin] hepsi çok kötü deneyimlerden geçti ve ben belki onlardan etkilendim biraz. O kötü deneyimleri dinledikçe belki bu beni daha çok korkutuyor. [...] Bir kere partnerleri çok anlayışlı değil. Yani sadece kendi kişisel hazlarını düşünüyorlar. Dolayısıyla hepsi çok kötü geçirdi. Hatta bir tane kız kardeşim boşanma aşamasına geldi yani, bundan dolayı. İlk gecesi çok kötü geçmiş. Yani dur demesine rağmen eşi devam etmiş ve bu bir noktadan sonra tacize, tecavüze falan giriyor. Psikoloğa falan gitmek zorunda kaldı. Tabii eşi farkına varıp özür falan da diledi ama tabii bu onda büyük bir travmaya yol açtı yani. Ama bunun gibi bir sürü hikâyeler var ve benim çevremde çok fazla var. [...] Bakalım ya ben aşarım ya. Çoğu şeyi aştım. Feminist yaşam bana bunu da öğretecek bence. Bu konuda da bana yardımcı olacak bundan eminim yani. Sadece biraz daha cesur olmam gerekiyor sanırım.”

Dicle, bedenine dokunmanın, mastürbasyon yapmanın yirmi beş yaşına kadar deneyimlemediği bir şey olduğunu ve çok geç bulduğunu söylüyor. Kendi bedeniyle ilgili birçok şeyi aştığını, çok yol katettiğini ama bir noktada tıkanıldığını anlatıyor. Bu tıkanıklığın vajinismus⁴⁴ olduğunu gittiği kadın hastalıkları ve doğum doktoru ona söylüyor. Şahika Yüksel ve Dilek Cindoğlu “vajinismusun kadınlarda en sık görülen cinsel işlev bozukluğu olduğu[nu] ve Türkiye’de “[...] cinsel tedavi birimlerine başvuran hastaların yaklaşık %50’sinin vajinismus olduğu[nu]” ifade ediyorlar (2006: 47). Başak ve Dicle’nin aktarımlardan bu yaygın olan cinsel işlev bozukluğunun sadece onlardan kaynaklanan bir sorun olmadığı anlaşılıyor. İkisinin de aile yapısında erkek çocuklarına daha fazla değer verildiğini, ailelerinin kız çocuklarının hem eylemlerinin hem bedenlerinin denetim altında tutmaya çalıştığını, yine ailelerin etkileriyle saklanarak ve utanarak yaşanan regl olma deneyimlerini hatırlarsak hikâyenin kendisinin cinsel birleşme anından çok daha öncesine tekabül ettiğini anlayabiliriz. Üstelik Dicle’nin anlatısında Başak’ın anlatısından farklı olarak bizzat şahit olduğu tecrübeler var. Kız kardeşlerinin yaşadığı kötü deneyimlerin bilgisi, kendi cinselliğine sızıyor ve cinselliği travma yaşama ihtimalinden bağımsız düşünemiyor. Tüm bu deneyimler iç içe geçerek bugün cinselliklerini nasıl yaşayacaklarına -üstelik feminist bilince sırtlarını yasladıkları halde- olumsuz bir biçimde tesir ediyor. Vajinismusunu yalnızca tıbbi bir mesele olarak değil sosyal ve kültürel bir mesele olarak gören bir anlayışla Türkiye’deki kadınların vajinismus

---

⁴⁴ “Vajinismus, vajinaya giriş denendiğinde, vajinanın dış üçte birini çevreleyen kaslarda yineleyici ya da sürekli bir biçimde istemsiz kasılmaların olmasıdır. Çoğunlukla cinsel birleşmeye olanak vermeyen bu kasılmayı kadın kendisi yapmaz ve kendi isteği ile de geçiremez” (Yüksel ve Cindoğlu, 2006: 46).

deneyimlerini analiz eden Yeliz Turan Yunusoğlu çalışmasının görüşmecilerine yaptığı katkıdan şu sözlerle bahsediyor: “Ayrıca, bu çalışmada, kadın bedeninin denetlenmesinde ve cinselliğin şekillenmesinde kültürün oynadığı role yapılan vurgu, kadınların vajinismusa farklı bir pencereden bakmalarını sağlayarak, problemi kendi bedenleri ve zihinlerinde konumlandırmak yerine ataerkil ilişkilerin içine yerleştirmelerine vesile olmuştur” (2021: 317). Benim çalışmam içinde ise hem Başak hem Dicle cinsellikte yaşadıkları sorunların arka planını, feminist bilinçleri sayesinde okuyabiliyorlar. Hatta feminist olmak, vajinismus tedavisi için bir güç kaynağı hâline gelebiliyor:

“[...] O zaman şöyle bir söyleyeyim şimdi ben ilk seks yaptığımda ne olduğunu anlamadım tamam mı ve çok kötü hissettim yani sahiplendiğimi hissetmedim. Daha çok böyle erkeğin yaptığı bir eylemdi. Benim belki üzerimde işte bu hani dedim ya bedeni bir süre reddettiğim bir dönem vardı ergenlikte belki onu çok geç oturttuğum için bazı kavramlar, bazı şeyler, bazı hisler kafamda böyle çarpıştı ve tamam bir şeyler yapıyorum falan. Hayatımın bir döneminde çok stresli bir dönem yaşadım ve ben seksî tamamen hayatımdan attım. Bir buçuk iki sene seks yok vajinismus. Gittim ben bir tedavi merkezine. Doktor çok şaşırıyor ya çünkü gelen kadınların çoğu evli ve evli olmasına rağmen seks hayatı yok ya da işte ne bileyim sevgilisi var seks hayatı yok böyle bir problemleri var ne yazık ki Türkiye’de birçok kadında olan şey. Kadın şaşırıyor ya senin aktif bir cinsel hayatın varken nasıl oldu yani. Bir sürü sorun üst üste geldi ve ben o defteri kapattım. 26 yaşındayken oluyor bu ve asıl o dönem farkına vardım. Dedim ki bu beden benim ve yeniden sıfırdan keşfediyorum ve sıfırdan kendi başıma bir şey oldu ve bunu fırsata çevirmem lazım. Kendimi yeni baştan anlamam lazım, cinsellik kavramını yeni baştan oturtmam lazım. O tedavi süreci benim için çok enteresan bir süreç oldu. Aynı zamanda kendimi yeniden keşfettiğim bir süreç oldu. Ve sonra feminist düşüncelerim beni şöyle rahatlatıyor yani bundan utanmak zorunda değilsin. Tedaviye gittiğim için, o sorunları yaşamam hep böyle feminizm bana güç verdi. Sen sorunlu değilsin. Canını sıkıran bir şey varsa çözebiliriz. Bedenini özgürleştirebiliriz. Beynini özgürleştirebiliriz. [...] Ben işte tam bu noktada senin yanındayım. Kendini bloklama ve sonra benim cinsel hayatım gerçekten o tedaviden sonra çok iyi oldu.” (Cansel, 32)

Cansel, feminizm sayesinde bedenine karşı yargılayıcı olmadan, kendini sorunlu ilân etmeden bedenine anlayışla yaklaşıyor ve vajinismus tedavisini cinselliğini yeniden keşfetmenin bir imkânı olarak görüyor ve süreçten güçlenerek çıkıyor.

Feminist kadınlar, feminist olmalarının etkisiyle cinselliği başka bir gözle değerlendirmeye başlıyorlar, bilgi kaynaklarını genişletiyorlar ve sağlıklı sınırlar çiziyorlar. Sağlıklı sınırlar çizerken, ataerkil toplum yapısı içindeki ilişkilerin belirlediği sınırları da aşmaya çalışıyorlar. Sınır çizmek ve sınırları aşmak arasında gezinen kadın cinselliği, kadınları cinsel edimler içinde nesne olmaktan çıkarıp özne pozisyonuna getiriyor.

Özetle bu bölümde feminist kadınların bedenleriyle kurdukları ilişkinin feminist olduktan sonra değişip değişmediğini regl, cinsellik, tüy, diyet temaları etrafında irdelenmeye çalışılmıştır. İlk reglin nasıl deneyimlendiğinin kadınların kadın kimliğine geçmesinde oldukça belirleyici bir konumda olduğu görülmüş ve feminist olmanın bu deneyimi başka bir perspektifle okumayı mümkün kıldığı anlaşılmıştır. Tüy, diyet ve cinsellik başlıkları kadınların feminist olduktan sonra bedenleriyle kurdukları ilişkinin çoğunlukla değiştiğine işaret etmiş ve feminizmin kadınların bedenleriyle kurdukları ilişkiye olumlu anlamakta tesir ettiği çıkarımı yapılmıştır.

4. Bölüm: İlişkiler

“İlişkiler” başlıklı bu son bölümde ilk önce kadınların feministliğini kendilerine ilân etmelerine vesile olan eğitim hayatından ve eğitim hayatında yaşadıkları karşılaşmalardan söz ediyorum. Ardından feministlerin mücadele verdikleri alanlardan biri olan ikili ilişkilere (sevgililik, evlilik vb.) feminizmin nasıl yansıdığını kadınların deneyimleri aracılığıyla anlamaya çalışıyorum. Bölümün son başlığında ise kadınlara feminist olma yolculuğunda eşlik eden kitapların bir listesini çıkarıyorum.

4.1. Eğitimin Suyu Berraklaştırması: “Feministim!” Demek, Adını Koymak

Feminist kadınların çoğunluğunun feminist olma hikâyesini çocukluğundan başlayarak anlattığını daha önce söylemiştim. Kadınların bugünden bakınca analiz edebildiği feminist eğilimlerin başladığı yer orasıydı. Feministliğin bir kimlik olarak beyan edilmesi ise çoğunlukla eğitim hayatıyla iç içe anlatılıyordu. Kadınların çoğunluğu, üniversitede feminist teori ve pratiği bulduğunu ifade ederken bazı feminist kadınlar lise yıllarına işaret etti. Örneğin, kadın çalışmalarında yüksek lisansını tamamlayan ve “önce feminizmin mücadelesini verip sonra teorisini öğrendiğini” ifade eden Aslı (31) tek başına yaptığı seyahatlerin de bu süreçte payı olduğunu ekleyerek şunları söyledi:

“[...] Adını koyamadığımı hani bir direniş biçimi zaten hep varmış çocukluktan beri. Bunun feminizm olduğu bunun bilinci daha sonra üniversite okumayla birlikte yerleşmiş.”

Başak da (24) Aslı gibi çok küçük yaşlarda feminist eğilimlerinin başladığını ama adını üniversitede koyduğunu ve bu kimliği sahiplenmesinin de kolay olmadığını belirtti:

“Şimdi şöyle öncelikle feminizmle tanışmam işte sosyoloji bölümüyle birlikte oldu hani o okul sürecinde işte bu ideolojilerle ilgili okumalar yaptığım yeni yeni böyle ama daha öncesinde bunu okul sürecinde öğrendim ama daha öncesinde zaten benim böyle bu eğilimlerim başlamış. Ben farkında olmadan işte birtakım sorular sormaya başlamışım veya işte üzerine düşünmeye başlamışım. Sadece bunun adına feminizm dememişim veya işte bunu bir ideolojik bir çaba veya gayret olarak yapmamışım ve zaten kendime feminist demem çok uzun sürdü ve bir süre bunun hak edilecek bir şey olduğunu düşündüm veya işte yaşam tarzını uydurabileceğin ya da işte belli ödünler verdikten sonra kendine feminist diyebilirsin diye bir fikre kapıldığımı hatırlıyorum. Ama benim sanırım gerçek anlamda doğru bir şekilde feminizmle tanışmam lisans döneminde bir hocam sayesinde gerçekleşti. [...]”

Leyla da (27) tıpkı Başak gibi sosyoloji eğitimi sırasında aldığı toplumsal cinsiyet odaklı derslere işaret etti ama kendisine ilk zamanlar feminist demekten “çekindiğini” ekledi:

“[...] O zaman aslında hala böyle kendime feminist demeye çok çekinirdim. Dediğim gibi gözümde bir feminist vardı o da ne işte gerçekten slogan atabilen, gerçekten işte yürüyüşlere katılabilen vs. böyle hani çok kallavi bir tanımdı benim için ve ben o tanıma uymuyordum. Ama sonra bir baktım kendi hayat pratiklerime ve bu aslında kadın olmanın, doğuştan mücadeleye girmenin pratikleri beni feminist yapan bir şeymiş aslında. Bu default olarak atanıyor demiyorum ama bir noktada bir şeylere karşı çıkmaya başladığım anda aslında kendi hakkını söke söke almaya başladığım gün hani bu birinci sınıftan itibaren olsun ikinci sınıftan itibaren olsun yani çocukluktan gelsin aslında feminist olma hikâyesini yazdığını düşünüyorum. [...]”

Leyla ve Başak’ın anlatılarından kendilerine feminist diyebilmek için belirli pratikleri yaşamlarına katmaları gerektiğini düşündükleri ama sonradan bu fikirden uzaklaştıkları ve feminist kimliği sahiplendikleri anlaşılıyor. Kendisini feminist olarak nitelendirme konusunda çelişkiler yaşayan bir görüşmecim de Aylin. O da kendisini feminist olarak adlandırma sürecinden şu şekilde bahsetti:

“[...] Ama ben işte feministim dediğim nokta liseydi bence ve okuduğum kitaplarla. İlk kimi okudum hatırlamıyorum mesela. Ama böyle bir şey var böyle bir adaletsizlik var bu da işte kişilerden kaynaklı değil böyle patriyarka diye bir şey var falan deyip orada ben bu oyunu bozarım, hayır kabul etmiyorum dediğim nokta lisedeydi bence. Yine çelişkilerle doluydu bu arada.”

Aylin (26) görüşmenin ilerleyen kısımlarında lisede feminist olduğu için “feminazi” gibi feministleri aşağılamak için kullanılan bir kavramla itham edildiğini ve bundan rahatsızlık duyduğu için bir dönem kendisine feminist demekten vazgeçtiğini fakat yıllar içinde yaptığı okumalarla bu bakıştan sıyrılabildiğini söyledi.

Kıymet, Bilge ve Görkem de Aylin gibi kendilerini feminist olarak tanımlamalarının lise yıllarına tekabül ettiğini anlattılar. Bilge ve Görkem, “feministliklerinin” ilk olarak çevreden gelen tepkilerle farkına vardıklarından da söz ettiler. Örneğin feminist olma hikâyesini çocukluğundan başlatan Bilge (21) bu süreci şu cümlelerle aktardı:

“[...] Ama yanılmıyorsam yani yine böyle on yaşlarımdayken bir konuşma esnasında kuzenlerim benim feminist olduğumu söyledi. Hiç daha önce feminist kelimesini duymadım bunun ne anlama geldiğini bile bilmiyordum. Sonra onlara sordum kendim işte on yaşındaki bir küçük kız çocuğu ne kadar erişebilse ve ne kadar anlayabilirse o kadarıyla feminizmi anlamaya, üzerine düşünmeye başladım. Ama tam olarak kendimi bir feminist olarak beyanda bulunmam lise yıllarıma denk geldi. İnsanlara açıkça feminist olduğumu beyan edebiliyordum. İdeolojik düşüncemin bu yönde olduğunu, feminizmin ne demek olduğunu anlatmaya

çalışıyordum. Ama düşündüğümde yani feminist olma öyküm ya da feminizmle birlikte bu yolda yürüme öyküm birçok çevremdeki insana oranla çok daha erken başlamış. Tabii bu birtakım zorlukları da bence beraberinde getirdi. Çünkü çevremdeki insanlara işte feminist olduğumu söylediğimde çocukken hatırlıyorum o ne, ne demek o hani sanki zararlı ve kötü bir şeymişçesine kendi arkadaşlarımdan bile tepki aldığımı hatırlıyorum. Böyle bir şeyden bahsedebilirim.”

Bilge, henüz çocukken “feminizmden” haberdar olmuş bir kadın. Küçük yaşlarından itibaren feminizmi anlama gayreti içinde olan Bilge, lise yıllarında kendisini feminist olarak adlandırmasında o dönemdeki Felsefe derslerini veren hocasının feminist olmasının da payı olduğunu aktarıyor. “Felsefe derslerinin, feminizm dersi gibi geçtiğini” söyleyen Bilge, sınıftaki diğer öğrencilerin “yine feministin dersi geliyor, bıktık bu feministlerden” gibi cümlelerine karşılık verirken feminist olduğunu ilân ettiğini ve sınıftakilerle çatıştığını anlatıyor. Görkem de (45) lisede kendisine “feminist” dendiğinden ama o dönemlerde feminist olmanın alay edilecek bir şey gibi algılandığından söz ederek şunları söylüyor:

“[...] Ben de kendimi aslında hiçbir zaman ben feministim diye ortaya çıkmamama rağmen bütün arkadaşlarım bana feminist, feminist diyorlardı ama hani açıkçası neden öyle dediklerini bilmiyorum. Herhalde benim fikirlerimden dolayı hani bazı olaylara artık el mi koyuyordum hatırlamıyorum da çok açıkçası ama çok ilginçtir hep bana mesela lakabımı sorsalar herkes bilir ki feminist. Hatta yıllar geçtikçe femo oldu [...] Ama ben oldum olası işte babama şey derdim işte bir şey olurdu karar verilecek mesela benimki içgüdüselde okuyup öğrenilecek zaten sosyal medya yoktu taş devrindeyiz yani sadece okuyarak bir şeyler öğrenebiliyorsun. Duygu Asena⁴⁵ vardı. Herhalde ben ortaokuldaydım işte Kadının Adı Yok diye bir kitabı çıkmıştı. Onu okudum ve dedim ki aa benim düşüncelerim dedim ya, böyle bir şey varmış demek ki gerçekten, aa gerçekten ben feministmişim demek ki falan dedim. Ama benimki tamamen içgüdüselde yani.”

Sezgisel bir şekilde feminizmi bulduğunu söyleyen Görkem, feminist olma yolculuğunda üniversite yıllarının etkisinden ve farklı “kadınlıklarla” tanışma sürecinden de bahsediyor. Bir dönem kolejde eğitim aldığını, orta ve orta üstü sınıflardan insanlarla muhatap olduğunu, üniversiteye geçtiğinde ise Türkiye’nin farklı yerlerinden ve farklı sınıflardan kadınların mücadelesini gördüğünü ve “gerçek hayatı o zaman öğrendiğini” ifade ediyor. Ayrıca güzel sanatlar alanında yüksek lisans yaparken aldığı derslerden birinin de kadın odaklı olduğunu, kadın hocaların bu konuda bilhassa bilinçli olduğunu da ekliyor.

Görüşmecilerimden Ceyda ve Bahar, direkt olarak lise veya üniversite yıllarına işaret etmeyerek yaptıkları okumalarla feminist bilinci oluşturmaya, kendilerini feminist

---

⁴⁵ Görüştüğüm feminist kadınların bazıları feminist olma hikâyelerinde Duygu Asena’nın önemli bir etkisi olduğundan bahsetti.

olarak tanımlamaya başladıklarını ifade ettiler. Çocukluğundaki feminist eğilimlerinden söz eden Bahar, on yedi, on sekiz yaşlarında kendisini feminist olarak adlandırdığından ve sonrasında örgütlendiğinden de söz ediyor. Görüşmecilerimden Dicle de feminist olma hikâyesinin içinde önce çocukluğundan, geçmişte sol örgütler içindeki deneyimlerinden ve Sosyoloji eğitimini almasından- hatırlayacağımız üzere Dicle, aile içi ilişkilerini ve etnik kimliğini anlayabilmek için Sosyoloji eğitimi aldığını söylemişti- bahsediyor. Yaprak (31) ise çocukluğundan başlattığı feminist olma hikâyesini üniversiteye oradan da örgütlenmeye getirerek kalan diğer parçaları anlatıyor:

“Aslında üniversitede...Şöyle yani üniversitedeydik. [...] O [Üniversitedeki bir kadın hocasını kastediyor] derslerinde çok bahsederdi böyle eşitlikle ilgili, feminizmle ilgili. Yani daha doğrusu şey vardır ya genel bir ders müfredatında çok fazla o toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilmez ders içeriğinde de sınıfta da. [O] bu konuda çok duyarlıydı ve benim çok böyle dikkatimi çekiyordu. Çok yani neden, nasıl, nasıl olabilir ne yapılabilir diye ondan sonra bir gün ne oldu bilmiyorum ama yani bir gün oturdum ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu üyelik formunu doldurdum. Yani orayı nereden buldum? Çünkü etrafımda yoktu açıkçası başka feminist veya politikayla ilgilenen veya örgütlü birisi yoktu. Buldum ve üye oldum. O zamandan beri de işte örgütlü bir şekilde devam ediyorum. [...]”

Görüşmecilerimden Özlem (37) için feminist olma hikâyesi çok sarıh değil. Duygu Asena’dan Amargi’ye uzanan ve “el yordamıyla” keşfedilen bir yoldan söz ediyor:

“Ya aslında bu soruyu ben de kendi kendime zaman zaman çok sormuştum, bilinçlendikten sonra. Yani bizim kuşak galiba sizin kuşaktan biraz farklı olarak biraz el yordamıyla buldum açıkçası. [...] Bir feminist örgütlenme yoktu. [...] Biz Duygu Asenalar, Ayşe Düzkanlar, Aksu Boralar gibi bir mücadele vermedik belki ama öyle bir örgütlenmemiz üniversitede yoktu. Sadece şeyi hatırlıyorum yani üniversitedeyken Amargi bizim dönemimizde çok takip ettiğimiz yayınlardan bir tanesiydi. İstanbul Feminist Kadınlar vardı, İFK diye geçiyordu onlar vardı. [...] Yani hani belki ilk tanışmam en azından adını duyarak yani hani mesela Duygu Asena bizim kuşak için çok önemli bir figürdü. Duygu Asena’nın feminist olduğunu biliyorduk. Dolayısıyla onun kitaplarını okurken bir feminist kitap okuduğumuzu da biliyorduk [...] Belki lise dönemimde hani Duygu Asena’yı okumuşumdur, üniversitede biraz daha artık Amargi’yi okumak, adını koymak ama hepsi el yordamıyla oldu diyebilirim. Sonrasında baktıkça da daha da bunun üstüne okumalar yapıp, feminist kadınlarla buluşup üzerine konuştuğumda da tabii pek çok feminist gibi şeyi fark ediyorum aslında feminist bir aileden gelmişim. Aslında benim annem de feministmiş ama feminist olduğunun farkında değilmiş. Dolayısıyla beni de o bilinçle yetiştirmiş. Ben de öyle büyümüşüm. Sonrasında da yaşadığım her şeyin adını koymaya başladım. Yani ad koymamı sağladı feminizm benim için.”

Özlem gibi Amargi’nin feminist olma yolculuğundaki etkisinden söz eden Rüya (38) kendisini feminist olarak adlandırmasının romantik ilişkileriyle alakalı yaşadığı sorunlarla ilgili gittiği terapistinin onu kadın çalışmaları bölümüne yönlendirmesiyle gerçekleştiğini söyleyerek özgün bir hikâye anlatıyor:

“Ya bence aslında daha çocukken başladı, annemin etkisiyle. Ama tabii bunun böyle olgunlaşp da bir kimlik haline gelmesini soruyorsan tam işte yani Kadın Çalışmalarına benim yani böyle bir şey var ben bari en azından bunun okumalarını yapayım diye düşündürten erkeklerle olan aslında romantik ilişkilerim oldu biraz. İşte romantik, cinsel. Yani böyle şeydim...nasıl diyeyim bir şekilde böyle güçlü toplumsal cinsiyet normlarına uymak istemediğimi böyle bastıra bastıra karşı tarafa yani işte o partnerime göstermek istediğim durumlarda böyle çok şey ne denir ani ve böyle sert tepkilerle ya da işte terk edilşlerle karşılaşıyordum. Bunlar böyle beni şey yapıyordu kendimi suçluluk hissettiriyordu adamı ben kaçırdım tarzı böyle işte böyle yaparsın kaçır tabii filan ama bir taraftan da niye yapmayayım ki bunu o böyle ikilemleri doğuruyordu kafamda. Zaten bu yüzden böyle bir hatta o dönem bir terapiye gidiyordum. Uzun süre terapiye gittim İstanbul’da ve neyse ki çok şanslıyım. Çok politik bir terapistim vardı. Hani böyle aşırı böyle birey güçlendirmesi değil de her şeyin toplumsal yönünü gösteren bir terapistti bana. Onun fikriydi, bak böyle bir bölüm var kadın çalışmaları. Hani istersen bir dene şansını. Orada aradığın soruların cevaplarını belki bulabilirsin gibi. O şekilde böyle işte okudukça yani aslında böyle nasıl diyeyim işte o ara Amargi’yi keşfettim dergi olarak. [...]”

Görüşmecilerimden Esin (69) feminizmle tanışmasını bambaşka bir boyuttan aktardı:

“1980 Darbesinden sonra sıkıyönetim koşullarında arkadaşlarımdan birinin davetiyle evlerde yapılan Feminist Bilinç Yükseltme toplantılarına dahil oldum ve bu gruplarda gündelik yaşam deneyimlerini aktaran kadınları tanıyarak feminizmle tanıştım. Şirin Tekeli, Şule Aytaç, Stella Ovidia, Gülser ve Nurser Öztunalı, Ayşe Düzkan, Handan Koç, Yaprak Zihnioğlu gibi feminist kadınları tanıdım, birlikte dönüştük. [...]”

Esin, yaşça en büyük görüşmecimdi. Dolayısıyla diğer görüşmecilerimden farklı bir feminist olma hikâyesi sunmuş oldu.

Ezcümle, feminist kadınların yaşamlarında çoğunlukla üniversite ve bazı görüşmeciler için ise lise yılları kendilerini feminist olarak adlandırma sürecinde etkili oluyor. Bazı görüşmeciler için ise lisede başlayan süreç üniversitede daha da katmerleniyor. Catherine Redfern ve Kristin Aune’nun Britanya özelinde feminist kadınların nasıl feminist oldukları, feminizme karşı tutumları vb. sorularla gerçekleştirdikleri araştırmalarının anket formunda feminist olma öykülerinin sorulduğu açık uçlu sorunun “eğitim sürecinde edinilen olumlu deneyimler” başlığıyla oluşturulan kategorisi en fazla kadının söz ettiği kategori olmuş (2012: 282). Görüşmecilerimin anlatıları da bu çalışmanın sonuçlarıyla uyumluluk göstermekte. Görüştüğüm feminist kadınlar için altı çizilmesi gereken bir nokta da sosyoloji eğitimi almış olmanın kazandırdığı bilincin feminist bilinç kazanma yolunda destek olması.

4.2. Feminizmin İkili İlişkilere Tesiri: Erkekleri Sevmek

Görüştüğüm kadınlara feminist olmanın ikili ilişkilere (sevgililik, evlilik vb.) nasıl tesir ettiğini, bu ilişkilerde sınırlanma ya da baskı yaşayıp yaşamadıklarını ve en çok hangi noktalarda zorlanmış hissettiklerini sordum.⁴⁶ Bu başlığa niçin yer verdiğimi görüşmecilerimden Ceyda ile yaptığımız bir sohbetten destek alarak anlatmak istiyorum. Ceyda, çevresinde ailesiyle sorun yaşamadan kendisini feminist olarak tanımlayan hiçbir kadın olmadığını söyledi. Ancak şu anda yurt dışında yaşayan Ceyda, orada edindiği feminist arkadaşlarının ailesinden gördüğü bir baskı olmadığını, onları feminizme götüren etmenlerin erkeklerle kurdukları ilişkiler ve çalışma yaşamındaki durumlar olduğunu ifade etti. Aile içinde başlayan bir eşitsizlik olmasa dâhi erkeklerle kurulan ilişkilerin bu yolda önemli bir etken olduğunu ve oradaki arkadaşlarıyla bu tema çerçevesinde deneyim aktarımı yaptıklarını ve feminizmi ele aldıklarını belirtti. Araştırmacı olarak bu çalışmaya başlarken Ceyda ile benzer düşüncede olduğumdan görüştüğüm feminist kadınlara bu soruları sormam gerektiğini düşündüm. İkili ilişkilere, bilhassa erkeklerle kurulan ilişkilere feminizmin tesir edeceğine dair bir varsayımım vardı. Görüşmeler sonunda feminizmin yalnızca ikili ilişkilere nasıl sirayet ettiğini değil kadınların bu konudaki seçimlerini nasıl etkilediğini de gördüm. Örneğin Bilge (21), ikili ilişkilere dair fikirlerinden şu sözlerle bahsetti:

“Her şeyden önce muhtemelen bunu hep düşünüyorum yani gelecekte de eğer bir erkek arkadaşım olursa. Evlilik kurumu benim için çok korkutucu ve ürkütücü gelen bir şey. Siz de biliyorsunuzdur yani sosyoloji, sosyal bilimciler için daha da bir şey korkutucu gelir, çünkü örüntülerini biliyorsunuz. O toplumsal örüntülerini biliyorsunuz. Bir de kadının nasıl yasal olarak mülkiyetleştirildiğini biliyorum. Çok şey bilmek beraberinde çok fazla sancıyı getiriyor bence. [...] O yüzden mesela şey düşünüyorum birisi olmasın hayatımda ya hani. Çünkü eğer hani mesela seversem gerçekten çok mutluyum belki evlilik kurumunu düşünebilirim. Ama eşitlikçi bir şekilde bir yaşam sürdüreceğime kesinlikle eminsem ki bu da çok zor bir şey bence ama korkutuyor yani bu fikir beni. Çünkü toplumsal birçok eşitsizlik örüntüsüyle karşı karşıya kalacağım. O yüzden böyle hayatımda birisi olmasın aman böyle yalnız kalayım şeklinde onun havasındayım.”

Bilge, patriyarkanın ikili ilişkiler alanına da tesir ederek türlü eşitsizlik biçimleri ürettiğini bildiğinden dolayı ilişki yaşamaktan, bilhassa evlenmekten imtina ettiğini

⁴⁶ Görüşmecilerime cinsel yönelimlerinin ne olduğuna dair herhangi bir soru yöneltmedim. Ancak ikili ilişkilere yönelik hazırladığım bu soruları yönelttiğimde görüşmecilerimin hepsi erkeklerle kurdukları heteroseksüel ilişkilerden söz etti. Dolayısıyla başlığımı “erkekleri sevmek” olarak belirlemekte bir sakınca görmedim. Çünkü bu aktaracağım deneyimler erkeklerle ilişki kuran/kurmuş kadınların deneyimleriydi.

ifade ediyor. Özel alanı politikleştirmeyi kendisine amaç edinmiş feministler, erkeklerle kurulan ilişkilerde yaşanan adaletsizliklerin, şiddetin, tacizin, tecavüzün, kadınların yaşam haklarına çeşitli biçimlerde yapılan müdahalelerin ve erkeklerin “öldüren sevgisinin” fazlasıyla bilincindedir.⁴⁷ Bu bilincin, eşitlikçi bir ilişki kurmaya dair inancı zayıflattığı ve korku yarattığı görülüyor. Bilge, bu düşüncelerinde yalnız değil. Ceyda da tıpkı Bilge gibi önceden “hep yalnız kalacağımı” düşündüğünü, çünkü bir ilişki içinde toplumsal cinsiyet normlarının onu kısıtlayacağına inandığını söyledi. Sonrasında bir ilişkisi olduğunda hesap ödeme konusunu örnek vererek erkek arkadaşının bir hesabı ödediğinde bir sonraki hesabı kesinlikle kendisinin ödemesi gerektiğini düşündüğünü, ilişki içinde “çok eşitlikçi, çok bağımsız” davranmaya çalıştığını anlattı. Ceyda, bu tavrıyla kazanımlar elde etmiş ama ilişkinin başlarında biraz sorunlar çıkmış. Feministliğini ve ilişki yaşamaya uygun olup olmadığını sorgulamış ama şu anda feminist olmanın bir ilişki yaşamaya engel olmayacağını anlama noktasına gelmiş. Yani Ceyda, feministliğinden taviz vermemek için bir gerilim yaşamış. Görüşmecilerimden Aylin (26), Ceyda’nın yaşadığı bu gerilimi en başından yok etme gayesinde. Feminist kimliğe sahip olmanın bir ilişki başlamadan evvel bir “elemeye” veya “elenmeye” sebep olduğunu söyleyerek, feministliğin “tehlikeli” olarak algılandığını ifade ediyor:

“Yani çok fazla deneyimim olmadı ama bence zorluyor herkesi. Şey oluyor daha zor biri gibi geliyorsun insanlara. Tabii ki bu şeyle de çok ilgili bence karşıdaki kişinin ne kadar bilinçli olduğu ne kadar eril olduğuyla da ilişkili hani. Kız arkadaşlarıyla bile öyledir ya hani. Bakış açısı uyuşmayınca sen yine kötü oluyorsun, sen yine zor oluyorsun. Orada bence bir ket vuruyor. Hatta bence şuna da sebep oluyor bu kimlikle tanındığında da direkt elenme sebebi hani ki bence bu okey zaten güle güle. (Gülüyor.) Ben yapacağıma orası eledi, zaten olmaz falan diye düşünüyorum. Ama bence böyle bir etkisi var. Çemberi çok daraltıyor bence. Tehlikeli birine dönüşüyorsun, can sıkacak. Kısıtlandığımı düşünüyor muyum yani yok çünkü işte bende şey dedim ya hani içeride o en küçük hanede o kadar çok oldu ki dışarıya sıfır

⁴⁷ “Öldüren sevgi istemiyoruz!” erkek şiddetine karşı çıkmak, erkeklerin sevgi gerekçesiyle işledikleri kadın cinayetlerine dikkat etmek için kullanılan feminist sloganlardan biridir. Bu noktada İstanbul Feminist Kolektif’in 14 Şubat 2012’de Sevgililer Günü’nde yaptıkları basın açıklamasını eklemek istiyorum: “Biz kadınlar heteroseksist dünyanın erkek egemen aşkına karşı çıkıyoruz. Aşk ve sevgi bahanesiyle, baskı ve şiddetle iç içe yaşarken, hangi hediye bunları unutturabilir? ‘Kendisinden ayrılmak istedi’ diye, sevgililik teklifini reddetti diye günde 3 kadının öldürüldüğü, taciz ve tecavüz, kadın cinayeti davalarında “Seviyordum öldürdüm,” diye savunma yapan erkeklere haksız tahrik indirimi uygulanan bu topraklarda; aslında sevginin değil, alışveriş çılgınlığının günü olan 14 Şubat’ı yani sevgililer gününü kutlamıyoruz. Şiddetin gerekçesinin sevgi olduğunu kabul etmiyoruz.” <https://catlakzemin.com/feministler-14-subati-kutlarsa/> (Erişim Tarihi: 14.08.2022)

toleransım vardı hep. Çok net sınırlarım ve tepkilerim de daha büyük oluyor. Bu şu an artık dizginlemeye ve sakinleştirmeye de çalıştığım bir yönüm. [...]

Aylin “en küçük hane” derken aile içinde maruz kaldığı eşitsiz pratikleri kastediyor. Ailede gözlemlenen ve yaşanan eşitsizlikleri kendi kuracağı birlikteliklerde yeniden üretmemek onun için kırmızı çizgi haline gelmiş. Sümeyye ve Merve de benzer kırmızı çizgelere sahip feminist kadınlar. Sümeyye, “ataerkilliğin bencil bir ilişki” olduğunu ve feminizmin “sağlıklı ilişki, iletişim ve iş bölümü” getirdiğine inanıyor. Üniversitede toplumsal cinsiyet eşitliğiyle alakalı dersler alırken hayatına girecek kişinin de bu dersleri alması gerektiğini, okuduğu kitapları okuması gerektiğini düşündüğünü ve eşit bir ilişkinin bu şekilde kurulabileceğini söylüyor. Sümeyye’nin vurguladığı en önemli nokta, tahayyül ettiği ilişkinin kendi ailesinde gördüğü ataerkil ilişki biçiminden çok farklı olduğu. Tahayyül ettiği eşit ilişkiyi, şu anda hayatında olan kişiyle kurmaya çalışıyor. Partnerinin değişime açık biri olduğunu, onun toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili bazı fikir ve tutumlarını dönüştürmeye çalıştığını, “hem sevgi hem feminizmin” bir arada olabileceğini ifade ediyor. Ancak partnerinin değişmez ve eril biri olması hâlinde devam edemeyeceğini de ekliyor. Merve de (30) ailesinde gördüğü eşitsizlikleri kendi ailesinde devam ettirmeme konusundaki hassasiyetine vurgu yapıyor. Şu andaki partneriyle ilişkisi ise tam anlamıyla bir mücadele alanı:

“Çok çok çok fazla. Çok fazlaca hissettim ve yani şöyle bir sıkıntı oluyor yani bu feministlikten öte artık hani temel bir haklarına ihlal noktasında hani sıkıntılar yaşıyorsun. [...] Mesela işte nasıl desem kıyafetim direkt bir küsmeye nedeni kıyafetime karışılması yani hani. Bir kavga nedeniydi buydu ve ben buna direndim ve geri adım atmadım kesinlikle. O fotoğrafı koymayacaksın noktasında. Hani ben buna direndim hayır dedim. Ben senden izin almıyorum. Sadece fotoğrafı öncesinde atıyorum sevdin mi diye. Ama işte neden koydun kavgası oldu ben senin sadece fikrini almak istedim senden izin almak istemedim. [...] Özellikle bakış açısı ve davranışlarda çok iki yüzlülikle karşılaşıyorum mesela. Beni bildiği için tabii buna karşı çok büyük tepkiler de koyamıyor ve kendini tam gösteremiyor ama işte yapıyor yani. O istediği saatte çıkar ama mesela ben çıktığımda sen de çok rahatsızsın, çıkıyorsun falan hani. [...] Ne yazık ki işte son dört senedir beraberim. [...] Ama işte dört senedir çatışmamın sebebi, bir kısmı da bu meseleler açıkçası hepsi olmasa da. Nasıl desem kınadığım için mi bilmiyorum tam yani çok klişe şeylerin içine düştüm gerçekten. İnanılmaz biçimde bütün hepsini yaşıyorum ve kendimi izah ediyorum. Yani baya bir eğitim veriyorum. (Gülüyor) Ama bu şiddetli oluyor böyle anlattığıma bakmayın, baya bir sıkıntılı. Çünkü o zihni değiştirmek o kadar zor ki... Bir de o an sadece beni geçiştirmek için söylüyor ama aslında hala değişmemiş. Çünkü onu bir sonraki tartışmada anlıyorsunuz aslında ve on defa şu cümleyi kurdum kadına bakış açın çok yanlış. [...] Bu da neyi sağlıyor sürekli kendimi açıklama ihtiyacı, sürekli o kişiyi düzeltme ve sürekli bir enerji sarfiyatına neden oluyor ve üzücü yani hani. Ne yazık ki bende birazcık evet hoşgörülü demeyeyim de biraz daha duygusal yaklaşıyorum bu konulara. Mantiğimi çalıştırabilen bir tip değilim. O yüzden ne yazık ki tam olarak çok büyük bir tepki vererek kafamdan savmıyorum o şekilde

yapamıyorum. [...] Yanlış bir insan olduğunun da bazen farkındayım ama işte engel olamıyorum. O yüzden çok büyük çatışmalar yaşıyorum. [...] Ne yazık ki ben bunun ömrüm boyunca mücadelesini vereceğim gibi hissediyorum ve fikir olarak bile inanılmaz yorucu. Sırf bu sebeple bile evlilikten korkuyorum. Yani yürümeyeceğini düşünüyorum çünkü karşı tarafın ne kadar olsa da benim istediğim noktada olmayacağını hissediyorum ve bu beni çok korkutuyor açıkçası. Bu meseleyi hep çok takıyorum ya benim için çok hayati meselelermiş şu an konuşurken anladım gerçekten hep takıldığım noktalar yani.”

Merve'nin aktarımından feminist kimliğiyle, partneriyle yaşadığı olumsuz durumlar arasında bir çatışma yaşadığı, feminist pratiği ilişkisinde de sürdürmeye çalıştığı ama bunu bir noktaya kadar yapabildiği görülüyor. Merve'nin yaşadığı bu çatışmanın ömrü boyunca süreceğini düşünmesinin sebebi sosyal çevresinin feminist bilinçten uzak insanlarla örülü olması. Bu sebeple sorun yaşamayacağı bir ilişki kurabileceğine inanmadığını dile getiren Merve, Bilge'nin aktarımında da görüldüğü gibi evlilikten korkar hale gelmiş. Partneri tarafından giyim-kuşama yapılan müdahale, eve giriş çıkış saatlerini denetleme gibi örneklendirdiği durumlar şiddetin bir başka biçimi. Üstelik Merve bunları yaşayan tek kadın değil. Görüşmecilerimden Leyla, eski partnerinin kıyafetini kısa bulduğu için değiştirmesini isteyince bunu kabul edip değiştirdiği bir andan bahsediyor, pişmanlıkla. Şu an olsa böyle bir şeyi yapmayacağını, feminist olmanın ilişkilerinde onu “daha güçlü, daha kararlı” biri yaptığını ve artık “kimseyi hayatına karıştırmayacağını” aktarıyor. Yaprak da Leyla'nın anlatısına benzer bir şekilde erkek arkadaşının göğüs dekoltesi sebebiyle kendisine karışmaya çalıştığını bir anı örnek verdi. Daha eşitlikçi olmaya çalışan kişilerle birlikte olduğunu söyleyen Yaprak, örnekler vererek aslında erkeklerin “manipülasyonlarla” karşılarındaki kadını suçlu hissettirdiğini söyledi. Cansel (32) Yaprak'ın vurguladığı noktaya benzer bir şekilde ilişkilerinden örnekler vererek “sorunlu olma” “suçlu olma” hisleri etrafında ördü anlatısını:

Of geçen seneki ilişkim çok kötü etkilendi. Yani böyle sürekli bana erkek olduğu için benden daha iyi bir şeyleri bildiğini iddia eden, işte ne bileyim bir şey monte edeceğiz dur erkek işi bu deyip elimden çekici alıyor falan. [...] Geçen seneki ilişkimde ya adam böyle benimle arkadaşken biz aynı zamanda ilk başta arkadaştık benim direk dansı yaptığımı biliyordu ve hiç böyle çok şeydi yani saygılı baya şey. Bir gün dedi ki ben kız arkadaşımın donuyla dans etmesine izin veremem işte bilmem ne ondan sonra ben anneme babama senin direk dansı yaptığını nasıl söylerim. Ne bileyim şey diyordu sen sürekli ben güçlü olacağım ayaklarında takılıyorsun. Aslında sen hayatımda tanıdığım en güçsüz kadınsın, narsistsin. Bunların hepsi seri olarak bana geldi tamam mı? [...] en sonunda bu ilişki bitecek dedim yani ve çok sinirlendim. [...] Mesela bir tane biri oldu. O kişiye baya hani epey karşılıklı hoşlanmıştık. Çocuk böyle ya ben güçlü kadın istiyorum, ne istediğini bilen birini istiyorum işte ne bileyim klasik şey yapıyor. Ben de hani güçlü kadın tanımını ne bilmiyorum açıkçası. Yani herkesin güçlü kadın tanımını farklı. Kimisi için

duygularını göstermemek başka bir şey. Sen çok benim kafamdaki portreye uyuyorsun falan dedi. Sonra bir gün benim için hiçbir sıkıntı yoktu ya ben galiba uysal birini istiyorum dedi. Sen dedi fikirlerin tamam haklısın işte böyle kadın, feminist şeyler paylaşıyordum Instagram’da. Çünkü bir kadın öldürülüyor sosyal medya üzerinden tepki gösteriyoruz. Eylem saatlerini paylaşıyorum işte şurada şu eylem var falan. Bana onun üzerine şey dedi- ayrılma sebeplerimden biridir bu arada- sen uysal değilsin tamam evet cinayet oldu bu kötü bir şey ama çok yüksek ya. Hani ben biraz da uysal birini istiyorum galiba. [...] Ben dans ediyorum, spor yapıyorum. Mesela çocuk düşünüyor musun dedi bana. Evlilik ve çocuk fikrini ortaya attı. Ben de dedim ki çocuk düşünmüyorum. Neden arada sırada hormonlarım çocuk istese de bir sürü sebebi var ekonomik, siyasi, bedensel. İstemiyorum ben çocuk. [...] Çünkü ben hani ne bileyim fiziksel efor harcamak çok beni rahatlatan bir şey. Eğer ben hamile kalırsam bunu yapamayacağım ve buna geri dönebilmem zamanımı alacak. Bu kadar hayatımda beni deşarj eden bir şeyi atmam istemiyorum. Buna hazır değilim dedim ve bir kadının anne olmak istememesini garip bulduğunu söyledi. Ben de dedim ki bir kadının anne olup, olmamak istemesi bu nasıl bir şey ki hani bilgisayara yazılmış kod gibi bir şey değil yani. Bir sürü olay etkiliyor hormonlar, kültür, toplum yapısı, ekonomi, o an ilişkisi olur olmaz...ne yapayım dedim yani düz duvara mı tırmanmalıyım? Aman Allah’ım ben bir kadını bu bedeni, doğurganlığımı kullanamıyorum falan diye. Böyle bir şey yok dedim yani. [...] Evlilik de benim için henüz ben evliliğe de çok şey değilim. [...] Şimdi ben şu an hayatımda Alman biri var. Benzer şeyleri onunla da konuşuyorum. Benzer fikirlerimi onunla da yaşıyorum. Ama bana hiç kendimi sorunluymuşum gibi hissettirmiyor. İster istemez bazen hani ulan ben sorunlu muyum, sorun mu var ben de diye düşünüyorum hani. Ne yaptım şimdi ben sana? Feministim evet yani bunun senin için ne gibi bir sıkıntı yaratabilir ki yani? [...]

Cansel’in ilişkilerinde yaşadığı sorunların hepsi aynı tema etrafında birleşiyor esasında: kadınlık. Hatırlarsak, Rüya da feminist olma hikâyesinin etkenleri arasında erkeklerle yaşadığı romantik ilişkiler olduğunu söylemişti. Bu ilişkilerde toplumsal cinsiyet rollerine uyum göstermediği için terk edildiğini ve bir süre sonra kendisini suçlu hissetmeye başladığını aktarmıştı. Patriyarkal sistem tarafından kadınlara atfedilen domestik, duygusal, uyumlu olma gibi özelliklerin ikili ilişkilerde erkek partnerler tarafından kadınlara hatırlatılması ve feminist kadınların ise bu tanımlamaları reddetmesi örneklerde de görüldüğü gibi ilişkiyi sonlandırmayı gerektirecek kadar sorun yaratabiliyor. Burada vurgulanması gereken ikinci nokta ise erkek partnerlerin kadınları “sorunlu”, “suçlu” hissettirerek ikinci bir sorun yaratması. Her ne kadar Yaprak, Cansel ve Rüya bu suçluluk hissinin feminist bakışla analizini yapıp geride bırakmış olsalar da bu hissin o anları yaşarken bıraktığı tahribatı konuşmak elzem.

Feminist kadınların ikili ilişkilere dair yapmış oldukları bu aktarımlar içinde görebildiğimiz erkek partnerler tarafından giyim kuşama, sosyal hayata, alınacak kararlara, davranışlara yönelik yapılmış bu müdahaleler ve kadınlar bu kalıplara uymayı reddettiğinde yaşadıkları suçluluk hissi “duygusal/psikolojik şiddet”

kapsamına girmekte. Bu şiddetin adını koyarak feminist olma hikâyesinin bir parçası olarak anlatan Begüm Hergüvenç şöyle söylüyor örneğin: “Üniversiteye geldiğimde başka başka adamların duygusal şiddeti girdi işin içine. Erkek ikiyüzlülüğü, ‘seni seviyorum’larla beraber aldatışlar, kandırmalar ve hakaretler armağan etti.”⁴⁸ Peki ne demektir bu psikolojik/duygusal şiddet? “Psikolojik-duygusal şiddet, psikolojik baskı yaparak, davranışlarına kısıt koyarak kişinin aşağılanmış, hor görülmüş, özgüvensiz ve kötü hissetmesine neden olacak davranış ve tutumları içerir” (Sallan Gül, 2013: 20). Songül Sallan Gül’ün anlatımına göre psikolojik/duygusal şiddetin pek çok örneği var. Birkaçını saymak gerekirse, “Psikolojik etki yaratarak kadına kendini kötü ve değersiz hissettirmek, [...] duygularına ve düşüncelerine saygı göstermemek ve kendi görüşleri olmasını engellemek, kendine olan güvenini ve beğenisini yok etmek, yetersizlik ve suçluluk duygusu uyandırmak, görüşlerini, her türlü davranışını izlemek, kontrol etmek ve izne bağlamak” (2013: 20). Bu bağlamda Hacettepe Üniversitesi’nin 2014 yılında Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’nın sonuçlarından biri şu: “En yaygın şiddet biçimi olan duygusal şiddetin/istismarın genel düzeyi incelendiğinde, Türkiye genelinde, evlenmiş kadınların yüzde 44’ünün, duygusal şiddet/istismar biçimlerinden en az birine hayatlarının herhangi bir döneminde maruz kaldığı görülmektedir” (2015: 92). Feminist kadınların anlatımlarında bu çok yaygın olan şiddet türünün izlerine rastlamak mümkün. Kadınlar feminist olmaları sebebiyle erkeklerle kurdukları ilişkilerde maruz kaldıkları bu tutum ve davranışları sorunsallaştırıyorlar. İlişki içinde çatışma yaşamak ve ilişkiyi sonlandırmak bu sorunsallaştırmanın tezahürleri. Bazı feminist kadınlar ise bir ilişkiye başlamadan evvel feminist olmalarını merkeze koyarak sınırlarını çiziyor.

Görüştüğüm feminist kadınların altısı evliydi, biri boşanmıştı. Dolayısıyla sorduğum soruya şu an evli oldukları erkeklerle yaşadıkları deneyimler üzerinden cevap verdiler. İki görüşmecim, eşlerinin kendileriyle benzer fikirlere sahip olduğunu ve bu yüzden herhangi bir sorun yaşamadığını ifade ederken beş görüşmecimin bulunduğu tema, ev işleriydi. Bilgen Cennet Morsünbül’ün doktora çalışmasında da ev işleri evli feminist kadınlar tarafından bir mücadele alanı olarak tarif edilmiş:

---

⁴⁸ http://www.sosyalistfeministkollektif.org/wp-content/uploads/Feminist_Politika/fp_sayi_17.pdf
(Erişim Tarihi: 17.08.2022)

Evli olan kadınlarla yaptığım görüşmelerde, evlilik yaşamının sürekli müzakere edilen çatışmalı bir alan gibi görülmesi ve yerleşik toplumsal cinsiyet normlarının belirli ölçülerde reddedilmesi kadınlar arasında ortaklaşan bir deneyim olarak ortaya çıktı. Evdeki iş paylaşımı ve eğer varsa çocuk bakımı evlilik yaşamında en çok tartışma yaratan konuların başında geliyor (2019: 163).

Görüşmecilerimden Bahar (28) ilk önce bir ilişki sürdürürken feminist olmanın yarattığı gerilimlere dair şunları söyledi:

“Yani şeyi söylediğim feminist olmak ne demek demiştin ve düşmanla yaşamak gibi hissettiriyor demiştim. Feminist olduğum zamanlar, feminizm üzerine okumalar yaptığım zaman arkadaşlarıma hep şeyi söylerdim yani feminist duyarlılık resmen dünyanın önündeki o toz pembe gibi görünen şeyi kaldırıp arkasındaki vahşete göz atmak gibi bir şey. Çünkü istatistiksel açıdan beni öldürmesi en muhtemel kişiyle beraber yaşıyorum (Eşinden bahsediyor) ve onunla yaşamadan önce de bir dönem ailemle yaşarken beni öldürmesi en muhtemel ikinci kişiyle yaşıyordum, babamla. En çok güvendiğim insan ama aynı zamanda bana en çok zarar verebilecek insan. Yani bu yüzden de aslında en çok güvenemediğim insan. Çok zor bir şey. Her gün uyanıp bunun dengesini kurmaya çalışıyorum. İki yıl flört ettik eşimle evlenmeden önce ve iki yıl boyunca bunun dengesini kurmak...Sevdiğim için fedakârlık yapmak ama bu fedakârlığı da kendi bireyselliğimden yapmamak. Ortayı bulmak, hayır ortayı bulup taviz vermemek. Karşıdaki ne kadar feminist duyarlılığa sahip biriyse işte profeminist diyebiliriz belki işin daha kolay olacak sanıyorsun ama olmuyor. Çünkü zaten ikili ilişkiler dediğimiz şey halihazırda zor. Güven ilişkisine dayanması gerekiyor ama ben bir kadın arkadaşımın beni tahakküm altına alacak, beni sınırlandırarak gerilimi duymadan kavga da ediyorum, arkadaş da oluyorum bir şeyimi de paylaşıyorum. Ama onu kocamla o kadar şey yapamıyorum ve onun bu gerilimi anlaması gerektiğini düşünüyorum. Tarihin sayfalarına baktığımızda beni haklı çıkartacak çok fazla şey var. [...]

Bahar yaşadığı bu gerilimi, ev işlerinin paylaşılması hususunda da yaşadığını belirtti. “Dışardan bakıldığında birçok insanın hayalindeki, her şeyin eşit yapıldığı” bir evlilik olduğunu ancak “kandırıldığını” hissettiğini söyledi, “sanki ben o lavaboyu daha çok ovuyorum” diyerek. Maddi olarak eşinden daha az kazandığını ve ev işlerinin paylaşılması konusunda daha fazla sorumluluk alabileceğini söyleyen Bahar, probleminin eşiyile bunu konuşmamaları ve eşini ondan daha çok ev işi yaptığını ikna edememesi ve bunu söylediğinde eşinin reddetmesi olduğunu söyledi. Ev işlerini kayıt altına alarak bunu ispatlayabileceğini ama eşinin kendi isteğiyle bunu kabul etmesini beklediğini anlattı. Feminist olmanın “ikili ilişkilerde sınırları çizmeye yaradığını dolayısıyla baskıyı azaltabileceğini” söyleyen Rüya, eşiyile ev işlerinin paylaşımına dair geçmişe göre daha iyi bir durumda olduklarını söyledi. Sadece ev işlerinin paylaşımında değil eşinin ondan daha yavaş yapacağını düşünerek işleri üstüne alma, eşine bırakmama noktasında kendisiyle de kavga ettiğinden, organizasyon işinin yine kendisinde olduğundan, ne zaman “tam

anlamıyla eşit olacaklarını” bilemediğinden dem vurdu. Görüşmecilerimden Görkem (45) ise yetiştiği aile yaşamında da ev içi işlere dair sorumluluk almadığından, kendi kurduğu ailesinde bu işler için çok çaba sarf etmediğinden bahsetti. Eşinin annesinin öğretmen olduğunu ve eve geldiğinde çok yorulmasına rağmen mutfaktan çıkmadığını bu yüzden eşinin de kendisinden de benzer davranışlar sergilemesi beklediğini, yapmayınca da eşine “aykırı” geldiğini anlattı:

[...] Eşimle işte bu ev düzeni ve şeyle alakalı...mesela eşim diyordu ki bu çarşafklar artık kirlendi diyor mesela. Değiştir diyorum. Yani öyle bir şeyden gelmiş ki hani sanki onu onun değiştirme opsiyonu yokmuş gibi düşünüyor yani. Ben değiştir deyince nerede diyor. Diyorum ki dolapta işte şurada hani niye sen değiştirmiyorsun diyorum nerede olduğunu bilmiyorum diyor. Diyorum ki şurada. He tamam diyor. Allahtan uyum gösteriyor. Belki buna bana ne benim işim değil senin işin diyen biri de olabilirdi karşımdaki...veya işte eve geldiğinde hazır yemek istiyorsan, sıcak yemek istiyorsan yapabilirsin. Ben gerçekten öyle bir efor sarf etmeyi hem kendime hem çocuğuma hem çevreme karşı...tabii ki pislik içinde yüzmüyoruz ama minimum çabayla yapmak istiyorum bazı şeyleri ki başka şeylere vakit kalsın. Başlarda evet eşime garip geliyordu. O biraz alışmakta güçlük çekti ama sonradan alıştı yani. Artık böyle şeyleri söylemiyor. Arada hala kavga ediyoruz o konularda ama işte nadir yani.

Görüşmecilerimden Güneş (45) belli bir zaman geçtikten sonra ev içindeki eşitsiz iş bölümünün farkına varıp sınırlarını çizmeye başlamış ama kendisiyle de bir mücadelesi olmuş:

“[...] Çünkü ben aslında hiç sorgulamadan yaptığım ve bana yük olduğunun farkında bile olmadığım birçok şeyi yapmayı bırakmaya niyet ettim. Ama hani böyle bir ev içi grev falan gibi değil de bir dakika ya burada bir yanlışlık var böyle olmaması lazım çok saçma. Ben çok yoruluyorum, sizin de yapabileceğiniz şeyler bunlar niye böyle olmuş ki hay aksi falan gibi bir şeydi ve talep etmeye başladım. Ama tabii bir yandan talep ederken bir yandan kendimi de frenlemem gerekti. Çünkü bazı şeyleri o kadar çok kendime görev edinmişim ki haddimden de fazla onları da yapmayı bırakmam ve beklentilerimi düşürmem gerekti yani. Kendimle de ilgili hani. Bu ev her zaman süper düzenli olmak zorunda değil. Ben buranın tek sorumlusu veya baş sorumlusu değilim’i kabul etmem gerekti çünkü bir yandan da evet yorucu falandı da onunla gelen o tatlı iktidar duygusu da hani burası benim evim ve işte benim mutfağım onun da getirdiği bir gizli tatmin var. Onlardan vazgeçmem gerekti. Benim de dolayısıyla onlardan vazgeçmem ve başkalarını davet etmem gerekti, bu evdeki işlere ortak olmaları için. [Oldular mı?] Oldular. Uzun vadede oldular. Ama bir yandan da tabii şey her şey benim istediğim gibi olmuyor. İşte ben orada dönüp kendi isteklerimi sorguluyorum. Ben bunu Güneş olarak mı istiyorum yoksa hani bir kadın olarak mı istiyorum? Yani bu evin düzenli olması bir kadın olarak mı benim ihtiyacım yoksa hayır Güneş böyle bir insandır, böyle bir evde yaşar o yüzden böyle istiyorum ayrımını henüz yapamadım. Çünkü çok iç içe geçmiş oralar. [...] Ama yani şu bir gerçek, hala birçok şey bana soruluyor. Onun önüne geçemiyorum. Ama onlara verdiğim cevaplar değişti evet aslında sanırım özeti bu.

Görüşmecilerimden Esin (69) ise boşanmadan önceki yaşamında tüm işlerin kendisine ait olmasının baskı yarattığını anlattı:

“Evlilik baskısını daha çok çocuğum olduktan sonra ve ona bakmak, onu yuvadan okuldan almak, yemek hazırlamak, sabah-akşam sofrayı kurmak sadece benim görevim haline geldikten sonra hissettim. Üniversitede, daha sonra çeşitli işlerde çalıştım, evin geçimi daha çok benim gelirimle sağlanıyordu ve ben Mehmet’ten yüzde doksan sorumluydum. Arkadaşlarla toplanmak, toplantılarda geç vakitlere dek kalmak sorun yaratıyordu.”

Görüşmecilerimden Özlem’in konuyla ilgili deneyiminden de bu noktada bahsetmek gerekir. Özlem, üniversitedeyken partneriyle birlikte yaşama deneyimi olduğunu, bütün ev işlerini ve market işlerini kendisinin sorumluluğunda olduğunu anlattı. Çok fazla “sömürüldüğünü” düşündüğünü, şu an bunu asla yapmayacağını ve artık kendisine, kendi ihtiyaçlarına önem verdiğini ifade etti. Bu bilinci ona veren feminizmiş. Özlem’in anlatısına benzer bir şekilde geçmişe dönük bir hesaplaşma, nasıl feminist olduğunu anlatan Filiz Karakuş’un yazısında var: “Evde işbölümü yapmıştık. Yemek, ütü benim; temizlik ve bulaşık onun göreviydi. Kocam için sulu yemek çok önemliydi. İlla ki sulu yemek istiyordu. Oysa ben sulu yemek sevmiyordum ve yapmayı bilmiyordum. Sularda yüzen barbunyalar, toprağı çözülmemiş ıspanaklar pişirdim. Yapmadığım, yapamadığım yemekler yüzünden çok kavgalar dövüşler yaptık. Hep kendimi suçlu hissettim. Aklıma hiçbir gün yemek ve bulaşık işbölümünün adil olmadığı gelmedi.”⁴⁹

Feminist kadınların anlatıları, aile içi eşitsiz iş bölümünü tartışırken kullandığımız bir kavrama, “görünmeyen/ücretsiz emeğe” götürüyor bizi. Bu minvalde kadınlar, ev işlerinin eşit paylaşılması hususunda dengeleri sağlamaya çalışıyor ve bazı kadınlar bunu yapmaya çalışırken hem eşiyile hem kendisiyle mücadele ediyor. Fakat kadınların anlatılarında geçmişe dair bir hesaplaşma olduğu gibi geçmişe göre “daha iyi durumda” olma anlatısı hâkim. Biray Anıl Birer’in evli feminist kadınların ev içi işlerin paylaşımına dair aktardıklarını feminist kimlik üzerinden tartışmaya açan makalesinde çok benzer bir sonuç çıkmış: “[...] çalışmaya katılan feminist kadınların eşleriyle olan ev içi emek mücadelesine dair ortak bir zamansal anlatısının olduğu (‘daha çatışmalı bir geçmiş’ ile ‘daha tatmin edici bir şimdi’), kadınların kendilerini ‘dış dünyaya’ nazaran daha ‘şanslı’ ve ‘istisna’ gördüğü gözlemlenmiştir” (2019: 10). Feminist kadınların anlatılarında ev içinde geçmişe göre daha eşit bir atmosfer olduğu anlaşılrsa da bu durum bir seferliğe mahsus çözümlenmekten ziyade devam etmesi gereken bir mücadele haline geliyor. Kadınların bu mücadeleye

⁴⁹ http://www.sosyalistfeministkolektif.org/wp-content/uploads/Feminist_Politika/fp_sayi_07.pdf (Erişim Tarihi: 17.08.2022)

girmelerindeki en önemli sebep: feminist olmak. Feminist olmak, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz iş bölümünün bilincinde olmayı sağladığı gibi feminist olmanın getirisiyle değiştirilmesi gereken bir husus olarak öne çıkıyor. Birer, bu durumu kendi çalışmasından yola çıkarak şu cümlelerle özetliyor: “Kısacası ev ve ev işleri, bir yandan feminist kimliğin oluşumuna katkıda bulunan, diğer yandan o kimliğin politik “gereklikleri” sayesinde sorunlaştırılabilen bir alan olarak çok katmanlı bir mücadele sahası hâline geliyor” (2019: 23).

Özetle, kadınların anlatılarıyla feminist olmanın ikili ilişkilere de sirayet ettiği görülüyor. Kadınların feminizmden güç alarak ikili ilişkilerde yaşadıkları sorunları analiz edebildiği ve “oyunbozanlıklarla” ilişkilerinde çatışma yaşayabildiği izlenmekte. Bazı feminist kadınlar, partnerlerinin düşüncelerini değiştirmeye yönelik çabalarda bulunurken bazıları kendi ailelerinde gördükleri eşitsiz durumları ilişkileri içinde de yaşamamak için en başta feminist kimliklerini öne çıkarıyor. Bu noktada 2019 yılında Feminist Gece Yürüyüşü öncesinde sosyal medya yoluyla ulaşılan 166 kadına açık uçlu sorular yöneltilerek yapılan ve 2020 yılında “Feminizmin bireysel ve kolektif etkileri ile eşitsizliğe karşı güçlendiren araçları” başlığıyla Çatlak Zemin’de yayınlanan araştırmanın çıkarımlarından birine yer vermek gerekir: “[Araştırma] Kadınların feminizmle özgürleştiğini, kendilerini geliştirdiklerini ve feminizmin hem partnerleriyle hem de diğer insanlarla ilişkilerini olumlu anlamda değiştirmelerine imkan verdiğini ortaya koydu. Daha da önemlisi kendileri için daha sağlıklı ilişkilere sahip olabildiklerini, olmadıklarında ise reddedebilme gücü sağladığını gösterdi.”⁵⁰ Bu araştırmanın sonuçları yalnızca görüştüğüm feminist kadınların değil başka feministlerin deneyimleri üzerinden de feminizmin ikili ilişkilerdeki olumlu etkisini açığa çıkarıyor. Kısacası, geçmiş deneyimlerini feminist süzgeçten geçirerek ele alan kadınlar nasıl daha sağlıklı ve eşit ilişkiler kurabileceklerini idrak ettikleri gibi halihazırda yaşadıkları ilişkilere feminizmi yansıtabilmek için mücadele ederek yaşamlarını sürdürüyorlar.

---

⁵⁰ <https://www.catlakzemin.com/feminizmin-bireysel-ve-kolektif-etkileri-ile-esitsizlige-karsi-guclendiren-araclari/> (Erişim Tarihi: 17.08.2022)

4.3. Feminist Olma Yolculuğunda Eşlikçilerden Biri: Kitaplar

Sara Ahmed, *Feminist Bir Yaşam Sürmek* adlı kitabında oyunbozan feministlerin bir hayatta kalma kiti olması gerektiğini söyler (2020). Bu kitin gerekliliğini şu şekilde açıklar: “Oyunbozan feministler: bir şeyler elden kayıp gittiğinde bile, biz elden kayıp gittiğimizde bile, bir dümene ihtiyacımız vardır” (2020: 325). İşte bu dümen, oyunbozanın hayatta kalma kitinin içindeki öğelerdir ve bu öğelerden biri kitaplardır Ahmed’e göre. Buradan hareketle, kadınlara feminist olma yolculuklarında eşlik eden kitapları sordum. Bazı feminist kadınlar hem yazar hem kitap ismi verdiler bazıları direkt olarak yazar ismi saydı. Saydıkları kitaplar, feminizmle tanışmalarını ve hemhal olmalarını sağlayan kitaplardı. Bu bölümün son başlığında feminist kadınların bahsettikleri kitapların, yazarların bir listesini sunuyorum.

- Sevgi Soysal-Tante Rosa
- Sevgi Soysal-Yürümek
- Clarissa Pinkola Estes- Kurtlarla Koşan Kadınlar
- Ursula K. Le Guin ve yazarın Yerdeniz Serisi
- Pervin Erbil- Kibele’den Pandora’ya/ Kadının Tarihsel Yenilgisi
- Ece Temelkuran- Bütün Kadınların Kafası Karışıktır
- Virginia Woolf ve Kendine Ait Bir Oda, Mrs. Dalloway
- Judith Butler
- Shelia Rowbotham- Yeni Bir Çağ Hayali Yirminci Yüzyılı Yaratan Kadınlar
- Sosyalist Feminist Proje (Editör: Nancy Holmstorm)
- Harriet Lerner- Öfke Dansı
- bell hooks (Feminizm Herkes İçindir, Değişme İsteği-Erkekler Erkeklik ve Sevgi)
- Fatmagül Berktay (Tarihin Cinsiyeti, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Kadın Olmak Yaşamak Yazmak)
- Gülnur Acar Savran-Beden Emek Tarih
- Elisabeth Badinter- Kadınlık mı Annelik mi?
- Marilyn French
- Margaret Atwood
- Doris Lessing
- Rebecca Solnit

- Sara Ahmed ve Feminist Bir Yaşam sürmek
- Leyla Erbil
- Aksu Bora ve Feminizm Kendi Arasında
- Sylvia Plath
- Françoise Collin, Irène Kauer- Feminist Güzergâh

SONUÇ

*“Konuştuğumuz zaman korkarız,
Sesimiz duyulmayacak diye,
Sözümüz küçümsenecek diye.
Ama sustuğumuz zaman da korkarız.
Öyleyse konuşalım daha iyi!”*

Audre Lorde

Çalışmama bir soruyla başlamıştım: “Feminist kadınlar, bir sabah uyandıklarında kendilerini Kafkavari bir şekilde feministe dönüşmüş olarak mı bulmuşlardı?” Bu soruyu çalışmanın sonunda yanıtlamak mümkün. Görüştüğüm kadınların feminist olma hikâyelerinin içinde bir sabaha sığmayacak kadar birikimler bulunmaktadır. Üstelik bu birikimlerin kaynağına ulaşmak için epey geriye gitmemiz gerekmektedir. Geçmişe dönük yapılan bu yolculuğun sonuçlarına geçmeden evvel görüştüğüm kadınların feminizmi kendi anlam dünyalarında nasıl tanımladıklarına ve feminist olmayı nasıl tarif ettiklerine yer vermek gerekir. Çünkü bu sorular, feminizmin kadınların anlam dünyalarında nasıl algılandığını ve yaşandığını açığa çıkarır.

Feminizmin birçok farklı tanımı yapılabilir ve bu tanımlamalar feminizmin dinamikleri hakkında fikir verir. Kendisini feminist olarak tanımlayan kadınların dimağlarında feminizmin nasıl karşılık bulduğunu sorgulamak da bu yüzden önemlidir. Görüştüğüm kadınların feminizm tanımlamaları içinde öne çıkan kelimeler vardı. Feminizm; “direnme”, “hayat gayesi”, “eşitlik”, “adalet”, “hak”, “mücadele” gibi kelimelerin aracılığıyla tanımlanabiliyordu. Feminizm, “karanlıkta ışık veren bir atmosfer”, “herkesi ve her şeyi kapsayan, ataerkilliğin tahakkümünden kurtulmak için oluşturulan düşünce yapısı”, “adının ve yaptıklarının kadın olmanın daha önünde olması”, “Allah’ın verdiği hakkı kuldan geri almak”, “mücadele etmeyi sağlayan politik bir hareket”, “güç ilişkilerinin deşifre edilmesi ve bunlar üzerinden politika yapmak”, “olması gerekeni savunmak”, “kendin olarak var olmak ve dünyayı yeniden tanımlamaya cüret etmek” olabiliyordu. Feminizmin çok anlamlı yapısı bu tanımlamalarda gün yüzüne çıkıyor ve bu tanımlamalar, feminizmin yankılarının farklı öznelerce nasıl işitildiğine dair ipuçları sunuyordu.

Feminist olmanın nasıl tarif edildiği, görüştüğüm kadınların anlam dünyalarını keşfedebilmemi sağlayan diğer bir soruydu. Feminist olmak, kadınlar tarafından

çoğunlukla negatif çağrışımları olan kelimelerle tarif edildi. “İnatçı”, “huysuz”, “ayrık otu”, “asi”, “agresif” “öfkeli”, “sivri dilli”, “oyunbozan”, “uyumsuz”, “memnuniyetsiz”, “yalnız” olmaları ve bu tarifler, kadınların çevrelerinden aldıkları tepkilerden bağımsız değildi. Tariflerin negatif kelimelerle bezenmiş olmasını Sara Ahmed’in çıkarımıyla beraber düşünebiliriz: “Feminist olma deneyimi çoğunlukla diğerleriyle ahenksiz olma deneyimidir. Ahenksiz olarak duyulan nota sadece en keskin duyulan nota olmakla kalmaz, tüm melodiyi de bozar” (2020: 64). Melodiyi bozmak, feministler için sorun teşkil etmez çünkü “oyunbozan feministlerin” cinsiyetçi bir dünyaya uyum sağlama gibi bir gayeleri yoktur. Onların gayesi cinsiyetçiliğe, ayrımcılığa, baskıya, haksızlıklara karşı ses çıkarmaktır. Görüştüğüm kadınların tarifleriyle devam edersek; “öfkeyi güce dönüştürmek”, “ataerkiyle yan yana durmamak” ve “umutlu olmak”tır.

Kadınların, feminizmi bugün nasıl anlamlandırdıklarının cevabını sunan bu çıkarımlardan sonra feminist olma hikâyelerini keşfedebilmek için çıktığımız yolculuktan elimizde kalanlara bakabiliriz. Görüştüğüm kadınların çoğunluğunun feminist olma hikâyesi, aile içi ilişkilerine ve çevrelerine yönelik yaptıkları gözlemlerin ve sorgulamalarının kaynağı olan çocukluklarına dek uzanmaktadır. Kız çocuk ve erkek çocuk olmak arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin bir sezgi olarak farkına varıldığı, kız çocuk olmanın ailede ve toplumda daha dezavantajlı olmaya denk gelmesinin yarattığı bir değersizlik duygusunun eşlik ettiği, adı koyulamayan soru işaretlerinin bir rahatsızlık hissiyle mevcut olduğu çocukluk döneminin kadınlarda bıraktığı tesir bugüne sızmaktadır. Çoğunlukla çocukluktan başlayarak anlatılan feminist olma hikâyeleri ergenlikte ve yetişkinlikte daha da katmanlaşmaktadır. Bu süreçte feminist kadınların aileleri, çeşitli biçimlerle sürdürdükleri eşitsizliklerle onları feminizme iten itici bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar ailelerine yönelik bazen doğrudan “oyunbozanlık” olarak adlandırabileceğimiz bazen de strateji olarak düşünebileceğimiz çeşitli feminist müdahalelerde bulunarak ailelerini dönüştürmeye ve yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Feminizmin kadınların yalnızca aile ilişkilerine değil bedenleriyle kurdukları ilişkiye de sirayet ettiği izlenmektedir. Bu minvalde bazı feminist kadınların mücadele alanlarının aileleriyle sınırlı olmadığı, bedenleriyle kurdukları ilişkiyi dönüştürebilmek için de kendileriyle verdikleri bir mücadele olduğu görülmektedir.

Çünkü geçmişte bedenleriyle kurdukları ilişkide, ailelerinin ve çevrelerinin olumsuz etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Feminizmle hemhal olmak, bu olumsuz etkileri yok etme ve bedenle daha barışçıl bir yerden ilişkilene yolunda onları teşvik etmektedir. Feminist kadınlar, bedenlerini olduğu haliyle kabul etmeleri ve sevmeleri gerektiği ve onlara patriyarkanın çeşitli araçlarının dolayısıyla dayatılan güzellik standartlarına uyum sağlamak zorunda olmadıklarının bilgisini kişisel yaşamlarına uyarlamaya çalışmaktadır.

Kadınların feminist olma hikâyelerinin önemli bir parçasını da eğitim hayatının oluşturduğu görülmektedir. Kadınlar çoğunlukla üniversite döneminde feminist olduklarını ilân etmekte, feminist eğilimlerinin adını koymaktadır. Ayrıca kadınların feminist olma yolcuğunda onlara eşlik eden kitapların katkısından da söz etmek gerekir. Çünkü bu kitaplar, kadınların feminizmle ilişkilenemelerine kuvvetli bir şekilde etki eden yol arkadaşlarıdır.

Kadınların kurdukları sevgililik, evlilik vb. gibi örneklendirebileceğimiz ikili ilişkilerin de feminist olma hikâyelerinde payı vardır ve bu ilişkiler kadınların mücadele alanlarından birini oluşturmaktadır. Kadınların bu ilişkiler içinde partnerleri tarafından maruz kaldıkları eşitsiz pratiklere karşı geliştirdikleri cevaplar, feminist olmalarından bağımsız değildir. Ayrıca bazı feminist kadınların ilişkide eşitsiz pratiklere maruz kalabilecekleri ihtimalinden dolayı sevgililikten, evlilikten kaçınma veya ilişkiler içinde feminist olduklarını en başından belirterek sınır çizme gibi edimlerin içerisine girdikleri görülmektedir.

Kadınların feminist olma hikâyelerini ve feminizmin kadınların kişisel yaşamlarına nasıl tesir ettiğini irdelemek için yapmış olduğum bu araştırmada, sözünü ettiğim tüm temaların (aile, beden, ilişkiler) birbirleriyle eklemlenmiş vaziyette olduğu görülmektedir. Feminist kadınların aile içi ilişkileri, bedenleriyle kurdukları ilişki ve ikili ilişkileri birbirinden bağımsız tasavvur edebileceğimiz yalıtılmış alanlar değildir. Görüşmecilerin anlatılarından da anlayabileceğimiz üzere hepsi birbiriyle iç içe geçmekte, bir sarmal haline gelmektedir.

Görüştüğüm feminist kadınlar, bu sarmal haline gelmiş yapılarla mücadele etmeye çalışmaktadır. Çünkü feminist olmak, kadınları hem kişisel yaşamlarında hem de toplumsal yaşamlarında diğer kadınların maruz kaldığı çeşitli cinsiyetçi pratiklerden, ayrımcılıklardan azade tutmayı sağlayan bir kalkan değildir. Fakat kadınlar feminist

oldukları için maruz kaldıkları eşitsizliklerin adını feminizmin kavramsal araçlarından destek alarak koyarlar ve yaşadıkları deneyimin yalnızca onlara özgü olmadığını bilinciyle mücadele zeminini kurarlar. Feminist kadınların hikâyelerine ve mücadelelerine bakıldığında onları baskılayan ve ikincilleştiren durumlara karşı bazen stratejiler geliştirerek bazen de alenen fikirlerini ve kendilerini savunarak onlara dayatılan toplumsal normlara karşı çıktıkları görülmektedir. Feminist kadınlar, yalnızca fikirsel anlamda feminist olmayı kabul etmeyip onu kişisel yaşamlarına yansıtmaya, mücadelelerini ondan aldıkları güçle kurmaya ve çevrelerini de bu güçle dönüştürmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla yapmış olduğum çalışma, kadınları nesneleştirmeye çalışan çeşitli edimlere karşı kadınların feminizmden aldıkları inançla özne konumlarına sahip çıktıklarını göstermektedir.

Görüştüğüm feminist kadınlar, özne pozisyonlarına sahip çıkmaya çalışırken çeşitli hislerle boğuşabilmektedir. Feminist olmak, hayata feminist bir gözlükle bakmaktır, sorgulamaktır. Feminist kadınlar, bu gözlükle hem kendilerini hem de yaşadıkları dünyayı analiz ederken bazen yorularak, mücadele etmek için yeterli gücü bulamayarak gözlüğü çıkarmak isteyebilirler. Fakat böyle anlarda feminist kadınların çoğunluğunun içindeki “Acaba yeterince feminist değil miyim?” hissi baskın gelmeye başlar ve kadınlar bir de bu sesle mücadele etmeye çalışır. Feminizm, kendini sorgulamayı ihmal etmeyen ve yelpazesini sürekli genişleten bir düşünce yapısı ve yaşam biçimi olduğu için feminizmin öznelerinin de kişisel yaşamlarında kendilerini sorgulama sürecinden geçirmeleri şaşırtıcı değildir. Ancak bu çalışma sonucunda anlaşılıyor ki feminist olunamayan, feministçe davranılamayan durumlar da feminist oluşun bir parçasıdır.

Yapmış olduğum çalışmanın en önemli sonuçlardan biri şudur, feminist olma hikâyelerimizi düşünüp onları başkalarıyla paylaşarak deneyimler arasında köprü kurmanın ve aynı zamanda deneyimlerin biricik yanlarını da fark etmenin sağaltıcı sonuçları olabilmektedir. Çünkü hikâyemizin kıymetini ve hayatımızdaki tesirini onu anlatırken fark ederiz ve bu yüzden feminist olma hikâyelerini konuşmak bir direniş pratiğidir. Sara Ahmed’in ifade ettiği gibi “Ötekileri dinleyerek, onların acılarının şiddetini ve öfkelerinin enerjisini duyarak, kişinin karşı olduğunu hissettiği her şeye şaşırmayı öğrenerek; işte bunların tümü sayesinde bir ‘biz’ oluşur ve bağ kurulur. Bu feminist bir bağlılık ya da feminizme bağlılıktır ve hareket halindedir” (2019: 235). Sözümlümü kısımaya çalışan dünyaya karşı kendi hikâyemize sahip çıkarak söz

söylemektir ve hikâyelerin bir kere keşfedilip aynı şekilde kalan şeyler olmadığını anlamaktır. Araştırmacı olarak bu çalışmaya başlarken elimde bildiğimi sandığım bir feminist olma hikâyem vardı ve feminist kadınlarla yaptığım görüşmelerin sonunda kendi feminist olma hikâyemi keşfettim. Dolayısıyla hem hikâyelerimiz hem de feministliğimiz bir kere keşfedilecek bir yol değil bir sürecin ürünüdür.

Son söz olarak bu çalışmanın başında amaçlarımdan birinin de Sara Ahmed'den ilhamla feminist bir yaşam sürmenin mümkün olup olmadığını göstermek olduğunu söylemiştim. Görüştüğüm feminist kadınların hikâyelerinden yola çıkarak feminist bir yaşam sürmenin mümkün olduğu ve bu yaşamı sürdürmeye çalışmanın hem kendimiz hem de çevremiz için dönüştürücü bir gücü olduğu söylenilebilir. Çalışmanın sonunda anlıyorum ki feminist bir yaşam sürmek, içinde yaşadığımız dünyayla tahayyül ettiğimiz dünya arasındaki uçurumu aşmanın yollarından biridir.

Kaynakça

- Acar Savran, G. ve Tura Demiryontan, N. (2020). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Acar Savran, G. (2019). “Erkeklere Arzunun Yolları Bize Şefkat ve Dayanışma”, ed. G. Acar Savran, *Beden Emek Tarih* içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, 329-331.
- Acar Savran, G. (2018). “Modern Tıp ve Bilimin Kadın Bedenini Denetleme Biçimi”, ed. G. Acar Savran, *Feminizm Yazıları* içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, 111-129.
- Acuner, D. (2016). “Canavarlaş(tırıl)an Kent Sokakları: Kadının Kent Deneyimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fe Dergi* 8 (1), 1-14.
- Adak, S. (2014). “Aile Dışında Hayat Var mı? Bir Kampanyanın Ardından”, *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?*. 09–10 Kasım 2013, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 164-170.
- Adak, S. (2020). “Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet”, haz. F. Saygılıgil, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, 17-31.
- Ahmed, S. (2016). *Mutluluk Vaadi*. çev. D. Mayadağ, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ahmed, S. (2019). *Duyguların Kültürel Politikası*. çev. S. Komut, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ahmed, S. (2020). *Feminist Bir Yaşam Sürmek*. çev. B. Sumer Aydaş, İstanbul: Sel Yayınları.
- Akal, E. (2011). *Kızıl Feministler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akkaya, G. (2008). *Unutulmasın Diye...Demokratik Kadın Derneği*. İstanbul: Fitne Fücur Kitaplığı.
- Arat, Z. F. (1998). “Kemalizm ve Türk Kadını”, der. A. Berktay Hacimirzalıoğlu, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde, İstanbul: Tarih Vakfı, 51-70.
- Avakian, A. V. (2020). *Aslan Kadının Mirası*. çev. M. Camcı, İstanbul: Aras Yayıncılık.

Aygüneş, A. ve Ok, O. C. (2020). *Covid-19 Pandemisi Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları İzleme Raporu*.

Balsoy, G. (2021). “Dayağa Karşı Dayanışma ve Mor İğne Kampanyalarında “Şiddet” ve “Cinsel Taciz”in Kavramsallaştırılması”, *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (1), 49-60.

Bayrakçeken Tüzel, G. (2009). “Feminist Bir Doktora Tezi Yazmak”, ed. D. Hattatoğlu ve G. Ertuğrul, *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* içinde, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 527-549.

Bektaş Ata, L. (2020). “Çocukluk Mahallesinin Kapısını Feminist Bakışla Aralamak”, haz. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu, *Türkiye’de Feminist Yöntem* içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 251-277.

Bektaş Ata, L. (2021). *Limontepe’de Yaşamak, Büyümek ve Beklemek*. Ankara: İdealkent Yayınları.

Berger, J. (2022). *Görme Biçimleri*. çev. Y. Salman, İstanbul: Metis Yayınları.

Berktaş, F. (1996). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.

Bingölçe, F. (2001). *Kadın Argosu Sözlüğü*. İstanbul: Metis Yayınları.

Blank, H. (2008). *Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi*. çev. E. Ergün, İstanbul: İletişim Yayınları.

Birer, B. A. (2019). Kimlik-Mücadele İlişkisi: Feminist Kadınların Anlatılarında Ev İçi Emegin Bölüşümü. *Kültür ve İletişim* (44), 10-31.

Bora, A. (2020). “Feminizmin ‘Dalgalar’ı”, ed. F. Saygılıgil ve N. Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 10: Feminizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 506-511.

Bora, A. (2018). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, A. ve Üstün, İ. (2005). *Sıcak Aile Ortamı. Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, 1. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.

Bozok, N. ve Küçükdoğan, N. (2022). “Fark, Bakış ve Sığamama Meselesi Olarak Şişmanlık: Kadınların Şişmanlığına İlişik Duygu ve Deneyim Dünyaları Üzerine Feminist Bir Tartışma” *Fe Dergi* 14 (1), 64-77.

Bozok, M. (2018) “Türkiye’de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık”, *Fe Dergi* 10 (2), 31-42.

Bozok, N. (2014). “Hikâyeler Anlatırken Özne(1)likler Kurmak: Anne, Yurt, Jilet”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* 23, 46-60.

Cantek, F. Ş. ve Akşit, E. E. (2012). “Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları”, der. S. Sancar, *Birkaç Arpa Boyu N. Abadan Unat’a Armağan* içinde, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 525-561.

Carr, E. H. (1991). *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.

Ceylan, D. (2020). “Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi”, ed. F. Saygılıgil ve N. Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 10: Feminizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 138-142.

Connell, R. W. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. çev. C. Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, S. (1996). “Türkiye’de Feminizmin Dünü ve Bugünü”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul: İletişim Yayınları, 750-756.

Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, *Kavramlar Sözlüğü*, 2019.

Collin, F., & Kaufer, I. (2016). *Feminist Güzergâh*. çev. G. Acar Savran, Ankara: Dipnot Yayınları.

Demircan, P. K. (2020). “Büyük Kapanmada Yeni Yöntemler: Pandemi Feminist Öz-Düşünümselliği Uygulamak”, *Moment Dergi* 7 (2), 129-148.

Demirdirek, A. (1993). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Deniz, A. (2017). “Kesişen Kimlikler Ekseninde Bir Konum Tartışması: Bir Kadın Araştırmacının Türkiye’de Yaşayan Rus Göçmen Kadınlarla Karşılaşmasından Notlar”, *Fe Dergi* 9 (1), 12-26.

Dikmen Özarıslan, A. (2004). *Kırmızı Kar Toplumsal ve Kültürel Açından Ayhali*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Elçik, G. (2020). “Beden, İki Nokta Üst Üste”, haz. F. Saygılıgil, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, 185-209.
- Erdoğan, E. (2020). “Suçluyum, Çaresizim, Kızgın ve Kırgınım: Feminist Sahanın Duyguları, Gücü ve Etiği”, haz. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu, *Türkiye’de Feminist Yöntem* içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 278-306.
- Erdoğan, E. ve Gündoğdu. N. (2020). *Türkiye’de Feminist Yöntem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Eren, Z.C. (2020). “Amargi Dergi”, ed. F. Saygılıgil ve N. Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 10: Feminizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 193-197.
- Ergün, E. (2008). “Önsöz: Türkiye’de Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi”, H. Blank, *Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 11-34.
- Köker, E. vd. (2002) *Anneanne: Sırlarını Eskitmiş Aynalar*. İstanbul: Çivi Yazıları.
- Kum, B. Gülçiçek, F., Selek, P. ve Başaran, Y. (2005) der. *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri*, İstanbul: Amargi Kadın.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet Araştırması*, Ankara.
- Harmanşah, R. ve Nahya, N. (2018). *Etnografik Hikâyeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- hooks, b. (2020). *Duygu Yoldaşlığı*. çev. Öznur Karakaş, İstanbul: bgst Yayınları.
- hooks, b. (2019). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. çev. Ece Aydın vd., İstanbul: Bgst Yayınları.
- Kandiyoti D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. çev. A. Bora vd., İstanbul: Metis Yayınları.
- Kayır, A. (2020). “Kadın ve Cinsel Sorunları”. haz. Ş. Tekeli, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 311-323.

Kızılelmas, F. (2021). “Spor Yapan Kadınlar Bağlamında Kadına Yüklenen Toplumsal Beden Algısının İncelenmesi: Düzce Örneği”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 45, 417-444.

Konda Araştırma ve Danışmanlık (2012). *Toplumdaki Ayıp, Günah ve Suç Algı ve Tanımları*. İstanbul.

Kumru, R. ve Gökdoğan, T. (2021). *Regl Hikâyeleri* (e kitap.)

Kurdaş, E. M. (2021). “Kadınların Omuzlarındaki Ağır Yük “Güzellik”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39, 185-224.

Le Guin, U. K. (2019). *Hep Yuvaya Dönmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lordoğlu, C. (2018). *İstanbul’da Bekâr Kadın Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Morsünbül, B. C. (2019). *Feminist Olma Öyküleri ve Deneyim Anlatıları Üzerinden Türkiye’de Feminist Hareketin Dönüşümü*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Oğuz, H. Ş. (2012). “Alanda Bir Kadın”, *Fe Dergi*, 4 (1):64-80.

Özdemir, E. (2020). “Türkiye’de Feminist Hareket/Örgütlenme Tarihi”, haz. F. Saygılıgil, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, 289-321.

Özgün, Y. (2020). “Feminizm ve Aile Tartışmaları: Teori-Politika-Pratik İlişkisi ve Çelişkileri”, ed. F. Saygılıgil ve N. Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 10: Feminizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 530-548.

Özlü, T. (2021). *Çocukluğun Soğuk Geceleri*. İstanbul: YKY Yayınları.

Redfern, C., Aune K. (2012). *Baş Harfi F*. çev. A. Bora ve S. Coşar, Ankara: Ayizi Yayınları.

Sallan Gül, S. (2013), *Türkiye’de Kadın Sığınmaevleri*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Salman-Yıkılmış, M. (2020). “Adet Kanaması: Dört Kuşağın Bilgi ve Deneyimleri”, *Kadın/Woman* 2000, 21 (2), 107-126.

Sancar, S. (2020). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saner, S. ve Yüksel, Ş. “1980’lerden Günümüze Türkiye’de Feminizm ve Cinsellik”, ed. F. Saygılıgil ve N. Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 10: Feminizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 430-440.

Sarlo, B. (2007). “Geçmiş Zaman”, *Geçmiş Zaman. Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma* içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 9-20.

Saygılıgil, F. (2020). “Sunuş”, ed. F. Saygılıgil ve N. Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 10: Feminizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 15-21.

Scott, J. C. (2021). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. çev. A. Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Sezgin, D. (2015). “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tıbbileştirme”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 18, 153-186.

Soysal, S. (2016). *Tante Rosa*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, B. (2018). “Mahalle Kahvesinde ‘Abla’, Kabul Günlerinde ‘Hanım’: Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Gecekonuda Kadın Araştırmacı Olmak”, haz. R. Harmanşah ve Z. N. Nahya, *Etnografik Hikâyeler: Türkiye’de Alan Araştırmaları Deneyimleri* içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 68-86.

Şerifsoy, S. (2013). “Aile ve Kemalist modernizasyon projesi, 1928-1950”, haz. A. G. Altınay, *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 167-200.

Talay Keşoğlu, B. (2020). “Yalnızlıktan Meşruiyete...1980 Sonrası Kadın Hareketi ve Kurumsallaşma”, ed. F. Saygılıgil ve N. Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 10: Feminizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 148-157.

Tekin, L. (2021). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Can Yayınları.

Tekin, H. H. (2006). “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3 (13), 101-116.

Tuncer, S. (2015). “Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikâyesi”, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 2 (2), 30-58.

Turan Yunusoğlu, Y. (2021). *Yatak Odasındaki Kalabalık Türkiye’de Kadınların Vajinismus Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

Ünlü, Ç. Y. (2019). “Feminist Yöntemi Alan Deneyimleri(m) Üzerinden Tartışmak”, *Fe Dergi*, 11 (1), 1-8.

Vargün, B. (2021). “Menstrüasyon ve Tabu”, *Antropoloji* 42, 1-10.

Yalçı, A. (2021). *Gündelik Hayat, Bireysel-Kimlik ve Din: Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yüksel, Ş. ve Cindoğlu, D. (2006). *Kadın Cinselliği*. Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD), Bilgilendirme Dosyası 5.

Görüşmeci Bilgileri

Görüşmeciler	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim (Mezun)	Eğitim (Devam ediyor)	Kadın örgütlerine üyelik
Aslı	Kadın	31	Bekar	Yüksek Lisans	-	Yok
Başak	Kadın	24	Bekar	Lisans (Sosyoloji)	Yüksek lisans	Yok
Sümeyye	Kadın	25	Bekar	Lisans (Sosyoloji)	Yüksek lisans	Yok
Bilge	Kadın	21	Bekar	Lisans (Sosyoloji)	-	Yok
Leyla	Kadın	27	Bekar	Lisans (Sosyoloji)	Yüksek lisans	Yok
Cansel	Kadın	32	Bekar	Lisans (Sosyoloji)	-	Yok
Ece	Kadın	24	Evli	Lisans (Sosyoloji)	Yüksek lisans	Yok
Yaprak	Kadın	31	Bekar	Yüksek lisans	-	Var
Dicle	Kadın	30	Bekar	Yüksek lisans	Doktora	Yok
Bahar	Kadın	28	Evli	Lisans	-	Var
Ceyda	Kadın	26	Bekar	Yüksek lisans	-	Yok
Merve	Kadın	30	Bekar	Lisans	Yüksek lisans	Yok
Aylin	Kadın	26	Bekar	Lisans	Yüksek lisans	Var
Görkem	Kadın	45	Evli	Yüksek lisans	-	Yok
Özlem	Kadın	37	Bekar	Lisans	-	Var
Rüya	Kadın	38	Evli	Yüksek lisans	Doktora	Yok
Kıymet	Kadın	32	Evli	Lisans	-	Yok
Esin	Kadın	69	Boşanmış	Doktora	-	Var
Güneş	Kadın	45	Evli	Yüksek lisans	-	Yok

ÖZGEÇMİŞ

Bayrampaşa Rıfat Canayakın Lisesi'ni tamamladıktan sonra 2015 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji bölümünde lisans eğitimine başladı. 2017-2018 yılları arasında Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nda gönüllü olarak çalıştı. 2019 yılında mezun olarak aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. 2022 yıl ocak ayında TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi'nde bir ay süreyle staj yaptı.

